

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА УКРАЇНИ 2010

СТРАТЕГІЧНІ ОЦІНКИ, ПРОГНОЗИ ТА ПРІОРИТЕТИ

щорічник

За редакцією
професора Г. М. Перепелиці

Київ
Видавничий дім «Стилос»
2011

ББК 66.4(4УКР)
З-78

Видано за підтримки Генеральної дирекції
з обслуговування іноземних представництв

*Оцінки, викладені в матеріалах, належать їхнім авторам
і віддзеркалюють виключно авторську думку щодо подій
міжнародного життя і зовнішньої політики України.
Щорічник Інституту зовнішньої політики не представляє
офіційної позиції Міністерства закордонних справ України*

**Зовнішня політика України – 2010: стратегічні оцін-
ки, прогнози та пріоритети / За ред. Г.М. Перепелиці. – К.:
ВД «Стилос», 2011. – 352 с.**

ISBN 978-966-193-052-9

Мета щорічника – дати комплексний аналіз зовнішньої політики України, її ключових тенденцій упродовж 2010 р. та викласти прогнозні сценарії їхнього розвитку, а також окреслити пріоритетні напрями реалізації зовнішньополітичного курсу країни. Книжка покликана стимулювати політикум і науковий загал України до дискусії та наукового пошуку шляхів розв'язання зовнішньополітичних проблем і вдосконалення зовнішньополітичної діяльності держави.

Щорічник розрахований на широке коло вітчизняних і зарубіжних фахівців, науковців, вітчизняного дипломатичного корпусу, посольств України за кордоном та іноземних представництв в Україні, а також читачів, які цікавляться зовнішньою політикою та міжнародними відносинами.

ББК 66.4(4УКР)

ISBN 978-966-193-052-9

Зміст

Передмова	5
<i>Г. М. Перепелиця</i>	
Розділ I. Внутрішній та міжнародний контексти зовнішньої політики України	7
§ 1. Вплив глобальних та регіональних тенденцій на зовнішню політику України	9
<i>О. І. Шаповалова</i>	
§ 2. Тенденції зовнішньої політики України у 2010 р.	25
<i>О. В. Потехін, І. Я. Тодоров</i>	
§ 3. Україна у міжнародному економічному співробітництві	55
<i>В. М. Мовчан</i>	
Розділ II. Безпековий вимір зовнішньої політики України	77
§ 1. Вперед у минуле: від інтеграції до «конструктивного партнерства» з НАТО	79
<i>Ю. А. Цирфа</i>	
§ 2. Чи знайдеться місце позаблоковій Україні в новій системі європейської безпеки?	99
<i>Г. М. Перепелиця</i>	
§ 3. Україна в міжнародних режимах контролю над озброєннями: рік здобутків і сподівань.....	127
<i>Р. М. Німчинський, В. А. Мацько</i>	

Розділ III. Стратегічні напрями реалізації зовнішньої політики України	143
§ 1. Політичний діалог Україна – ЄС	145
<i>О. І. Шаповалова</i>	
§ 2. Курс на стрімке зближення з Росією: чи можлива подвійна асиметрична інтеграція?	163
<i>Г. М. Перепелиця</i>	
§ 3. Стан економічних відносин України з ЄС та Росією....	223
<i>В. М. Мовчан</i>	
Розділ IV. Україна у двосторонніх міжнародних відносинах.....	251
§ 1. Україна в системі двосторонніх відносин з провідними європейськими країнами	253
<i>О. І. Шаповалова</i>	
§ 2. Відносини України зі США та Канадою	281
<i>Г. М. Перепелиця</i>	
§ 3. Відносини України з Китаєм	291
<i>Л. О. Лещенко</i>	
§ 4. Відносини України з країнами Близького Сходу, Азії та Африки	295
§ 5. Відносини України з країнами Латинської Америки та Азійсько-Тихоокеанського регіону	309
Післямова	323
Додатки	329
Додаток 1. Перелік багатосторонніх міжнародних документів, підписаних Україною та тих, що набули чинності у 2010 р.	331
Додаток 2. Перелік двосторонніх міжнародних документів, підписаних Україною та тих, що набули чинності у 2010 р.	333
Додаток 3. Поіменне голосування про проект Закону про ратифікацію Угоди між Україною та Російською Федерацією з питань перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України (№ 0165) – у цілому.....	345
Про авторів	351

Передмова

Видання щорічника «Зовнішня політика України: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети» Інститутом зовнішньої політики стало вже традиційним. Воно привертає до себе велику увагу як вітчизняних фахівців, дипломатів, політиків, тих, хто цікавиться сьогоденням і перспективою розвитку зовнішньої політики України, так і широкої міжнародної спільноти. Унікальність цього видання – у поданні неупередженого аналізу міжнародних подій, зовнішньополітичних рішень, успіхів і проблем у реалізації зовнішньополітичного курсу країни за рік.

Щорічник дає можливість оцінити ефективність реалізації зовнішньополітичних інтересів України на міжнародній арені, провести їх ідентифікацію щодо різних регіонів світу. У ньому висвітлюються виклики й тенденції, що проявились у міжнародному середовищі та зовнішній політиці України впродовж 2010 р., викладено комплексну оцінку місця й ролі України в регіональних і глобальних системах безпеки.

Видання містить усебічний аналіз економічних і безпекових аспектів реалізації зовнішньополітичного курсу України, стратегічних напрямів реалізації зовнішньої політики України, а також розгорнуту характеристику стану українсько-російських відносин і тенденцій їхнього розвитку, шляхи розв'язання проблем і досягнення цілей європейської інтеграції України.

Належну увагу в щорічнику приділено характеристиці й оцінкам двостороннього співробітництва України з іншими країнами, зокрема подано інформацію про стан реалізації таких ключових напрямів двосторонніх відносин, як поглиблення співробітництва з провідними країнами Європейського Союзу, США, Канадою, країнами – регіональними лідерами Азії, Африки, Латиноамериканського та Азійсько-Тихоокеанського регіонів.

Таким чином, щорічник являє собою своєрідний довідник визначальних зовнішньополітичних подій, що відбулися впродовж року, розширений комплексним аналізом ключових аспектів зовнішньої політики України.

Щорічна підготовка цього видання свідчить про прагнення України до прозорості та передбачуваної зовнішньої політики, яка відповідає демократичним стандартам. Складність завдань, які стоять перед українським зовнішньополітичним відомством, потребує відкритої дискусії, критичного переосмислення та виважених оцінок зовнішньої політики України. Щорічник «Зовнішня політика України – 2010: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети» саме й покликаний утілювати означену функцію. Він поєднує в собі науково-аналітичну частину, викладену у висновках та оцінках провідних експертів-міжнародників, та інформативні матеріали. Це дає підстави сподіватися, що зазначене видання буде цікавим для дипломатів, фахівців з міжнародних відносин, а також для широкого вітчизняного й міжнародного загалу.

З повагою,

доктор політичних наук, професор
Г. М. Перепелиця

РОЗДІЛ I

ВНУТРІШНІЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ КОНТЕКСТИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

§ 1. Вплив глобальних та регіональних тенденцій на зовнішню політику України

Міжнародні процеси у 2010 р. розвивалися переважно під дією імпульсів, спричинених зрушеннями, які відбулися у структурі глобальної системи в попередні роки. Провідні світові потуги продовжували реалізацію порядку денного, що сформувався на момент приходу до влади адміністрації Б. Обама. Але триваючі прояви світової економічної кризи, а також неочікуване загострення інших нагальних викликів дедалі більше ускладнювали пошуки нових моделей глобального управління, які б адекватно відповідали як існуючим потребам у регулюванні, так і реальному співвідношенню сил і впливу провідних світових центрів. Повільне вироблення нового *modus operandi* на глобальному рівні наштовхується на зростання регіональної турбулентності, послаблення контрольованості міжнародних процесів та розбалансування чинних політичних конструкцій. Імперативна необхідність в адекватному реагуванні на ці виклики контрастує із залишковим впливом нерозв'язаних належним чином проблем конфігураційного, рольового і статусного рівня та інерційним збереженням логіки балансування в поведінці великих потуг.

Ці процеси мають безпосередні наслідки для зовнішньої та внутрішньої політики України. По-перше, вони призводять до якісної трансформації середовища, у якому реалізується українська політика. Причому ці трансформації стосуються не стільки конкретної конфігурації даного середовища (їхнє значення для конфігурації стане очевидним лише згодом), скільки його загальних оперативних параметрів і векторів еволюції. Міжнародні процеси розвиваються під впливом інших рушійних сил і за дещо іншими принципами, ніж кілька років тому, що істотно розширює спектр завдань, які стоять перед державою в зовнішньополітичному вимірі, та підвищує їхню комплексність. А посилення ентропії глобальної системи і стохастичного характеру

міжнародних процесів тягне за собою зниження їх передбачуваності і прогнозованості, серйозно ускладнюючи вироблення зовнішньополітичної стратегії на тривалу перспективу.

По-друге, у результаті цього відбувається фрустрація традиційних орієнтирів та усталених форм вирішення завдань зовнішньої політики держави. Ускладнення топології міжнародної системи і зростання множини площин, які утворюють простір світової політики, приводить до плюралізації засобів ведення зовнішньополітичної діяльності, а відповідно, і до зменшення ступеня їх універсалізації та абсолютизації. Інструменти, ефективні для вирішення завдань в одній сфері, виявляються малоприматними для інших сфер, унаслідок чого ключовою проблемою у формуванні зовнішньої політики виступає оптимальний синтез різноспрямованих і різнорівневих засобів, конструкцій та механізмів у рамках цілісної інтегральної стратегічно орієнтованої концепції.

І по-третє, посилюється безпосередній вплив зовнішнього середовища на внутрішні процеси в державі, більше того, посилюється залежність внутрішньої стабільності від параметрів і конфігурації зовнішнього середовища. Це робить неактуальним і неефективним ставлення до зовнішньої політики виключно як до інструменту проєкції назовні уявлень, домінуючих усередині країни, чи як до засобу вирішення ситуативних внутрішньополітичних завдань.

Розглянемо докладніше, яким чином окремі глобальні й регіональні тенденції впливають на розв'язання дилем, які стоять перед Україною в її зовнішній політиці, і як Україна реагувала на них упродовж минулого року.

Тенденції глобальних трансформацій

Джерелом основних трансформаційних тенденцій у глобальній системі міжнародних відносин є комплексний багатовимірний процес переформатування системної організації під дією низки факторів політичного, стратегічного, економічного, соціокультурного та комунікаційного характеру. Складовими цього процесу є перерозподіл ресурсного (продуктивного, фінансового, технологічного, демографічного) потенціалу держав світу, релятивізація силових параметрів провідних акторів, перегляд нормативних і ціннісних принципів міжнародних відносин,

трансформація якості і змісту зв'язків між державами та деформація державного суверенітету.

Цей процес із більшою чи меншою інтенсивністю триває протягом усього постбіполярного періоду, однак світова фінансово-економічна криза виступила для нього вагомим каталізатором, прискоривши динаміку пертурбаційних сил та посиливши тиск у бік ревізії фундаментальних засад міжнародних відносин. В умовах економічної кризи стало абсолютно очевидним, що механічне підтримання існуючих структур усупереч новим міжнародно-політичним реаліям не тільки не гарантує системної стабільності (що було зрозуміло вже виходячи з перипетій минулого десятиліття), а й потребує надмірних політичних і ресурсних витрат, поглиблюючи при цьому ризики поляризації та конфронтації між великими державами й ускладнюючи налагодження їх кооперативної взаємодії у сферах з найвищим рівнем взаємозалежності.

Однак, послабивши майже до критичної межі політичну і практичну спроможність нинішніх структур, економічна криза не сприяла ані формуванню альтернативної моделі глобального управління, ані утвердженню нової політичної конфігурації глобальної системи. Натомість вона поставила під сумнів чинну раніше траєкторію її еволюції, активізувавши низку додаткових рушійних сил та альтернативних векторів, жоден з яких поки що не є домінантним.

У результаті для глобальної системи міжнародних відносин на даному етапі актуальною є низка тенденцій.

1. *Зниження ступеня структурованості та впорядкованості системної організації*, зумовлене двома визначальними чинниками – поглибленням стратегічної невизначеності у відносинах провідних центрів впливу та зростанням кількості сфер, які потребують безпосереднього міждержавного регулювання. Одним із проявів цієї тенденції є «криза лідерства» в міжнародній спільноті – ситуація, в якій авторитет і потенціал визнаних центрів впливу вже не є абсолютними, але нові кандидати на цю роль не готові брати на себе відповідальність за підтримання глобальної стабільності. Наслідком цього є ключовий структурний дисбаланс глобальної системи – дисбаланс між її політичною конфігурацією та реальними потребами в регулюванні. Причому чим більшим є цей дисбаланс, тим більшого тиску зазнає політична конфігурація і тим більш флюктуативною та нестійкою вона виявляється. Для акторів ця тенденція має подвійний ефект: вона

відкриває нові можливості і шляхи реалізації власних інтересів, але при цьому не тільки не послаблює структурні обмеження, які накладаються існуючою політичною конфігурацією, а й до певної міри їх посилює, оскільки за відсутності чіткого системного балансу дії окремих акторів мають вагомніше значення для формування чи відтворення конкретної структури.

2. *Дифузія силового потенціалу в системі.* Якщо протягом трьох минулих століть глобальна система розвивалася за логікою зростання концентрації силових характеристик в окремих акторів, то на нинішньому етапі відбувається зворотна динаміка розпорошення силового потенціалу, що унеможлиблює досягнення абсолютної силової переваги одним чи кількома центрами впливу. З одного боку, це применшує вірогідність наростання прямої відкритої конфронтації між великими державами, а з другого – стимулює до більш селективних і завуальованих форм конкуренції, що ускладнює підтримання структурного балансу.

3. *Поширення сфер впливу та контролю над просторами, не охопленими існуючими механізмами регулювання на глобальному рівні, своєрідних «ніш відповідальності» світової політики.* Одним з проявів цієї тенденції виступає спровоковане економічною кризою різке погіршення соціальної та політичної ситуації в деяких країнах, що подекуди тягне за собою спорадичні спалахи політичної напруженості й насилля. Через це поширюється кількість «чорних дір» світової політики – територій з низьким рівнем урядування на межі недієздатних держав («*failed states*»). Це багато в чому сприяє підвищенню фрагментарності й дискретності міжнародних процесів. Водночас подібна тенденція в поєднанні зі зниженням ступеня структурованості та дифузією сили створює поле для діяльності акторів регіонального рівня, які можуть використовувати такі «вакууми регулювання» для підвищення власних статусних характеристик.

4. *Послаблення структуруючого і стабілізуючого значення діючих формалізованих міжнародних механізмів та інститутів,* які часто вже не відображають реальної конфігурації позицій і ролей великих держав у світовій політиці. Проблема браку кооперативності в умовах посилення взаємозалежності була притаманна постбіполярному періодові загалом, але нині вона набуває нових рис. Чим вужчою стає ресурсна база зовнішньої політики держав, тим менше вони схильні брати на себе чіткі зобов'язання і вдаватися до усталених форм співпраці чи консолідованих

політичних об'єднань. Особливо це стосується нових центрів впливу.

Події 2010 р. розвивалися цілком у дусі розглянутих тенденцій. З проходженням піку економічної кризи питання глобального управління дещо втратили свою нагальність. Це стає очевидним, якщо поглянути на порядок денний, перебіг і характер рішень «Великої двадцятки» – головного форуму з координації дій з подолання кризи.

Державам доводиться займатися передусім розв'язанням проблем, які становлять безпосередній виклик для їхньої внутрішньої та регіональної стабільності, а не вибудовувати далекосяжні стратегічні плани. На дипломатичному фронті провідні потуги намагаються владнати суперечності, які залишилися з попереднього періоду, хоча в більшості випадків ці суперечності вже не відіграють центральної ролі у структуруванні глобального політичного простору. Загострення напруженості в деяких регіонах світу – Східній Азії, Центральній Азії, на Середньому Сході – на тлі послаблення традиційних стратегічних зв'язків продемонструвало недостатність існуючих інструментів контролю для стримування деструктивних процесів у «проблемних зонах» світової політики. Як наслідок, трансформація глобальної системи поки що відбувається шляхом поступових еволюційних інкрементальних змін здебільшого на регіональному рівні, у процесі яких кристалізуються нові структурні взаємозв'язки й засади системної організації.

З-поміж магістральних напрямів взаємодій провідних потуг у 2010 р. варто виокремити просування американсько-російських та американсько-китайських відносин. В обох випадках відбувається пошук оптимальних моделей взаємодії, які давали б змогу, по-перше, реалізовувати визначений порядок денний у глобальному масштабі (у взаєминах з Росією у стратегічній сфері, з Китаєм – в економічній), підтримувати достатній стратегічний баланс на регіональному рівні (з Росією у Східній Європі та Центральній Азії, з Китаєм – у Східній Азії), а також забезпечувати належну динаміку співпраці у двосторонніх відносинах. І хоча за минулий рік на американсько-російському напрямі стався відчутний прогрес завдяки реалізації програми «перезавантаження» й укладанню нового Договору про обмеження стратегічних наступальних озброєнь, американсько-китайський діалог розвивається доволі непослідовно й неоднозначно. Таким

чином, досягнення стратегічної стабільності на обох напрямках не є гарантованим, що ускладнює стабілізацію відповідних регіональних підсистем.

Для України зазначені глобальні тенденції проявляються в декількох аспектах. *По-перше*, економічна криза серйозно погіршила власне економічне становище України, внаслідок чого залежність від зовнішнього сприяння істотно підвищилась. *По-друге*, зі звуженням ресурсної бази зовнішньої політики провідних потуг, їхня готовність до безпосереднього залучення в українські справи помітно знизилась, а разом з нею звужились і можливості України перекласти витрати на підтримання власної стабільності на інших гравців. Великі держави готові захищати власні інтереси в Україні, більше того, їхня наполегливість у цьому плані значно зросла, але вони дедалі менш схильні брати на себе витрати, пов'язані зі стабілізацією та модернізацією Української держави. «Ціна підтримки» з боку зовнішніх акторів істотно збільшилась, що розширює можливості впливу перед тими потугами, які готові надавати таку підтримку.

По-третє, як наслідок, відбувається поступове зростання присутності в українському просторі «нетрадиційних» позарегіональних гравців, насамперед Китаю, економічне співробітництво з яким починає повільно виходити за рамки торговельних обмінів і охоплювати масштабні інфраструктурні проекти. Економічне проникнення Китаю понад певні обсяги неминуче матиме (і вже має) політичні імплікації для поведінки України на міжнародній арені.

І *по-четверте*, під впливом діючих глобальних тенденцій змінюється роль і значення Європейського континенту у світовій системі, що відповідним чином відображається в політиці провідних потуг, зокрема щодо України. Як вдало висловилися із цього приводу дослідники Європейської ради із зовнішніх зносин І. Крастев та М. Леонард, «Європа нині не є ані центральною проблемою, ані центральним розв'язанням проблем забезпечення глобального порядку»¹. Це не означає остаточної втрати релевантності, радше йдеться про те, що Європа як об'єкт світової політики вже не є центром глобальних процесів, а як суб'єкт ще не набула достатньої ваги для здійснення визначального впливу на розвиток цих процесів. Але із цього абсолютно не випливає, що вона не зможе набути цих властивостей у майбутньому. Зі спадом

¹ Krastev I., Leonard M. et al. The Spectre of a Multipolar Europe // European Council in Foreign Relations Report. – October 2010. – P. 28.

політичної напруженості між провідними потугами ситуація на Європейському континенті дещо втратила свою гостроту й нагальність для світової політики, тим більше, що наявність формальних механізмів регулювання дає змогу каналізувати політичну напруженість у Європі на рівень дипломатичних переговорів, на відміну від інших проблемних регіонів. До того ж криза зони євро стала серйозним викликом і для міжнародної суб'єктності Європейського Союзу.

Однак ці перипетії є не стільки ознаками стратегічного напрямку структурних перетворень європейської системи, скільки ситуативними наслідками низки тенденцій політичного чи економічного характеру, які багато в чому визначають поточний стан справ, у тому числі навколо України. Зокрема, вони сприяють наростанню тактичної амбівалентності й аморфності на континенті, але не задають стратегічного вектора його подальшої еволюції.

Найважливішим питанням у цьому контексті з погляду українських інтересів є те, наскільки тривалою може виявитися така тактична амбівалентність. Судячи з офіційної риторики, Україна буде свою зовнішню політику, виходячи з того, що «на цьому етапі доба історичних проривів у Європі завершилася»² і що нинішній статус-кво зберігатиметься принаймні в середньостроковій перспективі. Наскільки виправданим є подібне твердження, залежатиме від багатьох факторів, більшість із яких Україна не в змозі контролювати.

Політичні метаморфози Європи

Поза сумнівами, Європа є основним стратегічним простором та «оперативним полем» для української політики. Тенденції та процеси, які розвиваються на Європейському континенті й задають вектори його еволюції, мають вирішальне значення для зовнішньої та внутрішньої політики України.

Для Європи 2010 р. ознаменувався інтенсивним процесом пошуку альтернативних моделей організації континентального простору за умов утримання загального балансу провідних центрів впливу – Європейського Союзу, Сполучених Штатів Америки та Російської Федерації. Паралельно із цим для всіх трьох потуг актуальним було вироблення якісно нових інструментів власної

² Грищенко К. Поза межами шахівниці: прагматичний порядок денний української зовнішньої політики // Дзеркало тижня. – 2010. – 17 липня.

політики в найбільш проблемних частинах Європейського континенту – у Східній Європі та Чорноморському басейні. Можна сказати, що за минулий рік обидва ці процеси досягли суттєвого прогресу. Вони вийшли на новий етап свого розвитку й отримали чіткіше окреслення своїх політичних параметрів. Але разом з тим обидва вони ще не завершені, більше того, конкретний результат їхньої реалізації не є цілком очевидним.

Переосмислення модальності європейської політики трьох найвпливовіших гравців на континенті є логічним результатом серії криз, які сталися у 2008–2009 рр. і наочно довели неефективність, а в багатьох аспектах і небезпечність діючої політичної лінії у відносинах в рамках цього «трикутника». Найбільше це стосується політики Сполучених Штатів, де прямим наслідком російсько-грузинської війни серпня 2008 р. стало усвідомлення ризику відновлення конфронтації з Росією, який тривалий час вважався несуттєвим і не брався до уваги під час реалізації стратегії просування демократії та розширення євроатлантичних інституцій³. Наслідком цієї війни стало тимчасове згортання курсу на посилення американської стратегічної присутності у Східній Європі, у результаті чого стратегічний баланс у цьому просторі виявився на деякий час законсервованим, а тиск російсько-американської конфронтації на країни даного простору істотно знизився.

Однак це не означає, що гармонізація відносин з Росією автоматично стала єдиним наріжним каменем американської політики в Європі. Слід розуміти, що Вашингтон не може відмовитися від просування власних інтересів на континенті, в тому числі у Східній Європі. Простір, який, згідно з поширеним уявленням, має другорядну цінність для Вашингтона, насправді є невід'ємним елементом американської глобальної стратегії⁴. Але шляхи й інструменти такого просування потребують радикального оновлення з урахуванням усіх потенційних ризиків та переваг від їх застосування. Адміністрація Б. Обама поки не виробила власної альтернативи стратегії поширення демократії в цьому просторі, покладаючись на стратегію «м'якої інтеграції», яку просуває Євросоюз. Разом з тим, перипетії внутрішньополітичних процесів у США, розвиток ситуації у Східній Європі та

³ *Jackson B. P. A Turning Point for Europe's East // Policy Review. – 2010. – № 160. – <http://www.hoover.org/publications/policy-review/article/5292>.*

⁴ *Lukyanov F. Shucking Cold War Inertia in Russia-US Relations // The International Spectator. – December 2009. – Vol. 44. – № 4. – P. 13–19.*

перебіг російсько-американських відносин можуть сприяти активізації американської політики в цьому просторі.

Перед Європейським Союзом, у свою чергу, постало найамбітніше й найскладніше завдання з адаптації власної східної політики порівняно з іншими центрами впливу. Це пов'язано з трьома факторами: по-перше, покладанням на ЄС головної відповідальності за утвердження й підтримання стабільності у Східній Європі; по-друге, кризою зони євро, яка виявилася значним випробуванням як для інтеграційних процесів загалом, так і для зовнішньої політики ЄС зокрема; і по-третє, динамікою політичних перетворень у самих країнах цього простору, яка дедалі більше ускладнює реалізацію політики ЄС на основі традиційних для нього засад нормативної конвергенції та поетапного наближення країн-партнерів за принципом умовленості (*conditionality*).

Із середини 2010 р. був ініційований процес стратегічного перегляду Європейської політики сусідства та «Східного партнерства», спрямований на пошук ефективніших важелів впливу в політичному просторі Східної Європи. Його ключовими компонентами є підвищення присутності Євросоюзу в даному просторі, зміцнення зв'язків сусідніх країн з євроінтеграційною спільнотою та розбудова нових механізмів та інструментів стимулювання цих країн до здійснення внутрішніх перетворень за європейським взірцем. Утім, на даному етапі мова йде, скоріше, про інтенсифікацію та посилення діючих підходів до реалізації політики ЄС у східному сусідстві, ніж про кардинальну їх ревізію. У будь-якому разі цей процес являтиме собою головну зміну в політичному пейзажі Східної Європи наступного року.

Для російської політики нинішня ситуація в цьому просторі виглядає неоднозначно. З одного боку, первинні геополітичні загрози ролі та впливу Росії у Східній Європі начебто нейтралізовані. Вірогідність розвитку подій за небажаними для Москви сценаріями, яким вона чинила опір весь попередній період, майже зведена нанівець. Але з другого боку, нинішній стан речей не означає остаточного закріплення домінуючої ролі Росії у Східній Європі, а звідси, й не гарантує утвердження статусу Росії як повноправного центру впливу в європейській та глобальній системах.

З послабленням суперництва із Заходом російські позиції в цьому просторі відтепер залежать не стільки від підтримання балансу з іншими центрами впливу (який також не є остаточно зафіксованим, а тому обмежує свободу дій), скільки від її

відносин зі східноєвропейськими країнами на двосторонньому рівні. Але саме на цьому рівні можливості для суттєвого підвищення власного політичного впливу у Росії мінімальні. Вона може скористатися сприятливою кон'юнктурою для тактичного зближення чи отримання певних економічних або політичних переваг, але вона *не може самостійно* визначати політичну конфігурацію цього простору загалом.

Подібне зближення, як продемонстрували події 2010 р., не приводить до істотного прогресу в реалізації російських інтеграційних проектів⁵. Тому для Росії нагальним є пошук альтернативних підходів у відносинах із західними сусідами, які давали б змогу конвертувати тактичні виграші у стратегічні переваги та забезпечити стійкіші важелі впливу у Східній Європі, менш залежні від внутрішньої кон'юнктури у країнах даного простору.

Подібне переосмислення політики трьох найвпливовіших потуг у Європі відбувається на тлі триваючої спроби виробити договірним шляхом оптимальну модель організації системи безпеки на Європейському континенті, яка уможливила б налагодження кооперативної взаємодії провідних центрів впливу та розв'язання існуючих проблем і викликів європейській безпеці.

Потрібно визнати, що в минулому році запропонована Росією модель підведення нового нормативно-інституційного фундаменту під існуючу європейську безпекову архітектуру, втілена у проекті Договору про європейську безпеку, фактично зазнала остаточного фіаско. Саміт ОБСЄ в Астані у грудні 2010 р., який мав стати кульмінацією процесу обговорення російської ініціативи, завершився безрезультатно.

Натомість із подачі Заходу процес трансформації системи безпеки на континенті був переведений у площину адаптації механізмів взаємодії на рівні Росія – НАТО й Росія – ЄС. Утім, це не означає висунення Заходом власної цілісної моделі, спроможної стати дієвою альтернативою російським пропозиціям. США та ЄС пропонують започаткувати нові чи вдосконалити існуючі формати залучення Росії до діяльності західних інституцій, спрямовуючи головні зусилля на розв'язання тліючих конфліктів та нейтралізацію конкретних викликів безпеці, тоді як ключові російські сподівання й очікування від цього процесу, сфокусовані переважно в політичному і статусному вимірах, залишаються, по

⁵ *Силаев Н.* Как помириться с соседями // Россия в глобальной политике. – 2010. – Май-июнь. – № 3.

суті, без належної відповіді. Якщо така тенденція превалюватиме й наступного року, ефективність цього процесу буде серйозно поставлена під сумнів.

Нині найважливішим проміжним досягненням процесу трансформації системи безпеки в Європі є переведення в конструктивне русло відносин Росії з Північноатлантичним альянсом поряд з анонсуванням перспектив налагодження співпраці у процесі створення системи протиракетної оборони НАТО. Задум полягає в тому, щоб виробити на прикладі ПРО оптимальну модель взаємодії провідних центрів впливу, яка не вимагала б попереднього розв'язання накопичених упродовж минулих років проблем у їхніх відносинах. Однак існує тенденція використовувати тематику ПРО, яка має стратегічну важливість і є доволі чутливою для обох сторін. Проте як платформа для якісного поліпшення відносин Росія – НАТО вона видається вельми суперечливою. За нинішніх умов вона означає, по-перше, повернення до розгляду європейської безпеки крізь призму стратегічних параметрів і категорій і, по-друге, реконструкцію американсько-російського балансу в обмеженому вигляді як стрижневого елементу архітектури безпеки в Європі. Розгортання системи ПРО сприяє ускладненню стратегічного контексту на Європейському континенті, не сприяє розв'язанню найнагальніших проблем європейської безпеки.

У відносинах Росії з Європейським Союзом за минулий рік сталися менш очевидні, але не менш важливі зрушення. Пом'якшення позицій обох сторін у деяких функціональних сферах співробітництва дало змогу започаткувати Партнерство для модернізації та зняти перепони на шляху до вступу Росії у Всесвітню торговельну організацію. Але ініціативи стосовно вдосконалення форматів діалогу в політичній та безпековій сферах поки що не знайшли практичного втілення.

Євросоюз не готовий до перетворення відносин з Росією на головний механізм політичного управління на Європейському континенті, але процес у цьому напрямі просувається, хоча й доволі повільно. Ситуація у Східній Європі – це водночас ключова змінна в даному процесі та головний плацдарм для апробації будь-якого механізму політичної координації на рівні Росія – ЄС. Ураховуючи такий стан речей, а також описані вище тенденції в політиці обох потуг у Східній Європі, очевидно, що зі зростанням їхньої присутності в цьому просторі між ними посилюватиметься непряма конкуренція за вплив на його організацію.

Звісно, така конкуренція в жодному разі не призведе до масштабної політичної кризи з огляду на економічну й енергетичну взаємозалежність Росії та Євросоюзу⁶, але вона матиме істотні наслідки для становища країн цього простору.

У цьому контексті слід зауважити, що ЄС та Росія мають різні пріоритети у своїй політиці щодо Східної Європи. Брюссель цікавить передусім внутрішня стабільність і дієздатність адміністративної системи сусідніх країн, тоді як Москву – їхня зовнішньополітична орієнтація. Однак як у першому, так і в другому випадках основним інструментом досягнення бажаного ефекту виступає безпосередній вплив на місцеві політичні еліти та внутрішні процеси в цих країнах. Євросоюз поки що такого впливу не досяг, хоча потенційно має більше засобів для того, щоб його набути, а Росія поступово, але невпинно його втрачає. Це й формує ключове поле конкуренції між двома потугами.

Значення проаналізованих тенденцій для зовнішньої політики України є визначальним. Найважливішим їхнім наслідком є те, що вони змінили сутність дилеми, яка весь постбіполярний період стояла як перед країнами Східної Європи, так і перед зовнішніми гравцями в цьому просторі. Якщо на попередніх стадіях ці країни, у тому числі й Україна, розв'язували дилему власної зовнішньої та в певному сенсі цивілізаційної орієнтації, прагнучи закріпити власну належність до тієї чи іншої політичної спільноти, то нині подібна стратегія себе вичерпала. Розширення західних інституцій як вектор еволюції політичної структури Європейського континенту дійшло своєї межі. Натомість перед країнами Східної Європи постало завдання забезпечити максимальне економічне сприяння й конструктивне залучення зовнішніх акторів до розв'язання власних економічних і політичних проблем, а перед провідними потугами – завдання вироблення ефективних механізмів координації своїх дій у даному просторі для уникнення ймовірної напруженості.

В українському випадку цей віраж європейської політики відчувається особливо гостро. Протягом усього періоду незалежності Україна будувала свою стратегію на прагненні долучитися до західної спільноти в усіх можливих політичних і практичних формах. На нинішньому етапі це прагнення вже не може бути

⁶ *Мошес А.* Россия и «промежуточная» Европа // Pro et Contra. – 2010. – Июль-октябрь. – С. 128–144.

основою української політики як з погляду його реалістичності, так і з погляду доцільності.

Більше того, для зовнішньої політики України членство у формальних інститутах уже не може виступати базовим критерієм її ефективності. Сьогодні положення України в європейській системі залежить від того, яку роль вона відіграє, по-перше, у відносинах між провідними потугами, по-друге, у політичній конфігурації Східної Європи і, по-третє, у регулюванні процесів континентального та регіонального рівнів. Ставлення ключових європейських акторів до України визначається її значенням для стабілізації східноєвропейського простору та здатністю виступати надійним партнером у реалізації головних пріоритетів їхньої політики в Європі. Чим менше Україна відповідає цим очікуванням, тим більшою є вірогідність її маргіналізації на міжнародній арені.

При цьому межі для маневрування української дипломатії дедалі звужуються, зводячи нанівець можливості для проведення політики балансування між різними центрами впливу. *З відмовою від перспективи членства в НАТО Україна втратила вагомий важіль для балансування. Зближення з ЄС не може мати аналогічного ефекту, оскільки ґрунтується на нормативних засадах, а не на геополітичних міркуваннях.* До того ж Україна не може грати на протиріччях між Росією та ЄС, оскільки вони зачіпають її базові інтереси. Обидва провідні європейські актори прагнуть змусити українське керівництво піти на поступки у пріоритетних для них сферах (ЄС – у сфері нормативного регулювання, Росія – у стратегічній та енергетичній сферах), не беручи на себе значних зобов'язань із гарантування безпеки та економічного розвитку Української держави. Зрештою, для обох потуг відносини з Україною виступають одним з допоміжних компонентів їхніх політичних стратегій у Європі, який може частково компенсувати відсутність системного компромісу між ними, але не забезпечити повну їх реалізацію.

Нинішній український уряд зайняв помірковану позицію, наголошуючи на тому, що кооперативні відносини з Росією є неодмінною умовою для досягнення прогресу у співробітництві з Євросоюзом. *Але нині відносини України з обома партнерами являють собою скоріше асиметричний торг навколо окремих практичних питань, у якому наша держава об'єктивно не може мати достатніх переваг для досягнення позитивних для себе результатів.* Ефективне втілення задекларованої

Києвом позиції потребує набуття ним важелів, які давали б змогу впливати на регіональні процеси на структурному рівні. На даному етапі ані відносини України з ЄС, ані відносини України з Росією не базуються на такому перспективному баченні політичної організації простору Східної Європи, яке сприяло б тому, щоб ці відносини набували структурної якості.

Активізація регіональної динаміки

2010 рік позначився активізацією політичних процесів у ключових для України регіональних просторах Східної Європи та Чорноморського басейну. Зміни в політиці традиційних гравців, підвищення уваги до існуючих у цих просторах проблем і конфліктів та кристалізація нових механізмів регіонального співробітництва стали основними тенденціями минулого року в цій площині зовнішньої політики України. Разом з тим ці тенденції не призвели до кардинальних зрушень у політичній конфігурації даних просторів, посиливши натомість їхнє «проміжне», стратегічно невизначене місце на геополітичній карті Європейського континенту та ускладнивши комплекс взаємозв'язків у їхніх межах.

Ситуація у Східній Європі продовжувала розвиватися, скоріше, під впливом імпульсів від зовнішніх акторів, ніж власної внутрішньої динаміки. Намагання надати цьому простору більшої інтегральності, присутнє в політиці Європейського Союзу, не є достатньо підкріпленим практичними механізмами для того, щоб подолати іманентні для Східної Європи фрагментацію та дефіцит структурної впорядкованості. Найбільш проблемним сегментом для політики ЄС виступає Білорусь – єдина держава, яка не погоджується включатися у схему «зближення внаслідок нормативної конвергенції». Спроби залучити Білорусь до діалогу з євроінтеграційною спільнотою, в тому числі шляхом фінансового заохочення, завершилися остаточною кризою відносин. Події навколо Білорусі продемонстрували обмеженість впливу ЄС у Східній Європі, але, що найголовніше, вони призвели до відновлення ситуації фактичної ізоляції білоруського керівництва, що робить якісні політичні перетворення в цьому просторі менш вірогідними.

У світлі такого розвитку подій особливого значення набувають українсько-білоруські відносини, зокрема в контексті неодноразових заяв українських посадовців про необхідність використання

«Східного партнерства» для наближення Білорусі до ЄС та готовність України сприяти цьому процесові. Поступове карбування українсько-білоруської солідарності втратило одну зі своїх центральних політичних ліній, що обмежує спроможність Києва використовувати діалог з Мінськом для посилення власних позицій у своєму безпосередньому оточенні та у відносинах з Євросоюзом.

Іншим суттєвим фактором, який позначився на східноєвропейській динаміці, стали перетворення в зовнішній політиці Польщі, нормалізація польсько-російських та польсько-німецьких відносин, а також посилення координації дій у рамках «Веймарського трикутника» між Францією, Німеччиною та Польщею. Ці перетворення не означають, що Варшава відмовилася від просування власних інтересів у Східній Європі, але вона використовує для цього інші шляхи, пов'язані з колективним позиціонуванням, реалізацією спільних ініціатив та узгодженням стратегії з іншими провідними європейськими державами.

При цьому лінія на зближення з Росією призводить до істотного послаблення антиросійського характеру польських дій, що є доволі конструктивною тенденцією для Східної Європи. Тим не менш, зважаючи на нинішні політичні реалії, Польща вже не може вважатися ексклюзивним провідником інтересів Заходу в цьому просторі, а її позиції залежать не стільки від обсягу її практичної присутності, скільки від напрямів і результатів координації політики з іншими акторами. Але внаслідок цього польська дипломатія отримала більше можливостей для реалізації власного курсу, не викликаючи заперечень з боку інших впливових акторів у цьому просторі.

З українського погляду ця тенденція, з одного боку, є вельми позитивною, оскільки означає зменшення напруженості у відносинах провідних акторів у Східній Європі, відхід від логіки «гри з нульовою сумою» при вибудові взаємин з ключовими партнерами України, а також можливість наповнення українсько-польського стратегічного партнерства новим, конструктивнішим змістом. Але з іншого боку, за допомогою своєї більш збалансованої та конструктивної стратегії Польща поступово перебирає на себе комунікативні функції між західною і східною частинами Європейського континенту, намагаючись відігравати ту роль, яка є природною «прерогативою» України і пріоритетністю якої декларує нинішня українська влада.

Варто визнати, що Польща за сучасних умов має більше переваг і важелів впливу для того, щоб відігравати цю роль. Більше

того, польсько-російське зближення є змістовнішим і послідовнішим і несе вагоміші політичні наслідки для Східної Європи, ніж українсько-російські аванси. З огляду на це трансформація політики й ролі Польщі у східноєвропейському просторі залишиться однією з магістральних тенденцій не тільки регіонального, а й континентального масштабу.

Схожі трансформаційні процеси відбуваються в політиці інших важливих регіональних акторів, зокрема Румунії й Туреччини. Прагнення цих держав до одностороннього посилення власних позицій у прилеглих регіональних просторах на пряму зачіпають українські інтереси, а подекуди здійснюються безпосередньо за їх рахунок.

Активізація самостійної політичної лінії з боку деяких регіональних акторів за відсутності якісних зрушень на рівні провідних центрів впливу створює додатковий тиск для східноєвропейських країн, зокрема для України, спроможність якої власноруч забезпечувати власні позиції у взаємодії з потужнішими гравцями залишається обмеженою. У цьому контексті намагання України виробити альтернативний підхід до регіональної політики є більш ніж актуальним, але можливості для його реалізації дедалі звужуються. За нинішніх обставин без радикальних змін у балансі провідних центрів впливу здатність Української держави нейтралізувати виклики її інтересам на регіональному рівні знижуватиметься й надалі.

* * *

У підсумку необхідно відзначити, що нові тенденції розвитку міжнародних процесів на глобальному, континентальному й регіональному рівнях є проявами кризи вектора розвитку системи міжнародних відносин, заданого на етапі завершення «холодної війни» і сфокусованого навколо західних ідей та інституцій. Зрушення подібного масштабу вимагають адекватних концептуальних змін у зовнішній політиці держав. В українському випадку, навпаки, спостерігається концептуальна криза зовнішньої політики, зумовлена тим, що діюча до цього стратегія «руху на Захід» зазнала поразки, тоді як альтернативної життєздатної моделі ще не запропоновано. І хоча її вироблення поступово відбувається під тиском реалій, але цей процес гальмується традиційними для України факторами – перипетіями внутрішньої політики та скрутною економічною ситуацією.

§ 2. Основні тенденції зовнішньої політики України у 2010 р.

Зовнішня політика України у 2010 р. віддзеркалювала внутрішньополітичні зміни – прихід до влади в лютому нового Президента – лідера Партії регіонів В. Януковича, який жодним чином не прагнув досягнення загальнонаціонального консенсусу з наріжних питань державного будівництва та зовнішньополітичного курсу шляхом компромісу. Попередній курс було радикально скориговано, попри те, що мандат на такі зміни Президентові надала приблизно третина громадян України, наділених виборчим правом.

Українська влада поставила як абсолютний пріоритет відбудову «вертикалі», що за своїм змістом прямо протилежний ідеї розподілу гілок влади, тобто спрямована на монополію однієї з них – виконавчої, очолюваної Президентом. Регіонали надали опонентам і суспільству уроки правового нігілізму, неповаги до Конституції, дій у річищі «політичної доцільності» для відбудови владної вертикалі із застосуванням широкого арсеналу засобів тиску на незгодних.

Усупереч власному регламенту й навіть Конституції (тобто за відсутності кворуму та особистого голосування) був прийнятий Закон України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики», який закріпив так званий позаблоковий статус як основу зовнішньої політики, заклав основи для фактичної зміни зовнішньополітичного курсу держави. Вочевидь, його головна мета – формалізація відмови від євроатлантичної інтеграції. «Спробу попереднього уряду привести Україну до членства в НАТО не підтримувала більшість населення. До того ж така політика призвела до серйозної напруженості між Заходом і Росією. Оскільки ми відійшли від старої мантри (“або ми будемо членом НАТО, або нас поглине Росія”), ми позбавили Європу від політичного баласту, який, у гіршому випадку, привів би до нової “холодної війни”, – заявив у своїй публікації в німецькій газеті «Süddeutsche Zeitung»

«Європа залишених на самоті»⁷ міністр закордонних справ України К. Грищенко.

Процес прийняття Закону чітко продемонстрував, що український парламент фактично відсунуто від розробки основ зовнішньої політики. Запанував новий стиль прийняття стратегічних рішень у зовнішньополітичній сфері: *політичні інтереси владної групи визначають все* – без урахування експертної думки, без аналізу рівня загроз та пропозиції багатоваріантних сценаріїв, без урахування існуючих європейських демократичних практик нормотворчості та вироблення стратегічних рішень.

Найбільшою подією року, на думку експертного співтовариства, стали «Харківські угоди» між Україною та РФ «газ (за “зниженими” цінами) в обмін на подовження терміну перебування ЧФ РФ у Севастополі після 2017 р.». Російсько-український діалог на найвищому рівні протягом року та «зближення» відбувалися безпрецедентно інтенсивними темпами. За оцінкою голови зовнішньополітичного відомства України, «нова українська зовнішня політика базується на баченні очевидного: ми розглядаємо себе як пілотний проект майбутньої, по-справжньому єдиної Європи. Так само, як Схід і Захід України зі своїми різними історичними традиціями повинні зближуватися, Захід і Схід континенту мають перетворитися з двох частин в одне ціле». І далі: «Нашою довгостроковою метою має стати повноцінне подолання розбіжностей між Сходом і Заходом. Ідеться про питання безпеки і економіки в умовах світової конкуренції. Якщо ж ми будемо продовжувати старі суперечки, це раз і назавжди послабить позиції Європи на відміну від інших регіонів світу», – наголошував у згаданій публікації К. Грищенко.

Навіть якщо припустити, що Європа справді готова сприйняти новий курс, тобто «зближення з Росією» та відмову української влади від євроатлантичної інтеграції як благо для себе, «об'єднавчий фактор», постає запитання, якою мірою цей курс сприяв ствердженню міжнародних позицій України, її зовнішній безпеці? Відповідь на нього, як впливає з результатів нашого дослідження, є загалом негативною⁸.

⁷ Див.: Дзеркало тижня. – 2011. – № 4.

⁸ Даний аналіз базується на результатах опитування 42 експертів, проведеного за традиційною методикою Центром миру, конверсії та зовнішньої політики України (керівник О. Потехін) у грудні 2010 р. серед чотирьох груп осіб, причетних до аналізу, планування, експертизи зовнішньої та безпекової

Упродовж року Україна інтенсифікувала діалог на багатосторонній чи двосторонній основі з багатьма державами світу, українська дипломатія прагнула брати участь у вирішенні важливих питань міжнародного порядку денного. Проте *вся зовнішньополітична діяльність держави мала надзвичайно суперечливий характер*. Протиріччя щодо чинників формування зовнішньої політики України, закладене в конституційній реформі 2004 р., після відміни її вердиктом Конституційного суду, було юридично скасовано. Від початку діяльності уряду М. Азарова зовнішньополітична лінія держави повністю визначається В. Януковичем та його оточенням (за службової ролі МЗС). Верховна Рада втратила також будь-яку автономність у зовнішній сфері (табл. 1.13). Кардинальні зміни в зовнішньополітичній діяльності, а також той вплив, який справили на зовнішню політику керівники держави, визначили певні зміни в рейтингу впливовості інститутів і груп еліт в Україні на зовнішню політику. Впадає в око *суттєве збільшення впливів найближчого оточення Президента та фінансово-промислових груп*. З іншого боку, легітимні органи, які мають формувати зовнішньополітичний курс та відповідати за його реалізацію (РНБОУ, МЗС), не розглядаються як впливові (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

**Відповіді експертів на запитання:
«Які інститути і групи еліт усередині України мають сьогодні
найбільший вплив на зовнішню політику України?», %***

	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.
Президент України та його секретаріат (адміністрація)	76	97,6
Вузьке неформальне коло осіб навколо Президента	28	90,5
Фінансово-промислові групи	36	69
Міністерство закордонних справ	38	21,4
Керівництво Кабінету Міністрів	58	4,8
Рада національної безпеки та оборони України	12	0
Верховна Рада України	8	0
Незалежні аналітики, експерти, журналісти	6	0

політики України та прийняття політичних рішень (працівників органів державної влади й державних аналітичних структур, військової еліти, фахівців неурядових організацій, журналістів).

Продовження таблиці 1.1

	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.
Регіональні лідери	2	0
Ніхто з перелічених	0	0
Інше:	1. Прем'єр-міністр одноособово. 2. Усі, окрім незалежних експертів та аналітиків, лише псують імідж України	

* Сума відсотків більше 100, оскільки експерти могли обирати до трьох варіантів відповіді.

Таблиця 1.2

Характеристика експертами якісного стану нинішніх відносин України з її ключовими зовнішніми партнерами, %

	Європейський Союз		Російська Федерація		Сполучені Штати Америки		Польща	
	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.
Зближення	32	21,4	8	45,2	4	9,5	30	7,1
Дистанціювання	14	28,6	32	0	22	45,2	2	11,9
Стабільність, збереження статус-кво	18	35,7	0	11,9	46	42,8	50	61,9
Інтеграція	8	4,8	0	9,5	0	0	4	0
Стагнація відносин	28	45,2	18	0	24	28,6	12	38
Сателітна залежність України	12	0	26	59,5	12	4,8	0	0
Рівноправне партнерство	0	0	0	4,8	0	2,4	56	54,8
Нерівноправне, асиметричне партнерство	46	59,5	32	54,8	34	40,5	4	2,4
Конкуренція, суперництво	0	4,8	10	11,9	0	2,4	6	0
Напруженість	0	4,8	76	14,3	2	16,6	0	0
Ворожнеча	0	0	24	0	0	0	0	0
Взаємозалежність	8	7,1	10	16,6	0	0	24	23,8
Клієнт-патрональні відносини	38	35,7	12	30,9	38	33,3	0	7,1

Якісний стан відносин України з ключовими зовнішніми партнерами протягом року також суттєво змінився. Експерти констатували *зближення з Російською Федерацією і дистанціювання від західних партнерів*. Відносно рівноправне партнерство констатується лише з Польщею, з іншими ж партнерами помітно зросла асиметричність. Окрім того, відносини Україна – Європейський Союз та Україна – США були позначені такою якісною характеристикою, як *маргіналізація України (табл. 1.2)*.

Відносини з Європейським Союзом, ЄС

Європейський Союз визнав результати президентських виборів в Україні в січні-лютому 2010 р., висловивши сподівання на те, що нова влада продовжить курс на європейську інтеграцію. Показово, що високий представник Європейського Союзу з питань зовнішньої політики баронеса К. Ештон прибула на інавгурацію Президента В. Януковича замість наради з міністрами оборони країн ЄС. При цьому Брюссель очікував на конкретні кроки з боку Києва, які свідчили б про готовність утілювати задекларовані системні перетворення.

Відносини України з ЄС у 2010 р. концентрувалися передусім на виконанні *Порядку денного асоціації (ПДА) Україна – ЄС*. Для забезпечення процесу моніторингу та щорічного перегляду документа був створений механізм Спільного комітету старших посадових осіб. 26 січня 2010 р. у Києві пройшло перше засідання Спільного комітету ПДА, під час якого сторони розглянули перебіг виконання положень ПДА, затвердили пріоритети діяльності в рамках імплементації документа на 2010 р. та керівні принципи роботи Спільного комітету. На 14-му засідання Ради з питань співробітництва Україна – ЄС (Люксембург, 15 червня 2010 р.) був схвалений Спільний звіт щодо прогресу в імплементації виконання ПДА.

У рамках політичного діалогу України з ЄС у 2010 р. відбулося чотири зустрічі на найвищому рівні, а також два раунди переговорів щодо Угоди про асоціацію. Саміт у листопаді став першим для України після набуття чинності Лісабонським договором. Якщо під час попередніх самітів сторону ЄС очолював лідер головної в Союзі держави, яка мала значний вплив на порядок денний заходу, то нині ЄС був представлений виключно чиновниками євроінституцій: президентом Європейської ради Германом ван

Ромпеєм, президентом Європейської комісії Жозе Мануелем Баррозу та профільними єврокомісарами. Обидва очільники ЄС наголосили на налаштованості на завершення переговорів та укладання Угоди про асоціацію протягом 2011 р.

Утім, було б необґрунтованим вважати, що Євросоюз, ігноруючи українські реалії, прагне будь-що закріпити «прив'язку» України до себе, аби врівноважити тиск з боку Росії. Але можна припустити, що Брюсселю необхідні нові, дієвіші важелі впливу на українське керівництво, ніж ті, які пропонують діючі форми. Якщо до цього додати задекларовану у Спільній заяві готовність ЄС надати Україні пакет допомоги обсягом 610 млн євро, то є підстави констатувати, що Євросоюз не відмовився у 2010 р. від залучення до українських справ, хоча політичний аспект цього залучення залишався без суттєвих зрушень.

Напередодні саміту в Європейському парламенті розгорнулося певне протистояння навколо прийняття резолюції щодо України. Одна частина Європарламенту на чолі з фракцією Європейської народної партії наполягала на якнайшвидшому формуванні жорсткої й засуджуючої позиції щодо стану справ в Україні, інша, на чолі з фракцією Прогресивного альянсу соціалістів та демократів, виступала за перенесення розгляду цього питання на час після саміту, а також за помірковану оцінку діяльності нової української влади. Безумовно, це протистояння відбулося не без активної участі провідних українських політичних сил, які паралельно із загальнодержавним процесом європейської інтеграції включилися й у процес євроінтеграції партійної. Тактичну перемогу на вказаному етапі здобув Прогресивний альянс соціалістів та демократів, якому вдалося переконати більшість Європарламентарів не політизувати додатково загалом прагматичний характер запланованого саміту. Резолюція ж Європейського парламенту щодо України, хоч і з багатьма критичними зауваженнями, була схвалена лише 25 листопада.

Ключовим питанням порядку денного відносин Україна – ЄС залишався переговорний процес стосовно укладення Угоди про асоціацію (УА) на заміну чинної Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та Європейським Союзом (УПС). Невід'ємною складовою майбутньої УА стануть положення про створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ЗВТ). Порівняно з УПС, Угода про асоціацію є якісно новим, поглибленим форматом відносин України та ЄС. Угоди такого типу були

укладені свого часу з країнами Центральної та Східної Європи і є важливим та логічним кроком на шляху наближення в перспективі до наступного етапу – укладення угод про вступ до ЄС. Завдяки цьому Україна може наблизитися до Балканських країн, які кілька років тому уклали з ЄС угоди про стабілізацію та асоціацію.

Україна та ЄС ведуть переговори про укладення УА, починаючи з березня 2007 р. На сьогодні відбулося 16 раундів переговорів. За структурою майбутня УА складатиметься із шести розділів: «Преамбула, загальні цілі та принципи», «Політичний діалог та реформи, політична асоціація, конвергенція у сфері зовнішньої і безпекової політики», «Юстиція, свобода та безпека», «Економічне та секторальне співробітництво, розвиток людського потенціалу», «Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі» та «Загальні, інституційні і прикінцеві положення».

Підбиваючи підсумки шістнадцяти раундів переговорів, можна говорити про прогрес на шляху до укладення Угоди про асоціацію: погоджено назву майбутньої угоди; підтверджено налаштованість сторін закласти нову основу для подальшого розвитку відносин на принципах політичної асоціації та економічної інтеграції; розпочато діалог з метою запровадження безвізового режиму короткострокових поїздок громадян України до держав – членів ЄС; домовлено про відображення зазначеного питання в тексті Угоди; на експертному рівні погоджено тексти всіх розділів УА, за винятком розділу про ЗВТ і питань, що вимагатимуть окремих політичних домовленостей на високому рівні. Ідеться насамперед про такі з них: положення про європейську перспективу України, положення про запровадження безвізового режиму короткострокових поїздок громадян України до держав – членів ЄС і руху осіб загалом (насамперед у контексті обговорення ЗВТ), терміни дії УА.

Важливою частиною переговорного процесу України та ЄС залишалось питання про *створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ЗВТ)*. Розділ про створення ЗВТ є невід'ємною складовою майбутньої Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Офіційні переговори щодо створення ЗВТ розпочалися 18 лютого 2008 р. Передумовою цього було приєднання України до Світової організації торгівлі. Положення про ЗВТ визначатимуть правову базу для вільного переміщення товарів, послуг, капіталів, частково – робочої сили між Україною та ЄС, а також для регуляторного наближення, спрямованого на поступове входження економіки України до спільного ринку ЄС.

На сьогодні можна констатувати, що положення про створення ЗВТ є найскладнішою частиною переговорного процесу з укладення майбутньої Угоди про асоціацію. Це пов'язано з тим, що всеосяжна ЗВТ передбачатиме не лише лібералізацію торгівлі товарами (включно із продукцією сільськогосподарського виробництва та іншою чутливою продукцією), а й лібералізацію торгівлі послугами, вільний рух капіталу, а також поступову конвергенцію з ЄС у регуляторних та інших сферах (стандарти, оцінка відповідності, санітарні та фітосанітарні правила, конкурентна політика, державні закупівлі тощо). При цьому наповнення майбутньої ЗВТ має спрямовуватися на досягнення максимально глибокої економічної інтеграції, до якої будуть готові сторони і яка не матиме аналогів з попередньої практики Євросоюзу.

Результатом створення ЗВТ має стати взаємовигідне відкриття відповідних ринків за умови відповідності національної продукції специфічним вимогам ЄС. На сьогодні відбулося 12 раундів переговорів щодо ЗВТ Україна – ЄС за такими напрямками співпраці: торгівля товарами; тарифна пропозиція; технічні бар'єри в торгівлі; інструменти торговельного захисту; санітарні та фітосанітарні заходи; сприяння торгівлі та співробітництво в митній сфері; правила походження товарів; торговельні відносини в енергетичній сфері; послуги, заснування компаній, інвестиції, рух капіталу та поточні платежі; права інтелектуальної власності, у тому числі захист географічних зазначень; конкурентна політика (антимонопольні заходи та державна допомога); державні закупівлі; торгівля та сталий розвиток; транспарентність; урегулювання спорів (загальних та у сфері енергетики); інституційне забезпечення. *За результатами переговорів сторони досягли прогресу в опрацюванні більшості розділів.* Найбільш проблемними залишаються питання доступу до сільськогосподарського ринку ЄС, ринку послуг та питання свободи здійснення підприємницької діяльності. З метою прискорення переговорного процесу в міжраундовий період проводяться відеоконференції, під час яких здійснюється експертне обговорення окремих проектів розділів.

План дій з *лібералізації візового режиму* був наданий Європейським Союзом Україні на саміті в Брюсселі 22 листопада 2010 р. Цей документ не був публічним, що унеможливило здійснення громадського моніторингу його виконання. Основні блоки Плану дій такі: безпека документів, включно з видачею біометричних закордонних паспортів; нелегальна міграція, включ-

но з питаннями реадмісії; громадський порядок і безпека; зовнішні відносини та фундаментальні права. Кожен із зазначених блоків містить зобов'язання юридичного й політичного характеру, а також критерії імплементації.

Кінцевий вигляд представленої Україні Плану дій *суттєво відрізняється від очікуваного*. ЄС не надав «дорожньої карти» запровадження безвізового режиму, аналогічної до тих, які виводили Сербія, Македонія, Чорногорія, Албанія та Боснія і Герцеговина. Перелік для нашої держави майже повністю відповідає балканським варіантам документа. Проте навіть зразково проведена Україною робота (щодо чого є великі сумніви) лише дасть змогу винести питання безвізового режиму на обговорення в європейських інституціях та окремих державах-членах. Президентом В. Януковичу під час саміту нагадувалося, що запровадження безвізового режиму залежатиме від стану демократії в Україні.

Формально *План дій спрямовує Україну до лібералізації візового режиму, а не до запровадження безвізового*, що під час прийняття остаточного рішення може трактуватися неоднозначно. Президент України наголосив, що Україна виконає План дій уже в першому півріччі 2011 р., що викликало скептичну реакцію як делегації ЄС, так і експертного середовища. Важливим для України було запровадження з квітня 2010 р. Візового кодексу ЄС, який передбачає подальшу гармонізацію візових процедур країн ЄС, зокрема тих, що стосуються документів, необхідних для отримання віз. Дані Громадської ініціативи «Європа без кордонів», яка здійснювала відповідний моніторинг, засвідчили, що серед позитивних результатів набуття чинності кодексу є повна уніфікація анкет-заяв на отримання віз, збільшення кількості багаторазових віз терміном дії 6 місяців і більше.

«*Східне партнерство*», запроваджене у 2009 р., було доповненням до двостороннього формату відносин ЄС та України. Особливий інтерес для нашої країни становлять такі елементи «Східного партнерства», як програма Всеосяжної інституційної розбудови, сприяння регіональному розвитку на основі політики регіонального вирівнювання Європейського Союзу, створення інтегрованої системи управління кордонами згідно зі стандартами ЄС, поглиблення інтеграції у сфері енергетичної безпеки. Україна є беззаперечним лідером у наближенні до всіх головних цілей «Східного партнерства», а отже, хоча й не досить привабливим, але все ще орієнтиром для інших держав – учасниць «Східного

партнерства» й у проведенні відповідних внутрішніх реформ. Замороження діалогу України та ЄС щодо зазначених пріоритетних цілей означатиме загрозу провалу всієї концепції «Східного партнерства», яка й без того нині виглядає дуже непереконливо.

Традиційно абсолютна більшість (понад 90%) опитаних експертів підтримують актуальність вступу України до Європейського Союзу. При цьому спостерігалася *тенденція зростання кількості тих, хто підтримував це із застереженнями*. Проте з'явилися й думки, що вступ до ЄС не відповідає національним інтересам, чого не спостерігалось у 2009 р. (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Відповіді експертів на запитання: «Чи відповідає національним інтересам України вступ до Європейського Союзу?», %

	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.
Так	78	61,9
Скоріше так, ніж ні	20	30,9
Скоріше ні, ніж так	0	0
Ні	0	4,8
Важко сказати	2	2,4

Відповідаючи на запитання про реалізацію Україною можливостей, наданих членством у Світовій організації торгівлі, абсолютна більшість експертів визнала, що цей проект став проектом утрачених можливостей: 90,4% (у грудні 2009 р. – 82%) опитаних вважає, що наша держава не скористалася тими можливостями, що їй дає членство у СОТ. Хоча варто нагадати, що на перші роки участі України в СОТ припала світова фінансово-економічна криза (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

**Відповіді експертів на запитання:
«Чи використала Україна можливості, надані вступом до Світової організації торгівлі?», %**

	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.
Так	0	2,4
Скоріше так, ніж ні	14	2,4
Скоріше ні, ніж так	76	71,4
Ні	6	19
Важко сказати	4	4,8

Серед чинників, які на сьогодні найбільше перешкоджають реалізації євроінтеграційних прагнень України, на перше місце вийшли *корупція та організована злочинність* (54,8%). На другому місці – *нездатність лідерів держави визначати і втілювати на практиці стратегічні пріоритети* (52,4%). Третю сходинку посіли *вплив російського чинника* (50%) та *повільні економічні реформи* (28,6%). Зросла негативна оцінка такого чинника, як *небажання правлячої еліти інтегруватися на практиці* (42,8%), що вивело його на четверте місце. Реставрація окремих елементів радянської системи управління, характерна для діючої влади, практично удвічі збільшила результат такого чинника, як *спадщина радянської системи мислення та суспільної організації* (26,2% у 2010 р. проти 14% у 2009 р.). Збережено тенденцію зростання негативного рейтингу такого чинника, як *порушення прав людини* (9,5% у 2010 р., 6% – у 2009 р., 0 – у 2008 р.). Уперше із часу приходу В. Януковича на посаду Президента України поновилися досить критичні оцінки розвитку внутрішньополітичної ситуації в Україні з боку поважних європейських інституцій. Акцентовано, що повернення до утисків свободи слова, переслідування за політичними мотивами, нехтування принципами верховенства права, згортання демократичних процесів негативно позначається на реалізації європейських устремлінь України. Загалом ціннісний блок *в уяві чиновників ЄС, європарламентарів та влади в Україні явно відрізняється за вагою та змістом*. І ці розбіжності зростають (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Відповіді експертів на запитання: «Що сьогодні в Україні головним чином перешкоджає її інтеграції до Європи?», %*

	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.
Спадщина радянської системи мислення та суспільної організації	14	26,2
Нездатність лідерів держави визначати і втілювати на практиці стратегічні пріоритети	66	52,4
Корупція та організована злочинність	42	54,8
Вплив лівих політичних сил	0	0
Професійна нездатність дипломатичної служби	4	7,1
Вплив «російського чинника»	42	50,0
Повільні економічні реформи	42	28,6

Продовження таблиці 1.5

	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.
Слабкість інститутів громадянського суспільства	12	0
Порушення прав людини	6	9,5
Небажання правлячої еліти інтегруватися на практиці	32	42,8
Байдужість до України керівних структур ЄС, які гальмують цей процес	22	21,4
Ніщо не перешкоджає	0	0
Інше: Маргіналізація України, відсутність внутрішніх реформ		

* Сума відсотків більше 100, оскільки експерти могли обирати до трьох варіантів відповіді.

Традиційно скептичними є експертні оцінки ефективності забезпечення європейської інтеграції: за більшістю параметрів тут спостерігається погіршення показників (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

Відповіді експертів на запитання: «Оцініть, будь ласка, ефективність забезпечення реалізації курсу України на європейську інтеграцію за такими параметрами», %

	Висока		Посередня		Низька		Нульова		Важко відповідати	
	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.
Дії органів виконавчої влади	2	2,4	28	28,6	54	47,6	12	21,4	4	0
Законодавче забезпечення	0	2,4	44	35,7	42	57,1	12	4,8	2	0
Кадрове забезпечення	2	0	26	23,8	54	52,4	18	21,4	0	2,4
Фінансове забезпечення	0	0	14	4,8	62	74,4	22	20,8	2	0
Якість виконання ухвалених рішень	0	0	14	16,6	66	57,2	18	26,2	2	0
Забезпечення громадської підтримки	0	0	36	19,0	54	57,2	10	23,8	0	0
Забезпечення міжнародної підтримки	2	0	42	21,4	46	66,7	8	11,9	2	0

Отже, європейська інтеграція залишалася ключовим пріоритетом, який акумулював цілий комплекс внутрішньо- та зовнішньополітичних зусиль України з метою наближення до ЄС і створення необхідних передумов для вступу до нього в майбутньому.

Відносини з НАТО

У 2010 р. відбулася певна трансформація взаємин України з Організацією Північноатлантичного договору. До середини року ще тривало офіційне використання терміна «євроатлантична інтеграція», проте після прийняття та набуття чинності Законом «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики України» почало вживатися поняття «євроатлантичне співробітництво». Утім, низка державних інституцій (аж до їхньої ліквідації) за інерцією займалася ще «євроатлантичною інтеграцією».

Практично одразу після інавгурації нового Президента України В. Януковича, *почався відхід від офіційного зовнішньополітичного вектора останніх восьми років*. Річна національна програма стала іменуватися програмою співробітництва з НАТО, а не підготовки до членства в НАТО (хоча зміст РНП практично не зазнав змін). На початку квітня було скорочено низку інституцій, які опікувалися відносинами з Альянсом, зокрема Національний центр з питань євроатлантичної інтеграції України. Посаду керівника української місії при штаб-квартирі НАТО за сумісництвом посів посол України в Королівстві Бельгія І. Долгов (упродовж останніх років це була окрема посада).

Річна національна програма Україна – НАТО на 2010 р. була затверджена 3 лютого 2010 р. План заходів щодо виконання РНП–2010 був схвалений Урядом України 14 червня 2010 р. і містив завдання на 2010 р. у таких сферах: політичній та економічній, оборонній і військовій, ресурсних питаннях, безпековій, інформаційній та правовій.

У лютому заступник помічника Генерального секретаря НАТО з питань безпекового співробітництва і партнерства Р. Сімонс узяв участь у церемонії інавгурації Президента України В. Януковича. Цього самого дня відбулася коротка зустріч Президента з представником Альянсу. 16 березня 2010 р. відбулося засідання Комісії Україна – НАТО за участю заступника міністра закордонних справ України К. Єлісеєва та заступника Генерального секретаря НАТО К. Бізоньєро. Були обговорені основні

пріоритети зовнішньої політики, а також розвиток політичного діалогу та практичного співробітництва України з НАТО в рамках виконання Річної національної програми на 2010 р.

18 березня 2010 р. у штаб-квартирі НАТО пройшло чергове засідання Спільної робочої групи Україна – НАТО з питань військової реформи у форматі «ключової групи», під головуванням заступника (помічника) Генерального секретаря НАТО посла І. Шедіви. Обговорено досвід і пріоритети залучення експертів країн – членів НАТО до підтримки реалізації завдань з реформування сектора безпеки та оборони України, оцінено стан виконання Програми Спільної робочої групи Україна – НАТО з питань військової реформи з професійної підготовки цивільного персоналу оборонних і безпекових структур України.

8 квітня 2010 р. Україну відвідав заступник Генерального секретаря НАТО з політичних питань та безпекової політики Д. Бренгельманн. Під час візиту стороні НАТО роз'яснено пріоритети нового керівництва України у внутрішній та зовнішній політиці, заявлено про продовження діалогу в рамках Комісії Україна – НАТО та практичну взаємодію, в тому числі в реалізації реформ шляхом виконання Річних національних програм. Д. Бренгельманн був прийнятий міністром закордонних справ України К. Грищенком. 8–9 квітня 2010 р. відбувся візит до України делегації НАТО на чолі з директором Міжнародного військового штабу НАТО генерал-лейтенантом Д. Годдеріжа, який був прийнятий міністром оборони України М. Єжем та начальником Генерального штабу І. Свиною. Обговорено перспективні напрями військового співробітництва України й НАТО, питання спільної взаємодії і співпраці ЗСУ та підрозділів країн – членів НАТО, виконання домовленостей у рамках затверджених річних планів і продовження тісної співпраці з Альянсом тощо.

20 квітня 2010 р. відбулося засідання Спільної робочої групи Україна – НАТО з питань військової реформи (СРГ ВР) у форматі «ключової групи». Розглянуто питання підготовки до засідання СРГ ВР високого рівня 26 травня в Києві. 25 травня 2010 р. у Києві відбулася зустріч міністра закордонних справ України К. Грищенка із заступником Генерального секретаря НАТО з питань оборонної політики та планування І. Шедіви. Під час зустрічі сторонами було підтверджено прагнення продовжувати політичний діалог та взаємовигідне практичне співробітництво. Було також обговорено питання реалізації Україною РНП на 2010 р.,

спрямованої на здійснення широкомасштабних внутрішніх реформ. 26 травня 2010 р. відбулося восьме засідання Спільної робочої групи Україна – НАТО з питань військової реформи високого рівня за участю заступника міністра закордонних справ України К. Єлісеєва. Ключовою темою засідання було обговорення поточного стану та перспектив подальшої реалізації проєктів, започаткованих під егідою СРГ ВР. 28 травня – 1 червня 2010 р. постійна делегація Верховної Ради України в Парламентській асамблеї НАТО взяла участь у черговому засіданні ПА НАТО в Ризі.

10–11 червня 2010 р. у Брюсселі відбулося засідання Комісії Україна – НАТО на рівні міністрів оборони, під час якого були обговорені питання розвитку співробітництва України з НАТО у сфері реформування сектора безпеки та оборони України. 29 вересня 2010 р. у штаб-квартирі НАТО в Брюсселі відбулося чергове засідання Комісії Україна – НАТО на рівні послів під головуванням заступника Генерального секретаря НАТО К. Бізоньєро. Члени Комісії Україна – НАТО погодилися, що попередній аналіз співпраці Україна – НАТО цього року у сферах практичної взаємодії свідчить про конкретні здобутки й позитивне підґрунтя для продовження конструктивного співробітництва України і НАТО з усіх питань. Країни – члени НАТО пропонують допомогу Україні в розробці законодавства про вибори.

Тривало співробітництво в подоланні загроз невоєнного характеру. У лютому 2010 р. відбулося перше засідання Робочої підгрупи Україна – НАТО з питань кібернетичного захисту, в рамках якої Україна отримуватиме експертну допомогу НАТО в питаннях підготовки національної стратегії протидії кібернетичним загрозам, розвитку інфраструктури кібернетичного захисту та системи реагування на кіберзагрози в Україні. Триває співпраця у сферах боротьби з «відмиванням» «брудних» грошей, контрабандою наркотиків, зброї та незаконним переміщенням людей.

На Лісабонському саміті НАТО в листопаді 2010 р. була прийнята нова Стратегічна концепція Альянсу, у якій підтверджено політичні зобов'язання Бухарестського саміту 2008 р. «тримати двері для членства України в НАТО відкритими». У заключній Декларації саміту поняття «позаблоковості» подано в лапках. За великим рахунком, ще з весни, коли почалися розмови про «позаблоковість» на юридичному рівні, один з керівників Альянсу заявив, що НАТО – це не блок, і наявність такого положення в українському законодавстві не завадить подальшій співпраці

і навіть просуванню до членства в Альянсі. Як відомо, Президент України не брав участі в Лісабонському саміті, проте за день до саміту він видав Указ про забезпечення продовження конструктивного партнерства з Альянсом.

Україна готова долучитися до можливої натовсько-російської системи ПРО. За словами секретаря РНБО Р. Богатирьової, Київ готовий надати два радіолокатори для спільної європейської системи протиракетної оборони. Проте українська ініціатива поки не отримала реального наповнення.

Експерти, попри проголошену так звану «позаблоковість», продовжують вважати підготовку до членства в НАТО основним пріоритетом співробітництва з Альянсом. Щоправда, порівняно з результатами грудневого опитування 2009 р., *зберігається тенденція до зниження рівня підтримки євроатлантичної інтеграції.*

Визначаючи, який статус найбільше відповідає національним інтересам України, експерти надають перевагу вступу до НАТО: 76,2% (у грудні 2009 р. – понад 78%) опитаних підтримують ідею членства. З них 54,8% вважають, що Україні варто вступати до Альянсу незалежно від інших країн, і 21,4% виступають прихильниками вступу разом з деякими країнами СНД (у грудні 2009 р. цей показник становив відповідно 70% та 8%). За позаблоковий статус України як пріоритетний у взаєминах з НАТО висловилося 9,5% опитаних (у грудні 2009 р. таких не було). Прихильників нейтралітету в цьогорічному опитуванні виявилось 11,9%, тоді як у 2009 р. їх було 18%.

Крім того, пропонується участь України у формуванні системи колективної безпеки (у 2009 р. експерти вважали цілком можливим поєднання нейтралітету й активної участі в системі колективної безпеки ЄС).

Визначаючи пріоритетні напрями співробітництва, першу сходинку рейтингу посів такий актуальний для України аспект, як *пряма допомога у здійсненні військової реформи* (50%; у грудні 2009 р. – 40%). На другому місці опинилося *надання додаткових гарантій безпеки Україні* (45,2%; у грудні 2009 р. – 54%) та *створення передумов вступу України до НАТО у перспективі* (42,5%; у грудні 2009 р. – 34%). Водночас кількість прихильників *створення передумов вступу України до НАТО найближчим часом* скоротилася практично удвічі, порівняно з 2009 р. (19% проти 36% у грудні 2009 р.) (табл. 1.7).

Таблиця 1.7

**Відповіді експертів на запитання:
«Які напрями співробітництва з НАТО є пріоритетними
для України сьогодні?», % ***

	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.
Таких немає, співробітництво з НАТО взагалі не потрібне	0	0
Створення передумов для вступу України до НАТО в перспективі	34	42,5
Створення передумов для вступу України до НАТО найближчим часом	36	19
Спільна розробка концептуальних засад військової політики	2	9,5
Пряма допомога у здійсненні військової реформи	40	50
Допомога у створенні системи демократичного цивільного контролю за силовими структурами	24	28,6
Надання додаткових гарантій безпеки Україні	54	45,2
Узгодження військово-технічної політики, підтримка ВПК	22	16,6
Торгівля зброєю, спецтехнікою, послугами військово-технічного призначення	14	7,1
Підготовка кадрів	26	23,8
Спільні навчання	12	35,7
Участь у миротворчих операціях	24	14,3

* Сума відсотків більше 100, оскільки експерти могли обирати до трьох варіантів відповіді.

Доволі скептичними були експертні оцінки ефективності забезпечення євроатлантичного співробітництва. Утім, за деякими показниками відмічався скромний прогрес (табл. 1.8).

Отже, питання вступу до НАТО навіть у перспективі зняте владою з порядку денного. Водночас інтенсивність взаємодії з НАТО впродовж року практично не змінилася і має отримати подальший розвиток у процесі виконання РНП-2011. Саме на це націлює Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 17 листопада 2010 р. «Про виклики та загрози національній безпеці України у 2011 році»» від 10 грудня 2010 р.

Таблиця 1.8

Відповіді експертів на запитання: «Оцініть, будь ласка, ефективність забезпечення реалізації курсу України на приєднання до ПДЧ в НАТО за такими параметрами», %

	Висока		Посередня		Низька		Нульова		Важко відповісти	
	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.
Дії органів виконавчої влади	0	7,1	26	23,8	46	42,8	28	26,3	0	0
Законодавче забезпечення	2	0	48	35,7	32	47,6	16	16,7	2	0
Кадрове забезпечення	2	0	32	19,0	58	40,6	6	38,0	2	2,4
Фінансове забезпечення	2	0	14	0	54	59,6	28	40,5	2	0
Якість виконання ухвалених рішень	0	2,4	24	21,4	56	52,4	20	23,8	0	0
Забезпечення громадської підтримки	0	0	12	7,1	64	52,4	24	40,5	0	0
Забезпечення міжнародної підтримки	2	0	40	16,6	48	54,8	10	28,6	0	0

Динаміка зовнішніх впливів на політичні процеси в Україні

Уперше за багато років відбулися суттєві зміни в рейтингу зарубіжних акторів – лідерів зовнішнього впливу на прийняття політичних рішень в Україні. Як і минулого року, експерти вважають, що **найбільший вплив на процес прийняття рішень в Україні продовжує здійснювати Російська Федерація** (95,2% ; у грудні 2009 р. – 96%). Залежність України та її економіки від зовнішніх кредитів, особливо вплив МВФ на внутрішні процеси, стала ще очевиднішою у 2010 р., що знайшло відображення в оцінках експертів. Тенденція зростання показників МВФ збереглася й вивела МВФ на друге місце (92,8% ; у грудні 2009 р. – 48%). Рейтинг Міжнародного валютного фонду знову зріс майже удвічі. Тривало також зростання показника транснаціональних корпорацій (26,2% ; у грудні 2009 р. – 18%). На графіку подано експертні

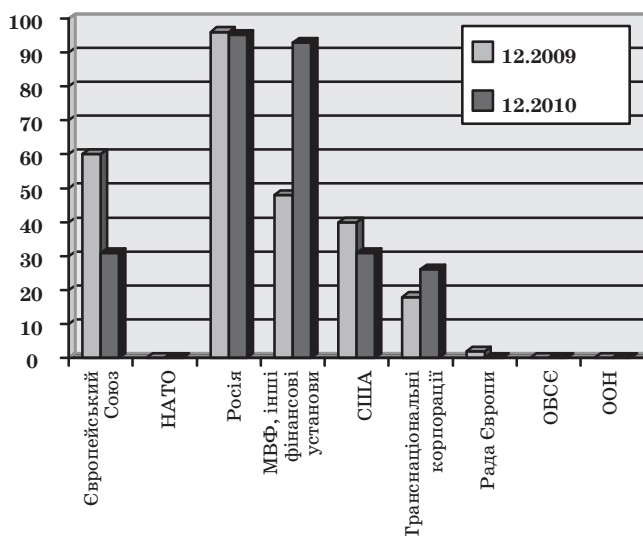

Рис. 1.1. Динаміка зовнішніх впливів на політичні процеси в Україні

оцінки зовнішніх впливів на політичні процеси в Україні відповідно в грудні 2010 р. та в грудні 2009 р. (рис. 1.1).

Світова економічна криза не лише виявила найуразливіші складові української економіки, а й показала, наскільки неконкурентоспроможною на світових ринках і залежною від зовнішніх чинників є Україна. Експертне середовище відзначило таку залежність у суттєвому зростанні показників МВФ та транснаціональних корпорацій.

Погляди експертів на те, які зовнішньополітичні партнери України є пріоритетними для неї, залишаються незмінними. Як і рік тому, четвірка лідерів не змінила свого складу: ЄС, НАТО, США та Росія зберігають свої позиції. Водночас роль кожного із цих акторів (за винятком Росії, яка поліпшила свій результат майже на 20%), порівняно з результатами минулорічного опитування, продовжує зменшуватися (табл. 1.9).

Інші країни, організації та інституції традиційно мають значно менший рівень підтримки експертів. На п'яте місце вийшов Китай, але це, скоріш, бажане, ніж реалії 2010 р.

У питанні про найуспішніший розвиток відносин України із зовнішньополітичними гравцями експерти вперше за кілька років кардинально змінили лідера. Останніми роками кращим партнером України стабільно визначали сусідню Польщу.

Таблиця 1.9

Відповіді експертів на запитання: «Назвіть трьох-чотирьох учасників міжнародних відносин (країни, союзи держав, міжнародні організації тощо), успішний розвиток відносин з якими є пріоритетним для України сьогодні», %

1. ЄС – 85% (у грудні 2009 р. – 78%)	7. Німеччина – 19% (у грудні 2009 р. – 14%)
2. Російська Федерація – 64,3% (у грудні 2009 р. – 72%)	8. Білорусь – 14,3% (у грудні 2009 р. – 10%)
3. США – 47,6% (у грудні 2009 р. – 56%)	9. ПАРС+РЄ – 9,5%
4. НАТО – 45,2% (у грудні 2009 р. – 60%)	10. ООН, Велика Британія – 4,8%
5. Китай – 30,9% (у грудні 2009 р. – 14%)	ШОС, Грузія, Естонія, Литва, Словаччина, Венесуела, Франція, Румунія, Світовий банк – 2,4%
6. Польща – 23,8% (у грудні 2009 р. – 16%)	

Таблиця 1.10

Відповіді експертів на запитання: «Назвіть трьох-чотирьох учасників міжнародних відносин (країни, союзи держав, міжнародні організації тощо), з якими відносини України розвивалися останнім часом найуспішніше», %

1. Росія – 61,9% (у грудні 2009 р. – 12%)	6. МВФ (у грудні 2009 р. – 8%), Казахстан – 11,9%
2. ЄС – 38% (у грудні 2009 р. – 36%)	7. НАТО – 9,5% (у грудні 2009 р. – 10%)
3. Білорусь – 23,8% (у грудні 2009 р. – 42%)	8. США – (у грудні 2009 р. – 26%), ООН – 4,8%
4. Польща – 21,9% (у грудні 2009 р. – 44%)	9. Грузія (у грудні 2009 р. – 20%), Азербайджан – (у грудні 2009 р. – 8%), ЄврАзЕС, Венесуела – 2,4%
5. Китай – 14,3% (у грудні 2009 р. – 10%)	Таких немає – 21,4% (у грудні 2009 р. – 20%)
СНД – 14,3%	

У 2010 р. рівень підтримки Польщі знизився удвічі (21,9% проти 44% у грудні 2009 р.), і вона опинилася на четвертій позиції. Першість отримала Російська Федерація – 61,9% (у грудні 2009 р. – 12%). На другу позицію вийшов Європейський Союз (38%; у грудні 2009 р. – 36%), а третє місце посіла Білорусь, яка у 2009 р. отримала безпрецедентно високий результат (42%) і навіть посіла

друге місце, однак у 2010 р. суттєво знизила свій рейтинг – 23,8%. США посунулися із четвертого на восьме місце – 4,8% (у грудні 2009 р. – 26%). Відсутність успіхів нашої держави на зовнішньополітичній арені, як і минулого року, констатував кожен п'ятий експерт (21,4%; наприкінці 2009 р. таких було 20%) (табл. 1.10).

Загрози

У грудні 2010 р. оцінки експертів щодо загроз, актуальних для України, майже не змінилися. Серед таких експерти називають погіршення іміджу України, економічний занепад, перетворення України на буферну зону, надзвичайно низький рівень ефективності силових структур і нездатність протидіяти існуючим та потенційним загрозам, зростання рівня бідності населення і конфліктогенність майнового розшарування в суспільстві, руйнування системи суспільних цінностей. **Новим явищем стало істотне зростання загрози втрати або обмеження державного суверенітету** (73,8%; у грудні 2009 р. – 48%), що є результатом «зближення» з РФ (табл. 1.11). Незалежна Україна перебуває на дуже тяжкому етапі своєї історії, що не в останню чергу є результатом розчарування населення подіями останніх років.

Таблиця 1.11

Відповіді експертів на запитання:
«Чи існують для України наведені загрози?», %

Загроза	Існує		Не існує, і є всі передумови запобігти її виникненню		Не існує, але може виникнути		Важко відповісти	
	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.
Порушення територіальної цілісності держави під впливом внутрішніх чинників	34	50,0	14	9,6	52	38,0	0	2,4
Анексія частини її території іншою державою	24	35,7	30	9,5	46	54,8	0	0
Втрата або обмеження державного суверенітету	48	73,8	34	14,3	18	11,9	0	0

Продовження таблиці 1.11

Загроза	Існує		Не існує, і є всі передумови запобігти її виникненню		Не існує, але може виникнути		Важко відповісти	
	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.
Утягування України в конфронтацію міжнародних суб'єктів	20	33,3	22	21,4	54	42,9	4	2,4
Утягування України у збройні конфлікти на території сусідніх країн	18	9,5	36	30,9	40	57,2	6	2,4
Поширення міжнародних конфліктів на територію України	6	19,0	50	33,3	40	40,5	4	7,2
Погіршення міжнародного іміджу України	98	83,3	2	4,8	0	9,5	0	2,4
Узурпація влади певними політичними силами	62	73,9	18	7,1	20	19,0	0	0
Економічний занепад	84	80,9	0	4,8	14	14,3	2	0
Позбавлення (або значне ускладнення) доступу України до ресурсів (насамперед енергоресурсів)	56	47,6	4	4,8	40	40,5	0	7,1
Позбавлення (значне ускладнення) доступу України до іноземних ринків збуту вітчизняної продукції	50	50,0	20	9,5	30	28,6	0	11,9
Критична залежність стратегічних підприємств і галузей економіки від іноземного капіталу	68	76,2	12	7,1	18	14,3	2	2,4
Переростання внутрішніх протиріч на відкриті конфлікти із застосуванням сили	10	30,9	28	4,8	62	61,9	0	2,4
Перетворення України на буферну зону	74	69,0	12	9,6	10	21,4	4	0
Поширення на територію України міжнародного тероризму	8	4,8	40	14,3	52	71,4	0	9,5

Продовження таблиці 1.11

Загроза	Існує		Не існує, і є всі передумови запобігти її виникненню		Не існує, але може виникнути		Важко відповісти	
	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.
Зниження ефективності силових структур до рівня, що не забезпечує надійного захисту від існуючих та потенційних загроз	76	80,9	2	7,1	22	9,5	0	2,5
Високий рівень бідності населення, конфліктогенний рівень майнового розшарування населення України	66	85,7	14	4,8	20	9,5	0	0
Руйнування системи суспільних цінностей	68	78,6	16	2,4	12	11,9	4	7,1

Сутність зовнішньополітичного курсу, методи його реалізації, безсумнівно, сприяли значному поглибленню регіональних відмінностей у ставленні до нього (табл. 1.12).

Таблиця 1.12

Відповіді експертів на запитання: «Як відомо, існують відмінності між регіонами у ставленні до зовнішньополітичного курсу України. Як Ви вважаєте, сьогодні вони...», %

	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.
Поглиблюються	24	45,2
Нівелюються	8	19,0
Залишаються без змін	66	35,8
Важко сказати	2	0

Варто зазначити, що експерти, попри зміну зовнішньополітичного курсу, ще зберігали певну віру в можливість подолання стагнації військово-промислового комплексу та встановлення ефективної системи цивільного контролю за діяльністю збройних сил (табл. 1.14, 1.15).

Таблиця 1.13

Відповіді експертів на запитання: «Якою, на Ваш погляд, є ефективність роботи ВР України щодо питань зовнішньої політики, оборони та національної безпеки?», %

	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.
Висока	0	0
Середня	12	7,1
Низька	50	47,6
Нульова	38	45,3
Важко сказати	0	0

Таблиця 1.14

Відповіді експертів на запитання: «Оцініть, будь ласка, які існують передумови подолання сучасної стагнації ВПК України?», %

	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.
Добрі	0	0
Посередні	54	45,2
Низькі	36	30,9
Нульові	6	21,4
Важко сказати	4	2,5

Таблиця 1.15

Відповіді експертів на запитання «Оцініть, будь ласка, які є перспективи встановлення ефективної системи цивільного контролю за діяльністю Збройних сил України?», %

	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.
Добрі	18	9,2
Посередні	56	61,1
Низькі	18	24,2
Нульові	2	3,7
Важко сказати	6	1,8

Ставлення до проекту Єдиного економічного простору залишалося переважно скептичним, хоча абсолютного несприйняття стало трошки менше (табл. 1.16).

Таблиця 1.16

Відповіді експертів на запитання: «Чи відповідає національним інтересам України вступ до Єдиного економічного простору разом з РФ, Казахстаном та Білоруссю?», %

	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.
Так	0	0
Скоріше так, ніж ні	16	9,5
Скоріше ні, ніж так	16	40,5
Ні	68	45,2
Важко відповісти	0	4,8

Діяльність Голови держави, а також голови уряду та парламенту загалом, як і раніше, позначалися на міжнародному становищі України переважно негативно (табл. 1.17).

Таблиця 1.17

Відповіді експертів на запитання: «Яким чином позначається на міжнародному становищі України?», %

	Умови реалізації інтересів України поліпшуються, однак поки що – без відчутного прогресу		Досягнуто реального прогресу в реалізації інтересів України на міжнародній арені		Міжнародне становище України залишається незмінним		Зберігається тенденція до погіршення, однак вона не пов'язана з діяльністю...		Відривається погіршення міжнародного становища, у тому числі й через...		Важко сказати	
	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.
Діяльність Президента	16	11,9	0	9,5	12	9,5	18	0	54	66,7	0	2,4
Діяльність Прем'єр-міністра	8	7,1	6	9,5	18	14,3	10	14,3	56	50	2	4,8
Дії Верховної Ради	0	0	0	4,8	22	26,1	8	14,3	64	52,4	6	2,4

Експертне середовище поглибило песимістичне ставлення до перспективи швидкого укладання Угоди про асоціацію з ЄС (табл. 1.18).

Таблиця 1.18

Відповіді експертів на запитання «Якими, на Ваш погляд, є шанси України на підписання Угоди про асоціацію з ЄС у наступному 2011 р.?», %

	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.
Високими	20	0
Середніми	42	21,4
Низькими	22	50
Нульовими	10	28,6
Важко сказати	6	0

Водночас експерти дуже стримано ставляться до дієвості гарантій національній безпеці на підставі Будапештського меморандуму 1994 р. (табл. 1.19).

Таблиця 1.19

Відповіді експертів на запитання: «Якими, на Ваш погляд, є перспективи України отримати нові дієві гарантії міжнародної безпеки в розвиток Будапештського меморандуму 1994 р.?», %

	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.
Високими	2	0
Середніми	20	7,2
Низькими	54	38,0
Нульовими	20	50,0
Важко сказати	4	4,8

Переважають негативні експертні оцінки впливу на міжнародне становище України «перезавантаження» американсько-російських відносин, результатів виборів Президента України 2010 р., українсько-російського зближення, проголошення позаблокового статусу. Позитивним експерти вважають лише вплив українсько-російського зближення на інтереси угруповань, що привели В. Януковича до влади (табл. 1.20).

Президент України В. Янукович 27 квітня 2010 р., усупереч попередній політиці держави й навіть національному законодавству, заявив на Парламентській асамблеї Ради Європи у Страсбурзі, що Голодомор 1932–1933 рр. не є геноцидом українського народу. Того самого дня в парламенті відбулися сутички під час ратифікації угоди про продовження перебування Чорноморського

Таблиця 1.20

**Відповіді експертів на запитання про вплив різних чинників
на міжнародне становище України, %**

	Позитивно		Скоріше позитивно, ніж негативно		Скоріше негативно, ніж позитивно		Негативно		Ніяк не впливає	
	2009	2010	2009	2010	2009	2010	2009	2010	2009	2010
Яким чином на міжнародне становище України впливає «перезавантаження» американсько-російських відносин?	0	4,8	34	4,8	54	54,8	6	26,2	6	9,4
Яким чином на міжнародне становище України вплинули результати виборів Президента України 2010 р.?		0		16,6		38,2		28,6	28	16,6
Яким чином на інтереси угруповань, що привели В. Януковича до влади, вплинуло українсько-російське зближення?		7,1		69,1		9,5		0		14,3
Яким чином на поліпшення економічного стану України та його перспективи вплинуло українсько-російське зближення?		7,1		14,3		33,3		19,1		26,2
Яким чином на національні інтереси України вплинуло українсько-російське зближення?		7,1		2,4		50,0		33,3		7,2
Яким чином на стан безпеки України вплинуло проголошення позаблокового статусу?		9,5		7,1		30,9		38,2		14,3

флоту в Україні. У Страсбурзі В. Янукович окреслив те, що відбувалося у Верховній Раді, орвеллівським формулюванням: «Демократія – це порядок».

Основні цілі зовнішньої політики України

Під час визначення пріоритетів зовнішньої політики України експертам було запропоновано низку варіантів, а також можливість сформулювати власний. Оцінка зазначених цілей проводилася за трибальною системою, де 1 бал означав «найбільшу» значущість цілі для зовнішньої політики України, а 3 бали – «другорядність». Відповідно, найменший показник за результатами опитування вказує на максимальну пріоритетність.

Необхідність збереження й розвитку транзитного потенціалу посіла перше місце, випередивши укладання поглибленої угоди з ЄС із перспективою членства. До трійки лідерів увійшло також приєднання до спільної Енергетичної політики ЄС.

Цікавою є тенденція до зменшення кількості супротивників створення стратегічного союзу з Республікою Білорусь – лише 19% експертів визначили цю мету як таку, що не відповідає національним інтересам України. Водночас подібна мета залишається другорядною, порівняно з іншими цілями (*табл. 1.21*).

Протягом року відбулося понад тридцять закордонних візитів Президента України. Утім, лєвова частина їх припадає на Росію. Показово, що протягом 2010 р. В. Янукович не спромігся відвідати Польщу (хоча такий візит планувався на листопад). Великі сподівання покладаються на розбудову стратегічних відносин з Китайською Народною Республікою. Державний візит до КНР та офіційний візит до спеціального адміністративного району КНР Сянган (Гонконг) відбувся на початку вересня 2010 р. Залишається очікувати активного включення китайців як в інвестиційні проекти в Україні, так і збільшення їхньої присутності (включно з новими проектами співпраці в науковій, гуманітарній сферах тощо). Утім, ідея використання інструменту стратегічного партнерства для отримання гарантій безпеки не мала наслідків. Орієнтація на привабливу для влади модель розвитку та прагматичні бізнесові інтереси на Сході суперечать євроінтеграції на ціннісному рівні. Це проілюстрував скандал з українською реакцією на нагородження Нобелівською премією миру китайського дисидента Лю Сяобо.

Таблиця 1.21

Відповіді експертів на запитання: «Якими, на Ваш погляд, мають бути сьогодні основні цілі зовнішньої політики України?», %

	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.
Збереження та розвиток транзитного потенціалу	1,40	1,25
Укладення поглибленої угоди з ЄС із перспективою членства	1,42	1,34
Розвиток взаємовигідних стосунків з Росією	1,49	1,65
Сприяння надходженню масштабних інвестицій з боку країн Заходу	1,48	1,46
Створення зони вільної торгівлі з ЄС	1,23	1,55
Приєднання до Спільної енергетичної політики ЄС	1,38	1,42
Участь у здійсненні Спільної зовнішньої та безпекової/оборонної політики ЄС	1,96	1,87
Розвиток співробітництва з країнами Центрально-Східної Європи	1,74	1,61
Пріоритетний розвиток відносин зі США	1,73	1,95
Розвиток відносин з Китаєм, Індією, іншими азійськими лідерами	1,94	1,90
Висунення нових мирних ініціатив, підтримка політики роззброєння та контролю над озброєннями	2,62	2,54
Активне співробітництво з ПАРЄ, іншими європейськими структурами	1,98	1,80
Поглиблення інтеграції в рамках Єдиного економічного простору	66 % – це не відповідає національним інтересам	59,5% – це не відповідає національним інтересам
Просування України до найскорішого набуття членства в НАТО	1,72	1,77
Створення стратегічного союзу з Республікою Білорусь	30% – це не відповідає національним інтересам	2,28 (19% – це не відповідає національним інтересам)
Розвиток співробітництва в рамках ГУАМ	2,00	2,36

Висновки

Прийняття закону «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики України» закріпило «позаблоковий» статус як основу зовнішньої політики держави, заклало основи для зміни її зовнішньополітичного курсу. Основна мета цього Закону – закріплення відмови від євроатлантичної інтеграції, що відповідає інтересам Росії.

Декларації про необхідність побудови нової загальноєвропейської системи колективної безпеки (що також прозвучали в річизці російських пропозицій) не надали перспективи зміцненню міжнародного становища України. Вилучення згадки про «Організацію Північноатлантичного договору» зі статті 8 Закону «Про основи національної безпеки України» призвело до того, що навіть набуття членства України в ЄС стає залежним від добросусідських відносин з Російською Федерацією, іншими країнами СНД, а також з іншими державами світу. Процес прийняття Закону продемонстрував, що український парламент фактично усувається від розробки основ зовнішньої політики. Центр прийняття рішень перемістився виключно до адміністрації Президента, а їхній зміст визначається виключно інтересами владних фінансово-промислових груп.

Основною тенденцією зовнішньої політики України у 2010 р. була її переорієнтація на Росію. Попри інтенсивний діалог з Європою, панувала тенденція віддалення України від неї. Стрімко відбувалося подальше перенацілення зовнішньої політики країни на обслуговування сьогоденних інтересів олігархів і подальше падіння рівня суб'єктності в міжнародних відносинах.

Україна на зовнішній арені вже не позиціонувала себе як носій демократичних ідей та рушійна сила в утвердженні й поширенні європейських цінностей в Балтійсько-Чорноморсько-Каспійському регіоні. *Неадекватні отриманим вигодам для національних інтересів України поступки Росії, хоча і покращили тональність корпоративних відносин керівництва Росії та України, але водночас розбалансували зовнішню політику за стратегічними напрямками.* Завищені очікування з боку стратегічних партнерів – ЄС і США – фактично не виправдалися. Зовнішня політика знову, як і за часів Л. Кучми, здійснюється в непрозорому стилі, у «ручному режимі», з переважанням тактичних потреб діючої влади над довгостроковими національними інтересами. *Стратегія зовнішньої політики, як і стратегія європейської інтеграції нині відсутні.* Верховна Рада фактично усунута від розробки основ зовнішньої політики України. Громадський та парламентський контроль послаблено. *Стратегія поєднання відбудови політичної моделі із запозиченням елементів російської або білоруської моделі з євроінтеграцією є найгіршим з можливих варіантів «багатовекторності» й приречена в кінцевому рахунку на провал, хоча на цьому шляху й було досягнуто окремих результатів у 2010 р.*

§ 3. Україна в міжнародному економічному співробітництві

У 2010 р. світова економіка поступово відновлювалася, хоча наслідки глобальної фінансово-економічної кризи залишались надзвичайно болючими. Міжнародний валютний фонд (МВФ) назвав це відновлення «двошвидкісним» («*two-speed*»): високі темпи економічного зростання спостерігались у багатьох країнах, економіки яких перебувають у процесі становлення, тоді як у розвинених економіках зростання було значно повільнішим⁹.

Для України збільшення зовнішнього попиту мало велике значення. За оцінками Держкомстату, темпи приросту реального ВВП у 2010 р. склали 4,2%, порівняно з 15,1% падінням попереднього року, значною мірою завдяки відновленню експорту.

На початку 2010 р. в Україні відбулися президентські вибори, у результаті яких змінилась владна команда. Отже, економічна діяльність у країні проходила на тлі поступової зміни адміністративного й інституційного середовищ, що також впливало на торговельні потоки та потоки капіталу.

Порівняно з попереднім роком, доступнішим став міжнародний капітал. Важливим компонентом міжнародної активності уряду у 2010 р. стало відновлення співпраці з МВФ, що позитивно позначилося на спроможності країни залучати гроші на зовнішніх ринках, а також стимулювало внутрішні реформи.

2010 рік відзначився низкою важливих дипломатичних досягнень, серед яких – завершення переговорів щодо створення зони вільної торгівлі з Європейською асоціацією вільної торгівлі, приєднання до Європейської енергетичної спільноти¹⁰, а також

⁹ IMF World Economic Outlook Update, January 25, 2011. – <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2011/update/01/index.htm>.

¹⁰ Детальніше питання приєднання України до Європейської енергетичної спільноти розглянуто в розділі, присвяченому відносинам України з Росією та ЄС.

підписання Плану дій з лібералізації візового режиму. Упродовж року тривали активні переговори щодо створення глибокої та всеосяжної зони вільної торгівлі з ЄС.

Водночас із планами майбутньої лібералізації торговельного режиму уряд подекуди вдавався до адміністративного втручання в торговельні потоки. Зокрема, восени було введено квотування експорту зерна.

Торгівля товарами та послугами

На тлі різкого скорочення обсягів зовнішньої торгівлі попереднього року ситуація у 2010 р. була значно сприятливішою (рис. 1.2). За оцінками Держкомстату, загалом за 2010 р. вартісний обсяг експорту товарів виріс на 29,6% і склав 51,4 млрд дол. США. Імпорт зростав дещо вищими темпами (33,7% порівняно з попереднім роком) і досяг 60,7 млрд дол. США. Відповідно, у 2010 р. спостерігалось поступове розширення дефіциту торгівлі товарами до 9,3 млрд дол. США, майже подвоївшись порівняно з 2009 р.

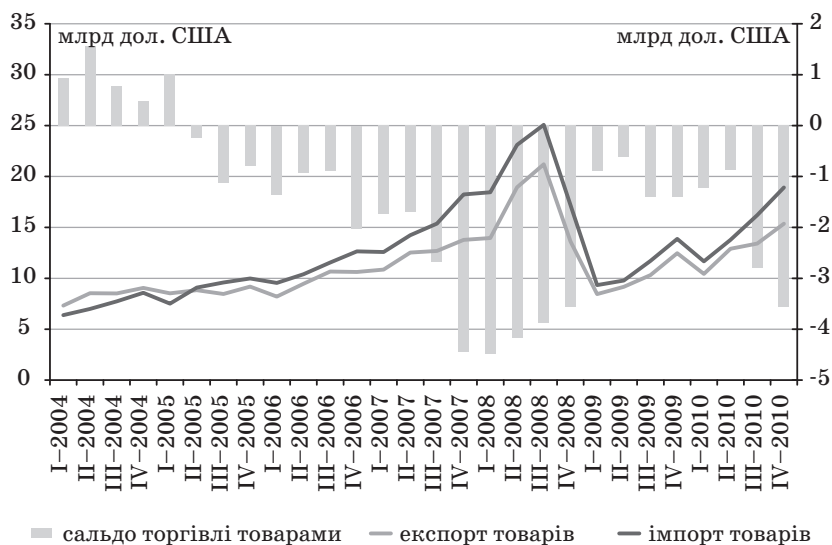

Рис. 1.2. Динаміка зовнішньої торгівлі товарами України у 2004–2010 рр.

Джерело: НБУ.

Зростання вартісних обсягів експорту й імпорту значною мірою базувалося на висхідній динаміці світових цін. За інформацією НБУ, за рахунок цін експорт товарів збільшився на 17% у січні-листопаді, що пояснює близько двох третин загального приросту експорту. На пришвидшення імпорту значний вплив мало підвищення цін на енергоносії, зокрема на 22% на природний газ і на 29% – на нафту. Водночас приріст неенергетичного імпорту пояснюється збільшенням фізичних обсягів поставок на тлі поступового відновлення внутрішнього попиту після кризового 2009 р.

У 2010 р. відбулися деякі зміни структури товарного експорту. Завдяки стрімкому підвищенню цін на енергоносії експорт мінеральних продуктів стрімко зростає, і, відповідно, частка мінеральних продуктів у загальному експорті підвищилась із 9,8% у 2009 р. до 13,1% у 2010 р. (табл. 1.22). Водночас унаслідок адміністративного втручання в експорт зерна, а саме збільшення тривалості перевірок і, пізніше, встановлення обмежуючих квот, експорт продуктів рослинного походження впав на 21% у 2010 р., хоча експорт переважної більшості інших категорій товарів зростає. Відповідно, на третину скоротилась і частка продуктів рослинного походження в загальному експорті до 7,7%. У структурі імпорту різких змін у 2010 р. не відбулось.

Таблиця 1.22

**Зовнішня торгівля України за категоріями товарів
у 2009–2010 рр.**

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД		Експорт				Імпорт			
		2009	2010	2009	2010	2009	2010	2009	2010
		% від загального		% до попереднього року		% від загального		% до попереднього року	
	Усього	100	100	-40,7	29,6	100	100	-46,9	33,7
I	Живі тварини; продукти тваринного походження	1,5	1,5	-23,9	29,4	2,8	2,0	-25,5	-2,0
II	Продукти рослинного походження	12,7	7,7	-9,7	-21,0	2,8	2,6	-13,8	24,1
III	Жири та олії тваринного або рослинного походження	4,6	5,1	-7,7	45,7	0,8	0,7	-38,9	20,6
IV	Готові харчові продукти	5,3	5,0	-17,1	23,1	4,5	4,1	-24,1	23,1

Продовження таблиці 1.22

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД		Експорт				Імпорт			
		2009	2010	2009	2010	2009	2010	2009	2010
		% від загального		% до попереднього року		% від загального		% до попереднього року	
V	Мінеральні продукти	9,8	13,1	-44,6	72,6	34,5	34,8	-38,3	34,6
VI	Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	6,3	7,7	-50,1	38,3	12,4	10,6	-23,6	21,1
VII	Полімерні матеріали, пластмаси та каучук	1,4	1,3	-43,5	21,6	5,9	6,0	-40,5	37,5
VIII	Шкіряна і хутряна сировина та вироби з них	0,4	0,3	-50,5	-2,4	0,3	0,3	-46,6	42,7
IX	Деревина і вироби з деревини	1,7	1,6	-16,4	24,6	0,6	0,6	-48,5	21,4
X	Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	2,7	1,8	-7,7	16,5	3,5	2,7	-25,2	20,7
XI	Текстиль та вироби з текстилю	1,8	1,4	-27,6	3,2	3,1	3,3	-32,5	39,4
XII	Взуття, головні убори, парасольки	0,4	0,3	-18,9	20,9	0,6	0,8	-46,1	71,1
XIII	Вироби з каменю, гіпсу, цементу, кераміки, скла	0,8	0,8	-37,3	40,1	1,4	1,5	-50,2	40,1
XIV	Дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння, дорогоцінні метали та вироби з них	0,2	0,1	-42,7	-11,8	0,4	0,5	-84,5	89,5
XV	Недорогоцінні метали та вироби з них	32,3	33,7	-53,6	35,2	5,9	6,8	-58,1	54,2
XVI	Механічне обладнання; машини та механізми, електрообладнання та їхні частини; пристрої для записування або відтворення зображення і звуку	12,6	11,0	-20,9	13,1	13,8	13,4	-53,2	30,6

Продовження таблиці 1.22

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД		Експорт				Імпорт			
		2009	2010	2009	2010	2009	2010	2009	2010
		% від загального		% до попереднього року		% від загального		% до попереднього року	
XVII	Транспортні засоби та шляхове обладнання	4,0	6,3	-63,1	104,4	4,8	6,0	-82,1	69,3
XVIII	Прилади і апарати оптичні, для фотографування або кінематографії; апарати медико-хірургічні; годинники; музичні інструменти	0,7	0,5	14,8	-9,4	1,5	1,5	-45,1	32,1
XX	Різні товари і вироби	0,8	0,8	-29,2	34,1	1,1	1,1	-50,5	36,4
XXI	Вироби мистецтва	0,0	0,0	-4,7	-64,6	0,0	0,0	-75,8	109,3

Джерело: Держкомстат.

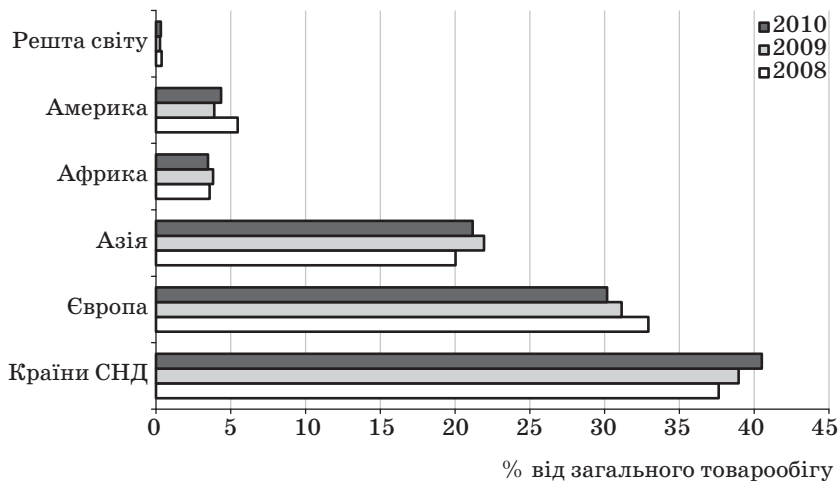

Рис. 1.3. Географічна структура торгівлі товарами України у 2008–2010 рр.

Джерело: Держкомстат.

Упродовж 2010 р. тривало поступове зниження частки товарообігу з країнами Європи, у тому числі Європейського Союзу, та збільшення частки торгівлі з країнами СНД (рис. 1.3).

Особливо помітним було зростання частки товарообігу з Російською Федерацією. Якщо у 2009 р. товарообіг із цією країною склав 25,5% від загального, у 2010 р. він досяг 31,8% (табл. 1.23) за рахунок зростання часток як експорту, так і імпорту товарів.

Активізація товарообігу з Росією у 2010 р. пояснюється не стільки поліпшенням політичних відносин, скільки дією кількох незалежних факторів. *По-перше*, це відновлення зростання цін на енергоносії, що підвищувало вартісні обсяги імпорту. *По-друге*, відновлення внутрішнього попиту в Росії, у тому числі інвестиційного, що дало змогу Україні відновити зростання експорту продукції машинобудування. Натомість економічна ситуація в ЄС була складнішою, а гривня протягом року дещо зміцнилася відносно євро, що в сукупності обмежувало торговельні потоки.

Таблиця 1.23

Географічна структура торгівлі товарами України у 2010 р.

	Експорт	Імпорт	Загальний товарообіг	Сальдо, млн дол. США	Експорт	Імпорт
	% від загального				темпи приросту / падіння, %	
Усього	100,0	100,0	100,0	-9309,4	29,6	33,7
<i>у тому числі:</i>						
Країни СНД	36,4	44,0	40,5	-7952,9	39,1	35,6
Європа	26,9	32,9	30,2	-6163,4	34,8	23,2
Азія	26,9	16,8	21,2	3536,6	13,1	53,3
Африка	5,9	1,2	3,5	2144,3	14,9	41,6
Америка	3,9	4,7	4,4	-874,0	78,3	31,0
У розрізі окремих країн:						
Російська Федерація	26,1	36,5	31,8	-8766,1	58,1	67,7
Німеччина	2,9	7,6	5,4	-3103,6	20,1	19,5
Китай	2,6	7,7	5,4	-3383,8	-8,2	71,9
Польща	3,5	4,6	4,1	-1001,6	47,9	28,5
Білорусь	3,7	4,2	4,0	-668,4	50,9	51,7
Туреччина	5,9	2,1	3,9	1728,4	42,3	36,3
Італія	4,7	2,3	3,4	1022,1	96,5	22,0
США	1,6	2,9	2,3	-954,5	224,3	37,4
Індія	2,8	1,1	1,9	745,4	23,7	42,8
Угорщина	1,7	2,0	1,8	-354,5	17,8	79,1
Казахстан	2,5	1,3	1,8	534,3	-8,3	-62,3

Продовження таблиці 1.23

	Експорт	Імпорт	Загальний товарообіг	Сальдо, млн дол. США	Експорт	Імпорт
					% від загального	
Франція	0,9	1,8	1,4	-629,8	7,8	13,9
Азербайджан	1,2	1,6	1,4	-340,4	11,9	236,4
Єгипет	2,6	0,1	1,3	1243,8	31,2	36,4
Нідерланди	1,1	1,4	1,2	-274,6	-5,3	23,7
Румунія	1,4	1,1	1,2	23,7	121	39,8
Чеська Республіка	1,2	1,2	1,2	-121,7	83,8	20,2
Велика Британія	1,0	1,4	1,2	-314,5	46,3	26,1
Республіка Корея	1,0	1,3	1,1	-288,0	-11,5	38,5
Австрія	1,0	1,1	1,1	-180,4	57,4	13,9
Іран	2,0	0,1	1,0	980,8	36,4	50,4

Джерело: Держкомстат.

Торгівля послугами

Як і у випадку з товарами, у 2010 р. спостерігалось відновлення зовнішньої торгівлі послугами. За попередніми оцінками НБУ, загальний обсяг торгівлі послугами склав 29,0 млрд дол. США, що на 14,3% більше, ніж рік тому. Приріст пояснюється зростанням вартісного обсягу експорту послуг на 21,7% за рік, передусім завдяки збільшенню надходжень за транспортування газу. Імпорт послуг зріс на значно менші 5,6%, передусім унаслідок продовження падіння імпорту фінансових, різних ділових, професійних і технічних послуг, які складають разом близько третини загального імпорту.

У результаті за рік додатне сальдо в торгівлі послугами зросло удвічі і склало 4,7 млрд дол. США (рис. 1.4). Як завжди, найбільші обсяги та профіцит торгівлі послугами спостерігались у третьому кварталі року, що пояснюється сезонними факторами.

В експорті послуг у 2010 р. спостерігались високі темпи приросту в транспортних, фінансових, комп'ютерних послугах, у роялті та ліцензійних послугах, а також у різних ділових, професійних і технічних послугах. Відзначимо, що велику роль у зростанні відігравав експорт трубопровідним транспортом, частка якого становить 28,9% загального експорту і який зріс на 59,6% за рік, майже повністю за рахунок зростання тарифів.

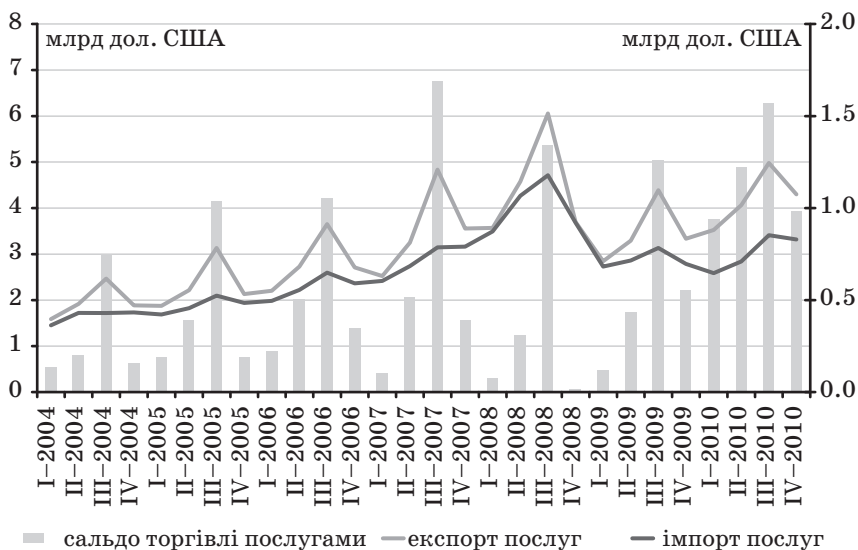

Рис. 1.4. Динаміка зовнішньої торгівлі послугами України у 2004–2010 рр.

Джерело: НБУ.

Таблиця 1.24

Торгівля послугами України у 2010 р.

	Номинальні обсяги торгівлі, млн дол. США				Темп приросту / падіння, %	
	Експорт	Імпорт	Сальдо	Загальний обсяг торгівлі послугами	Експорт	Імпорт
Усього	11636,6	5440,3	6196,3	17076,9	21,2	5,2
Транспортні послуги	7807,7	1145,7	6662,0	8953,4	23,8	14,9
Морський транспорт	1231,6	141,3	1090,3	1372,9	-3,2	9,4
Повітряний транспорт	1177,8	430,9	746,9	1608,7	6,0	27,2
Залізничний транспорт	1456,8	458,3	998,4	1915,1	17,4	8,1
Трубопровідний транспорт	3357,7	0,6	3357,1	3358,3	59,6	-72,1
Інший транспорт	583,7	114,6	469,1	698,3	1,2	11,2
Подорожі	380,6	345,1	35,6	725,7	27,2	21,9
Послуги зв'язку	345,1	125,2	219,8	470,3	7,4	-19,5
Будівельні послуги	138,7	105,1	33,6	243,8	12,1	-33,8

Продовження таблиці 1.24

	Номинальні обсяги торгівлі, млн дол. США				Темп приросту / падіння, %	
	Експорт	Імпорт	Сальдо	Загальний обсяг торгівлі послугами	Експорт	Імпорт
Страхові послуги	60,6	103,4	-42,9	164,0	-25,5	-25,2
Фінансові послуги	475,3	1084,5	-609,1	1559,8	27,9	-17,8
Комп'ютерні послуги	335,0	175,7	159,3	510,7	20,2	11
Роялті та ліцензійні послуги	41,5	412,0	-370,5	453,5	184,4	58,8
Інші ділові послуги	127,4	232,8	-105,4	360,3	27,8	45,8
Різні ділові, професійні та технічні послуги	1473,0	855,2	617,8	2328,2	20,2	-4,5
Послуги приватним особам та послуги в галузі культури та відпочинку	23,9	194,4	-170,4	218,3	-25,2	35,5
Державні послуги, які не віднесені до інших категорій	2,2	613,4	-611,2	615,6	-85,1	33,6
Послуги з ремонту	425,4	47,8	377,7	473,2	-1,1	3,3

Джерело: НБУ.

Помірне зростання імпорту пов'язане передусім з падінням на 17,8% порівняно з попереднім роком імпорту фінансових послуг, які складають 19,9% загального імпорту послуг. Це падіння пояснюється повільним відновленням стабільності банківської системи країни. Водночас упродовж 2010 р. зріс імпорт транспортних послуг на тлі відновлення промислового виробництва та імпорту. Найшвидше зростали обсяги послуг пасажирських повітряних авіаперевезень.

Географічна структура торгівлі послугами зазнала деяких змін, однак домінування торгівлі з Європейським Союзом та Російською Федерацією збереглося. В експорті послуг надалі продовжувала зростати частка торгівлі з країнами СНД, яка досягла 48,0% загального експорту послуг, порівняно з 40,0% рік тому, попри виключення експорту послуг до Грузії з категорії експорту послуг до країн СНД. Водночас частка країн ЄС

скоротилася до 26,8% з 31,4% відповідно. Ситуація в імпорті послуг була аналогічною: відбулося зменшення частки імпорту послуг з країн ЄС із 58,1% рік тому до 54,0% у 2010 р., тоді як частка імпорту послуг з країн СНД зросла з 15,1% рік тому до 17,2% у 2010 р.

Таким чином, у торгівлі послугами спостерігаються ті самі тенденції, що й у торгівлі товарами. *Відбувається поступове відновлення обсягів торгівлі та переорієнтація торговельних потоків на країни СНД з одночасним зниженням ролі ЄС.*

Торговельна політика

У 2010 р. не відбулося великих змін торговельного режиму. Протягом року тривала імплементація зобов'язань України перед СОТ, у тому числі зниження деяких ставок ввізного мита відповідно до домовленостей про перехідні періоди. Тривало також поступове впровадження технічних регламентів у рамках реформування системи технічного регулювання в країні.

Одним з найрезонансніших рішень у сфері торговельної політики у 2010 р. було введення експортних квот на зерно, якому передував період невизначеності та гальмування експорту за відсутності формальних обмежень шляхом збільшення тривалості перевірок. У жовтні 2010 р. Кабінет Міністрів України запровадив квоти на експорт зерна до кінця 2010 р.¹¹ Загальна сума квоти була встановлена на рівні 2,7 млн тонн, зокрема квота на експорт пшениці становила 500 тис. т, кукурудзи – 2 млн т, ячменю – 200 тис. т, жита і гречки – по 1 тис. т. Запитання викликав розподіл квот, який відбувся на тиждень раніше оголошеного терміну, в результаті чого не всі зацікавлені учасники розподілу встигли подати заявки¹². Водночас Комісія з розподілу квот Міністерства економіки України задовольнила всі заявки, зменшивши їх пропорційно по тих культурах, по яких обсяг заявок перевищив обсяг квот. У грудні 2010 р. Кабінет Міністрів продовжив дію квот до 31 березня 2011 р. та дещо збільшив обсяг дозволеного експорту¹³.

¹¹ Постанова Кабінету Міністрів України № 938 від 4 жовтня 2010 р.

¹² Щедра М. Розподіл квот на експорт зерна: з трейдерами зіграли «в наперстки»? – <http://economics.unian.net/ukr/detail/66706>.

¹³ Постанова Кабінету Міністрів України № 1182 від 6 грудня 2010 р.

При цьому дослідження результатів уведення квот на експорт зерна у 2006–2008 рр. свідчить про негативні наслідки цієї політики для економіки країни та добробуту населення¹⁴. Від упродовження квоти на експорт пшениці у 2006 р., яка становила 400 тис. т (у 2010 р. – 500 тис. т), загальні втрати добробуту в Україні становили близько 8 млн дол. США¹⁵. Водночас уведення кількісних обмежень підриває довіру інвесторів та міжнародних торговельних партнерів – обов’язкову передумову для підвищення продуктивності на всіх ланках виробництва та постачання сільськогосподарської продукції¹⁶.

Як і в попередні роки, невід’ємною частиною торговельної політики країни у 2010 р. було проведення антидемпінгових та спеціальних розслідувань і застосування відповідних заходів, а також захист інтересів українських виробників за кордоном, які були відповідачами в аналогічних розслідуваннях в інших країнах.

За інформацією Міністерства економічного розвитку і торгівлі, упродовж 2010 р. проти української продукції було порушено три антидемпінгові розслідування (Індонезією, Білоруссю та Індією), а українські виробники також були відповідачами трьох нових спеціальних розслідувань, які проводяться Казахстаном, Росією та Молдовою. Станом на початок 2011 р. більшість із цих нових розслідувань завершена не була. Загалом проти українських виробників протягом 2010 р. проводилися 11 антидемпінгових та спеціальних розслідувань, а також застосовувалися 33 антидемпінгові та спеціальні заходи, з яких 4 заходи втратили чинність наприкінці року.

Упродовж 2010 р. в Україні було розпочато два антидемпінгові розслідування, які стосуються продукції з Росії та Білорусі, а також три спеціальні розслідування незалежно від країни походження. Наприкінці 2010 р. два спеціальні розслідування були завершені без застосування спеціальних санкцій. Протягом 2010 р. в Україні діяли 20 антидемпінгових та спеціальних заходів.

Важливою частиною торговельної політики у 2010 р. були активні переговори щодо створення регіональних торговельних

¹⁴ Крамон фон С., Райзер М. Квоти на експорт зерна в Україні: недіючі, не ефективні та непрозорі: Консультативна робота № 10 // ІЕД. – 2006. – Листопад.

¹⁵ Kuznetsova G. The welfare effect of export restrictions: the case of Ukrainian market for wheat. – LAMBERT Academic Publishing, 2010. – ISBN 978-3-8433-5444-8.

¹⁶ Нів’євський О., Кандул С., Кузнєцова А. Чим загрожує можливість повернення квот на експорт зерна: чи є альтернатива? – www.ier.com.ua.

угод, які дали б змогу лібералізувати торговельний режим, знизити торговельні бар'єри і, відповідно, стимулювати економічну інтеграцію. За інформацією Міністерства економічного розвитку і торгівлі, станом на кінець 2010 р. вивчалася доцільність або проводилися перемовини про лібералізацію торгівлі шляхом укладання угод з ЄС, Канадою, Сирією, Сінгапуром, Ізраїлем, Марокко, іншими країнами Африки та Азії¹⁷. Наприкінці 2010 р. було заявлено також про необхідність найшвидшого підписання Угоди про вільну торгівлю в рамках СНД.

Активна регіональна торговельна політика відповідає загальносвітовим тенденціям. За даними СОТ, станом на 31 липня 2010 р. у світі діяли 283 регіональні торговельні угоди. Активізація регіональної інтеграції частково пов'язана з гальмуванням Доха-раунду багатосторонніх переговорів щодо лібералізації торгівлі в рамках СОТ.

*Переговори про глибоку та всеосяжну угоду
про вільну торгівлю з ЄС*

У 2010 р. тривали переговори щодо підписання глибокої та всеосяжної Угоди про вільну торгівлю з ЄС, яка має стати важливою частиною Угоди про асоціацію, переговори щодо якої йшли паралельно.

Переговори щодо угоди про зону вільної торгівлі (ЗВТ) були розпочаті у 2008 р. в рамках 15 робочих груп за 18 напрямками, які були скомпоновані в кілька блоків: торгівля товарами; послуги, заснування компаній, інвестиції, рух капіталу; правила торгівлі.

Було завершено попередні переговори щодо розділів, присвячених митниці та спрощенню процедур торгівлі, державним закупівлям, прозорості, врегулюванню суперечок та праву інтелектуальної власності (за винятком географічних зазначень), загалом узгоджено розділ про правила визначення походження товарів¹⁸. Що стосується розділу про торгівлю товарами, сторони домовилися про поступовий підхід у гармонізації українського законодавства в частині оцінки відповідності.

Однак обговорення регуляторного наближення у сферах, наприклад, санітарних і фітосанітарних стандартів, технічних

¹⁷ Міністерство економічного розвитку і торгівлі, – http://www.me.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=160808&cat_id=137717.

¹⁸ За інформацією Міністерства економіки України, 2010 р.

бар'єрів у торгівлі, питаннях, пов'язаних з енергетикою (транзитом, транспортом, ціноутворенням), торгівлі та сталого розвитку, все ще триває. Відкритим залишається також питання взаємного доступу на ринки для окремих товарних позицій, зокрема в сільському господарстві, автомобілебудуванні тощо. Тривають переговори щодо географічних зазначень.

Угода про вільну торгівлю з Європейською асоціацією вільної торгівлі (ЄАВТ)

У 2010 р. Україна підписала Угоду про вільну торгівлю з Європейською асоціацією вільної торгівлі, до якої входять чотири країни: Ісландія, Ліхтенштейн, Норвегія та Швейцарія.

Частка експорту товарів до цих чотирьох країн становила 1,1% загального експорту 2010 р., тоді як частка імпорту була вищою й дорівнювала 1,4%. Серед країн ЄАВТ основним торговельним партнером України є Швейцарія, на яку припадає близько 85% українського експорту в країни ЄАВТ та близько третини імпорту. Наступним за значенням торговельним партнером України серед країн ЄАВТ є Норвегія.

Структура товарної торгівлі України з країнами ЄАВТ є дуже концентрованою. Зокрема, у торгівлі з Норвегією більше 90% експорту України складають плавучі засоби, зокрема танкери, а також чорні метали та вироби з них. Основною категорією норвезького експорту в Україну є риба та рибопродукти. У торгівлі товарами зі Швейцарією основу українського експорту складають продукти нафтопереробки, а імпорту – фармацевтична продукція, дорогі каміння та метали, а також машини та обладнання.

Країни ЄАВТ запропонували Україні почати переговорний процес про створення зони вільної торгівлі в серпні 2007 р. У червні 2010 р. Угоду про вільну торгівлю з ЄАВТ було підписано. Для ЄАВТ ця Угода стала першою всеохопною угодою, що була укладена з європейськими країнами. Для України Угода стала першою, підписаною з розвиненими країнами, а не лише з країнами, економіки яких перебувають у процесі становлення.

Угода стосується широкого кола питань, у тому числі торгівлі товарами та послугами, питань захисту прав інтелектуальної власності, співробітництва у сфері інвестицій тощо. Зважаючи на різний ступінь економічного та соціального розвитку України та країн – членів ЄАВТ, в Угоді застосовано принцип асиметричності

зобов'язань, що надає можливість українським виробникам адаптуватися до умов вільної торгівлі.

Сторони закріпили в Угоді домовленість про взаємне незастосування антидемпінгових заходів. Водночас Україна отримала право за потреби вдаватися до експортних мит. Зниження мит із країнами ЄАВТ відбуватиметься протягом десятирічного перехідного періоду. В Угоді передбачено створення механізму регулярного моніторингу та можливість удосконалення домовленостей з огляду на зміну обставин.

Максимально можлива лібералізація ринку послуг, не включаючи будь-яку галузь або спосіб постачання, є одним з наріжних каменів цієї Угоди. Сторони підтвердили також взаємну зацікавленість у створенні найсприятливіших умов для розвитку співробітництва в інвестиційній сфері та в захисті прав інтелектуальної власності. Станом на кінець 2010 р. тривали внутрішньодержавні заходи, необхідні для набуття чинності цієї Угоди.

Потоки капіталу та зовнішній борг

Порівняно з 2009 р., коли чистий відплив іноземного капіталу склав близько 12 млрд дол. США, у 2010 р. ситуація на ринку капіталу була дуже сприятливою. За попередніми оцінками НБУ, додатне сальдо рахунку операцій з капіталом і фінансових операцій досягло 7,7 млрд дол. США, що було пов'язано передусім із залученням кредитів та облігацій (*табл. 1.25*).

Сальдо за кредитами та облігаціями у 2010 р., на відміну від попереднього року, було додатним і становило 6,7 млрд дол. США завдяки активним зовнішнім запозиченням Уряду та реального сектора. Водночас банківський сектор продовжив віддавати борги: чистий відплив склав близько 2 млрд дол. США. За інформацією НБУ, обсяги чистого погашення банківської системи скорочувалися протягом року й у четвертому кварталі навіть спостерігалось певне перевищення залучень боргового капіталу над обсягами виплат (*табл. 1.26*).

Хоча протягом 2010 р. спостерігалось збільшення чистого припливу прямих іноземних інвестицій (ПІІ), обсяг чистих надходжень зростав значно повільніше, ніж до кризи. За розрахунками НБУ, чистий приплив ПІІ склав 5,7 млрд дол. США, що на 22,1% більше, ніж попереднього кризового року. За інформацією Держкомстату, у 2010 р. Європейський Союз залишився ключовим

Таблиця 1.25

Рахунок операцій з капіталом та фінансових операцій
(аналітична форма представлення) у 2008–2010 рр.,
млн дол. США

	2008	2009	2010
Рахунок операцій з капіталом та фінансових операцій	9554	-11994	7654
Капітальні трансферти	5	595	185
Прямі інвестиції (сальдо)	9903	4654	5684
Портфельні інвестиції (акціонерний капітал)	398	99	233
Кредити та облігації	12315	-9137	6741
Середньо- і довгострокові кредити, облігації	13346	-4663	3789
Сектор державного управління	-89	-1116	3085
Надходження	2805	974	6383
Виплати	-2894	-2090	-3298
Банки	7586	-3272	-2053
Надходження	11500	5717	3941
Виплати	-3914	-8989	-5994
Інші сектори	5849	-275	2757
Надходження	14426	10278	12637
Виплати	-8577	-10553	-9880
Короткострокові кредити	-1031	-4474	2952
Сектор державного управління	0	0	2000
Банки	-1559	-4372	312
Інші сектори	528	-102	640
Інший капітал	-13067	-8205	-5189
<i>у тому числі:</i>			
Готівкова валюта поза банками	-12897	-9713	-7346

Джерело: НБУ.

Таблиця 1.26

Покриття виплат за раніше залученими кредитами та
облігаціями приватного сектора новими позиками (rollover), %

	2009	I кв. 2010	II кв. 2010	III кв. 2010	IV кв. 2010	2010
Банки	76	77	99	86	103	90
Інші сектори	100	87	137	130	179	136
Загалом	83	81	111	103	147	109

Джерело: НБУ.

іноземним інвестором в Україні. Протягом року з країн ЄС надійшло 76,9% загальних надходжень ПІІ, з країн СНД – 14,2%.

Як і в попередні роки, у 2010 р. спостерігалась висока концентрація інвестицій за країнами-інвесторами. На сім країн світу припадає близько 72% усіх надходжень ПІІ в Україну. Країнами-лідерами залишилися Кіпр, Німеччина, Австрія, Велика Британія, Нідерланди, Російська Федерація і Франція. Варто зазначити, що у 2010 р. частка інвестицій з Росії зростає з 6,4% до 7,6% загального обсягу ПІІ, передусім за рахунок інвестицій у фінансовий сектор.

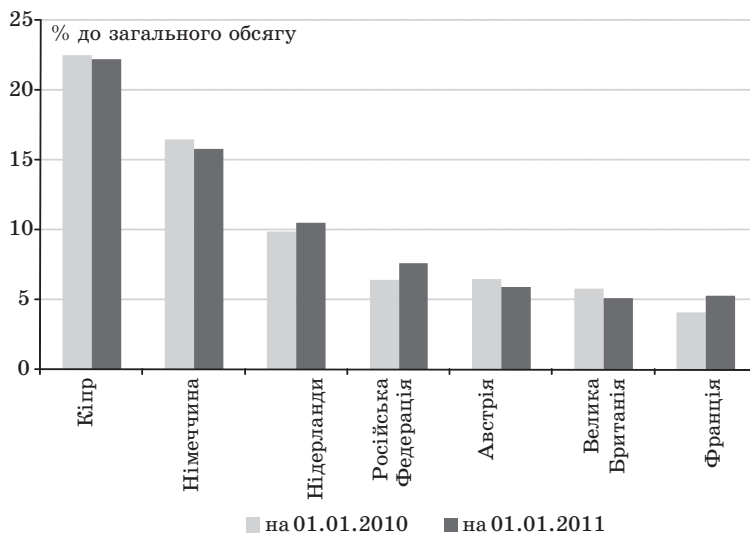

Рис. 1.5. Загальний обсяг ПІІ в Україну в розрізі ключових країн-партнерів у 2010 р.

Джерело: Держкомстат.

Хоча значних змін у структурі ПІІ за видами економічної діяльності не відбулося, варто відзначити зростання обсягів інвестицій у фінансову діяльність. Частка ПІІ у фінансовий сектор сягнула 33,7% загального обсягу прямих інвестицій, випередивши, таким чином, інвестиції в промисловість, що складають 31,4% загального обсягу станом на 1 січня 2011 р. Водночас чисті надходження інвестицій у решту секторів економіки перебували протягом року на дуже низькому рівні (*табл. 1.27*).

Важливо відзначити, що приплив іноземного капіталу насамперед у фінансовий сектор України був зумовлений потребою

додаткової капіталізації банків, які постраждали внаслідок кризи. Основні інвестиції у фінансову діяльність в Україні у 2010 р. здійснювали Франція, Росія, Німеччина, Швеція та Австрія.

Таблиця 1.27

Прямі інвестиції в Україну за видами економічної діяльності у 2010 р.

	Станом на 1 січня 2010 р.		Станом на 1 січня 2011 р.	
	млн дол. США	у % до загального підсумку	млн дол. США	у % до загального підсумку
Усього	40053	100,0	44708	100,0
Фінансова діяльність	12431	31,0	15060	33,7
Промисловість	13276	33,1	14043	31,4
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	4317	10,8	4765	10,7
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	4269	10,7	4754	10,6
Будівництво	2206	5,5	2339	5,2
Діяльність транспорту і зв'язку	1627	4,1	1711	3,8
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	793	2,0	834	1,9
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури і спорту	549	1,4	584	1,3
Діяльність готелів і ресторанів	445	1,1	458	1,0
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	121	0,3	131	0,3
Освіта	14	0,0	17	0,1
Рибальство, рибництво	6	0,0	13	0,0
Державне управління	1	0,0	1	0,0

Джерело: Держкомстат.

У 2010 р. важливим джерелом припливу зовнішнього капіталу в країну стала міжнародна фінансова допомога від міжнародних організацій, передусім МВФ, активна співпраця з яким відновилась у другій половині року.

Нагадаємо, що наприкінці 2009 р. активне співробітництво з МВФ за програмою «stand-by» було призупинено, що пояснювалося високим ступенем політичної невизначеності напередодні президентських виборів і, відповідно, неможливістю проводити реформи, які є обов'язковою умовою надання кредиту МВФ. Стабілізація внутрішньополітичної ситуації, швидке формування більшості у Верховній Раді та Кабінету Міністрів дали змогу відновити співпрацю з МВФ.

Кредит МВФ у рамках угоди «stand-by» було затверджено Виконавчим комітетом МВФ 28 липня 2010 р. Кредит обсягом 10 млрд СПЗ було надано на 29 місяців, при цьому одразу після затвердження програми Україні було перераховано 1,25 млрд СПЗ, а наприкінці року – за результатами першого перегляду виконання Угоди – ще 1 млрд СПЗ, майже дві третини якого було спрямовано в Державний бюджет України. Ключовими умовами надання кредиту стали фіскальна консолідація, проведення пенсійної реформи, реформування ринку газу, у тому числі підвищення цін на газ для населення та формулювання стратегії реструктуризації НАК «Нафтогаз».

У другій половині 2010 р. співпраця з МВФ у рамках цієї Угоди була успішною. Це дало уряду змогу вперше з 2007 р. повернутися також на ринок єврооблігацій і розмістити п'яти- і десятирічні облігації на 2 млрд дол. США за ставками 6,875%–7,750% річних залежно від строку погашення. Ці ставки є близькими до ставок аналогічних розміщень у 2007 р. і нижчими за ті, які мусив сплачувати уряд Греції за такі самі запозичення. Більше того, у грудні уряд України продав ще 0,5 млрд дол. США річних єврооблігацій за ставкою 6,7% річних.

Відповідно, протягом 2010 р. *стрімко зростав державний зовнішній борг* України і досяг рівня близько 40% від ВВП, тоді як ще наприкінці 2007 р. цей показник становив 12,3% від ВВП. *Зростання зовнішнього боргу, якщо воно найближчими роками не буде збалансоване підвищенням ефективності та продуктивності економіки, створить ризики для стабільного економічного зростання країни в середньостроковій перспективі.*

Питання руху населення

У 2010 р. тривало скорочення кількості учасників міждержавної міграції. За даними Держкомстату України, протягом року в Україну прибуло 30,8 тис. осіб, тоді як вибуло 14,7 тис. осіб. Тож загальна кількість учасників міждержавної міграції становила 45,5 тис. осіб, що на 13% нижче, ніж рік тому, та на 40,3% менше, ніж у 2007 р. (рис. 1.6). Це можна пояснити збереженням досить складної ситуації в економіці та на ринку праці країн – реципієнтів українських емігрантів, передусім країн Євросоюзу.

Водночас, оскільки число прибулих скорочувалося повільніше, аніж число вибулих, додатне сальдо міграції зростало. У 2010 р. сальдо міждержавної міграції склало 16,1 тис. осіб, що на 20%, або 2,7 тис. осіб, більше, ніж попереднього року.

Протягом року відбулося кілька подій, які стосуються питань руху населення. Зокрема, важливою подією, яка позитивно вплинула на легкість отримання віз у ЄС, стало запровадження з квітня 2010 р. Візового кодексу ЄС¹⁹, який передбачає подальшу гармонізацію візових процедур країн ЄС, зокрема тих, що стосуються необхідних для отримання віз документів. Водночас громадський моніторинг візової політики і практики країн ЄС та України засвідчив, що, порівняно з 2009 р., функціонування Угоди про спрощення оформлення віз між Україною та ЄС у 2010 р. помітного прогресу не дало, а позитивний потенціал Угоди близький до вичерпання. Основна перепона – у документах, які вимагаються посольствами, зокрема для отримання довгострокової візи. Однак певного прогресу все ж таки було досягнуто, зокрема скоротився час, який витрачається на подання документів у посольство. Досить низькою залишається також середня частка відмов у візах (4,6% згідно з офіційними даними та 7,0% за даними опитування).

У листопаді 2010 р. на саміті ЄС – Україна було підписано надзвичайно важливий План дій з лібералізації візового режиму²⁰, реалізація якого дасть змогу українським громадянам користуватися безвізовим режимом поїздок до країн Євросоюзу.

¹⁹ Робоча група з питань візової політики між Україною та ЄС Комітету з парламентського співробітництва України та ЄС. Спільна доповідь від 4 листопада 2010 р. – www.novisa.org.ua.

²⁰ Action Plan on Visa Liberalization, EU-Ukraine Visa Dialog. – www.novisa.org.ua.

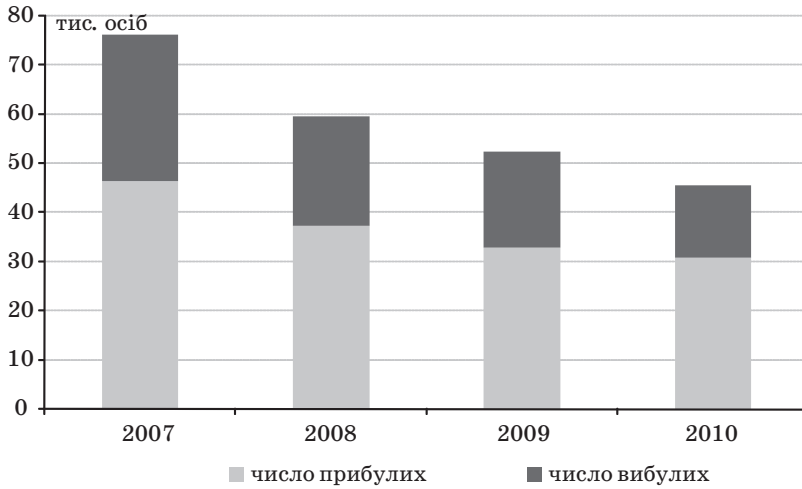

Рис. 1.6. Міждержавна міграція в Україні у 2007–2010 рр.

Джерело: Держкомстат України.

Серед інших важливих подій 2010 р., які стосуються питання руху населення, є ратифікація Верховною Радою України Конвенції Ради Європи щодо торгівлі людьми²¹. Цілями Конвенції є запобігання торгівлі людьми та боротьба з нею з одночасним гарантуванням гендерної рівності; захист прав людини стосовно жертв торгівлі людьми; розробка всеосяжної структури захисту жертв і свідків та допомоги їм з одночасним гарантуванням гендерної рівності, а також забезпечення ефективного слідства й кримінального переслідування; сприяння міжнародному співробітництву в боротьбі з торгівлею людьми.

Таким чином, у 2010 р. спостерігалось подальше сповільнення міграційних потоків, що, імовірно, пов'язано з наслідками світової фінансової та економічної кризи, яка негативно вплинула на ринки праці основних країн – реципієнтів українських емігрантів, зокрема країн ЄС. Водночас досягнуто важливого прогресу в площині міжнародних відносин: у листопаді 2010 р. було підписано План дій з лібералізації візового режиму, успішне виконання якого уможливить встановлення безвізового режиму з ЄС.

²¹ Закон України «Про ратифікацію Конвенцію Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми» № 2530 від 21 вересня 2010 р.

Висновки

Як і очікувалося рік тому, 2010 р. був значно сприятливішим для економіки світу та України, ніж попередній. Хоча говорити про повне подолання наслідків світової фінансово-економічної кризи ще зарано, відновлення зростання світового попиту стимулювало міжнародну торгівлю. Це позитивно вплинуло на Україну. У 2010 р. *зафіксовано швидке зростання вартісних обсягів торгівлі.*

Серед особливостей торговельної структури у 2010 р. варто відзначити збільшення частки торгівлі товарами та послугами з Росією при одночасному зниженні частки ЄС у загальному товарообігу України. Це пояснюється насамперед економічними факторами, як-от: підвищенням цін на енергоносії та швидким відновленням внутрішнього, насамперед інвестиційного, попиту в Росії, що збільшило вартісні обсяги торгівлі з нею, а також складною економічною ситуацією в окремих країнах ЄС та деяким укріпленням гривні щодо євро, що гальмувало торгівлю з країнами – членами ЄС²².

Іншою особливістю 2010 р. була активізація зусиль, спрямованих на підписання регіональних торговельних угод: улітку Україна підписала Угоду про створення зони вільної торгівлі з країнами – членами ЄАВТ; дуже активно велися переговори про створення зони вільної торгівлі з ЄС; вивчалася доцільність або проводилися перемовини про лібералізацію торгівлі шляхом укладання угод з Канадою, країнами Африки та Азії.

Водночас, попри політику, спрямовану на лібералізацію майбутньої торгівлі, держава активно втручалась у поточні торговельні потоки. Зокрема, восени уряд увів квотування експорту зерна. Введенню кількісних обмежень передував період істотних затримок з відвантаженням зерна на експорт через збільшення тривалості перевірок. За оцінками «Doing Business 2011», рейтинг України за категорією «Транскордонна торгівля» протягом 2010 р. не змінився²³: станом на початок 2011 р. *країна посідала 139 сходинку зі 183*, значною мірою за рахунок високих витрат часу на процедури, пов'язані із зовнішньоекономічною діяльністю.

²² Детальніше про економічні відносини України з Росією та ЄС в окремому розділі.

²³ Doing Business 2011. – <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine/#trading-across-borders>.

Ще однією важливою рисою 2010 р. стало пришвидшення надходження капіталу, насамперед *позикового*, за рахунок залучення середньострокових кредитів і продажу облігацій. Важливу роль у цьому процесі відіграв уряд, який уперше з 2007 р. зміг повернутися на ринок єврооблігацій і продати 2,5 млрд дол. США єврооблігацій з терміном погашення від одного до десяти років. Поліпшенню іміджу України в очах міжнародних інвесторів, імовірно, сприяло відновлення співпраці уряду з МВФ і підписання нової 2,5-річної Угоди «stand-by», відповідно до якої країна зобов'язалася здійснити досить амбітний пакет реформ.

У 2010 р. відновлення світової економіки після кризи створило умови і для відновлення зростання торговельних потоків та збільшення надходжень капіталу в Україну. Наступний рік, імовірно, буде складнішим. Ефект низької статистичної бази вже майже вичерпано. *Нові міжнародні домовленості матимуть позитивний ефект у середньостроковій перспективі, лише якщо будуть реалізовані програми внутрішніх реформ; проте відповідні внутрішні зміни, які дали б змогу якісно змінити ситуацію, поки що не досягли необхідної критичної маси.*

РОЗДІЛ II

БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

§ 1. Вперед у минуле: від інтеграції до «конструктивного партнерства» з НАТО

Суттєві зміни зовнішньополітичного курсу й докорінна переорієнтація пріоритетів співробітництва стали ключовими ознаками активності України на міжнародній арені у 2010 р. Прихід до влади урядовців нового ешелону одночасно відмінив колишні першочергові позиції й вибудував іншу вертикаль стратегічних інтересів нашої держави. Ураховуючи ж неабиякі намагання України наблизитися до Північноатлантичного альянсу й у перспективі – набути членства в цій організації, можна констатувати, що минулого року відповідна зовнішньополітична лінія цілком відійшла в минуле, поступившись подальшому розвитку партнерських відносин і «прагматичного співробітництва» з НАТО. Такий формат стосунків не лише змінив ставлення Альянсу до України як надійного партнера й, що найголовніше, перспективного члена цієї безпекової структури, а й перевів на працювані і, здавалося б, назавжди узгоджені формати відносин у дещо нову, практичну площину. Аналіз річної динаміки співробітництва Україна – НАТО дає чітку характеристику наявного рівня взаємин, а в поєднанні зі змістом нової Стратегічної концепції Альянсу – красномовно підтверджує і ступінь їхньої «прагматичності».

Переорієнтація євроатлантичного курсу України після зміни влади

Маніпулювати тематикою «НАТО» й усіма пов'язаними з нею аспектами нинішня влада почала, ще перебуваючи в опозиції. І це аж ніяк не новаторство чи дивина – те, до чого прагнуть ваші політичні противники, легше зробити власним козирем та обернути його дію проти них самих. Справді, вступ до Альянсу

розглядався попередніми владними ешелонами як одна з передових позицій (навіть найперша), котру всілякими способами намагалися просунути й серед політиків, і серед пересічних громадян. Проблема була, радше, в останньому: користуючись радянськими стереотипами і сліпо вірячи в «західні» загрози (основну масу яких, із цього погляду, несе аж ніяк не тероризм, кіберзагрози, голод, природні катаклізми чи хвороби, а саме НАТО на чолі зі США), простий український громадянин відкидав ідею приєднання своєї держави до цієї організації, навіть не вислухавши аргументи на користь останньої.

Більше того, прискорення процесу вступу до НАТО (правду кажучи, не надто успішне) викликало упереджене ставлення до провладної верхівки та підносило в очах народу опозицію, котра не хотіла віддавати українських солдатів «на поталу» іноземній військовій машини. Отже, виникла зручна нагода для прямого маніпулювання відносинами України з Північноатлантичним альянсом. Так, *передвиборча програма теперішнього Президента України В. Януковича «Україна – для людей!»* головним завданням національної зовнішньої політики проголошувала *«збереження позаблокового статусу України»*, адже саме він, «враховуючи сучасні геополітичні реалії, є ключовим елементом національної безпеки нашої держави, гарантом піднесення її міжнародного впливу і авторитету».

Ясна річ, ішлося саме про НАТО як «ворожий військово-політичний блок». Проте ніхто не уточнив, що НАТО – це організація колективної безпеки, а аж ніяк не «опозиційно налаштований» до держав пострадянського простору блок. Та й узагалі саме поняття «блоку» переносить нас у ХІХ ст., якщо взагалі не на десять віків раніше. У часи біполярного протистояння поняття «блоку» стосувалося здебільшого прорадянськи чи то проамериканськи налаштованих держав: саме від їхнього зовнішньополітичного вибору (свідомого чи ні – це вже інше питання) залежала їхня належність до котрогось із «блоків» – соціалістичного чи капіталістичного. І НАТО тут була абсолютно не визначальним чинником блоковості, адже з таким самим успіхом можна було твердити і про те, що Організація Варшавського договору – аналогія Альянсу в соціалістичному таборі.

Можливо, питання ще й у тому, що Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. уперше офіційно закріпила намір УРСР стати в майбутньому постійно нейтральною

державою, яка не входить в жодні військові блоки й дотримуватиметься трьох неядерних принципів. Будапештський меморандум від 5 грудня 1994 р., у якому РФ, США та Велика Британія, вітаючи без'ядерний статус України, запевнили її в повазі до суверенітету й територіальної цілісності, незастосуванні погрози силою або економічного тиску та запропонували механізм консультацій з питань безпеки, де-факто розірвав зв'язку між позаблоковим і без'ядерним статусом України, підтвердивши другий і не згадавши про перший. Тобто в першій половині 1990-х рр. позаблоковий статус став ефективним інструментом протидії Києва реінтеграційним процесам на території колишнього СРСР¹, а аж ніяк не декларуванням своєї відмови від співпраці з НАТО. Більше того, аж до недавнього часу саме Альянс був чи не основним «проголошеним» зовнішньополітичним партнером України.

Крім того, забезпечення нейтралітету чи позаблокового статусу потребує значних ресурсів. Так, нейтральний Туркменістан з населенням удесятеро меншим, ніж Україна, – близько 4,9 млн осіб – має лише вдвічі меншу призовну армію (100 тис.) і витрачає на оборону 3,4% ВВП. Нейтралітет держави нічого не вартий без зовнішніх гарантій з боку провідних зацікавлених суб'єктів, якими у випадку України є ЄС, НАТО, США та Росія. Але надання таких гарантій, тим більше запровадження механізмів їх дотримання, штовхає цих суб'єктів до відновлення протистояння між ними, чого на тлі нинішнього «перезавантаження» відносин вони допустити не можуть². Виходить, що поняття «позаблокового статусу» виступає абстрактною й не підтвердженою на практиці категорією. Однак, не маючи чіткого уявлення про цей «зовнішньополітичний пріоритет», українські високопосадовці продовжують ототожнювати його з відмовою нашої держави від вступу до Північноатлантичного альянсу.

На офіційному рівні цю ситуацію закріпив Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 р. Найпершим положенням статті 11 виступає таке: «Україна як європейська позаблокова держава здійснює відкриту зовнішню політику і прагне співробітництва з усіма

¹ Литвиненко О. Яку модель позаблоковості ми вибираємо? // Дзеркало тижня. – 2010. – № 12 (792). – С. 5.

² Україна в координатах глобальної та європейської безпеки // Національна безпека і оборона. – 2010. – № 4. – С. 5.

заінтересованими партнерами, уникаючи залежності від окремих держав, груп держав чи міжнародних структур». Далі ж у тексті серед ключових засад зовнішньої політики зазначено «забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі». Цікаво, чи можна трактувати останнє як «залежність від окремих міжнародних структур»?..

Організаційні перетворення в питанні забезпечення співпраці Україна – НАТО

Хай там як, а відносини України з Північноатлантичним альянсом і справді перейшли у площину «практично взаємовигідних». Ще навесні 2010 р. у структурі Секретаріату Кабінету Міністрів України з'явилося Бюро європейської інтеграції, котре замінило Координаційне бюро європейської та євроатлантичної інтеграції, створене попереднім урядом 2008 р. В. Янукович ліквідував і Міжвідомчу комісію з підготовки до вступу в НАТО, адже, на його переконання, «питання вступу країни до НАТО не стоїть на порядку денному», хоча нинішній рівень співпраці з Альянсом збережено. У липні 2010 р. Ігоря Долгова призначено головою місії України при НАТО та надзвичайним і повноважним послом України в Бельгії та Люксембурзі за сумісництвом: своїм Указом Президент України об'єднав Місію України при НАТО з посольством у Бельгії та Люксембурзі. Водночас високопосадовці продовжували наголошувати на тому, що Україна не планує знижувати рівень відносин з НАТО, зацікавлена в підтримці політичного діалогу з Альянсом, а також і надалі виконуватиме раніше взяті на себе зобов'язання щодо продовження всеосяжних внутрішніх реформ.

Однак систему відповідних координуючих органів було утворено лише наприкінці року: відповідно до Указу Президента України № 1039/2010 від 18 листопада 2010 р. «Про забезпечення продовження конструктивного партнерства України з Організацією Північноатлантичного договору», при Президентові України було утворено *Комісію з питань партнерства України з Організацією Північноатлантичного договору*, а також, «з метою забезпечення продовження конструктивного партнерства України з Організацією Північноатлантичного договору з усіх питань, які становлять взаємний інтерес, зокрема партнерства у рамках

річних національних програм», створено *систему національних координаторів з питань партнерства України з Організацією Північноатлантичного договору* в галузях зовнішньої політики та економіки, ресурсного (фінансового) забезпечення, безпеки, оборони, у правовій та військовій сферах.

Забезпечувати належну координацію здійснюваних центральними органами виконавчої влади заходів з реалізації зовнішньої політики щодо продовження конструктивного партнерства України з НАТО з усіх питань, які становлять взаємний інтерес, доручено Міністерству закордонних справ України. Міністр закордонних справ України є до того ж головою Комісії з питань партнерства України з Організацією Північноатлантичного договору. Його заступником виступає Національний координатор з питань партнерства України з Північноатлантичним альянсом у сфері зовнішньої політики та економіки. Членами Комісії є національні координатори, а також представники Адміністрації Президента України, Секретаріату Кабінету Міністрів України та апарату Ради національної безпеки і оборони України.

Таким чином, партнерство з НАТО було зосереджено виключно на тих сферах співпраці, які ще й досі цікавлять українську владу. Однак, як же бути з Річною національною програмою на 2010 р., котра містить набагато більше положень, або ж із бажанням влади продовжувати співпрацю з Альянсом у тому самому ключі й розробити подібну програму на 2011 р.?

Річна національна програма на 2010 рік з підготовки України «до набуття членства в Організації Північноатлантичного договору»

Річна національна програма (РНП) на 2010 р. з підготовки України до набуття членства в Організації Північноатлантичного договору була затверджена Указом Президента України (тоді ще В. Ющенко) № 92/2010 від 3 лютого 2010 р.³ Цей документ передбачав продовження виконання завдань, розпочатих у 2009 р., а також активізацію проведення внутрішньодержавних реформ

³ Річна національна програма на 2010 рік з підготовки України до набуття членства в Організації Північноатлантичного договору / Указ Президента України, 03.02.10. – <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=92%2F2010>.

для досягнення Україною стандартів, необхідних для *вступу до НАТО*. Стратегічний курс євроатлантичної інтеграції України, спрямований на набуття членства в Організації Північноатлантичного договору, залишився незмінним.

Прийшовши до влади, нове державне керівництво не тільки не відмінило дію РНП–2010, але, навпаки, заявило, що має намір керуватися нею у своїх відносинах з Альянсом. Більше того, Кабінетом Міністрів України був навіть розроблений відповідний план заходів із реалізації цієї програми. Нові очільники держави постійно запевняють, що українська сторона задоволена досягнутим рівнем «прагматичного партнерства» з НАТО, який дає змогу реформувати Збройні сили і взаємодіяти в багатьох інших сферах. Проте це, як мінімум, нелогічно, адже сама РНП–2010 містить, окрім своєї красномовної назви, непоодинокі *згадки саме про членство в Альянсі*, а не про просте двостороннє співробітництво.

РНП зазначає, що виконання умов цього документа «дасть змогу оптимізувати процес підготовки України до набуття членства в НАТО та забезпечить у майбутньому ефективну участь України в Альянсі». Утім, за словами міністра закордонних справ України Костянтина Грищенка, «питання про членство в НАТО нині не стоїть», адже українська сторона задоволена досягнутим рівнем партнерства з НАТО, що дає змогу взаємодіяти, наприклад, по лінії ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, у багатьох цивільних питаннях тощо. На думку К. Грищенка, у колишнього керівництва України були всі можливості зробити рішучі кроки в напрямі євроатлантичної інтеграції, проте істотного прогресу у відносинах з Альянсом досягнуто не було.

Як наслідок, маємо *ситуацію, котру в НАТО назвали «безпрецедентною»*: країна виконує програму підготовки до вступу в Організацію Північноатлантичного договору без подальшого наміру набуття членства в Альянсі. Проте західні колеги не надто переймаються таким нововведенням, бо без бажання самої країни вона просто не може стати членом НАТО, навіть якщо двері цієї Організації й «залишаються відчиненими» для всіх претендентів, котрі відповідатимуть необхідним критеріям. Зрештою, визначилися, що за бажання Української держави вона може виконувати РНП–2010 і навіть у подальшому співпрацювати з Альянсом у такому самому режимі.

7 грудня 2010 р. у Брюсселі відбулося чергове *засідання Комісії Україна – НАТО* на рівні послів, головною темою якого

стало обговорення результатів виконання Україною Річної національної програми співробітництва з Альянсом у 2010 р. Після офіційних перемовин заступник міністра закордонних справ України Олександр Горін повідомив, що найближчим часом Україна зможе узгодити РНП на 2011 р.⁴ Участь у роботі Комісії 17 послів країн-союзниць свідчила про високу увагу або до української РНП, або ж до української тематики загалом. Адже подібних випадків за більш ніж 50-річне існування організації ще не траплялося: країна-кандидат або прагнула стати членом НАТО, або залишалася «з іншого боку барикад».

Однак РНП нині є, мабуть, найліпшим способом простежити за реформуванням більшості сфер життя суспільства в нашій державі, котра все ще продовжує впевнено й досить напористо крокувати в бік Європейського Союзу – одного з пріоритетних союзників Північноатлантичного альянсу. Тому представники НАТО продовжують вважати Річну національну програму важливим інструментом не тільки для розвитку співробітництва України із цією організацією, а й для впровадження внутрішніх реформ. Учасники засідання досить позитивно відзначили той факт, що Україна бере участь у всіх операціях під егідою НАТО і є на сьогодні першим та єдиним поки що партнером, який надає власні підрозділи для чергування у складі Сил реагування НАТО [не будучи членом Альянсу. – *Ред.*].

Однак поряд із цим Україні потрібно дотримуватися балансу між амбітними намірами, які вона хотіла б відобразити у програмі, та реальними можливостями, адже цей документ має бути «дуже практичним». Високу оцінку було надано утворенню Комісії з питань партнерства України з Організацією Північноатлантичного договору під головуванням міністра закордонних справ, адже, враховуючи, що різні міністерства та інші центральні органи української виконавчої влади будуть представлені тут принаймні на рівні заступників міністрів, цей орган буде здатним значно підвищити ефективність практичної співпраці України й НАТО.

Крім цього, союзників по Альянсу цікавили питання внутрішніх перетворень в Україні, також відображені в Річній національній програмі. Вони наголосили на важливості прийняття нового виборчого кодексу, який має сприяти розвитку демократії

⁴ Україна до кінця року матиме Річну національну програму співробітництва з НАТО на 2011 р. – О. Горін. 20.12.10. – <http://www.uanato.info/index.php?pokaz=6756>.

в Україні. Увагу привернуло також питання енергетичної безпеки, котре, до речі, уперше висвітлене в новій Стратегічній концепції Альянсу: у цьому випадку НАТО намагається отримати в образі України надійного й передбачуваного партнера.

На це були спрямовані й *Експертні консультації Україна – НАТО* з питань реформування сектора розвідки та безпеки, сьомий раунд яких відбувся в Києві ще 20 жовтня 2010 р. Їхня мета – сприяти залученню експертного потенціалу країн – членів НАТО для обміну досвідом з удосконалення ефективності установ безпекового сектора України. Під час засідань міжнародні та вітчизняні експерти обговорили проблеми, пов'язані із соціальним захистом співробітників спеціальних служб у країнах НАТО, зокрема питання законодавчої бази пенсійного забезпечення співробітників спецслужб країн – членів Альянсу в контексті пенсійної реформи в Україні. Було констатовано, що саме консультації з питань реформування сектора безпеки та розвідки дали змогу створити дієвий механізм залучення експертного потенціалу країн – членів НАТО для співпраці та обміну досвідом з удосконалення ефективності установ сектора безпеки України.

Саміт НАТО в Лісабоні

Лісабонський саміт НАТО, який відбувся у столиці Португалії 19–20 листопада 2010 р., був відзначений прийняттям Нової стратегічної концепції Альянсу та налагодженням відносин з Російською Федерацією. Наша ж держава була запрошена як країна – учасниця операції в Афганістані. Засідань у рамках Комісії Україна – НАТО не відбувалося.

Оскільки Афганістан на сьогодні став найважливішим пунктом порядку денного Альянсу, останній висловив бажання обговорити всі дотичні із цим питання з усіма 47 країнами – учасницями місії ISAF (International Security Assistance Force – Міжнародні сили сприяння безпеці), а не лише з 28 представниками країн – членів НАТО. Україну ж як одного з активних контрибуторів безпеки в Афганістані також було запрошено для участі в цих засіданнях. Однак буквально перед їхнім початком *Президент України відмовився від поїздки до Лісабона, натомість Україна була представлена міністром закордонних справ К. Грищенком. Пониження рівня представництва України насправді вкотре*

підтвердило рівень «прагматичності» двосторонніх відносин Україна – НАТО. Після завершення ж саміту Костянтин Грищенко заявив про важливість того, що «Україна після проголошення позаблокового статусу сприймається і буде важливим партнером НАТО, з яким Альянс готовий вести політичний діалог і продовжувати ті програми співпраці, що були напрацьовані раніше, і які ми лише збираємося робити ефективнішими і більш направленими на вирішення як завдань реформування українських Збройних сил, так і по інших напрямках взаємодії»⁵.

Нова Стратегічна концепція НАТО – «Активне залучення, сучасна оборона»

Основною подією Лісабонського саміту НАТО стало схвалення нової *Стратегічної концепції Альянсу* – дорожньої карти НАТО на найближчі десять років. Стратегічна концепція оборони та безпеки членів Організації Північноатлантичного договору⁶ [офіційна назва документа. – *Ред.*], прийнята головами держав та урядів 19 листопада 2010 р., зафіксувала, що *НАТО продовжуватиме відігравати унікальну й основну роль у забезпеченні спільної оборони та безпеки її держав-членів.* Ця Стратегічна концепція спрямовуватиме наступну фазу еволюції НАТО, щоб Альянс і надалі був ефективним у світі, який змінюється, долаючи нові загрози, з новими спроможностями та новими партнерами.

Найважливішими серед таких союзників визнаються Організація Об'єднаних Націй та Європейський Союз, за допомогою тісної взаємодії з якими Альянс запобігатиме кризам, урегулюватиме конфлікти і стабілізуватиме післякризові ситуації. Концепція доручає НАТО йти до мети створення умов світу без ядерної зброї, однак знову підтверджує, що, доки у світі існує ядерна зброя, НАТО залишатиметься ядерним Альянсом.

⁵ Грищенко запевнив, що Україна залишається партнером НАТО і надалі співпрацюватиме з Альянсом. – 20.11.10. – <http://www.newsru.ua/ukraine/20nov2010/hryshchenkonato.html>.

⁶ «Активне залучення, сучасна оборона»: Стратегічна концепція оборони та безпеки членів Організації Північноатлантичного договору, прийнята головами держав та урядів у Лісабоні 19 листопада 2010 р. – http://www.nato.int/cps/uk/natolive/official_texts_68580.htm.

Документ підтверджує також тверду рішучість НАТО тримати відкритими двері для всіх європейських демократій, які відповідають стандартам членства, оскільки розширення сприяє досягненню спільної мети держав-членів – створення цілої, вільної та мирної Європи. Крім того, Концепція закликає учасників Альянсу допомагати сприяти спільній безпеці його партнерів у світі. Двері до членства в НАТО залишаються повністю відкритими для всіх європейських демократичних держав, які поділяють цінності Альянсу, готові і спроможні взяти на себе відповідальність і зобов'язання членів і чие приєднання може сприяти спільній безпеці і стабільності. Діалог і співробітництво з партнерами може зробити значний внесок у зміцнення міжнародної безпеки, захисту цінностей, на яких ґрунтується Альянс, операції НАТО й підготовку зацікавлених країн до членства в НАТО. Ці відносини базуватимуться на принципі взаємності, спільної вигоди і взаємної поваги.

Звичайно ж, останній момент є позитивним для України, однак її позаблоковий статус зводить нанівець і можливості членства, і можливості отримання якоїсь дієвішої допомоги, окрім експертних консультацій, у випадку надзвичайної ситуації чи військових дій, порушення її суверенітету чи територіальної цілісності. Крім того, якими саме «критеріями» тепер, у ХХІ ст., керуватиметься Альянс при прийнятті у свої лави нових членів – невідомо. Проте те, що Україна вже не відповідає можливим умовам, – це факт. Тим більше, спантеличує таке формулювання, як «створення цілої, вільної та мирної Європи»: оскільки Україна вже не прагне стати членом НАТО, отже, фактично, не може стати частиною «цілої Європи». Виходить, що Україну в цьому сенсі відтісняють у «сіру» буферну зону безпеки чи досить близько до неї – таку собі межу балансування між Росією та Заходом, з якої наша держава намагалася вирватися протягом усього часу своєї незалежності.

У підрозділі Концепції «Партнерство» Україні, звичайно ж, приділено увагу. Адже там зазначено про *продовження і розвиток партнерства з Україною та Грузією в рамках Комісії Україна – НАТО та НАТО – Грузія, ґрунтуючись на рішеннях НАТО, прийнятих на Бухарестському саміті 2008 р., та враховуючи євроатлантичну орієнтацію чи прагнення кожної із цих країн. Однак тут же зазначається, що співробітництво НАТО – Росія є стратегічно важливим, оскільки воно робить внесок у створення*

спільного простору миру, стабільності і безпеки. Більше того, *НАТО не становить загрози для Росії*. Навпаки: учасники Альянсу хочуть бачити справжнє стратегічне партнерство між НАТО й Росією та діятимуть відповідним чином, очікуючи на *взаємність від Росії*. Така постановка питання зводить нанівець усі попередні намагання України створити з НАТО «більш особливі» відносини, аніж їх має Російська Федерація. Проте *навіть якщо передбачити повернення української владної верхівки до колишнього курсу на євроатлантичну інтеграцію, очікувати на зміну ставлення НАТО до України на якесь інше, окрім суто партнерського, не варто*, адже Концепцію укладено не на рік і не на два: вона є документом середньострокової перспективи (а це 10–15 років).

Стратегічна концепція підкреслює також, що, попри розбіжності щодо конкретних питань, країни – члени Альянсу залишаються переконаними, що безпека НАТО і Росії взаємопов'язані та що міцне й конструктивне партнерство, яке базується на взаємній довірі, прозорості та передбачуваності, може найкращим чином слугувати їхній безпеці. Відповідно, сподіватися на якісь «бонуси» для нашої держави – марна річ. НАТО розставила пріоритети як тільки можна ясно й недвозначно. Серед **головних завдань та функцій**, котрі нова Концепція визначає для НАТО, важливими для України є: кооперативна безпека та механізм консультацій з усіх питань, які впливають на територіальну цілісність, політичну незалежність і безпеку.

У розділі Концепції **«Оборона та стримування»** держави-члени зобов'язуються прагнути, щоб НАТО мала повний спектр можливостей, необхідних для стримування й захисту від будь-якої загрози безпеці їхнього населення. У цьому ключі слід виокремити зобов'язання розвивати здатність робити внесок у підтримання енергетичної безпеки, включно із захистом життєво важливої енергетичної інфраструктури, транзитних зон і ліній постачання, співробітництвом з партнерами, а також консультації між союзниками по НАТО на основі стратегічних оцінок і планування розгортання. Цей пункт, певно, безпосередньо стосується України, адже ще не так давно Європа потерпала від ресурсної «перепалки» між нашою державою та Росією. Виходить, що, забезпечивши добрі стосунки з Росією, НАТО оберігає своїх членів від можливої енергетичної кризи.

Згідно з Концепцією, *контроль над озброєннями, роззброєння та нерозповсюдження зброї масового знищення* сприяють зміцненню миру, безпеки і стабільності, а також мають гарантувати рівну безпеку всім членам Альянсу. Останні зобов'язалися продовжувати виконувати свою роль у зміцненні контролю над озброєннями, сприянні роззброєнню у сфері звичайних озброєнь і зброї масового знищення, а також у зусиллях з нерозповсюдження зброї масового знищення, особливо на території Європи. У цьому сенсі можна припустити, що Україна повинна була б отримати від Альянсу конкретні гарантії своєї безпеки як країна, яка добровільно відмовилася від ядерної зброї й таким чином уже зробила свій внесок у звільнення Європейського континенту від ЗМЗ. Однак, на жаль, нашій державі цього ніхто й досі не запропонував.

Участь українських підрозділів у Силах реагування НАТО

У 2010 р. Україна стала першою й поки єдиною країною – партнером НАТО, котра долучилася до Сил реагування Альянсу – сучасних військ високого рівня готовності, що складаються із сухопутних, повітряних, морських і спеціальних сил, які Північноатлантичний альянс може швидко розгорнути там, де потрібно. Нині ці сили налічують 7–8 тисяч військових та цивільних осіб, але їхня кількість може зрости залежно від потреб. Під час комплектування Сил реагування НАТО використовується принцип ротації. Держави – члени НАТО виділяють підрозділи своїх сухопутних військ, військово-повітряних сил, військово-морських сил і сил спеціального призначення до складу Сил реагування НАТО на термін шість місяців.

Упродовж 19–23 квітня 2010 р. у Німеччині на військових полігонах Бундесверу «Берген» та «Мюнстер» пройшли міжнародні сертифікаційні навчання Сил реагування НАТО «Голден Маск – 2010», у яких узяли участь 30 військовослужбовців зі складу взводу радіаційного, хімічного і біологічного захисту та відділення дозиметричного й хімічного контролю 144-го окремого батальйону РХБ захисту 8-го армійського корпусу Сухопутних військ Збройних сил України. Головна мета участі українського підрозділу в навчанні полягала у проведенні злагодження та сертифікації для можливої участі у складі багатонаціонального батальйону РХБ захисту 15-ї ротації Сил реагування НАТО.

За словами керівництва ЗСУ, Україна має також намір брати участь у 15–16 ротаціях Сил реагування НАТО, які припадають, відповідно, на 2010 р. і першу половину 2011 р. Українські підрозділи матимуть основний формат застосування в миротворчих операціях, а також в операціях з ліквідації наслідків стихійних лих, надзвичайних ситуацій чи техногенних катастроф.

«Ми визначили 12 підрозділів, які готуються за стандартами НАТО і представляють усі види та роди військ, включаючи інженерні підрозділи, морську піхоту, кораблі та саперні підрозділи, підрозділи РХБ-захисту та інші. Разом, залежно від комплектації, в цих силах братимуть участь до 500 українських військових», – заявляв тодішній начальник Генерального штабу ЗС України генерал-полковник Іван Свіда. «Оскільки ми хочемо інтегруватися до ЄС та в євроатлантичний безпековий простір, маємо разом брати участь у забезпеченні безпеки... Ми робимо все, щоб трансформувати наші Збройні сили за методикою країн ЄС і НАТО. Ця методика відрізняється від нашої, починаючи від самої підготовки військ і завершуючи питаннями оцінки та самоцінки. Ми прагнемо брати участь у Силах реагування НАТО тому, що бажаємо досягти їхнього рівня підготовки, рівня передових держав НАТО і Європи», – підсумував він⁷.

Участь України у спільних з НАТО військових навчаннях

Закон України «Про схвалення рішення Президента України про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України у 2010 р. для участі у багатонаціональних військових навчаннях» від 18 травня 2010 р., прийнятий Верховною Радою України переважною більшістю голосів (за ухвалення Закону проголосували 394 депутати при 226 мінімально необхідних), офіційно затвердив відповідне рішення Президента України В. Януковича про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України у 2010 р. для участі в українсько-польсько-канадсько-литовському навчанні «Кленова Арка – 2010», багатонаціональному навчанні «Бар'єр – 2010», багатонаціональному

⁷ Для участі в Силах реагування НАТО Україна готує 12 підрозділів Збройних сил – начальник Генштабу. 28.01.10. – <http://ukrinform-korr.blogspot.com/2010/01/12.html>.

навчанні «Світла Лавина – 2010», українсько-словацькому навчанні «Слов'яни за мир – 2010», українсько-румунському, українсько-білоруському навчаннях, багатонаціональному навчанні «Козацький Степ – 2010», українсько-американському навчанні «Сі Бриз – 2010», українсько-американському навчанні «Репід Трайдент – 2010»⁸.

Фактично у 2010 р. іноземні військові формування достатньо легко, порівняно з попередніми роками, змогли дислокуватися на території нашої держави під час спільних навчань. Якщо врахувати військовий аспект співробітництва в рамках «прагматичного партнерства», то можна допустити існування такого зовнішньополітичного ходу в рамках загального курсу співпраці із західними партнерами.

«Сі Бриз – 2010». Восьмі за рахунком спільні з НАТО навчання серії «Сі Бриз» пройшли на Півдні України 12–23 липня 2010 р. *Основною тематикою навчань було визначено «Планування і проведення міжнародної антипіратської операції»*, під час якої військові мали відпрацювати за міжнародними стандартами дії багатонаціональних штабів і сил під час підготовки і проведення подібної кампанії. За легендою навчань, моряки мали розіграти масштабну «війну з піратами», звільняючи захоплені судна і встановлюючи берегову «зону безпеки».

Крім українських Збройних сил, у навчаннях узяли участь військові формування держав – учасниць НАТО (США, Німеччини, Бельгії та Польщі), а також представники Азербайджану, Греції, Грузії, Данії, Молдови, Туреччини. Загалом до участі у «Сі Бриз – 2010» було залучено три десятки кораблів і катерів, більше десяти одиниць авіаційної техніки. Берегова фаза навчань пройшла на військовому полігоні «Широкий лан» у Миколаївській області, морська фаза – у північно-західній частині Чорного моря (багатонаціональний штаб навчань було розташовано на території Західної військово-морської бази ВМС ЗСУ в Одесі).

«Активні зусилля». 14 листопада 2010 р. корвет Військово-морських сил України «Тернопіль» приєднався до антитерористичної операції НАТО «Активні зусилля» й виконував відповідні

⁸ Про схвалення рішення Президента України про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України у 2010 р. для участі в багатонаціональних військових навчаннях / Закон України, 18.05.10. – <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2259-17>.

завдання об'єднаного командування в Середземному морі до 19 листопада. Під час патрулювання екіпаж українського корабля у взаємодії з фрегатом італійських ВМС «Есперо» здійснював опитування та, за необхідності, оглядові операції щодо цивільних суден. Після завершення патрулювання дії екіпажу «Тернополя» та оглядової команди отримали високу оцінку з боку іноземних військових колег.

Участь України в миротворчих операціях НАТО

Нині Київ не планує переглядати свою участь у миротворчих операціях НАТО. Після завершення саміту НАТО в Лісабоні (19–20 листопада 2010 р.) міністр закордонних справ України Костянтин Грищенко зазначив, що позаблоковий статус «не обмежує Україну відносно того, аби брати участь у миротворчих операціях, вести предметний політичний діалог з Альянсом»⁹, а також проводити ті навчання й спільні заходи, які на сьогодні становлять важливу основу для подальшого вдосконалення діяльності не лише Збройних сил України, а й інших структур, які відіграють важливу роль у підтриманні нашої безпеки.

На сьогодні передбачається подальше залучення українських військових до міжнародних миротворчих операцій у Косово й Афганістані, Тренувальній місії в Іраку, антитерористичній операції «Активні зусилля» як дієвого інструмента запобігання загрозам європейській безпеці.

Наприклад, за словами американського генерала Алана Нормана (командувача бойової багатонаціональної групи «East» сил КФОР), представники українського контингенту були одними з перших серед багатонаціональних підрозділів, хто взяв участь у роботі спільного штабу багатонаціональної бойової групи «East». Він назвав важливим кроком залучення до роботи спільного штабу бойової групи українських миротворців протягом усієї ротації й наголосив, що всі завдання, які виконувалися підрозділом та військовослужбовцями нашого контингенту,

⁹ Грищенко: Україна продовжить брати участь в операціях НАТО. – 21.11.10. – <http://ukranews.com/uk/news/ukraine/2010/11/21/31755>.

заслужували оцінки «відмінно»¹⁰. Військовослужбовці українського контингенту проводили тут патрулювання прикордонної території Косово, відряджали синхронізовані патрулі вздовж адміністративно-розмежувальної лінії з Республікою Сербією, а також проводили спільні патрулювання з поліцією Косова та брали участь у навчаннях КФОР і як учасник, і як протидіюча сторона (OPFOR). Із 4 до 16 серпня 2010 р. було проведено чергову, 14-ту, ротачію українського миротворчого контингенту в Косово, у результаті якої особовий склад 95-ї окремої аеромобільної бригади із Житомирщини замінили воїни-аеромобілісти з Миколаївщини.

Україна планує додатково до тих тринадцяти військовослужбовців, які нині перебувають в Афганістані, направити ще вісьмох для виконання миротворчої місії під егідою ООН. Українські високопосадовці аргументують розширення української присутності в Афганістані в час, коли країни – члени Альянсу збираються поступово скорочувати там свої контингенти, тим, що ми, начебто, розширюємо свою присутність виключно в невійськових сферах або у сферах, які не є сферами застосування зброї масового знищення.

Тобто Україна планує направити до Афганістану медиків, саперів, інших спеціалістів, спроможних зменшити гуманітарну катастрофу, що може виникнути після військової операції. Серед основних напрямів військової співпраці з Альянсом міністр оборони України Михайло Єжель назвав оборонне планування, розвиток оперативних можливостей, участь у міжнародних операціях з урегулювання криз на виконання міжнародних зобов'язань України. Таким чином, «розвиток подальшої співпраці з НАТО у військовій сфері в умовах позаблоковості України не несе зобов'язань з приєднання до системи колективної безпеки і є суто прагматичним і практичним»¹¹.

¹⁰ Командувач багатонаціональної бойової групи «East» сил КФОР американський генерал Алан Норман високо оцінив діяльність українського миротворчого контингенту у Косовому і висловив сподівання на подальшу плідну співпрацю з військовослужбовцями ЗС України. – 30.07.10. – <http://www.ua.nato.info/index.php?pokaz=6448>.

¹¹ Єжель: Співпраця України з НАТО є суто прагматичною і практичною. – 26.08.10. – <http://www.radioera.com.ua/eranews/?idArticle=22859>.

Співпраця Україна – НАТО в реалізації освітніх, наукових та навчальних програм

Згідно з положеннями Річної національної програми – 2010, «Україна продовжуватиме брати активну участь у Програмі НАТО з науки заради миру та безпеки з метою активізації співробітництва між Україною і НАТО, а також державами – членами НАТО у сфері науки, технологій та довкілля». Відповідно, важливим чинником підвищення ефективності співробітництва України з НАТО є «продовження виконання існуючих та запровадження у вищих навчальних закладах нових навчальних програм з підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, до функціональних обов'язків яких належать питання європейської та євроатлантичної інтеграції України».

Іншою метою РНП – 2010 було поліпшення професійного розвитку й компетентності цивільного персоналу в питаннях євроатлантичної інтеграції. Як наслідок, ще однією стороною співробітництва України й Північноатлантичного альянсу у 2010 р. стало поширення інформації про НАТО шляхом запровадження різноманітних освітніх програм, заходів, семінарів та шкіл.

У травні у Дніпропетровську пройшли заняття Весняної академії НАТО, організаторами якої стали Центр євроатлантичної інтеграції у Дніпропетровську та столичний Центр інформації та документації НАТО за підтримки чеської Громадської асоціації JAGELLO 2000. Студентами Академії були педагогічні працівники шкіл міста та викладачі ВНЗ Дніпропетровська, яким намагалися дати якомога глибшу та об'єктивнішу інформацію про діяльність Північноатлантичного альянсу. Слухачам представили також копії маловідомих документів, пов'язаних з історією Альянсу, зокрема ноту 1954 р., котра документально засвідчила бажання СРСР стати членом НАТО.

У жовтні на базі Академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного у Львові було проведено «Дні НАТО», основною метою яких було підвищення рівня поінформованості курсантів про структуру та завдання Північноатлантичного альянсу, процеси трансформації, які він переживає.

1 жовтня 2010 р. при Дніпропетровському національному гірничому університеті відбулося відкриття навчально-тренувальних спеціальних курсів «Маркетинговий менеджмент», що

проводяться за програмою «НАТО – Україна» для військовослужбовців, яких планують звільнити в запас. Двомісячне навчання (загалом 300 годин) пройшли 20 офіцерів, яких планують до звільнення з лав Збройних сил України у 2011 р.

Результативність відносин Україна – НАТО у новому форматі

«Прагматичне партнерство» означає по суті підтримання відносин задля отримання відповідних вигод як з однієї, так і з другої сторони. Проте, якщо НАТО й отримує певні вигоди від співпраці з Україною у сфері миротворчості, проводячи спільні навчання чи курси з євроатлантичної інтеграції, то наша держава може здобути від цього *лише незначну користь локального значення, залишившись осторонь ключових зовнішньополітичних, особливо регіональних, зрушень. У принципі, маємо низку суперечностей у розвитку відносин Україна – НАТО.*

По-перше, наше керівництво постійно наголошує на важливості врахування позаблокового статусу України в баченні й підходах до питань безпеки, які існують у Європі, та в ширшому євроатлантичному просторі. Адже такий статус означає передусім відмову від прямого членства, безпосередньої участі в тих чи інших системах колективної безпеки, включно з двосторонніми безпековими альянсами, які можуть відбутися. Це начебто створює перспективи для нового типу військово-політичної дипломатії, так би мовити дипломатії «м'якої політики», «м'якої дипломатії», контрибутором якої Україна в теорії могла б стати в Європейському регіоні.

Утім, кому б вона могла донести такі форми дипломатичного примирення, не маючи активних важелів впливу на регіональну систему міжнародних відносин і сама будучи фактично відтісненою в буферну зону безпеки, затиснуту між Сходом і Заходом? – нині невідомо. З відмовою від будь-яких інтеграційних прагнень Україна опинилася на самоті зі своїми безпековими проблемами, які не хвилюють Альянс і ще менше хвилюють Росію. Чекати на те, що котрась зі сторін виступить таким собі меценатом і допоможе Україні у випадку її конфлікту з іншою стороною, марно, адже, виходить, що ми не примкнули до жодної із систем колективної безпеки, які існують на території Європейського континенту. Гарантувати ж власну безпеку самотужки

ми відверто не здатні. Тому нині *держава просто стала відкритою мішенню для зовнішньополітичних зазіхань більших, потужніших акторів міжнародних відносин, особливо геополітично зацікавлених.*

По-друге, відмовившись від перспективи членства в НАТО, влада України фактично сама собі зв'язала руки: зазнавши політичної поразки на Бухарестському саміті 2008 р., Україна все ж таки не отримала від Альянсу прямої відмови щодо можливого членства в Організації. Навпаки, керівництво НАТО постійно підкреслювало, що Грузія та Україна будуть членами НАТО, якщо вони цього захочуть і якщо досягнуть необхідних критеріїв. Це твердження тривалий час залишалося позицією НАТО, однак ми вирішили власноруч її змінити. Тепер НАТО підкреслює, що Грузія та Україна можуть вступити до її лав, однак можуть мати й інші євроатлантичні прагнення, тобто кожна країна індивідуально визначає власну політику безпеки і приєднання до НАТО. Фактично, наголошуючи на тому, що двері Альянсу залишаються для нас відчиненими, НАТО надсилає нам чіткий сигнал, що свідчить про банальну неможливість повернути час у зворотному напрямі й змінити відповідні політичні рішення. Фактично НАТО прийняла зовнішньополітичний вибір України, й альтернативи, мабуть, годі й очікувати.

По-третє, щодо подальшої долі Річних національних програм (РНП) України у відносинах з Альянсом, котрі за своєю суттю є підготовчими документами зі вступу держави до НАТО, маємо взагалі парадоксальну ситуацію: у нашому випадку РНП виступала чимось на зразок заміни Плану дій щодо членства (ПДЧ), котрий колишнє українське керівництво намагалося вистребувати в НАТО ще перед Бухарестським самітом 2008 р., а отже, містила принципові положення, виконання яких могло наблизити державу до членства в Альянсі. Тобто значення РНП для України було чималим і давало надії на членство, хоч і не в найближчій перспективі.

Нині маємо ситуацію, коли РНП розглядають як «дієвий інструмент» співробітництва з НАТО, котрий уже добре себе зарекомендував, а тому його навіть не варто міняти, але можливо вдосконалювати. Україна продовжує співпрацювати з НАТО саме в такому форматі. Логічно, що спершу таке рішення назвали в Альянсі безпрецедентним, проте тепер погляди обох сторін щодо нього збігаються. Висновок напрашується сам собою: *НАТО прос-*

то в односторонньому порядку знизила для себе пріоритетність РНП і тепер розглядає її як простий план заходів зі співробітництва з Україною: насправді, ми самі відібрали в себе гарний козир, повернути який нині, очевидно, неможливо.

По-четверте, участь України в миротворчих операціях Альянсу та спільних військових навчаннях, з першого погляду, справді можна назвати пріоритетом нашої держави у співробітництві з НАТО. Однак імовірно, що стратегічно важливої військової інформації в процесі такого співробітництва Україна не отримає, військовими секретами й передовими технологіями з нею також не ділитимуться, а її участь, у принципі, розглядатимуть із суто «прагматичного» погляду залучення більшої кількості країн до колективних зусиль у боротьбі із новими загрозами, які постали перед людством у ХХІ ст. Однак це в жодному разі не означає прийняття Альянсом на себе будь-яких зобов'язань щодо України, нехай і такого активного свого партнера.

* * *

Підсумовуючи, приходимо до думки, що нині Україна не лише змінила зовнішньополітичні пріоритети зі свого боку – таку зміну позицій уже сприйняли її основні партнери й союзники на міжнародній арені. Пропагування позаблоковості пустило у реверсному напрямі розвиток відносин з НАТО як одним з ключових партнерів України ще в не такому далекому минулому. І повернути назад досягнення і прогрес «двосторонки», здобуті до 2010 р., нині буде не так легко, імовірно, поки що неможливо. Маємо всього-на-всього ситуацію «прагматичного партнерства», котре існувало ще на початку 1990-х рр., коли Україну взагалі не розглядали як дієвого актора міжнародних відносин. Виходить, єдиний вихід – послуговуватися становищем «буфера» й чекати на зовнішні впливи і зрушення у своїй «сірій зоні».

§ 2. Чи знайдеться місце позаблоковій Україні в новій системі європейської безпеки?

2010 рік виявився для України не тільки важливим рубіконом у зміні її зовнішньополітичного курсу, а й часом докорінного перегляду ключових пріоритетів її безпекової політики. Такий докорінний злам усталених підходів до зовнішньої та безпекової політики поставив перед Україною проблему пошуку нової системи координат у міжнародних відносинах та власного місця в архітектурі глобальної й регіональної безпеки.

Як суб'єкт міжнародних відносин, Україна намагалася долучитися до тих заходів, які найбільшою мірою могли б гарантувати міжнародну безпеку і в яких вона спроможна робити певний внесок. Серед найгостріших проблем міжнародної безпеки у 2010 р. виявилися: потепління клімату, поширення зброї масового знищення, нестабільність і конфлікти, піратство, кібератаки.

Свою участь у протидії цим загрозам *на глобальному рівні* Україна намагалась реалізувати насамперед своєю діяльністю в ООН.

Ствердження Україною свого місця в архітектурі глобальної безпеки

Глобальне потепління дедалі відчутніше дає про себе знати через зміну клімату й природного середовища, підштовхуючи людство все ближче до тієї межі, за якою його існування стане неможливим. У 2010 р. проявами такої катастрофічної перспективи стали нові, більш руйнівні тайфуни, які насунулись на Північну Америку, повені й надзвичайно сильна спека у Європі, посухи в Африці.

Головним внеском України в розв'язання цієї глобальної проблеми у 2010 р. стала її участь у 16-й Конференції сторін

Рамкової конвенції зі зміни клімату, яка відбулась у Мексичі наприкінці року. На цій конференції офіційний Київ виявив попередню готовність взяти на себе зобов'язання щодо такого рівня викидів парникових газів, який на період до 2020 р. не перевищуватиме 80% від рівня базового 1990 р., але за умови збереження міжнародних проектних (наприклад, щодо проектів спільного впровадження) та ринкових механізмів. Керівництво Нацеконінвестагентства наголосило, що сторони мають досягти єдиної й цілісної угоди з визначеними юридичними зобов'язаннями всіх без винятку сторін. Якщо ж так не станеться, Україна виступатиме за продовження дії Кіотського протоколу на 3–5 років¹². За період упровадження вимог Кіотського протоколу Україна продала понад 40 млн одиниць встановленої кількості викидів, за якими буде реалізовано відповідні проекти зі зменшення викидів парникових газів.

За підсумками своєї роботи Конференція прийняла документ, згідно з яким передбачено створення фонду допомоги бідним країнам у розв'язанні проблеми зміни клімату. Запропонований Фонд зеленого клімату покликаний захистити бідні країни від впливу кліматичних змін і допомогти їм у розвитку економіки, орієнтованої на зменшення викидів парникових газів. Фонд спочатку користуватиметься послугами Всесвітнього банку як піклувальника. Згодом передбачається створення нового органу, більш збалансованого між розвиненими країнами й країнами, що розвиваються. Що стосується останніх, то заходи, які вони впроваджуватимуть з метою скорочення викидів, підлягатимуть перевірці тільки в тому разі, якщо такі заходи фінансуються західними структурами.

Конференція запропонувала заснувати Адаптаційний комітет для підтримки країн у розробці планів захисту і збереження клімату. Крім того, у документах запропонований механізм фінансування країн, які вживають заходів проти скорочення лісів¹³.

Участь у миротворчій діяльності ООН з урегулювання конфліктів залишається ключовим пріоритетом України у зміцненні міжнародної безпеки. Знаковою подією в цій сфері стала основна сесія спеціалізованого комітету ООН з операцій з підтримання миру, яка відкрилась 22 лютого 2010 р. в Нью-Йорку.

¹² Саміт ООН зі зміни клімату: що запропонує Україна? – <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,6144773,00.html>.

¹³ Україна отримала звання «Динозавр дня» на саміті зі зміни клімату у Мексичі. – <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,6290523,00.html>.

Представник України, директор Департаменту ООН та інших міжнародних організацій МЗС С. Кислиця у своєму виступі на цій сесії підтримав позицію ЄС щодо реформи ОПМ ООН, згідно з якою цей процес повинен базуватися на чотирьох складових: упровадження концепції енергійної миротворчості; посилення логістичного забезпечення місій; удосконалення системи планування та проведення операцій, включно із ширшим залученням країн-контрибуторів до процесу прийняття рішень; зміцнення зв'язку між миротворчістю та миробудівництвом.

Підкресливши важливе значення, що надається Україною участі нашої держави в миротворчих зусиллях ООН, С. Кислиця порушив низку пріоритетних для української сторони питань. Зокрема, особливу увагу було приділено просуванню ініціативи України щодо забезпечення участі країн – постачальниць персоналу в розслідуванні злочинів проти їхніх «блакитних шоломів», необхідності перегляду схеми відшкодувань Україні за участь її вертолітних загонів у місіях ООН, а також шляхам дієвого залучення Організації до модернізації української миротворчої матеріально-технічної бази, у тому числі вертолітного парку¹⁴.

Серед українських контингентів, які задіяні у п'ятьох миротворчих операціях ООН, варто відзначити 56-й окремий вертолітний загін Збройних сил України, який виконує завдання місії ООН у Ліберії. Згідно з рішенням Президента України, схваленим Верховною Радою 4 лютого 2010 р., чотири вертольоти цього загону з екіпажами й технічним персоналом були передислоковані до сусідньої держави – Кот-д'Івуару на період проведення виборчої кампанії для виконання рішення Ради Безпеки ООН.

Зміцнення режиму нерозповсюдження зброї масового знищення. Головним внеском України у зміцнення цього режиму стало рішення Президента України про відмову від використання високозбагаченого урану на території країни, яке було оголошено під час саміту з (фізичної) ядерної безпеки, який проходив у Вашингтоні 12–13 квітня 2010 р. Під час саміту й зустрічі з Генеральним секретарем ООН Пан Гі Муном Президент В. Янукович запропонував звернутися до країн-донорів з пропозицією відновити співробітництво щодо спорудження об'єкта «Укриття» на Чорнобильській АЕС. За результатами саміту Указом Президента України №1035/2010 від 15 листопада 2010 р. було введено в дію

¹⁴ Дипломатична хроніка. – <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/content/41248.htm>.

Національний план з реалізації Робочого плану Вашингтонського саміту з ядерної безпеки на 2010–2012 рр.

Морське піратство залишилося злободенною регіональною проблемою, яка, проте, мала глобальний резонанс. У 2010 р. нашу державу ця проблема зачепила безпосередньо, оскільки морські пірати в одному випадку захоплювали екіпажі суден, серед яких були українські громадяни, в іншому – українські вантажі, які перевозили захоплені піратами судна. Свою причетність до боротьби з піратством Україна засвідчила, долучившись до участі у пленарному засіданні контактної групи з протидії піратству поблизу узбережжя Сомалі, яке відбулося 28 січня 2010 р. у штаб-квартирі ООН у Нью-Йорку. До практичних кроків України в боротьбі із цією загрозою варто віднести участь українського спецназу у військово-морській операції ЄС «Атланта»¹⁵.

2010 рік продемонстрував подальше пришвидшення зсуву системи міжнародних відносин у бік багатополярності. Відповідно, основний спектр загроз у міжнародній безпеці став зміщуватися з глобального рівня на рівень регіональний. До того ж загрози регіонального характеру найбільшою мірою зачіпають інтереси національної безпеки України. Ці чинники значною мірою посилювали увагу офіційного Києва до проблем європейської безпеки, пошук розв'язання яких був покладений в основу нової безпекової політики України.

Нові базові пріоритети і принципи безпекової політики України

Перехід на нові базові принципи безпекової політики України був зумовлений докорінними змінами як внутрішньополітичної ситуації в країні, так і швидкою трансформацією навколишнього міжнародного середовища. Серед зовнішніх чинників найсуттєвішим став зсув балансу сил між двома ключовими гравцями на Європейському континенті – США та Росією в бік останньої. «Перезавантаження» відносин США і Росії чітко зафіксувало початок такого зсуву й різке послаблення впливу і присутності США на пострадянському просторі, передусім відносно нашої країни. У результаті американська адміністрація стала більше врахову-

¹⁵ Дипломатична хроніка. – <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/content/38656.htm>.

вати геополітичні інтереси Росії, ніж піклуватися про збереження державного суверенітету й демократії в Україні.

Про такий зсув свідчать як міжнародні, так і вітчизняні соціологічні дослідження. Так, згідно з дослідженням «Transatlantic Trends – 2010», 90% опитаних американців і 80% європейців переконані, що США 5 років тому відігравали набагато більш вирішальну роль у світі, ніж тепер¹⁶. Водночас 71% опитаних американців і 53% європейців вважають, що Росія здійснює значно більший вплив у світі, ніж 5 років тому¹⁷. Така сама тенденція зберігається і стосовно впливу на Україну з боку зовнішніх гравців. 95% опитаних експертів вважають, що саме Росія здійснює найбільший вплив на Україну, тоді як Сполученим Штатам таку роль приписують тільки 30% опитаних експертів¹⁸.

Другим важливим чинником, який має враховуватися в процесі розробки нової безпекової політики, є поглиблення міжцивілізаційного розлому між Європою та Євразією. Це поглиблення супроводжується посиленням конкурентної боротьби й суперництва Росії із Заходом за сфери впливу на Європейському континенті. Така конкурентна боротьба перекидається й на європейські безпекові структури. Найбільш наочними прикладами такої конкуренції є відносини ЄС – НАТО, ОБСЄ – ЄС – НАТО, НАТО – Росія, ЄС – Росія, ОБСЄ – Росія. У результаті формування системи колективної безпеки та оборони на базі НАТО і ЄС західна та центрально-східна частини Європейського континенту забезпечені досить надійними і дієвими механізмами й гарантіями безпеки. Інша ж частина «Великої Європи» опинилася за межами зони процвітання і безпеки, чим закріплюється вибухонебезпечний розкол євроатлантичного простору¹⁹.

Головним внутрішнім чинником, який зумовив зміну безпекових пріоритетів, є побудова в Україні нового політичного режиму, подібного й сумісного з путінським режимом «керованої демократії» в Росії. Утім, такий авторитарний режим суперечить

¹⁶ Transatlantic Trends: key findings 2010. – P. 7. – A project of the Marshall Fund of the United States and Compagnia di San Paolo. – www.transatlantic-trends.org.

¹⁷ Ibid. – P. 21.

¹⁸ Див. розділ I, рис. 1.1.

¹⁹ К новой архитектуре евроатлантической безопасности: Доклад российских экспертов к конференции дискуссионного клуба «Валдай». – Лондон, 8–10 декабря. – С. 6.

основним принципам входження в євроатлантичну безпекову спільноту та її безпекові структури. Це, у свою чергу, може викликати різку негативну реакцію з боку Заходу. Тож завданням нової безпекової політики України стає не захист її національної безпеки, а навпаки, отримання індульгенції від Заходу на побудову нового політичного режиму в країні та його міжнародно-політична легітимізація.

Власне, ці чинники й інтереси і обумовили перехід від усталеного за останнє десятиліття курсу у сфері національної безпеки та оборони до нової безпекової політики, сутність якої складають три ключові принципи:

- позаблоковість;
- відмова від курсу на євроатлантичну інтеграцію та орієнтація на неіснуючу систему загальноєвропейської безпеки;
- солідаризація з позицією Росії щодо перегляду стратегічного балансу, який склався в Європі в постбіполярний період, і консолідація зусиль, спрямованих на побудову нової системи європейської безпеки на основі російських інтересів та ініціатив.

Спершу ці ключові принципи знайшли своє політичне та юридичне закріплення в Угоді про створення Коаліції депутатських фракцій «Стабільність і реформи» у Верховній Раді, ухваленій у березні 2010 р., потім у «Харківських угодах».

Зокрема, коаліційною угодою передбачено: «...закріплення на законодавчому рівні позаблокового статусу України, що означає неучасть України у військово-політичних союзах інших держав»²⁰. «Харківські угоди», крім закріплення позаблокового статусу, дали можливість пролонгувати перебування Чорноморського флоту РФ на території України після 2017 р. ще на 25 років. У такий спосіб було посилено позиції Росії в стратегічному балансі сил із Заходом, що склався в Європі протягом останніх двадцяти років.

Солідаризація з позицією Росії щодо перегляду «статус-кво» в Європі та російською ініціативою з побудови нової системи європейської безпеки знайшла своє міжнародно-політичне закріплення у Спільній заяві президентів України та Російської Федерації з питань європейської безпеки від 17 травня 2010 р. У ній Україна та РФ беруть на себе зобов'язання «на індивідуальній і колективній основі, в тому числі в рамках процесу Корфу та інших

²⁰ Угода про створення Коаліції депутатських фракцій «Стабільність і реформи» у Верховній Раді України шостого скликання. – http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/MUS12608.html.

механізмів ОБСЄ, а також в контексті відносин України та Росії з НАТО та ЄС, активно сприяти створенню спільного простору юридично обов'язкових гарантій рівної та неподільної безпеки для всіх без винятку держав євроатлантичного простору, включаючи надійні гарантії безпеки для країн, які добровільно відмовилися від ядерних арсеналів, та позаблокових держав». «Із цією метою Сторони сприятимуть предметному розгляду ініціативи Президента України з формування в Європі нової системи колективної протидії глобальним загрозам та викликам безпеці в ХХІ столітті та ініціативи Президента Російської Федерації про укладення Договору про європейську безпеку. Сторони підкреслили співпадіння принципової спрямованості цих ініціатив»²¹.

Остаточне ж законодавче закріплення ці принципи нової безпекової політики знайшли в пункті 2 статті 11 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики». До цих засад належать «дотримання Україною політики позаблоковості, що означає неучасть України у військово-політичних союзах, пріоритетність участі у вдосконаленні та розвитку європейської системи колективної безпеки, продовження конструктивного партнерства з Організацією Північноатлантичного договору та іншими військово-політичними блоками з усіх питань, що становлять взаємний інтерес».

Очевидно, що формулювання змісту цих принципів у такому вигляді потребує детальнішого аналізу.

Позаблоковий статус як спроба уникнути розв'язання дилеми безпеки України

Сьогодні деякі експерти й переважна більшість політиків розглядають повернення до позаблокового статусу майже як «панацею», яка має розв'язати дилему безпеки України й розбудовувати конструктивні зв'язки з основними зовнішньополітичними партнерами, насамперед з Росією.

Позаблоковий статус Україна мала з 1993 по 2003 р. Він був закріплений у Воєнній доктрині України, яка на той час затверджувалася Верховною Радою України. У 2003 р. позаблоковий

²¹ Спільна Заява Президентів України та Російської Федерації з питань Європейської безпеки. – <http://document.ua/spilna-zajava-prezidentiv-ukrayini-ta-rosiiskoyi-federaciyi--doc23550.html>.

статус було знято Законом України «Про національну безпеку України».

Якщо поглянути на історію міжнародних відносин, то ідея позаблоковості як одного з елементів нейтралітету була найактуальнішою перед Першою та Другою світовими війнами та у воєнний час, коли країни, які не хотіли приєднуватись до військових коаліцій чи хотіли уникнути окупації, декларували своє неприєднання до воюючих блоків. Іншим випадком звернення держав до позаблокового статусу були періоди розподілу Європи на сфери впливу після завершення Другої світової війни. Країни, які намагались уникнути належності до тієї чи іншої системи, висловлювали намір не приєднуватись до НАТО чи Варшавського пакту в часи «холодної війни». Країни, які дотримувалися такої політики, об'єднувались у рух неприєднання, спрямований в основному проти провідних західних країн та неоколоніалізму. В основі політики неприєднання лежить позаблоковий статус, тобто неучасть і неприєднання до військових блоків та військово-політичних організацій.

У мирний час ідею позаблоковості й нейтральності експлуатували ті країни, які хотіли уникнути поновлення впливу колишніх метрополій чи наслідків колоніалізму. Класичним прикладом тут може бути нейтралітет Ірландії та Мальти, які побоювалися тіні своєї політичної родички – Великої Британії, особливо в таких чутливих відносинах, які існують у військово-політичних союзах.

Значною мірою позаблоковий статус України, проголошений в 1993 р., був зумовлений подібним побоюванням. Україна ввійшла в ті часи до Руху неприєднання в ролі спостерігача. Позаблоковий статус України від самого початку був адресований передусім Росії, зважаючи, що та, як правонаступниця СРСР, не відмовиться від військово-політичних зазіхань на Україну. Підтвердженням таких побоювань стали пропозиції Києву приєднатися до Ташкентського пакту або підписати двосторонні угоди про укладення воєнного союзу. Статус позаблоковості дав змогу уникнути цієї пастки.

Позаблоковий статус найбільшою мірою відповідав також внутрішньополітичній ситуації в Україні, яка характеризувалася різною геополітичною орієнтацією її західних та східних регіонів, а отже, давав змогу зберегти внутрішню політичну стабільність у країні.

Такий статус нашої держави відповідав також тим зовнішньополітичним чинникам, які домінували в 1990-ті рр. Невизначене

ність воєнно-політичної обстановки в Європі об'єктивно підштовхувала Україну до збереження цього статусу. У той час було невідомо, на яку організацію перетвориться НАТО: чи буде це структура європейської колективної безпеки, чи вона так і залишиться військовим Північноатлантичним альянсом, призначеним для вирішення завдань колективної оборони. На іншому полюсі залишалося невідомим також майбутнє Ташкентського договору, а інші структури СНД почали перетворюватися на інструменти російського домінування на пострадянському просторі.

Відсутність чітких контурів системи європейської колективної безпеки також спонукала Україну до збереження свого позаблокового статусу. До того ж виправданість позаблокового статусу в ті часи була підкріплена наявністю на території України ядерної зброї та потужного угруповання збройних сил, здатного забезпечити індивідуальну оборону країни.

Проте сьогодні контури європейської безпеки досить чітко означені межами НАТО і ЄС. Таким чином, повернення до позаблокового статусу виглядає як певне «дежавю», повернення до періоду першої половини 1990-х рр., пов'язаного зі становленням України як незалежної держави.

Сучасне повернення до позаблокового статусу вмотивовано принципово іншими чинниками. *До ідеї «мостобудівництва» чи нейтральності повертаються ті країни, еліти яких виявились нездатними надати чітку перспективу розвитку країни й розв'язати дилему власної національної безпеки шляхом приєднання до систем колективної оборони.* Свого часу, після розвалу Варшавського Договору, проголошення нейтральності й позаблоковості експлуатувалося старою посткомуністичною номенклатурою в таких країнах, як Чехія та Словаччина. У період В. Мечіяра словацька політична еліта, не маючи достатньої політичної волі для приєднання до НАТО, намагалася надати Словаччині роль «мосту» між Росією та Заходом, апелюючи до необхідності отримання нейтрального статусу. Проте згодом виявилось, що Словаччина у вигляді «мосту» нікому не потрібна, оскільки Захід і Росія віддають перевагу безпосереднім контактам, уникаючи будь-яких «мостів»-посередників.

У подібних випадках позаблоковий статус розглядається цими елітами як нейтралітет від НАТО або позаблоковість проти членства в НАТО. Якщо в 1990-ті рр. позаблоковість України розглядалась як засіб проти ймовірного членства в ОДКБ, то тепер, навпаки, як запобіжник від імовірного членства в НАТО.

Закріплення позаблокового статусу є свідченням невизначеності внутрішньополітичної ситуації в країні, яка, без сумніву, зумовлює й невизначеність зовнішньополітичного курсу України. Очевидно, що сьогодні позаблоковий статус нашої держави перекинув її рух до членства в НАТО й відкидає перспективу членства в ЄС, адже після набрання чинності Лісабонською угодою її стаття 42 чітко визначає принцип колективної оборони як ключовий принцип Європейської політики безпеки та оборони. Таким чином, ЄС набуває чітких ознак військового блоку. Саме через ці причини нейтральні країни – члени ЄС намагаються не акцентувати уваги на своїй нейтральності, розглядаючи її скоріше, як традицію, а не як реальну політику. До того ж час вступу цих країн до Євросоюзу був пов'язаний з періодом, коли військово-політичні функції цієї організації були зосереджені в такій відносно самостійній військово-політичній організації, як Західноєвропейський союз (ЗЄС). Тож нейтральні країни могли приєднуватися до ЄС, не вступаючи в ЗЄС і тим самим не порушуючи своєї нейтральності. Сьогодні ж, коли ЄС дедалі більше розвиває власну оборонну складову, нейтральний статус чи позаблоковість стають несумісними із членством у цій організації. Що стосується постсоціалістичних країн, то єдиним шляхом їх приєднання до Європейського Союзу залишається членство в НАТО, попри зростаючі розбіжності між Північноатлантичним альянсом та ЄС. Оскільки, не відповідаючи економічним стандартам ЄС, вони можуть розраховувати лише на політичні критерії членства в Євросоюзі, які забезпечує членство в НАТО.

Чи відповідає позаблоковий статус інтересам національної безпеки України? – саме в такій площині ми маємо ставити це запитання, тобто в площині його основного призначення. З набуттям позаблокового статусу Україна потрапила в геополітичну пастку. Опинившись між двома військово-політичними угрупованнями: НАТО, з одного боку, і ОДКБ – з другого, Україна проголошенням позаблокового статусу закріпила себе в ролі «буферної зони» з подальшим утягуванням у сферу російського домінування без будь-яких гарантій власній національній безпеці з боку обох сторін. Країни, які потрапили в «буферну зону», рано чи пізно втрачали або частину своєї території, або незалежність і державний суверенітет.

Фактично позаблоковий статус є самозреченням країни від зовнішньої військової допомоги в разі, якщо проти неї буде

скоєна воєнна агресія. Тому тільки поодинокі країни у світі декларують свій позаблоковий статус. Але якщо Україна відмовляється від міжнародної допомоги й відповідних гарантій, вона повинна розраховувати тільки на власні сили. У такому разі національна безпека та оборона позаблокової країни має забезпечуватися могутністю власних збройних сил та згуртованістю і єдністю нації та суспільства, здатного боронити свою країну. В Україні, на жаль, немає ні першого, ні другого. А отже, немає і підстав сподіватися на те, що позаблоковий статус убезпечить країну від агресії та інших загроз національній безпеці.

Без приєднання до системи євроатлантичної колективної безпеки та оборони (найдієвішої та найефективнішої на сьогодні) ми ризикуємо повторити долю таких європейських країн, як Фінляндія, Нідерланди, Бельгія, Данія, Люксембург та країни Балтії, які заплатили за нейтральний та позаблоковий статус власним суверенітетом з початком Другої світової війни. Сьогодні ж, як зазначають провідні російські аналітики, такі країни, як Україна, Молдова та Білорусь, «значною мірою сприймають Росію як основний виклик суверенітету і/або територіальній цілісності»²².

Позаблоковий статус є гіршим варіантом нейтральності, оскільки він не передбачає жодних гарантій безпеки, які можуть надаватися з боку держав, що визнають нейтральний статус тієї чи іншої країни, і водночас консервує існуючі загрози. Зокрема, це стосується іноземної військової присутності, яка неможлива на території нейтральних країн. Будь-яка іноземна військова присутність, якщо вона не спрямована на захист і оборону країни перебування, є потенційною загрозою національній безпеці останньої та обмеженням її суверенітету, тим більше в ситуації, коли країна, що розгортає свої війська на іноземній території, зазіхає на частину цієї території. У таких ситуаціях країна, що надає свою територію для розміщення іноземних військ, ризикує або втратити цю територію, або бути втягнутою у війну з третьою країною. І такий ризик утягування у війну Україна вже відчула під час російсько-грузинської війни 2008 р.

Ураховуючи ці ризики, країни, що надають свою територію для іноземної військової присутності, у відповідні угоди закладають безліч дозвільних і блокуючих механізмів, які б унеможливили ризики, пов'язані з такою присутністю. В Угоді про

²² *Мовшес А.* Россия и новая «промежуточная» Европа // Pro et Contra. – 2010. – Июль-октябрь. – С. 134.

статус та умови перебування ЧФ РФ на території України такі механізми відсутні, а під час підписання «Харківських угод» українська сторона навіть не наважилася про них заявити.

З позаблоковим статусом України пов'язані дві групи інтересів. Першу з них репрезентують інтереси регіональних олігархічних фінансово-промислових груп. Саме ці угруповання зацікавлені у збереженні власного монопольного становища щодо контролю за економічними ресурсами країни та у відсутності конкуренції з боку іноземних інвесторів. Політичний та економічний ізоляціонізм у цьому сенсі сприяє такій монополії, тоді як євроінтеграційний та євроатлантичний курс її руйнує.

Друга група інтересів видається строкатішою й має переважно політичний характер. Ці інтереси є виявом нездатності й неспроможності переважної частини політичної еліти, як і частини соціуму, ідентифікувати себе з Україною. Це породжує комплекс, коли необхідність позаблокового статусу нашої держави обґрунтовується не інтересами національної безпеки України, а інтересами Росії. За переконаннями цієї групи прихильників української позаблоковості, вступ України в НАТО створить загрозу для РФ, оскільки Альянс використає її територію як плацдарм агресії проти «північного сусіда». Позаблоковий статус України перетворить її територію на «буферну зону», яка не дасть можливості НАТО розв'язати агресію проти Росії. А те, чи відповідає перебування нашої держави в «буферній зоні» інтересам її безпеки, не береться до уваги. Не береться до уваги також те, що державний суверенітет України не вписується в контекст геополітичних інтересів Росії. Країни – члени НАТО розглядаються такими собі самогубцями, що ризикнуть напасти на другу у світі за величиною ракетно-ядерного потенціалу державу.

Але чи справді позаблоковий статус України відповідає національним інтересам Росії, як вважають його прихильники в Україні. У тактичному плані – так, у стратегічному – ні. Звичайно, на сьогодні Росія підтримує позаблоковий статус нашої держави. Про це чітко заявив президент РФ Д. Медведєв під час свого візиту до України у травні 2010 р., оскільки такий статус, по-перше, унеможлиблює членство нашої держави в НАТО; по-друге, на відміну від нейтрального статусу, не суперечить пролонгації перебування Чорноморського флоту РФ на території України, а також експлуатації військових об'єктів на українській території в інтересах Росії, і, по-третє, не потребує від Москви жодних зобов'язань щодо національної безпеки України.

Проте той самий Д. Медведев акцентував на бажаності приєднання України до ОДКБ відповідно до стратегічних інтересів Росії. Російське керівництво усвідомлює, що позаблоковий статус України закріплює її в ролі «буферної зони». Чи вигідна Україна Росії в такій ролі? Наша держава потрібна Росії в російській, а не в «буферній» зоні. У Стратегічному курсі Російської Федерації щодо країн СНД зазначається: «...у процесі взаємодії з третіми країнами та міжнародними організаціями досягати з їхнього боку розуміння того, що цей регіон є насамперед зоною інтересів Росії»²³. «Ми не зацікавлені, щоб на території колишнього Союзу хтось домінував, особливо у військово-політичній сфері. Ми не зацікавлені, щоб які-небудь держави відігравали роль буферних країн»²⁴. Тож очевидно, що у стратегічній перспективі позаблоковий статус України допускається Росією як тимчасовий, необхідний для переведення її з «буферної зони» в зону російського домінування.

Що ж до сучасного тлумачення поняття військового блоку, а отже, й позаблоковості, то міжнародна спільнота переважною мірою (окрім Росії та країн ОДКБ) уже давно не розглядає НАТО як військовий блок, спрямований проти когось: чи то проти Росії, чи то проти іншого блоку. НАТО сприймає Росію не як супротивника, а як партнера. Саме цей рівень відносин закріплено в Основному положенню акті Росія – НАТО 1997 р. Інша річ, що Росія сприймає розширення НАТО як перешкоду у відновленні свого втраченого домінування над країнами Центрально-Східної Європи та пострадянського простору.

На відміну від військової коаліції, Північноатлантичний альянс являє собою довготривале міждержавне об'єднання, утворене на базі спільних ідеологічних цінностей. Спільною метою для членів Альянсу є не тільки захист їхніх територій і суверенітету, а й захист певного типу політичного режиму, спільних принципів побудови суспільства, способу життя, світоглядних орієнтацій. Таким чином, Альянс, на відміну від коаліції, має не тільки зовнішню, а й внутрішню функцію. Вона передбачає насамперед зміцнення певних позицій, досягнення балансу

²³ Стратегический курс России с государствами – участниками Содружества Независимых Государств // Независимость. – 1995. – 4 октября. – С. 4–5.

²⁴ Ельцин В. Давайте определимся и прямо скажем нашим народам, как мы видим судьбы государств Содружества – вместе нам быть или порознь // Независимая газета. – 1997. – 5 апреля. – С. 2.

інтересів між країнами-союзницями та посилення стабільності всередині самого Альянсу.

У цьому сенсі дії Альянсу, на відміну від коаліції, спрямовані на внутрішні перетворення всередині країн – його членів, підлаштуванні їх під певні спільні стандарти. Виходячи із цього, держави змушені діяти передусім за правилами і принципами Альянсу, гармонізувати свої інтереси з інтересами Альянсу й діяти на основі споріднених якісних характеристик. Зважаючи на це, альянс вимагає обов'язкового юридично-правового закріплення таких відносин у відповідних договорах та угодах, що підлягають обов'язковій ратифікації парламентами країн – членів такого утворення.

Головним із цих юридично-правових документів є положення про колективну оборону, котра є основною прерогативою Альянсу. Виконуючи цю функцію, Альянс значно зменшує тягар військових витрат кожної країни-учасниці й дає змогу досягти певного балансу сили з іншими країнами за рахунок посилення сукупної військової могутності Альянсу. За твердженням Г. Моргентау, альянси можуть розглядатися як «необхідна функція балансу сили, що діє в системі відносин багатьох країн».

Для нових кандидатів членство в Альянсі дало можливість модернізувати власні збройні сили й сектор безпеки, закріпити демократичний лад у країні. Зрештою, набуття членства в НАТО означало входження в європейський цивілізаційний простір та отримання кращої історичної перспективи.

Тому відмова від членства в НАТО і євроатлантичної інтеграції шляхом закріплення позаблокового статусу прямо чи опосередковано означає відмову від європейської історичної перспективи, від модернізаційного проекту й найнадійніших гарантій безпеки. Звичайно, Україна й сама, без допомоги НАТО чи ЄС, може досягти такої перспективи, якщо до того часу вціліє, але питання полягає в тому, наскільки в такому разі ця перспектива віддалиться – на 50 чи 100 років, і яких зусиль для цього доведеться докласти? Це запитання залишається риторичним. Нині ж Україна марить тим, що згодом у Європі буде побудована нова система колективної безпеки, до якої вона може долучитися зі своїм позаблоковим статусом.

Україна в пошуках свого місця в новій системі європейської безпеки

Пошук свого місця потребує насамперед з'ясування поглядів на систему європейської безпеки та існуючих реалій. Оскільки в Спільній заяві з питань європейської безпеки президенти України та Росії підкреслили збіг принципової спрямованості своїх ініціатив щодо розбудови на терені євроатлантичного простору нової системи європейської безпеки, то, очевидно, погляди на неї можна знайти в російському проекті Договору про європейську безпеку, за відсутності подібного в українській сторони.

Концептуальне тлумачення ініціатив президента Росії Д. Медведєва викладено в аналітичній доповіді російських експертів С. Караганова та Т. Бордачева²⁵ «До нової архітектури євроатлантичної безпеки»²⁶. Щоправда, у доповіді, як і в медведєвському проекті Договору про європейську безпеку, ідеться не про європейську, а про євроатлантичну безпеку. У сучасному офіційному українському тлумаченні термін «євроатлантична безпека» тепер узагалі не вживається, як це виглядає з офіційних заяв та документів. Цей термін підміняється поняттям «євроатлантичний простір». Такий термін був, зокрема, закладений у першому проекті ініціатив Д. Медведєва, але він був відкинутий, оскільки не відповідав існуючим реаліям і зазнав різкого осуду з боку Заходу.

Отже, посилаючись на другий, реалістичніший проект Договору про європейську безпеку, висунутий президентом РФ Д. Медведєвим, російські експерти виокремлюють п'ять можливих сценаріїв системи євроатлантичної безпеки: «статус-кво»; «статус-кво + реформа існуючих інститутів»; «створення системи спеціалізованих договірних інструментів для колективних дій»; «членство Росії в НАТО»; «підписання нового всеосяжного Договору про (колективну) європейську безпеку».

Сценарій «статус-кво» передбачає збереження тієї архітектури безпеки, яка склалася на євроатлантичному просторі від

²⁵ Караганов С. О. – голова президії Ради із зовнішньої та оборонної політики, декан факультету світової економіки і світової політики Державного університету – Вищої школи економіки (ФСЕіСП ДУ-ВШЕ), Бордачев Т. В. – директор Центру європейських і міжнародних досліджень ФСЕіСП ДУ-ВШЕ.

²⁶ К новой архитектуре евроатлантической безопасности: Доклад российских экспертов к конференции дискуссионного клуба «Валдай». – Лондон. – 8–10 декабря. – 26 с.

Ванкувера до Владивостока після закінчення «холодної війни» в так званій постбіполярний період й існує до цього часу. Аналізуючи реальну ситуацію, автори констатують наявність на цьому просторі не системи європейської безпеки, а «системи євроатлантичної безпеки», а також багатьох структур безпеки: ОБСЄ, ЄС, НАТО, СНД, ОДКБ, одні з яких включені в цю систему, а інші перебувають поза її межами.

Чому, власне, такий сценарій не влаштовує Росію, і чому вона вимагає перегляду існуючого статус-кво? Побудова «Великої Європи», а також системи спільної всеосяжної безпеки в Європі, як це зазначено в Хартії європейської безпеки (1999) ОБСЄ, за регіональним принципом зазнало фіаско. Натомість шляхом поширення НАТО і ЄС на Схід на базі спільних цінностей була побудована система євроатлантичної безпеки, яка охоплює регіон Північної Америки, Західної і Центрально-Східної Європи. За своєю структурою вона є біструктурною, тобто вибудованою на основі таких структур, як НАТО та ЄС. Між НАТО та ЄС існує система взаємодія та взаємозалежність з відповідним розподілом повноважень та функцій. Їй притаманні також такі елементи системи, як автономність від зовнішнього середовища, ідентифікація спільних внутрішніх та зовнішніх загроз, наявність внутрісистемної ієрархії, в якій головні пріоритети в гарантуванні безпеки та оборони євроатлантичного простору, охоплюваного цією системою, закріплено за НАТО. Система довела свою ефективність, оскільки всередині неї забезпечується високий рівень безпеки завдяки великій довірі і взаємозалежності.

Країни ж, які перебувають за межами цієї євроатлантичної системи, опинились у вакуумі безпеки. На цій – іншій частині євроатлантичного простору, який називають пострадянським, Росія намагається вибудувати власний регіональний комплекс безпеки. У цей комплекс входять такі структури, як ОДКБ та СНД, діяльність яких переважною мірою підпорядкована інтересам Росії. До цього комплексу входять також окремі країни з декларативним нейтралітетом чи позаблоковістю. Головними ознаками російського комплексу безпеки є його слабка структурованість, різне сприйняття загроз, низький рівень безпеки та довіри. Відносини всередині цього комплексу характеризуються добросусідством як очікуванням на підтримку та ворожістю – недовірою і страхом перед Росією.

Поміж російським комплексом безпеки та системою євроатлантичної безпеки розташовані «буферні зони», до яких

належать Грузія, до певної міри Азербайджан і Молдова й до недавнього часу – Україна. З підписанням «Харківських угод» та прийняттям позаблокового статусу Україну можна віднести до «буферної зони», що входить у російський комплекс безпеки. Стан такої зони характеризується поєднанням дружби і ворожості або байдужості у відносинах з Росією, що не дає змоги однозначно оцінити такі відносини.

Головна мета Росії на перспективу – перетворити цей російський комплекс безпеки на повноцінну систему комплексної безпеки і оборони, цілком підпорядковану Росії, як альтернативу системі євроатлантичної безпеки. Проте для цього Росії не вистачає ані економічних ресурсів, ані військових потужностей, ані політичних можливостей. З іншого боку, приєднання країн «буферної зони» чи тих, які входять у російський комплекс безпеки, до системи євроатлантичної безпеки шляхом її розширення Росія розглядає як загрозу власній національній безпеці, що може призвести до виникнення «широкомасштабної війни в Європі з непередбачуваною ескалацією»²⁷.

Насправді ж Росія, прагнучи стати одним зі світових центрів сили в багатополлярному світі, намагається закріпити за собою власну сферу впливу й відновити геополітичне домінування в Європі. Відчувши, що стратегічний баланс починає змінюватись на її користь, Росія вимагає перегляду існуючого «статус-кво», висувуючи тезу про *незакінченість «холодної війни»*²⁸.

Така спроба перегляду результатів «холодної війни» відроджує підозріливість, конфронтаційну риторику й ментальність з боку Росії. За таких умов, як зазначають самі російські експерти, співробітництво в розв'язанні актуальних проблем міжнародної безпеки «і надалі матиме вкрай обмежений і показний характер». «У випадку відновлення Заходом свого військово-політичного впливу на територію колишнього СРСР, особливо Україну, знову виникне ризик конфлікту з непередбачуваними наслідками»²⁹.

А що ж Україна? Злякавшись цих погроз, вона відмовилася від перспективи входження в систему євроатлантичної колективної безпеки через вступ до НАТО, сховавшись за своїм позаблоковим статусом. Входження ж до цієї системи через членство в ЄС неможливе, оскільки поки що відсутня сама перспектива такого

²⁷ К новой архитектуре евроатлантической безопасности. – С. 7.

²⁸ Там же. – С. 6.

²⁹ Там же. – С. 16.

членства. До того ж своїм позаблоковим статусом Україна сама позбавляє себе такої перспективи. З іншого боку, коли така перспектива відкриється, то реакція Росії буде такою самою, як і на розширення НАТО. А навіть якщо Україна і приєднається до ЄС, це не розв'яже її проблем національної безпеки, оскільки реальні гарантії безпеки в цій системі надає саме НАТО. Таким чином, за умов збереження сценарію «статус-кво» Україну очікує маргіналізація в «сірій» «буферній зоні» з поступовим зануренням у російський комплекс безпеки та втратою допустимого рівня власної національної безпеки.

«Статус-кво плюс реформа існуючих інститутів». Власне, це сценарій, який пропонує Захід у відповідь на незадоволення Росії та її намагання змінити теперішню ситуацію «статус-кво». Головна ідея такого сценарію полягає у збереженні головної відповідальності й ролі в гарантуванні безпеки в Європі за системою євроатлантичної колективної безпеки в особі НАТО та ЄС. Росії ж пропонується конструктивне партнерство, яке базується на взаємній «довірі, прозорості і передбачуваності»³⁰. Саме такий характер відносин може найкращим чином слугувати європейській безпеці. Власне, такий формат відносин з Росією у сфері безпеки викладений в Основній стратегічній концепції НАТО «Активне залучення та сучасна оборона», де зазначається, що «НАТО не становить загрози для Росії. Навпаки, ми хочемо бачити справжнє стратегічне партнерство НАТО й Росії, і ми діятимемо відповідним чином, очікуючи на взаємність від Росії»³¹. У концепції прописані також сфери спільних інтересів, до реалізації яких могла би бути залучена Росія. Це насамперед ПРО, боротьба з тероризмом, нерозповсюдження наркотиків, боротьба з піратством, сприяння широкій міжнародній безпеці.

Третьою складовою сценарію «статус-кво +» є реалізація ролі ОБСЄ у трьох його ключових сферах: урегулювання «заморожених конфліктів», підготовка нових угод у галузі обмеження і скорочення озброєнь, гуманітарна сфера та поширення демократичних цінностей («третій кошик»). Загалом же ОБСЄ пропонується повернутись до тієї ролі, з якою вона успішно впоралась у період

³⁰ Стратегічна концепція оборони та безпеки членів Організації Північноатлантичного договору прийнята головами держав та урядів у Лісабоні 19 листопада 2010 р. – NATO Public Diplomacy Division. Brussels-Belgium. – Р. 33.

³¹ Там само.

закінчення «холодної війни» – бути певним медіатором у досягненні консенсусу між Заходом і Сходом (переважно Росією) з найгостріших проблем європейської безпеки.

Що не влаштовує Росію в такому сценарії? За твердженням російських експертів, ОБСЄ є перманентно неефективною організацією через те, що вона охоплює учасників з різними інтересами та цінностями, а також має консенсусний принцип прийняття рішень. У випадку ж, якщо ОБСЄ за підтримки ЄС і НАТО вдасться впоратись із «замороженими конфліктами», то всі її функції «будуть остаточно зведені до “третього кошика”, що неминуче стане основою для нового нарощування напруженості у відносинах Росія – Захід»³². Таким чином, автори вказують на неприйнятність для Росії демократичних цінностей, які складають «третій кошик» ОБСЄ.

У випадку, якщо конфлікти, навпаки, будуть «розморожені», як у ситуації з Південною Осетією, то їх урегулювання знову призведе до неминучого зіткнення Росії та західних структур. Виключення ж із порядку денного ОБСЄ питань «жорсткої безпеки» призведе до того, що їх урегулювання здійснюватиметься по лінії Росія – НАТО. «Остання може стати підґрунтям до ще більшого розділення Європи і відродження у зменшеній формі біполярного протистояння», – зазначається в доповіді³³. Отже, у результаті впровадження такого сценарію Росія й надалі йтиме шляхом одностороннього підтримання своєї безпеки та політики протидії посиленню євроатлантичних партнерів³⁴.

Які перспективи відкриває цей сценарій перед Україною? У разі, якщо Україна повернеться до курсу, спрямованого на євроатлантичну інтеграцію та збереження демократичного політичного режиму, в неї зберігаються всі шанси долучитися до системи євроатлантичної колективної безпеки та відігравати впливову роль у діяльності ОБСЄ. Якщо ж Україна триматиметься за позаблоковий статус і намагатиметься реставрувати авторитарний режим у країні, то нічого, відмінного від ситуації за сценарієм «статус-кво», не відбудеться.

Сценарій «створення системи спеціалізованих договірних інструментів для колективних дій». У такому сценарії зацікавлена насамперед Росія, оскільки він дає їй можливість не тільки

³² К новой архитектуре евроатлантической безопасности. – С. 17.

³³ Там же.

³⁴ Там же. – С. 16.

зупинити розширення НАТО на Схід, а й усунути систему євроатлантичної колективної безпеки з Європи загалом, перебравши на себе головну роль у вирішенні долі всього континенту в безпечній сфері. У такий спосіб Росія прагне реалізувати свою претензію на управління ключовими світовими процесами. Стратегія досягнення такої мети досить чітко проглядається в російських пропозиціях щодо побудови такого сценарію.

У цьому сценарії йдеться, власне, про заміну системи євроатлантичної колективної безпеки регіональним комплексом безпеки в Європі, який складався б із секторальних угод не між союзами, а між усіма європейськими країнами з окремих проблем європейської безпеки. Головним рамковим документом – «політичною надбудовою» – такої системи угод міг би бути «парасольковий» Договір про створення єдиного простору (колективної) безпеки від Ванкувера до Владивостока й формальне завершення тим самим «холодної війни» в Європі³⁵.

Центральне місце в цьому Договорі має бути відведене положенню про неподільність та обопільні гарантії безпеки, під якими російська сторона розуміє насамперед «зобов'язання отримувати згоду від країн – учасниць Договору на прийняття тих рішень у рамках існуючих і майбутніх військових союзів, організацій чи коаліцій, які можуть зачіпати інтереси інших учасників Договору»³⁶. Йдеться насамперед про право Росії давати чи не давати згоду на розширення НАТО або на набуття тими чи іншими країнами членства в НАТО. При цьому суверенне право цих країн обирати власний спосіб гарантування своєї національної безпеки та оборони відкидається. Ці гарантії для Росії, на думку російських експертів, мають бути зафіксовані в окремій базовій угоді, яка повинна передувати секторальним угодам і яка містила б чіткі зобов'язання НАТО припинити своє розширення на Схід, котре Росія розцінює як загрозу своїм життєво важливим інтересам³⁷.

Далі в цьому сценарії пропонується наділити ОБСЄ повноваженнями ООН³⁸, з якими вона може ухвалювати юридично зобов'язуючі рішення щодо розв'язання всіх без винятку проблем безпеки євроатлантичного простору, щодо котрих Росія, як і інші члени, матиме право вето. У такий спосіб Росія отримує можли-

³⁵ К новой архитектуре евроатлантической безопасности. – С. 17.

³⁶ Там же. – С. 13.

³⁷ Там же. – С. 19.

³⁸ Там же. – С. 17.

вість через ОБСЄ блокувати будь-які рішення з питань європейської безпеки, що приймаються НАТО і ЄС і не мають внутрішнього характеру.

В основу підходу щодо секторальних угод має бути покладений механізм колективних дій країн Європи з відвернення найважливіших викликів глобального характеру. Серед таких угод: Договір про гарантії безпеки й територіальної цілісності нейтральних та позаблокових держав; Договір про боротьбу з тероризмом і транскордонною злочинністю; Угода про протидію наркотрафіку; Угода про боротьбу з піратством; Угода про протидію кібертероризму та кіберзлочинності тощо³⁹.

Знову ж таки, учасниками цих угод мають стати окремі держави, а не союзи чи блоки, що нівелює принцип солідарності під час їх підписання чи виконання, а це значно збільшує вагу Росії в цьому процесі порівняно з іншими європейськими країнами. На розмивання блокової чи союзної солідарності спрямовані й російські пропозиції про поновлення переговорів щодо укладення Угоди про подовження заходів зі зміцнення довіри та транспарентності, які були закладені в Договорі про звичайні збройні сили в Європі (ДЗЗСЄ). Російські експерти пропонують відмовитися від продовження дії цього Договору й підписати новий, який виключав би принцип балансу (рівності) збройних сил і озброєнь у Європі як такий, що суперечить здоровому глузду. Підрив балансу сил у такий спосіб дає можливість Росії знівелювати й ігнорувати значну перевагу НАТО в силовому потенціалі та ресурсах.

Наскільки цей сценарій відповідає інтересам України? Саме на його реалізацію і спрямована Спільна заява президентів України та Російської Федерації з питань європейської безпеки. Офіційна влада в Україні надала беззастережну політичну підтримку Росії в її дискусії із Заходом щодо реалізації саме такого сценарію. Що в ньому приваблює Україну? *По-перше*, ідея формування в Європі (на базі секторальних угод) нової системи колективної протидії глобальним загрозам та викликам безпеці XXI ст., що, власне, і зазначено в назві ініціатив В. Януковича. *По-друге*, перспектива підписання Договору про гарантії безпеки й територіальної цілісності нейтральних та позаблокових країн, яка є дуже примарною, оскільки фактично нейтральних країн – не членів ЄС, за винятком Швейцарії, на європейському просторі вже не залишилося, а спеціально для позаблокової України

³⁹ К новой архитектуре евроатлантической безопасности. – С. 18.

з російською військовою присутністю на її території ніхто таких гарантій не даватиме. Утім, і самі російські експерти не надто вірять у реальність такого сценарію, який нагадує повернення до часів Віденського конгресу 1815 р., що підвів ризику під наполеонівськими війнами, проте так і не усунув війн, конфліктів та інших проблем безпеки в Європі.

Сценарій «вступ Росії до НАТО». Можливість реалізації такого сценарію зумовлена насамперед потребою НАТО в залученні Росії до розв'язання глобальних викликів безпеці XXI ст. Як зазначається у Стратегічній концепції НАТО: «Співробітництво НАТО – Росія є стратегічно важливим, оскільки воно робить внесок у створення спільного простору миру, стабільності і безпеки»⁴⁰. Включення Росії до ширшої системи світової безпеки водночас сприяло б зменшенню її геополітичних амбіцій та суперництва з НАТО. Власне, цю ідею З. Бжезинського, висловлену ним у статті «Порядок денний для НАТО», Альянс і намагається втілити у своїх відносинах з Росією, вибудовуючи сценарій «статус-кво +». Проте якщо цей сценарій не вдасться втілити в життя, за відсутності інших варіантів вірогідність запрошення Росії до членства в НАТО може значно зрости. Кількість прихильників такого рішення на Заході зростає. Ця ідея набуває особливої популярності в колах західних експертів і політиків. Аргументами на користь залучення Росії до членства в Альянсі вони вважають насамперед схожість спільних викликів, що стоять перед Росією, Америкою та Європою, зокрема питання Афганістану, Іраку, розповсюдження зброї масового знищення, близькосхідного врегулювання та ін.⁴¹ Рухаючись у цьому напрямі, Альянс разом з Росією розробив спільний огляд викликів безпеці XXI ст.

Ідея можливості членства Росії в НАТО не відкидається також і російськими експертами та політиками. Так, у доповіді Російського інституту сучасного розвитку «Про перспективи розвитку відносин Росії і НАТО» за загальною редакцією І. Юргенса та С. Кулика зазначається, що зацікавленість Росії в НАТО зумовлена:

⁴⁰ Стратегічна концепція оборони та безпеки членів Організації Північноатлантичного договору прийнята головами держав та урядів у Лісабоні 19 листопада 2010 р. – С. 33.

⁴¹ Див.: Хилько О. Європейська безпека під знаком Росії // Зовнішні справи. – 2010. – № 11–12. – С. 18.

- необхідністю сприятливого зовнішнього клімату для внутрішньої модернізації країни й тіснішої взаємодії із західними партнерами;
- адекватною своїм можливостям реформою збройних сил, доцільністю військово-технічного співробітництва із Заходом;
- подальшим поліпшенням відносин з Вашингтоном;
- стимулюванням процесу формування релевантної архітектури євроатлантичної безпеки, у якій Альянс залишатиметься важливим актором⁴².

У доповіді С. Караганова і Т. Бордачева зазначається, що переваги від членства Росії в НАТО видаються очевидними. «Конфронтація і “холодна війна” в Європі завершуються. НАТО перетворюється на дієвий і переконливий інструмент підтримання міжнародного миру. Росія ж, звісно, потужно закріплюється в спільноті культурно близьких їй розвинених країн, відтворюються зовнішні імпульси її модернізації⁴³. Таким чином, сценарій членства в НАТО розглядається Росією як переконливий аргумент у збереженні її європейської ідентичності, як потужний зовнішній ресурс для її внутрішньої модернізації і як значне посилення її можливостей впливати на інші центри сили та здатності реагувати на зовнішні виклики її національній та міжнародній безпеці. За твердженням директора Московського центру Фонду Карнегі Д. Треніна, Б. Єльцин посилав листа, а В. Путін декілька разів особисто «пропонував, просив генсеків НАТО включити Росію в НАТО. Але зрозуміло, що Росія не повинна ставати в чергу, виконувати якісь там плани»⁴⁴. Очевидно, що йшлося про прийняття Росії в НАТО без будь-яких умов, поза правилами і процедурами набуття членства в Альянсі.

Проте такий сценарій, за визначенням самих авторів доповіді, «видається найменш імовірним». Причини такої малоімовірності криються насамперед у самій Росії, природі її політичного ладу, суспільних цінностей та геополітичних інтересів. Як зазначає український політолог Олена Хилько: «Головною проблемою інтеграції Росії до європейських і євроатлантичних безпекових

⁴² О перспективах развития отношений России и НАТО / Под общ. ред. И. Ю. Юргенса и С. А. Кулика. – Октябрь 2010. – С. 9. – http://www.risecenter.ru/files/MiniBook_NATO.pdf.

⁴³ К новой архитектуре евроатлантической безопасности. – С. 19.

⁴⁴ Лекция Д. Тренина «Россия и новая Восточная Европа». – <http://www.polit.ru/lectures/2010/04/22/trenin.html>.

процесів залишається відсутність не лише спільних цінностей, а й єдино визначених загроз, які, власне, впливають із цінностей. А різне розуміння суб'єктами єдиного безпекового простору і потенційних загроз може призвести не лише до неефективності нового безпекового порядку, якого шукають, а й до створення нових конфліктів і криз»⁴⁵.

Можна мріяти, що колись Росія стане поділяти спільні із Заходом цінності, проте тепер і в досяжному майбутньому її головний інтерес пов'язаний з посиленням власної ваги як центру сили в Європі й намірами диктувати власні правила поведінки всім європейським гравцям. Саме втіленню таких намірів Росії й заважає НАТО. Тому членство в Північноатлантичному альянсі розглядається Росією як можливість:

по-перше, нейтралізувати, блокувати провідну роль США в цій організації, оскільки сам Альянс розглядається російськими політиками як інструмент американської зовнішньої політики в Європі;

по-друге, скористатися правом вето, щоб не допустити подальшого розширення НАТО;

по-третьє, створити таку опозицію всередині НАТО, яка зробить цю військово-політичну організацію недеєздатною або перетворить її на другу ОБСЄ;

по-четверте, якщо таке розширення і не буде заветоване Росією, то воно принаймні має відбуватися під її безпосереднім контролем.

Щодо останнього наміру, то російські експерти не випадково прописують таку російську умову прийняття РФ у члени НАТО: «Тільки після вступу Росії блок може розширюватись і на інші держави колишнього СРСР»⁴⁶.

Як у такій ситуації членства Росії в НАТО виглядатиме Україна зі своїм позаблоковим статусом? Позаблоковим від кого? – І від НАТО, і від Росії. Це означає неминучу маргіналізацію України й занурення в зону нестабільності. Проте деякі вітчизняні експерти вважають, що набуття Росією членства в НАТО сприятиме наближенню України до цієї організації, оскільки між цими двома гравцями зникне напруженість у відносинах, і тоді сама Росія може виступати лобістом ідеї членства України в Альянсі. Такі сподівання марні. Питання позаблокової України вже знято

⁴⁵ Хилько О. Європейська безпека під знаком Росії. – С. 18.

⁴⁶ К новой архитектуре евроатлантической безопасности. – С. 19.

з порядку денного відносин Росія – НАТО й тому не спричиняє жодної напруженості. Головне ж, що, виходячи з тих намірів, які Росія переслідує в цьому сценарії, вона буде лобістом членства України в НАТО тільки у двох випадках:

- коли за Україною буде закріплений статус російського сателіта, позбавленого права на суверенітет, тобто в разі, коли її членство розглядатиметься як певний доважок до членства Росії в Альянсі;
- коли вона розглядатиме членство України в Альянсі в ролі свого російського «троянського коня».

Сценарій «європейської організації з колективної безпеки», створеної на базі нового всеосяжного Договору про європейську безпеку. Судячи зі Спільної заяви президентів України та Російської Федерації, в якій сторони підкреслили збіг принципової спрямованості цих ініціатив (у тому числі ініціативи Д. Медведєва щодо Договору про європейську безпеку), офіційний Київ підтримує реалізацію такого сценарію. Однак питання про те, що дає цей сценарій для національної безпеки України, залишається відкритим, а тому потребує детальнішого аналізу. Основні параметри побудови такого сценарію викладені у проекті Договору про європейську безпеку та доповіді «До нової архітектури європейської безпеки». Яка ідеологія закладена в цей Договір?

По-перше, основними суб'єктами цього Договору мають бути такі європейські організації, як ЄС, НАТО, СНД, ОДКБ. Країни ж, які не входять до жодної із цих організацій, можуть брати участь у цьому Договорі у власній національній якості⁴⁷. Очевидно, що таким підходом закладається біполярна основа нової європейської системи колективної безпеки, яку, з одного боку, утворюватимуть НАТО і ЄС, а з іншого – СНД і ОДКБ. На якому боці опиниться Україна, котра серед названих організацій має членство лише в СНД, здогадатися не важко. Таким чином, цей підхід закріплює Україну у сфері російського домінування й підтверджує її належність до російського комплексу безпеки.

По-друге, юридично зобов'язуючий характер зобов'язань сторін у галузі колективної безпеки стосується організацій, а не окремих країн, оскільки саме вони і є сторонами цього Договору. Згідно із цим положенням, видається, що такі зобов'язання мають взяти на себе НАТО та ОДКБ, ЄС та СНГ. Зобов'язання

⁴⁷ К новой архитектуре евроатлантической безопасности. – С. 19.

країн – членів цих організацій стосуватимуться власне самих цих організацій, а не Договору безпосередньо. Фактично в цей Договір у такий спосіб закладається блоковий принцип. Настільки такий сценарій відповідає позаблоковій Україні, залишається великим питанням.

По-третє, за своїм змістом цей проект є Договором про укладання миру або про перегляд результатів «холодної війни», а не договором про колективну європейську безпеку. Основні положення проекту Договору містять зобов'язання про ненапад та відмову від односторонніх та неузгоджених кроків у військово-політичній царині. Акцентовано насамперед на таких положеннях: зобов'язання утримуватися від рішень, які можуть тлумачитися як завдання шкоди безпеці інших учасників Договору, зокрема щодо розширення існуючих військово-політичних союзів; незабезпечення власної безпеки за рахунок безпеки інших учасників Договору. Деякі статті проекту Договору повторюють положення Статуту ООН, Хартії європейської безпеки, гельсінкського Заключного акта Наради з безпеки і співробітництва в Європі та інших міжнародних документів. Натомість у цьому проекті Договору відсутні механізми відвернення спільних для європейської безпеки зовнішніх загроз.

По-четверте, у проекті Договору (ст. 7 і 8) закріплюється принцип колективної оборони, згідно з яким збройний напад на одного учасника розглядається як збройний напад на інших учасників. Для визначення необхідної колективної допомоги, включно з військовою, скликається надзвичайна конференція. Для проведення моніторингу за виконанням Договору його учасниками пропонується створити таку надбудову над організаціями – учасниками Договору, як організація колективної безпеки з постійним секретаріатом⁴⁸. Як у такій системі зможе діяти Україна, позаблоковий статус якої забороняє їй спиратися на принцип колективної оборони і брати участь у колективних оборонних заходах, – невідомо. Про гарантії безпеки для позаблокових країн у проекті Договору немає жодної згадки.

По-п'яте, можливо, єдине, що якоюсь мірою може привабити Україну в такому сценарії, це положення пункту 4 статті 9 проекту Договору, де зазначено, що «...цей Договір не зачіпає право будь-якого учасника на нейтралітет». Проте він і не надає жодних

⁴⁸ К новой архитектуре евроатлантической безопасности. – С. 21.

гарантій безпеки нейтральним країнам. Утім, після підписання «Харківських угод» щодо пролонгації російської військової присутності така перспектива Україні не світить.

Висновки

Головна проблема з перебудовою системи євроатлантичної колективної безпеки, яка б адекватно відповідала викликам ХХІ ст., як влучно зазначає О. Хилько, полягає в тому, що: «Європа та США свідомі об'єктивно назрілої потреби трансформувати існуючу архітектуру європейської безпеки, яка неефективно справляється з існуючими викликами. З іншого боку, побудова нової європейської чи євроатлантичної системи на базі російських ініціатив означатиме зміщення стратегічного балансу сил, який утвердився в постбіполярний період на користь Росії. Буде підвищено її статус як центру сили в поліцентричному світі та одного з ключових гравців на європейському континенті, який диктує правила поведінки на європейському безпековому полі іншим його гравцям»⁴⁹.

У такій складній ситуації Захід утілює сценарій «статус-кво +». Росія ж розглядає будь-які «статус-кво» з їхніми модифікаціями абсолютно неприйнятними для себе. Прийнятним для Росії могло би бути членство в НАТО на певних привілейованих умовах. Проте сама НАТО не готова надати Росії такі умови, оскільки вони матимуть фатальні наслідки для самого Альянсу та європейської безпеки загалом.

Привабливим для Росії був би сценарій «створення системи спеціалізованих договірних документів для колективних дій», але такий сценарій не є реальним за існуючої системи євроатлантичної колективної безпеки і оборони. Україн бажаним для Росії є п'ятий сценарій – створення європейської системи колективної безпеки на базі проекту Договору про європейську безпеку, оскільки він передбачає відтворення регіональної біполярної системи безпеки, що дає можливість Росії переглянути результати «холодної війни» й відновити себе в статусі ключової домінанти у сфері безпеки Європейського континенту.

Що ж до України, то найадекватнішим інтересам її власної національної безпеки залишається сценарій «статус-кво +».

⁴⁹ Хилько О. Європейська безпека під знаком Росії. – С. 17.

Проте, прийнявши позаблоковий статус і підписавши «Харківські угоди», Україна добровільно відмовилась від участі в реалізації такого сценарію. Решта розглянутих сценаріїв відводить їй маргінальне місце в системі євроатлантичної колективної безпеки і призведе до подальшого занурення в російський комплекс безпеки з перспективою втрати власної міжнародної суб'єктності, державного суверенітету й незалежності.

§ 3. Україна в міжнародних режимах контролю над озброєннями: рік здобутків і сподівань

Завершення першої декади ХХІ ст. стало слушною нагодою для аналізу стану справ у сфері контролю над озброєннями як важливої складової загальноєвропейської системи безпеки, а також ролі й місця України у відповідних процесах. Традиційно найбільша увага в цій галузі міжнародних відносин приділялася питанням ядерного роззброєння і ядерної безпеки. Невід'ємною тематикою багатосторонніх переговорів у рамках Першого комітету Генеральної Асамблеї ООН, Конференції з роззброєння, Форуму ОБСЄ зі співробітництва в галузі безпеки залишалися питання нерозповсюдження зброї масового ураження, засобів її доставки, відповідних матеріалів і технологій.

Значною подією в історії ядерного роззброєння стало укладення 8 квітня 2010 р. у Празі Договору між Сполученими Штатами Америки і Російською Федерацією про заходи щодо подальшого скорочення та обмеження стратегічних наступальних озброєнь (Договір про подальше скорочення СНО). Значення цього Договору і його вплив на світову та європейську безпеку виходять далеко за межі двосторонніх американсько-російських відносин.

Після укладення Договору на перше місце порядку денного двосторонніх американсько-російських переговорів з питань контролю над озброєннями вийшли проблеми стратегічних озброєнь у неядерному спорядженні, скорочення тактичних ядерних озброєнь. У форматі багатостороннього роззброєння найбільшої актуальності набуло питання відновлення й повноцінного функціонування режиму контролю над звичайними озброєннями в Європі.

Україна продовжувала активну діяльність у рамках багатосторонніх режимів нерозповсюдження, заснованих такими міжнародними документами, як Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ) 1994 р., Конвенція про заборону хімічної

зброї (КХЗ) 1998 р., Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та про її знищення (КБТЗ) 1975 р. Значна увага приділялася роботі багатосторонніх форумів, що опікуються питаннями експортного контролю, – Групі ядерних постачальників, Режиму контролю за ракетними технологіями, Австралійській групі, Комітету Цангера, Вассенаарській домовленості. Тривало виконання зобов'язань згідно з Угодою про гарантії МАГАТЕ та Додатковим протоколом до неї.

Важливою залишалася діяльність ОБСЄ, спрямована на розв'язання проблем військово-політичної безпеки на континенті. У 2010 р., який став роком 35-ї річниці укладення Гельсінкського акта і 20-ї річниці прийняття Паризької хартії для нової Європи, тривав відкритий, інколи жорсткий діалог, який стосувався збройних конфліктів у регіоні ОБСЄ, створення системи європейської ПРО, присутності іноземних військ на територіях суверенних держав. Водночас тривала робота над удосконаленням «традиційних» заходів довіри і безпеки у військовій діяльності як у загальноєвропейському, так і в регіональному вимірах. Важливою подією стало перше з 1999 р. проведення в Астані саміту Організації, значна увага якого була зосереджена на питаннях військово-політичної безпеки.

Суттєвим внеском у зміцнення безпеки в Європі й у найближчому оточенні України відіграло активне військово-співробітництво держави, яке охоплювало контакти на найвищому військовому рівні, проведення багатонаціональних військових навчань, численні двосторонні заходи.

Питання ядерного роззброєння й нерозповсюдження

Скорочення стратегічних наступальних озброєнь та гарантії безпеки. Укладення 8 квітня 2010 р. у Празі Договору між Сполученими Штатами Америки й Російською Федерацією про заходи щодо подальшого скорочення та обмеження стратегічних наступальних озброєнь (Договір про подальше скорочення СНО) ліквідувало певну прогалину у процесі ядерного роззброєння, яка виникла після припинення у грудні 2009 р. дії Договору про скорочення стратегічних наступальних озброєнь 1991 р. Відповідно до умов нового Договору, після семи років періоду скорочення, який почався 5 лютого 2011 р., кількість розгорнутих стра-

тегічних носіїв ядерної зброї кожної зі сторін не перевищуватиме 700 одиниць, а загальна кількість розгорнутих і нерозгорнутих носіїв не перевищуватиме 800 одиниць. Кількість розгорнутих боезарядів для згаданих носіїв буде не більшою, ніж 1500 одиниць. Договір не передбачає обмежень на нерозгорнуті ядерні боезаряди, а також тактичну ядерну зброю. Тривалість його дії – 10 років з можливістю продовження, за згодою сторін, на наступні п'ятирічні періоди.

Україна, як держава, що свого часу добровільно відмовилася від третього за потужністю ядерного потенціалу у світі, завжди посідала активну позицію в галузі ядерного роззброєння та нерозповсюдження, виступаючи за подальше скорочення існуючих ядерних озброєнь та припинення розробки їх нових видів, зміцнення режиму нерозповсюдження, вжиття конкретних кроків, спрямованих на створення світу, вільного від ядерної зброї.

Зазначені дії отримали високу оцінку провідних ядерних держав і світової спільноти загалом. Зокрема, у преамбулі Договору між США та РФ про подальше скорочення СНО наголошено на внеску України «у справу ядерного роззброєння», її ролі «у зміцненні міжнародного миру і безпеки».

Окремої уваги Україна надає питанню гарантій безпеки. Позаблоковий статус держави, яка не належить до жодної із систем колективної безпеки, обумовлює необхідність особливо уважного ставлення до проблеми протидії новим загрозам та викликам безпеці. *Позитивні та негативні гарантії безпеки, раніше надані ядерними державами неядерним країнам у формі односторонніх заяв та закріплені у відповідних резолюціях Ради Безпеки ООН, не можуть вважатися достатніми, оскільки вони не є юридично зобов'язуючими.* Україна виходить з того, що це питання потребує подальшого розвитку та закріплення в багатосторонній міжнародній юридично зобов'язуючій угоді, відсутність якої й надалі залишається одним з головних слабких місць сучасного режиму ядерного нерозповсюдження.

У листопаді 2009 р. Україна звернулася до лідерів держав ядерної п'ятірки ДНЯЗ (Великої Британії, Китаю, Російської Федерації, США та Франції) з пропозицією провести переговори з метою вироблення нового багатостороннього документа, який би підтверджував та посилював гарантії безпеки держави. За результатами здійснених заходів 4 грудня 2009 р. Сполучені Штати та Російська Федерація оприлюднили Спільну заяву, у якій,

зокрема, відзначено внесок України у справу ядерного роззброєння та міжнародної безпеки, а також підтвержені гарантії безпеки нашій державі, зафіксовані в Будапештському меморандумі. Підтвердження США гарантій безпеки Україні міститься також у Спільній заяві президентів двох держав від 12 квітня 2010 р.

5 січня 2010 р., у відповідь на звернення України, прем'єр-міністр Великої Британії Г. Браун підтвердив зобов'язання своєї країни за Будапештським меморандумом. Під час вересневого візиту Президента України В. Януковича до Китаю у Спільній заяві України та КНР від 2 вересня 2010 р. китайська сторона також підтвердила надані нашій державі в 1994 р. гарантії безпеки та погодилася на проведення експертних консультацій із цієї проблематики. Таким чином, у 2010 р. Україні вдалося домогтися підтвердження статус-кво гарантій безпеки Україні, зафіксованих у Будапештському меморандумі від 5 грудня 1994 р.

Проблеми нерозповсюдження. У сфері контролю за міжнародними передачами озброєнь, матеріалів, обладнання й технологій, що можуть бути використані для створення зброї масового знищення (ЗМЗ), а також товарів подвійного використання, Україна продовжувала проводити політику неухильного дотримання відповідних рішень міжнародних організацій, зокрема ООН та ОБСЄ, а також вимог багатосторонніх режимів нерозповсюдження та експортного контролю.

Приєднавшись до ДНЯЗ у 1994 р. в ролі неядерної держави, Україна неодноразово підтверджувала свою надійність як міжнародного партнера, чітко дотримувалася взятих за цим Договором зобов'язань. На черговій конференції з розгляду дії ДНЯЗ, що відбулася у травні 2010 р. у Нью-Йорку, наша держава виступила за необхідність запровадження дієвих та узгоджених заходів з метою підтримання життєздатності Договору, оскільки його всебічне та сумлінне виконання є необхідною умовою подолання сучасних загроз, пов'язаних з небезпекою поширення ядерної зброї, зокрема в контексті посилення боротьби з тероризмом. Незмінною залишалася й позиція нашої держави стосовно надання Договору про нерозповсюдження ядерної зброї універсального характеру, приєднання до нього нових держав, передусім тих, які ще не є учасницями ДНЯЗ, мають власні ядерні об'єкти та не уклали з МАГАТЕ відповідних угод про гарантії.

Важливу роль у переговорному процесі з проблематики нерозповсюдження продовжувала відігравати Конференція з роз-

зброєння (КР). Одним з головних питань на її порядку денному залишалася проблема набуття чинності Договором про всеосяжну заборону ядерних випробувань (ДВЗЯВ). Позиція України в цьому питанні була й залишається незмінною: подальше проведення ядерних випробувань не сприяє зміцненню безпеки, є перешкодою на шляху завершення процесу укладання ДВЗЯВ і вступу до ДНЯЗ нових держав. У зв'язку із цим Україна підтримує необхідність встановлення повного мораторію на ядерні випробування і якомога скорішого набуття чинності Договором про всеосяжну заборону ядерних випробувань.

Іншим важливим завданням у сфері ядерного роззброєння та зміцнення глобального режиму ядерного нерозповсюдження є необхідність якнайшвидшого започаткування переговорного процесу в рамках Конференції з роззброєння щодо розробки Договору про заборону виробництва матеріалів, що розщеплюються, для ядерної зброї або інших ядерних вибухових пристроїв (ДЗВМР) з включенням до нього верифікаційних механізмів.

Україна бере активну участь у багатосторонніх ініціативах, спрямованих на зміцнення режиму нерозповсюдження. Зокрема наша держава є учасницею ініціативи Групи восьми «Глобальне партнерство проти розповсюдження зброї та матеріалів масового знищення». У співпраці з іншими країнами вона здійснює проекти, спрямовані на посилення фізичного захисту ядерних матеріалів та підвищення спроможностей держави в запобіганні та виявленні їх незаконного обігу. З моменту приєднання до ініціативи на виконання відповідних проектів було залучено близько 23 млн дол. США та 10 млн євро міжнародної допомоги.

Ядерна безпека. Значною подією 2010 р. став квітневий Вашингтонський саміт з питань ядерної безпеки. Під час саміту наша держава заявила про готовність позбавитися до 2012 р. наявних високозбагачених ядерних матеріалів, відмовившись від використання високозбагаченого урану в цивільній сфері. Цей крок став значним внеском України у зміцнення режиму нерозповсюдження та протидію загрозі тероризму. Це рішення було позитивно сприйнято учасниками саміту, передусім американською стороною. На його важливості для міжнародного миру і безпеки неодноразово наголошував у своїх виступах президент США Б. Обама. Американські та світові ЗМІ назвали рішення України «головним результатом саміту з питань ядерної безпеки», підтверджуючи, що наша держава залишається світовим лідером у сфері нерозповсюдження.

На виконання зобов'язань, зафіксованих у Спільній заяві президентів України та США від 12 квітня 2010 р., наша держава до кінця 2010 р. забезпечила вивезення значної частини високозбагаченого урану до Російської Федерації під контролем МАГАТЕ. Загальний обсяг вивезених ядерних матеріалів становив 106 кг.

7 жовтня 2010 р. за ініціативою української сторони на загальних дебатах Першого комітету 65-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН було озвучено Спільну декларацію делегацій України, Мексики та Чилі – країн, які на добровільній основі доклали зусиль з метою зведення до мінімуму використання високозбагаченого урану для цивільних цілей. У Декларації наголошується, що рішення трьох країн про відмову від високозбагаченого урану є практичним внеском у зміцнення режиму нерозповсюдження. У документі підкреслюється необхідність здійснення всіма державами чітких і зрозумілих додаткових кроків, які сприяли б надійному запобіганню незаконному розповсюдженню ядерних матеріалів і досягненню кінцевої мети – створенню без'ядерного світу.

26 квітня 2011 р. минуло чверть століття від дня, коли катастрофа на Чорнобильській атомній електростанції наочно продемонструвала світу силу ядерної небезпеки. Світ був змушений поглянути на нашу планету як на спільний дім, у якому відповідальність лежить на кожному з його мешканців. Ця подія стала трагедією не лише України, а також Білорусі та Росії, її наслідки були відчутними далеко за межами трьох країн.

Чорнобильські події вимагають від світу по-новому поставитися до питань відповідальності країн, які експлуатують атомні електростанції та володіють ядерними технологіями. Тенденції, що відбуваються в ядерній галузі, а саме: зростання ролі ядерної енергетики в глобальних ініціативах у цілях розвитку, розширення міжнародного співробітництва в питаннях безпеки, загальне визнання необхідності зміцнення режиму нерозповсюдження – поставили нові завдання й відкрили нові можливості.

Водночас виникла й низка проблем глобального характеру, пов'язаних з ядерним нерозповсюдженням. Серед них – збільшення загрози міжнародного тероризму, у тому числі з можливим використанням терористами ядерних матеріалів; реалізація таємних ядерних програм; поява таємних мереж ядерних поставок; придбання окремими країнами чутливих ядерних технологій тощо. Усе це потребує відповідного оперативного реагування з боку міжнародної спільноти.

Україна, як одна з держав – лідерів процесу ядерного нерозповсюдження, ініціювала проведення в Києві 19 квітня 2011 р. Саміту з питань безпечного та інноваційного використання ядерної енергії, до участі в якому запрошені лідери 40 держав та впливових міжнародних організацій. Ініціатива Президента України провести згаданий саміт безпосередньо пов'язана з ушануванням у 2011 р. 25-ї річниці аварії на Чорнобильській АЕС. Голова Української держави поділяє бачення того, що проблематика ядерної безпеки, котра характеризується подальшим зростанням загроз у цій сфері на глобальному та регіональному рівнях, перебуває в нерозривному зв'язку з питанням безпечного використання ядерної енергії в мирних цілях, особлива актуальність якого підтверджується досвідом України в подоланні масштабних гуманітарних та екологічних наслідків Чорнобильської катастрофи.

Важливість саміту полягає й у приверненні уваги світової спільноти до проблем, пов'язаних з використанням ядерної енергії в мирних цілях, необхідності залучення країн до інноваційних процесів у сфері ядерної енергетики, що, безперечно, сприятиме сталому розвитку в регіональному та глобальному вимірах.

Контроль над звичайними озброєннями в Європі та роззброєння

Проблематика Договору про ЗЗСЄ. Після призупинення виконання Росією Договору про звичайні збройні сили в Європі (ДЗЗСЄ) у 2007 р. режим контролю над звичайними озброєннями продовжував поступово й неухильно втрачати свою дієвість та ефективність. Поза рамками контролю опинився військовий потенціал РФ – більше п'ятої частини всіх наземних важких озброєнь (танків, бойових броньованих машин, гармат великого калібру – загалом близько 20000 одиниць), 22% ударних гелікоптерів, розгорнутих на Європейському континенті (понад 400 одиниць), близько третини бойових літаків (понад 1800 одиниць). Поза межами контролю опинилася також територія від західних кордонів РФ до Уральських гір, майже третина (понад 0,5 млн осіб) від загальної чисельності особового складу звичайних збройних сил усіх держав – учасниць ДЗЗСЄ. А проте решта держав-учасниць, включно з Україною, продовжувала виконувати всі зобов'язання за Договором, виходячи з необхідності збереження

режиму контролю над звичайними озброєннями в Європі та відновлення його повноцінного функціонування.

У рамках переговорного процесу щодо ДЗЗСЄ відбувалося обговорення так званого «Плану паралельних дій», який передбачав синхронне здійснення державами Альянсу та Росією певних заходів, які сприяли б просуванню до набуття чинності Угоди з адаптації ДЗЗСЄ. Зокрема, країни НАТО пропонували Російській Федерації передати під контроль Грузії інфраструктуру військової бази Гудаута, продовжити вивезення боєприпасів і виведення особового складу ЗС РФ з Придністров'я із заміною його на миротворців ОБСЄ. Передбачалося також підтвердження позицій країн Балтії і Словенії щодо їх приєднання до режиму контролю над звичайними озброєннями в Європі. Зі свого боку, держави Альянсу планували завершити процес ратифікації Угоди з адаптації ДЗЗСЄ протягом 12 місяців від дати досягнення домовленості щодо паралельних дій.

Російська ж сторона виходила з необхідності реалізації власного плану, який передбачав зменшення рівнів озброєнь країн НАТО, що мало б компенсувати зростання військового потенціалу Альянсу після його розширення; відміну так званих «флангових обмежень» для Росії; узгодження терміна «суттєві бойові сили», що було важливо в контексті можливого розміщення іноземних військ на територіях східноєвропейських країн; подальшу модернізацію Угоди з адаптації ДЗЗСЄ. У питаннях щодо Придністров'я та Грузії позиція РФ залишалася негативною й незмінно жорсткою.

Ситуація змінилася в червні 2010 р., коли Сполучені Штати призначили спеціального посланника з питань звичайних збройних сил у Європі посла В. Нуланд та ініціювали проведення неформальних консультацій тридцяти держав – учасниць ДЗЗСЄ і шести нових держав – членів НАТО (Албанії, Естонії, Латвії, Литви, Словенії, Хорватії), які заявили про свій намір приєднатися до режиму контролю над звичайними озброєннями в Європі. Під час консультацій делегації домовилися почати роботу з узгодження так званого Рамкового документа, в якому планувалося зафіксувати основні принципи ведення переговорів та основні елементи майбутньої нової домовленості про контроль над звичайними озброєннями в Європі або оновленої Угоди з адаптації ДЗЗСЄ. На підставі згаданого Рамкового документа мали б відбуватися й подальші предметні переговори стосовно нової домовленості.

На кінець 2010 р. у результаті інтенсивних консультацій удалося дійти згоди щодо структури документа, переліку його

основних елементів. Україна брала активну участь у цьому переговорному процесі, забезпечуючи відповідність положень проекту Рамкового документа національним інтересам держави. Водночас у проекті залишалася значна кількість розбіжностей стосовно конкретних формулювань, що стосувалися положень про присутність іноземних військ на територіях держав-учасниць, зменшення або перегляду дозволених рівнів озброєнь, зв'язку між режимом контролю над озброєннями та врегулюванням конфліктів у зоні застосування ДЗЗСЄ. Вирішення цих питань було перенесено на 2011 р.

Утилізація застарілих озброєнь і боєприпасів. Україна послідовно й наполегливо проводить політику, спрямовану на реалізацію проектів у сфері утилізації непридатних для використання та надлишкових запасів зброї, боєприпасів, ракетного пального тощо. У 2010 р. були завершені внутрішньодержавні процедури підготовки до ліквідації застарілих оперативно-тактичних ракетних комплексів 9K72 (SCUD), термін придатності яких вичерпався, але які продовжували залишатися потенційним джерелом небезпеки для навколишнього середовища, об'єктом можливої уваги терористів і злочинних груп. У другій половині 2010 р. було знищено більше 100 одиниць ракет згаданого комплексу.

Починаючи з листопада 2009 р., в Україні реалізується спільний з ОБСЄ проект з утилізації компонентів рідкого ракетного палива типу «меланж». Станом на лютий 2011 р. в рамках виконання першого етапу проекту з України до Російської Федерації для подальшої утилізації вивезено 3168 т «меланжу» з баз, розташованих неподалік населених пунктів Калинівка та Ценжів. Розпочато також роботи з вивезення 2600 т «меланжу» із селища Радехів Львівської області. Загалом обсяг «меланжу», що підлягає утилізації, перевищує 16 000 т.

Україна спільно з Трастовим фондом НАТО/ПЗМ продовжувала роботу зі знищення надлишкових та застарілих боєприпасів, надлишкових запасів стрілецької зброї, переносних зенітно-ракетних комплексів (ПЗРК). Кількість надлишкових боєприпасів в Україні була визначена на рівні 133 тис. т. Крім того, було заплановано знищити 1,5 млн одиниць стрілецької зброї, 1000 одиниць ПЗРК. З них на кінець 2010 р. було утилізовано 12 440 тонн боєприпасів, більше 300 тис. одиниць стрілецької зброї, 1000 одиниць ПЗРК. Темпи утилізації планується зберігати й у 2011 р.

Значну фінансову підтримку Україні (понад 4 млн дол. США) надали Сполучені Штати Америки. Ця сума виділена для

виконання робіт з утилізації ракет 9К72, ракетного пального «меланж», застарілих і непридатних для використання боєприпасів, стрілецької зброї і ПЗРК. Крім того, приблизно таку саму суму коштів було надано Тростовим фондом НАТО/ПЗМ.

Заходи зміцнення довіри і безпеки: загальноєвропейські та регіональні аспекти

Удосконалення Віденського документа. Основна робота щодо подальшого розвитку заходів довіри і безпеки (ЗЗДБ) у військово-політичній сфері тривала в рамках переговорного процесу, що відбувався на Форумі ОБСЄ зі співробітництва в галузі безпеки (ФСБ). Увага учасників переговорів була зосереджена на вдосконаленні Віденського документа 1999 р. (ВД-99), певні положення якого перестали відповідати існуючим реаліям. Обговорювалися питання зниження рівнів військових навчань, про які держави – учасниці ОБСЄ мали повідомляти завчасно й на які мали запрошувати спостерігачів. Розглядалися пропозиції стосовно повідомлення про розгортання багатонаціональних сил швидкого реагування, попереднього повідомлення про військовий транзит і обміну інформацією про військово-морські сили.

Українська делегація запропонувала вдосконалити обмін інформацією про окремо розташовані частини військових формувань. Спільно з угорською стороною вона внесла пропозицію про розширення переліку заходів, рекомендованих для застосування на регіональному рівні між сусідніми країнами. На столі переговорів залишалися також питання щодо збільшення квот на проведення інспекцій і чисельності інспекційних груп, поширення ЗЗДБ на військово-морські сили та військово-транспортну авіацію, використання під час інспекцій цифрових камер і деякі інші питання.

Сукупність пропозицій щодо оновлення ВД-99, яка утворилася на кінець 2010 р., отримала назву «ВД+». Проте рішення щодо їх включення до Віденського документа не знайшло консенсусної підтримки. Робота з оновлення ВД була запланована на 2011 р., що зафіксовано в заключній Декларації саміту ОБСЄ в Астані.

Двостороннє та регіональне співробітництво. Суттєвим внеском у загальноєвропейську безпеку залишалася військово-політичне співробітництво європейських країн на регіональному рівні. Україна продовжувала імплементацію двосторонніх угод про додаткові заходи зміцнення довіри і безпеки в прикордонних

районах із сусідніми державами – Білоруссю, Польщею, Словаччиною, Угорщиною. На прикордонних територіях кожної із цих держав українською стороною були проведені інспекції військових частин. Зі свого боку, Україна забезпечила прийом інспекцій іноземних партнерів у військових частинах Збройних сил держави. Крім інспекційних заходів та обміну інформацією, проводилися двосторонні консультації між верифікаційними структурами сторін, обговорювалися питання можливих шляхів удосконалення й розширення співробітництва.

Українська сторона висунула пропозицію щодо початку переговорів з російською стороною укладення аналогічної угоди. Консультації із цього питання були заплановані на початок 2011 р.; така сама пропозиція була передана й румунській стороні.

Зміцненню регіональної безпеки сприяла і взаємодія військово-морських сил причорноморських держав. Співробітництво здійснювалося в рамках імплементації Документа про заходи зміцнення довіри і безпеки у військово-морській діяльності на Чорному морі, Угоди про створення міжнародного військово-морського з'єднання BLACKSEAFOR, операції «Чорноморська гармонія». Зокрема, у рамках Документа про ЗЗДБ у військово-морській діяльності на Чорному морі причорноморські країни здійснювали обмін військово-морською інформацією, провели військово-морське навчання довіри «Галатея – 2010», відвідали морські порти Туреччини, Болгарії, Румунії, України, Росії. У рамках імплементації Угоди про створення BLACKSEAFOR було проведено дві активації міжнародної військово-морської групи, забезпечено проведення всіх передбачених відповідними планами навчань. Тривала підготовка до обміну офіцерами зв'язку з Туреччиною в рамках участі в операції «Чорноморська гармонія».

Міжнародне військове співробітництво

Україна незмінно приділяє велику увагу розвитку міжнародного військового співробітництва як на багатосторонній, так і на двосторонній основі. Основними напрямками такого співробітництва є вдосконалення його нормативно-правової бази, проведення багатосторонніх заходів на рівні керівництва Збройних сил, забезпечення участі в багатонаціональних військових навчаннях, заходи двостороннього співробітництва в усіх ланках відповідних військових структур.

Низка зустрічей, проведених протягом 2010 р. начальником Генерального штабу – Головнокомандувачем Збройних сил України на високому рівні, включаючи зустрічі з керівництвом Військового комітету НАТО, Військового комітету ЄС, начальниками генеральних штабів країн НАТО та ЄС тощо, дала змогу поглибити партнерські стосунки в галузі оборонного планування, спільного реагування на нові виклики та загрози безпеці, в інших питаннях військово-політичного діалогу.

Подальшого розвитку набуло співробітництво із Секретаріатом Ради Євросоюзу у сфері Європейської політики безпеки та оборони. На внутрішньодержавному та міжнародному рівнях здійснювалося опрацювання питання залучення України до участі в бойових тактичних групах ЄС, а також операцій під проводом Європейського Союзу з урегулювання кризових ситуацій.

Тривала участь українських військовослужбовців у 10 миротворчих операціях, у тому числі у складі багатонаціональних сил КФОР у Косово, місіях ООН у Ліберії, Судані, Демократичній Республіці Конго. Поступово розширювалася участь України в міжнародних силах сприяння безпеці в Афганістані. Група офіцерів у складі 7 фахівців з питань розмінування була направлена до литовського контингенту в афганській провінції Гхор. Тривали місії українських військових фахівців в Іраку, в зоні безпеки Придністровського регіону Республіки Молдови, у складі військово-морської операції ЄС «Атланта», в антитерористичній операції НАТО «Активні зусилля».

На території України було проведено 7 багатонаціональних навчань, включаючи командно-штабні навчання із залученням військ, зокрема «Фарватер миру – 2010», «Світла лавина – 2010», «Репід Трайдент – 2010», військово-морське навчання «Сі Бриз – 2010», навчання сил спеціальних операцій «Бар'єр – 2010». Підрозділи Збройних сил України брали участь у 9 навчаннях за кордоном, які проходили на територіях Білорусі, Румунії, Німеччини, Польщі, Російської Федерації, а також в акваторії Чорного моря. Багатосторонні заходи військового співробітництва дали змогу підвищити як рівень військової підготовки українських підрозділів, так і рівень їхньої сумісності з військовими підрозділами інших держав. У рамках Індивідуальної програми партнерства між Україною та НАТО українські військовослужбовці вдосконалювали навички роботи у складі багатонаціональних штабів, виконання функцій спостерігачів ООН і ОБСЄ, налагодження військово-цивільного співробітництва, знешкодження саморобних вибухових пристроїв тощо.

Успішно тривала й розпочата у 2009 р. українсько-датська військово-транспортна операція з перевезення пального з американської авіабази «Туле» на датську полярну станцію на о. Гренландія українським літаком Іл-76. Під час операції, яка отримала назву «Північний сокіл – 2010», українські авіатори забезпечили перевезення понад 500 т пального. Їхня робота створила надійне підґрунтя для продовження співробітництва з Данією на цьому напрямі в наступні роки.

Військово-технічне співробітництво та експортний контроль

Військово-технічне співробітництво. Політика України у сфері ВТС базується на принципах легального, прозорого та відповідального співробітництва з іноземними державами з урахуванням суверенного права кожної країни на його провадження відповідно до загальноприйнятих міжнародних норм і обмежень. У 2010 р. значна увага була приділена розширенню взаємодії з країнами Сходу, Азії, Африканського та Південноамериканського регіонів. Тривала робота з удосконалення нормативно-правової бази такого співробітництва шляхом підготовки відповідних двосторонніх угод про військово-технічне співробітництво та про взаємну охорону інформації з обмеженим доступом.

2010 рік став роком активної виставкової діяльності. Всесвітньо відомі виставки, зокрема авіасалон у Фарнборо («Farnborough International Airshow – 2010»), аерокосмічна виставка в Кейптауні («Africa Aerospace & Defence»), виставка озброєнь та військової техніки у Греції («DEFENFORUM – 2010»), авіаційна та аерокосмічна виставка в Китаї («Air Show China – 2010»), надали можливість провідним українським виробникам представити свої новітні розробки в авіабудуванні, двигунобудуванні, танкобудуванні, кораблебудуванні, автомобільній, радіоелектронній, космічній та інших галузях техніки. Україна успішно провела Сьомий авіакосмічний салон «Аеросвіт XXI», у якому взяли участь виробники авіакосмічної техніки більш як 30 країн світу.

Експортний контроль. Україна належить до кола найбільших експортерів озброєнь у світі. У 2010 р. зберігалися традиційні зв'язки в цій сфері, розширювалося співробітництво з країнами Центральної Азії, Африки. Загалом озброєння і військова техніка постачалися в більш як 15 країн світу. Серед озброєнь, що постачалися

іноземними покупцям, – бронетехніка, артилерійські системи, бойові літаки й ударні гелікоптери, літаки транспортної авіації, зенітно-ракетні системи, стрілецька зброя тощо. Водночас Україна залишалася активною учасницею всіх основних режимів експортного контролю – Вассенаарської домовленості, Режиму контролю за ракетними технологіями, Групи ядерних постачальників, Комітету Цангера, Австралійської групи.

Значною подією 2010 р. стало проведення в Києві 8–10 червня Міжнародної конференції з експортного контролю за фінансовою підтримки США та Європейського Союзу в рамках виконання Програми з питань експортного контролю та безпеки кордонів Державного департаменту США.

У конференції взяли участь представники урядових структур і неурядових організацій близько 70 країн, зокрема США, РФ, КНР, країн – членів Європейського Союзу, держав Азії, Азійсько-Тихоокеанського регіону, Африки, Близького Сходу та Америки. Під час конференції були ґрунтовно проаналізовані головні виклики сьогодення у сфері нерозповсюдження й експортного контролю, політика держав у сфері ядерної безпеки, загрози розповсюдження зброї масового ураження. Експерти розглянули питання протидії щодо можливих джерел і механізмів фінансування незаконних передач озброєнь, військової техніки, відповідних матеріалів і технологій.

Відбувся обмін досвідом взаємодії митних та інших силових структур у процесі здійснення державного експортного контролю, передач ядерних і радіоактивних матеріалів, посилення їх фізичного захисту. Значну увагу учасники конференції приділили питанню ліцензування експортної діяльності – наданню ліцензій на експорт товарів військового призначення та подвійного використання, контролю за процесом ліцензування. Широко обговорювалося питання особливостей співпраці контролюючих урядових органів з промисловими підприємствами, шляхи заохочення промисловості самостійно застосовувати і здійснювати експортний контроль.

На конференції Україна презентувала національну систему експортного контролю, підходи до розгляду проблеми протидії поширенню зброї масового ураження, боротьби з постачанням звичайних озброєнь до незаконних користувачів. Робота держави на цьому напрямі здобула позитивну оцінку учасників конференції, що стало визнанням зусиль України, спрямованих на поглиблення співробітництва в цій важливій сфері міжнародної безпеки.

Висновки

Кінець першої декади XXI ст. позначився низкою суттєвих здобутків у сфері контролю над озброєннями, нерозповсюдження, протидії новим викликам і загрозам безпеці. Україна продовжувала відігравати важливу роль у виробленні й реалізації відповідних механізмів міжнародного співробітництва, стверджуючись як надійний і передбачуваний партнер.

Найважливішим на цьому шляху стало укладення американсько-російської домовленості щодо подальшого скорочення стратегічних наступальних озброєнь, підтвердження в цьому контексті гарантій безпеки Україні, зафіксованих у Будапештському меморандумі від 5 грудня 1994 р. Проте, *попри цілеспрямовані зусилля щодо підтвердження гарантій безпеки з боку країн «ядерної п'ятірки» в юридично зобов'язуючій формі, у вирішенні цього питання просунутися не вдалось.*

Проблеми нерозповсюдження зброї масового ураження, засобів її доставки та відповідних матеріалів також залишалися одними з основних на порядку денному багатосторонніх переговорів. Протягом 2010 р. відбулась низка важливих заходів, включаючи засідання Першого комітету Генасамблеї ООН, Нью-Йоркську конференцію з розгляду дії ДНЯЗ, регулярні засідання в рамках Конференції з роззброєння, які, проте, не завершилися ухваленням конкретних рішень з таких важливих проблем, як надання універсального характеру Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, набуття чинності Договором про всеосяжну заборону ядерних випробувань, початок предметної роботи над текстом Договору про заборону виробництва матеріалів, що розщеплюються, для ядерної зброї або інших ядерних вибухових пристроїв. Робота на цих напрямках триватиме й надалі.

Широка міжнародна підтримка, яку здобула наша держава у зв'язку з рішенням про вивезення високозбагаченого урану, оголошеним Президентом України під час Вашингтонського саміту з питань ядерної безпеки, підтвердила важливу роль нашої держави як послідовного учасника міжнародних процесів протидії ядерній загрозі в усіх її проявах. Ініційований Україною Київський саміт 2011 р. з проблематики безпечного та інноваційного використання ядерної енергії має надати нового імпульсу міжнародним зусиллям на цьому напрямі.

2010 рік можна вважати роком поступового відновлення багатосторонніх переговорів з проблематики контролю над

звичайними озброєннями в Європі. Їх значним позитивним сигналом стало розширення кола учасників за рахунок приєднання до переговорного процесу нових держав – членів НАТО, котрі заявили про намір приєднатися й до режиму контролю над звичайними озброєннями в Європі. І хоча на кінець року не було досягнуто конкретних домовленостей, учасникам переговорів удалося зблизити позиції з багатьох спірних питань і забезпечити підґрунтя для продовження продуктивної роботи наступного року.

Робота ОБСЄ на безпековому напрямі та в питаннях контролю над озброєннями не дала вагомих результатів. Під час саміту в Астані голови держав та урядів країн Організації підтвердили важливість відповідних режимів, необхідність продовження роботи над зміцненням заходів довіри і безпеки, удосконаленням Віденського документа 1999 р. Була також висловлена підтримка зусиллям з налагодження переговорного процесу з питання вироблення нової домовленості про контроль над звичайними озброєннями в Європі.

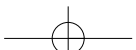
Міжнародне військово-співробітництво посідало важливе місце в багатосторонніх і двосторонніх відносинах як суттєва складова зміцнення військово-політичної безпеки. В умовах скрутного економічного становища українська сторона забезпечила виконання більшої частини відповідних планів, що дало змогу розвинути діалог на найвищому військовому рівні, провести низку дво- та багатосторонніх заходів, включаючи багатонаціональні навчання, підвищити рівень підготовки підрозділів ЗС України, їхньої сумісності з підрозділами інших держав – партнерів по співробітництву.

Подальшого розвитку набула миротворча діяльність України. Українські військовослужбовці успішно виконували обов'язки в низці місій миротворчого характеру, протидії тероризму, обміну досвідом, виконання, інструкторських функцій.

Упродовж 2010 р. не знижувався й рівень військово-технічного співробітництва України із зарубіжними партнерами. Участь у численних міжнародних виставках дала змогу вітчизняним виробникам військової техніки та обладнання ознайомитися з новітніми досягненнями у відповідних сферах, гідно презентувати продукцію вітчизняного виробництва. Надійно й відповідно до встановлених правил працювали й українські механізми експортного контролю, що забезпечувало підтримку іміджу держави як країни, що ретельно виконує свої міжнародні зобов'язання.

РОЗДІЛ III

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

§ 1. Політичний діалог Україна – ЄС

У 2010 р. політичний діалог між Україною та Європейським Союзом відчутно активізувався. У його рамках відбулось чотири зустрічі на найвищому рівні, три раунди переговорів щодо Угоди про асоціацію та 14-й саміт Україна – ЄС.

Європейський Союз схвалив проведення прозорих і демократичних виборів в Україні в січні-лютому 2010 р., висловлюючи сподівання на те, що нова влада продовжить курс на європейську інтеграцію. З обережністю вітаючи прихід нової команди, налаштованої на більш прагматичний і менш політизований підхід у питаннях європейської інтеграції, Брюссель при цьому очікував на конкретніші кроки з боку Києва, які свідчили б про реальну готовність утілювати задекларовані плани системних перетворень.

Нова українська владна команда, зі свого боку, з перших днів заявила про те, що вступ до ЄС залишається стратегічною метою для України. На підтвердження цього свій перший після обрання офіційний закордонний візит Президент В. Янукович здійснив 1 березня 2010 р. до Брюсселя, де озвучив ключові пріоритети й очікування Києва у відносинах з євроінтеграційною спільнотою на поточний рік. Серед цих пріоритетів фігурувало прагнення до введення безвізового режиму між Україною та країнами ЄС, створення зони вільної торгівлі й підтримка з боку Європейського Союзу в питаннях подолання наслідків економічної кризи в Україні.

На початковій стадії нове керівництво Української держави намагалося вирішити на євроінтеграційному напрямі завдання переважно тактичного характеру – забезпечити визнання власної легітимності, здобути принаймні ситуативну підтримку курсу на нормалізацію відносин з Росією та визначити ключові питання реалізації євроінтеграційного курсу України на найближчу перспективу. У відповідь Євросоюз активізував свої зусилля зі стимулювання системних реформ в Україні.

Уже 21 квітня під час візиту до Києва комісар ЄС із питань розширення та Європейської політики сусідства Штефан Фюле передав українському уряду документ («матрицю Фюле»), у якому визначалися пріоритетні сфери й напрями реформ у найближчі 6–18 місяців з відповідними перевагами, які могла отримати Україна в разі успішного виконання визначених пріоритетів. Здебільшого йшлося про доступ до додаткових джерел фінансування й додаткове спрощення візового режиму. «Матриця Фюле» була покликана конкретизувати обсяг і зміст реформ, які Україна мала здійснити в першу чергу, і таким чином виступати своєрідною «дорожньою картою» внутрішнього реформування на додаток до надто загального й багатоаспектного Порядку денного асоціації, укладеного восени 2009 р. на заміну Плану дій ЄПС 2005 р.

12 травня 2010 р. було оприлюднено річний звіт про прогрес Європейської політики сусідства у відносинах з Україною за 2009 р., у якому європейська сторона чітко визначила базові умови або, як висловився єврокомісар Ш. Фюле, «точку відліку» для подальшого просування відносин. У звіті зазначалося: «Протягом 2010 р. Україна повинна докласти подальших зусиль для реалізації конституційної реформи, реформи газового сектора, реформи державного управління, а також вжити ефективних заходів у боротьбі з корупцією, зокрема шляхом здійснення судової реформи. Існує також потреба поліпшити умови ведення бізнесу та інвестиційний клімат. На додаток Україні потрібно прийняти закон про державні закупівлі, який відповідав би міжнародним стандартам і законодавству ЄС».

На початку травня відбувся 15-й раунд переговорів з укладання Угоди про асоціацію, під час якого сторони продовжили обговорення неузгоджених положень розділів Угоди стосовно преамбули, політичного діалогу, юстиції, свободи і безпеки, а також загальних та прикінцевих положень. За підсумками раунду були визначені три найбільш проблемні складові політичної частини Угоди: перша – перспектива членства України в ЄС; друга – принципи забезпечення суверенітету й територіальної цілісності України; третя – фігурування в тексті Угоди положення про безвізовий режим між Україною та ЄС.

10 травня 2010 р. міністр закордонних справ України К. Грищенко перебував з робочим візитом у Брюсселі, під час якого взяв участь у зустрічі у форматі «Друзі України + Україна» на рівні міністрів закордонних справ країн ЄС. Серед провідних тем

переговорів анонсувались обговорення ключових питань порядку денного відносин України з ЄС, шляхів підтримки з боку Євро-союзу зусиль Уряду України, спрямованих на подолання фінансово-економічної кризи і здійснення системних реформ, діалог у візовій сфері та питання енергетичної безпеки. Під час візиту український міністр зустрівся також із комісаром ЄС з питань розширення та Європейської політики сусідства Ш. Фюле та комісаром з внутрішніх справ С. Мальмстрьом. Під час зустрічей були обговорені питання динаміки впровадження внутрішніх політичних та економічних реформ в Україні, шляхи зміцнення енергетичної безпеки, підготовки до засідання Ради з питань співробітництва Україна – ЄС. Сторони обговорили також стан переговорного процесу щодо укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, низку міжнародних питань й акцентували увагу на подальшій візовій лібералізації та перспективі безвізового режиму для українських громадян.

14–15 червня 2010 р. у Люксембурзі відбулося 14-те засідання Ради з питань співробітництва Україна – ЄС під головуванням Прем'єр-міністра України М. Азарова та Високого представника ЄС з питань закордонних справ та безпекової політики, віце-президента Європейської комісії К. Ештон. Під час засідання сторони обговорили питання внутрішньої ситуації в Україні та Європейському Союзі, перебіг переговорів про укладення Угоди про асоціацію, шляхи поглиблення взаємодії з питань зовнішньої політики та безпеки, співпраці у сфері юстиції, свободи і безпеки, включаючи прогрес у безвізовому діалозі, перспективи посилення торговельно-економічного й секторального співробітництва, а також обмінялися думками щодо актуальних міжнародних питань.

На засіданні українська сторона представила основні елементи Програми реформ Президента України та поінформувала про підсумки перших ста днів роботи нового керівництва України. У свою чергу, ЄС підтвердив прагнення надавати всебічну підтримку процесам реформ в Україні, які сприятимуть зростанню української економіки та соціального добробуту. У рамках переговорів сторони погодилися приділити особливу увагу питанням подальшої реалізації в Україні судової реформи, реформи системи державного управління, продовження боротьби з корупцією. Під час засідання делегації від України та ЄС високо оцінили співпрацю у сфері зовнішньої та безпекової політики. Представники Європейського Союзу привітали приєднання України до

заяв і позицій ЄС із питань міжнародного життя, а також внесок України в урегулюванні криз. Сторони домовилися посилити механізм політико-безпекових консультацій для забезпечення подальшого зближення позицій України та ЄС на міжнародній арені. Під час засідання було прийнято Спільний звіт щодо прогресу в імplementації Порядку денного асоціації Україна – ЄС.

9 липня 2010 р. відбувся робочий візит до Києва президента Європейської ради Германа ван Ромпея, спрямований на ознайомлення з політичною ситуацією в Україні та викладення бачення Євросоюзу перспектив подальшого розвитку відносин.

13 вересня 2010 р. Президент України В. Янукович здійснив робочий візит до Брюсселя для переговорів з президентом Європейської комісії Жозе Мануелем Баррозу та президентом Європейської ради Германом ван Ромпеєм. Цей візит приніс три важливі результати. *По-перше*, було офіційно зафіксовано, що План дій, який визначатиме умови, котрі має виконати Україна, щоб запровадити безвізовий режим з ЄС, буде внесено в порядок денний наступного саміту Україна – ЄС. *По-друге*, було окреслено загальний підхід до створення поглибленої зони вільної торгівлі. У промові за підсумками зустрічі з президентом Європейської ради Г. ван Ромпеєм В. Янукович наголосив, що Україна виступає за «таку зону вільної торгівлі, яка передбачатиме поступову інтеграцію економіки України до спільного ринку Євросоюзу». І *по-третє*, під час візиту Президент України заявив, що 24 вересня має бути підписаний протокол про приєднання України до Договору про енергетичне співтовариство.

Кульмінацією політичного діалогу двох сторін у 2010 р. стало проведення 22 листопада у Брюсселі 14-го саміту Україна – ЄС. Він виявився доволі плідним з погляду як підписаних документів, так і озвучених очільниками Євросоюзу політичних сигналів стосовно подальших перспектив відносин і очікувань Брюсселя від українського керівництва. Під час саміту було укладено два головні документи – План дій щодо лібералізації візового режиму, який містить перелік заходів, необхідних для запровадження безвізового режиму, та Протокол до Угоди про партнерство та співробітництво між Україною і ЄС про Рамкову угоду між Україною і ЄС про загальні принципи участі України в програмах Співтовариства. Сторони представили також 4-й Спільний звіт про прогрес у переговорах щодо Угоди про асоціацію.

Разом з тим, здобутки саміту у вимірі відносин Україна – ЄС не можна зводити лише до підписаних документів, а доцільно

насамперед звернути увагу на сигнали, які пролунали у виступах президента Європейської ради Германа ван Ромпея та голови Єврокомісії Жозе Мануеля Баррозу. Найперше, що привертає увагу в цих виступах, це їхня *сфокусованість* не стільки на досягнутих домовленостях, скільки *на подальших кроках, які необхідно здійснити, і на завданнях, які потрібно виконати*. Обидва очільники ЄС наголосили на рішучій налаштованості на завершення переговорів та укладання Угоди про асоціацію протягом 2011 р. ЄС дедалі наполегливіше вказує на те, що проведення реформ є неодмінною передумовою наближення України до євроінтеграційних процесів.

13 грудня 2010 р. міністр закордонних справ України К. Грищенко взяв участь у другому засіданні міністрів закордонних справ ЄС і країн «Східного партнерства», під час якого були розглянуті можливості для подальшого вдосконалення цього проекту.

Аналіз тенденцій, характерних рис та офіційних позицій

У 2010 р. відносини України та Європейського Союзу активізувалися за всіма напрямками. Цьому сприяла низка обставин. *По-перше*, внутрішні перетворення, які відбулися як в Україні з приходом до влади Президента В. Януковича та його команди, так і в Євросоюзі з набуттям чинності Лісабонським договором та адаптацією його інституційної архітектури, істотною мірою вплинули на позиціонування обох сторін у європейській системі. Ці перетворення спричинили процес переосмислення засад зовнішньої політики обох сторін, який мав безпосередні наслідки для двосторонніх взаємин. Причому як для ЄС, так і для України цей процес не є завершеним. Він триватиме і принаймні найближчим часом визначатиме перебіг взаємодій між сторонами.

По-друге, особливості двостороннього діалогу у 2010 р. полягали в тому, що Україна та ЄС перейшли від декларування намірів до конкретних кроків у напрямі їх реалізації, де інтереси сторін виявляються не завжди ідентичними. І *по-третє*, зміна геополітичного контексту в Європі під впливом нормалізації відносин Заходу з Росією ставить перед провідними потугами принципово відмінні завдання з формування нових структур регулювання процесів та розв'язання існуючих проблем на Європейському континенті. Унаслідок цього існуючі на попередній

стадії формати й ініціативи певною мірою втрачають свою придатність і потребують якісної ревізії відповідно до нового контексту й генерованих ним тенденцій. Найперше це стосується Європейської політики сусідства та «Східного партнерства», процес адаптації яких був ініційований у 2010 р.

Найважливішою тенденцією у відносинах Україна – ЄС у 2010 р. стало переосмислення офіційного українського бачення пріоритетів і шляхів просування цих відносин. Попри те, що європейська інтеграція продовжувала декларуватись як головний пріоритет зовнішньої політики України за нової влади, український підхід до реалізації євроінтеграційного курсу зазнав помітних змін у контексті загальної ревізії характеру і шляхів розвитку держави, що, у свою чергу, викликало відповідну реакцію органів та держав ЄС і зумовило характер двосторонніх відносин протягом року.

Для чинного українського керівництва притаманне прагматичне бачення процесу інтеграції до ЄС не стільки як інструменту утвердження європейської ідентичності України чи отримання статусних і політичних переваг у поточному контексті, скільки як засобу забезпечення економічного прогресу та здійснення внутрішніх перетворень. Київ убачає у ЄС насамперед найвагомніше джерело ресурсів, необхідних для модернізації країни. Це підтверджує позиція Президента В. Януковича, викладена в інтерв'ю газеті «2000» від 3 червня 2010 р.: «Членство в ЄС – не самоціль. Стрижнем нової політичної лінії в Україні є відновлення та енергійний розвиток вітчизняної економіки, впровадження інновацій, нових стандартів якості, нових критеріїв ефективності державних структур». Указуючи на провідні позиції ЄС у цих сферах, Президент наголошує, що євроінтеграція «є орієнтиром не тільки для України, а й для всіх інших без виключення країн Європи». Але при цьому *відносини з Європейським Союзом необхідно «перевести у практичну, прагматичну площину».*

Подібний підхід, орієнтований більшою мірою на зближення з ЄС як на процес упровадження європейських норм і стандартів, а не сфокусований виключно на його перспективному результаті, а саме набутті членства, можна вважати цілком доречним за нинішніх умов. Адже проблеми, пов'язані з проведенням внутрішнього реформування, залишаються найнагальнішими для просування відносин з ЄС. Київ продовжує наголошувати на прагненні

отримати перспективу членства в ЄС, але робить це не шляхом систематичного педалювання цієї теми, погодившись відкласти її розгляд насамкінець переговорів щодо Угоди про асоціацію, а шляхом демонстрації негативних наслідків відсутності перспективи членства України для реалізації завдань політики Євросоюзу. Зокрема це стосується небажання України брати на себе зобов'язання, аналогічні зобов'язанням країн-кандидатів, без визнання принаймні її гіпотетичної здатності вступити до ЄС. Тому існуючий підхід України до просування відносин з ЄС можна охарактеризувати як прагнення селективного поглиблення співробітництва в тих сферах, які становлять першочерговий політичний та економічний інтерес, за збереження загальної орієнтації на приєднання до євроінтеграційного об'єднання в перспективі.

Загалом для нового українського уряду європейська інтеграція являє собою водночас найменш суперечливий і найбільш обтяжливий вектор зовнішньої політики. Найменш суперечливий, тому що, *по-перше*, декларування стратегічної пріоритетності європейської інтеграції дає змогу підтримувати імідж проєвропейської налаштованості й не викликає особливих заперечень в українській громадськості, а *по-друге*, тому що основні параметри й орієнтири діалогу з Європейським Союзом – Угода про асоціацію, «Східне партнерство», поглиблена та всеосяжна зона вільної торгівлі, безвізовий режим та енергетичне співробітництво – були закладені за попередньої влади й не потребують структурних трансформацій, на відміну від стосунків з Росією чи США. Найбільш обтяжливий – через те, що на даному етапі необхідно визначити остаточну конфігурацію цих погоджених форматів співпраці, розв'язати проблеми, які залишились нерозв'язаними в минулі роки, та наповнювати ці формати конкретним практичним змістом.

Зрушення в українському позиціонуванні, а також у геополітичному контексті Східної Європи обумовлювали дію інших тенденцій у політичному діалозі Україна – ЄС. Питання, які розглядалися в його рамках, можна умовно розподілити на три блоки: *по-перше*, питання просування двосторонніх відносин між Україною та ЄС, *по-друге*, питання внутрішнього розвитку України і, *по-третьє*, питання міжнародного характеру, які становлять спільний інтерес для обох сторін. Розглянемо детальніше тенденції, актуальні на кожному із цих рівнів.

На рівні двосторонніх відносин у 2010 р. спостерігалось перенесення основного фокусу дебатів з магістральних політичних

питань на питання практичної взаємодії. По суті, Україна намагалася форсувати надання їй тих форматів зближення, які фігурують як перспективні «винагороди» у програмі «Східне партнерство». Унаслідок цього відбулась, *по-перше*, поступова автономізація відповідних практичних сфер, перетворення їх на самостійні напрями діалогу, а *по-друге*, їхня політизація, тобто проекція на них поточних політичних дилем. *Недостатня узгодженість базових політичних параметрів відносин призводить до того, що практичні питання стають об'єктами політичного торгу*, а прогрес навіть на окремих секторальних чи суто технічних напрямках перетворюється на предмет палких політичних дебатів і залежить від наявності ситуативної політичної згоди між державами – членами Євросоюзу. Це суттєво ускладнює його досягнення й не гарантує подальшого просування.

Іншими словами, *тактичний успіх в отриманні позитивних сигналів від Брюсселя в певному питанні ще не означає стратегічних переваг як у даній конкретній сфері, так і в наближенні до євроінтеграційної спільноти як такому. Згода ЄС розглядати можливості й умови запровадження нового формату взаємодії з Україною не розв'язує фундаментальних політичних дилем відносин Україна – ЄС, але демонструє нагальність і невідкладність їхнього розв'язання.*

Найбільш очевидним прикладом цієї тенденції є те, як упродовж 2010 р. вирішувалося питання просування України до безвізового режиму з Євросоюзом. При тому, що підготовка Угоди про асоціацію й надалі залишається центральним політичним процесом у відносинах Україна – ЄС, діалог з візових питань набуває ознак окремого важливого напрямку цих відносин з власним політичним і практичним компонентом і, що примітно, перетворюється на один з головних критеріїв ефективності цих відносин, поряд зі спроможністю домогтися підписання Угоди про асоціацію до кінця 2011 р.

Перебіг переговорів щодо надання Україні документа з переліком умов, необхідних для запровадження безвізового режиму, цілком підтвердив описану тенденцію. Попри суто технічну природу цього питання й відсутність принципових практичних перешкод, його вирішення відбувалось у виключно політичному контексті, де двома найвагомими факторами виступали, по-перше, доцільність надання Україні перспективи безвізового режиму як такої, і по-друге, співвідношення процесів переходу до безвізового режиму з Україною та з Росією.

Ще однією тенденцією, яка визначала характер відносин Україна – ЄС минулого року, було цілком очевидне *посилення розбіжностей стосовно принципів та умов євроінтеграційного поступу України*. Незважаючи на те, що нинішня прагматична позиція українського керівництва вважається в європейських колах конструктивнішою, ніж систематичне педалювання питання перспективи членства, її навряд чи можна вважати зручною, особливо у сферах, які зачіпають українські економічні інтереси. Україна відмовляється виступати в ролі пасивного виконувача вимог ЄС, висуваючи власні умови просування відносин. Упродовж 2010 р. з боку ЄС часто лунав месидж стосовно того, що ті форми й інструменти зближення, які пропонує Брюссель, мають важливе значення для України й можуть надати їй істотні переваги, тому вона сама має бути зацікавлена в їх реалізації. Київ, зі свого боку, наголошував на тому, що він самостійно визначатиме темпи й методи інтеграції до ЄС. Сторони висувають відмінні вимоги: ЄС прагне від України чітких зобов'язань і термінів здійснення реформ, Україна – зобов'язань з боку ЄС щодо надання підтримки як передумови для їх здійснення та свідчень готовності до переходу до масштабніших форм зближення вже в найближчій перспективі. Подекуди це призводить до певного політичного дисонансу й концептуальної невизначеності, яка частково компенсується за рахунок політичної волі сторін до руху вперед завдяки усвідомленню факту відсутності реалістичних альтернатив.

Що стосується **внутрішнього розвитку України**, то рівень двостороннього діалогу не тільки залишився центральним пунктом його порядку денного, а й став об'єктом підвищеної уваги з боку європейських інститутів. З одного боку, це є цілком логічним і виправданим, оскільки здійснення внутрішніх перетворень – ключова умова зближення з Євросоюзом. З другого – суперечливість і неоднозначність внутрішньополітичних процесів в Україні подекуди призводить до перегляду тих оцінок дотримання в Українській державі базових європейських цінностей, які сформувалися й усталилися протягом попереднього періоду.

Серед різних аспектів внутрішнього розвитку України найважливішими в діалозі з ЄС виступають три групи питань: *по-перше*, питання забезпечення належної якості державного управління, які стосуються як дієздатності політичної системи країни загалом, так і функціонування української адміністративної

системи зокрема; *по-друге*, питання регулювання пріоритетних практичних сфер суспільного життя, насамперед економіки й енергетики; *по-третє*, питання гарантування основних демократичних прав і свобод. На момент приходу нової влади офіційні особи ЄС робили головний акцент на питаннях другої та першої груп. У європейських колах домінувало переконання, що здійснення реформ в Україні гальмується через гостру політичну конкуренцію всередині владної команди, спричинену недостатньою збалансованістю конституційного механізму розподілу повноважень і слабкістю адміністративної системи.

З формуванням нової провладної парламентської більшості й уряду первинні перешкоди на шляху проведення реформ нібито були усунені. Саме тому Брюссель починає активно стимулювати нове українське керівництво з перших місяців його діяльності до реалізації нагальних реформ у найбільш проблемних ланках регулювання економіки країни, відзначаючи поряд із цим необхідність подальшого вдосконалення конституційного ладу, але не роблячи на цьому першочерговий акцент. Блискавичне повернення до Конституції 1996 р., зміни виборчого законодавства і специфіка виборів до місцевих органів влади поряд з іншими хвилюючими проявами в діяльності органів державної влади призвели до подальшої актуалізації питань *першої* та *третьої* груп. Проте це не означає, що вони перетворилися на визначальний фактор, здатний задавати загальну динаміку відносин.

Євросоюз бачить першочерговим завданням налагодження ефективних і прозорих правил регулювання економічних процесів в Україні згідно з нормами і стандартами ЄС та становлення дієвої адміністративної системи, тоді як чинники, пов'язані із загальним політичним становищем у державі та гарантуванням демократичних свобод розглядаються як важливі, але додаткові у виробленні загальної лінії у відносинах з Україною. ***Українська влада вибудовує свою тактику в спілкуванні з європейськими інститутами відповідно до цієї ієрархії пріоритетів, яка полягає в селективній та поверхневій європеїзації:*** презентації масштабних ініціатив з реформування в галузях, що є пріоритетними для ЄС (часто без негайного впровадження), за рахунок яких можна було нівелювати суперечливий стан в інших сферах відносин.

У відповідь на це Брюссель намагається здійснювати вплив на українську владу шляхом, з одного боку, здійснення тиску

в напрямі пришвидшення темпу й масштабу проведення системних реформ у країні, а з другого – надання серйозних, на його думку, стимулів для цього у вигляді додаткових коштів, можливості отримання нових кредитів чи перспектив переходу на вищий рівень взаємодії. Але разом з тим лінію ЄС важко назвати послідовною: на даному етапі *Євросоюз володіє небагатьма важелями і стимулами для того, щоб спонукати українську владу до такого реформування*, до того ж державам – членам ЄС і комунітарним органам складно виробити такі механізми, які зумовлювали б підвищення мотивації країн Східної Європи до проведення внутрішніх перетворень і водночас задовольняли власні прагматичні інтереси членів співтовариства.

Тому діалог з питань внутрішнього розвитку, який, за задумом, має стати рушійною силою «м'якої інтеграції» країн Східної Європи, насамперед України, до євроінтеграційного об'єднання, поки що не відповідає цій функції, не в останню чергу завдяки їхньому підпорядкуванню вищезгаданій логіці політичного торгу.

Питання міжнародного характеру набувають дедалі більшої ваги у відносинах Україна – ЄС, оскільки саме в цих питаннях Євросоюз має найбільшу зацікавленість в Україні, а Україна має можливості для утвердження власних позицій як надійного й необхідного партнера, який може сприяти розв'язанню нагальних проблем принаймні у просторі Східної Європи. Найбільш значущими серед цих питань є врегулювання придністровського конфлікту, ситуація в Білорусі, просування «Східного партнерства», партнерство з Росією та, зрештою, енергетична тематика.

На цьому рівні діалогу розгортаються дві різноспрямовані тенденції, які за певних умов можуть викликати значний політичний дисонанс. З одного боку, Київ демонструє схильність до вироблення власної позиції з розв'язання проблем у її безпосередньому зовнішньому оточенні і претензію на більш активну та автономну роль у процесі їх урегулювання, намагаючись при цьому дотримуватися балансу щодо позицій провідних європейських потуг. З іншого боку, Брюссель, з розумінням поставившись до кроків у напрямі нормалізації українсько-російських відносин, не завжди готовий сприймати Україну як самостійного гравця, очікуючи натомість слідування у фарватері його власної лінії. Тому питання налагодження політичної координації між сторонами видається доволі актуальним за сучасних умов.

Наслідки подій і тенденцій

Події та тенденції у відносинах Україна – ЄС у 2010 р. винесли на перший план проблему недостатньої ефективності існуючої політики Євросоюзу у Східній Європі та необхідність її адекватної адаптації. Ця проблема дається взнаки на всіх трьох ключових рівнях цієї політики – геополітичному, двосторонніх відносин та на рівні стимулювання внутрішніх перетворень у країнах-партнерах.

На геополітичному рівні зрушення останніх років привели до перетворення ЄС на провідну нормативну потугу в просторі Східної Європи¹, унаслідок чого геополітична якість відносин Україна – ЄС зазнала суттєвих змін: з додаткового каналу наближення до західної спільноти ці відносини набувають ролі базового «локусу» стратегічних взаємозв'язків між сторонами, тоді як їхній зміст та практичне наповнення не завжди відповідають цій ролі. У виробленні тих чи інших аспектів політики щодо України Євросоюз за інерцією продовжує орієнтуватися скоріше на внутрішні дискусії стосовно подальшого поглиблення європейської інтеграції, ніж на фундаментальні геополітичні імперативи. Такий стан речей, поряд із браком згоди щодо базових політичних параметрів відносин, створює атмосферу стратегічної невизначеності, яка дедалі більше ускладнює процес трансформації геополітичної організації Європейського континенту.

На рівні двосторонніх відносин описані тенденції актуалізують проблему оптимізації механізму взаємодії зі східними сусідами, зокрема перегляду дії принципу обумовленості (*conditionality*). До сьогодні, незважаючи на її запровадження як базового принципу політики Євросоюзу ще на етапі ініціювання Європейської політики сусідства, обумовленість у відносинах Україна – ЄС фігурувала у вельми обмеженому обсязі. Будучи певним чином задіяною на мезорівні – на окремих напрямках секторальної співпраці, вона була практично відсутня на макрополітичному рівні, що ставило під сумнів ключове значення логіки обумовленості в ЄПС узагалі². В українському випадку це

¹ Jackson B. P. A Turning Point for Europe's East // Policy Review. – 2010. – № 160. – <http://www.hoover.org/publications/policy-review/article/5292>.

² Casier T. To Adopt or Not to Adopt: Explaining Selective Rule Transfer under the European Neighbourhood Policy // European Integration. – 2011. – Vol. 33. – № 1. – P. 37–53.

підтверджується на прикладі того, що найбільш значущі кроки з просування відносин не були результатом виконання тих чи інших вимог чи критеріїв, а визначались дещо відмінними факторами. Початок переговорів про нову посилену Угоду був пов'язаний з практичною потребою у виробленні нових договірних рамок відносин після завершення терміну дії Угоди про партнерство та співробітництво.

Установлення статусу цієї Угоди як Угоди про асоціацію стало можливим завдяки відповідній французькій ініціативі та сприятливій внутрішній кон'юктурі в ЄС на тому етапі. Відкриття переговорів про створення зони вільної торгівлі залежало від вступу України до Світової організації торгівлі. Зрештою, виявилось, що План дій з лібералізації візового режиму, погоджений на останньому саміті Україна – ЄС, виступає чи не першим реальним випадком застосування принципу обумовленості у відносинах. І вже на етапі його вироблення перед ЄС постала складна дилема між політичними імперативами, практичними інтересами та актуальними завданнями політики ЄС у Східній Європі.

Ключовою проблемою в цьому плані є те, що донедавна зазначені компоненти політики ЄС існували майже автономно й вельми спорадично взаємодіяли один з одним. Це й стало головною перешкодою на шляху ефективної реалізації принципу обумовленості, сформульованого як зближення з країнами-партнерами у відповідь на імплементацію ними норм і правил ЄС. *Проекція власних норм є для Євросоюзу інструментом реалізації завдання зі стабілізації простору сусідства, запровадження нових форматів у відносинах з країнами цього простору має в зазначеному процесі лише інструментальну цінність як засіб стимулювання нормативної конвергенції.* Іншими словами, ЄС зацікавлений не у становленні цих форматів як таких, а тільки у трансформаційних ефектах, які вони можуть мати на сусідні країни. Однак їх становлення автоматично несе як політичні імплікації для євроінтеграційної спільноти (геополітична відповідальність, співвідношення з перспективою членства, підвищення ролі цих країн у процесах інтеграції), так і суто практичні наслідки (витрати на сприяння здійсненню трансформацій, посилення конкуренції на ринку ЄС, міграційні виклики), відносно яких у держав – членів ЄС немає чіткого консенсусу і які часто починають серйозно розглядатися лише на оперативній стадії надання того чи іншого формату.

Процес погодження Плану дій з лібералізації візового режиму являв собою класичний приклад цієї проблеми, розв'язання якої залежало передусім від досягнення політичного компромісу всередині ЄС. Але навіть якщо держави й інститути ЄС дійшли часткової політичної згоди, достатньої для надання самого Плану, це не знімає суперечностей щодо практичних аспектів цього процесу, які дедалі активніше проявлятимуться в міру того, як остаточний перехід до безвізового режиму з Україною набуватиме актуальності в порядку денному відносин Україна – ЄС.

На рівні стимулювання внутрішніх перетворень потрібно визнати, що порядок і напруга проведення реформ, окреслені як у базових документах співпраці Україна – ЄС останніх років (План дій у рамках ЄПС, Порядок денний асоціації), так і в документах поточного діалогу («матриця Фюле»), так і не стали загальнодержавною програмою модернізації країни, як сподівалися деякі європейські діячі. Подекуди таку ситуацію пов'язують з браком достатньо ефективних стимулів з боку Європейського Союзу, але її головною першопричиною є характер внутрішньополітичних процесів в Україні та особливості прийняття рішень керівництвом Української держави.

Специфіка політичного життя в Україні зумовлює домінування у процесі прийняття рішень факторів внутрішнього рівня, серед яких європейська інтеграція фігурує вельми умовно. *ЄС не є впливовим учасником внутрішньополітичних дискусій в Україні, не має самостійного помітного позиціонування в її media-просторі та не є активним суб'єктом економічної системи країни.* До того ж, сфери та заходи, на яких робить наголос Брюссель, не завжди відповідають пріоритетним завданням українського реформування. За таких умов будь-які зовнішні стимули залишатимуться на другому плані й не матимуть бажаних трансформаційних ефектів. Є два шляхи, якими можна змінити ситуацію: *по-перше*, перетворення ЄС на активного актора в українській внутрішній політиці, *по-друге*, зміна сутності і специфіки української політики як такої.

Досягнення і прорахунки

Перебіг відносин з Євросоюзом у 2010 р. приніс для України низку досягнень переважно тактичного характеру та декілька суперечливих результатів, які самі по собі ще не є прорахунками, але за певних умов можуть призвести до істотних ускладнень у відносинах Україна – ЄС. При цьому основні стратегічні дилеми як у власне політиці Євросоюзу у Східній Європі, так і у відносинах Україна – ЄС залишаються не до кінця вирішеними, що робить дещо відносним значення поточних перипетій.

Серед досягнень української дипломатії на євроінтеграційному напрямі у 2010 р. у першу чергу варто назвати *укладання Плану дій з лібералізації візового режиму*, який відкриває перспективу переходу до безвізового режиму в цілком реалістичні терміни. Найвагомим здобутком у цьому процесі є те, що він продемонстрував здатність України самостійно виносити пріоритетні для неї питання на порядок денний діалогу з ЄС та домагатися їх позитивного вирішення. *Незавершений та обмежений зміст політики Європейського Союзу залишає спектр можливостей для проведення Україною проактивного ініціативного курсу* й висування власних альтернатив щодо вирішення окремих політичних чи практичних питань, відносно яких ЄС не має однозначно сформованої позиції.

До певної міри це стосується й визначення політичних параметрів відносин. Свого часу саме українська формула політичної асоціації та економічної інтеграції була взята на озброєння європейською стороною і згодом покладена в основу «Східного партнерства». На даному етапі Україна має проявити ініціативу в наповненні цієї формули конкретним політичним і практичним змістом.

Позитивною можна також вважати досягнуту 2010 р. *домовленість про посилення механізму політико-безпекових консультацій для забезпечення подальшого зближення позицій України та ЄС на міжнародній арені*. Удосконалення координації української та європейської дипломатії є першочерговою умовою для зміцнення міжнародної суб'єктності України. Але головною змінною в цьому питанні залишається позиція ЄС та його готовність враховувати українські аргументи під час ухвалення політичних рішень.

Серед відносних **прорахунків** можна назвати *перенесення на завершальну стадію переговорів щодо укладання Угоди про асоціацію* найбільш проблемних політичних питань, у тому числі питання фіксації в тексті Угоди перспективи членства України в ЄС. З одного боку, це було цілком закономірне з огляду на оновлену українську позицію рішення, яке дало змогу на певний час знизити гостроту дебатів стосовно цих питань. З другого боку, вироблення конфігурації майбутньої Угоди відбувається, виходячи з базової політичної формули відносин, яка може й не фігурувати під час переговорів, але негласно бути цілком реальною, особливо для представників ЄС. Вироблення Угоди про асоціацію з Україною відбувається без попереднього погодження перспективи членства, відповідно її конфігурація не буде однозначно орієнтована на цю перспективу. Тому очевидно, що в цьому питанні Київ може розраховувати лише на певне компромісне формулювання, проміжне між українськими амбіціями й консенсусом усередині ЄС, наявним на етапі його обговорення.

Викликає сумніви також доцільність проголошення жорстких часових рамок прогресу на основних напрямках відносин, зокрема підписання Угоди про асоціацію до кінця 2011 р. та запровадження безвізового режиму до початку Чемпіонату Європи з футболу у 2012 р. Це генерує завищені очікування як громадськості всередині країни, так і європейської спільноти й може стати додатковим фактором тиску під час переговорів.

Примітно, що, на відміну від візового питання, політичну волю щодо укладання Угоди про асоціацію протягом найближчого року виявляють як українські посадовці, так і офіційні особи ЄС. Такий форсований підхід можна пояснити двома міркуваннями: *по-перше*, Євросоюзу потрібно закріпити євроінтеграційний курс України, а *по-друге*, Брюсселю необхідні нові, дієвіші важелі впливу на українське керівництво, ніж ті, які пропонують діючі формати.

Висновки

Отже, політичний діалог Україна – ЄС у 2010 р. дав змогу позначити головні проблеми й орієнтири у відносинах і закласти передумови для переходу до нового етапу політичного та практичного зближення. Це суттєво підвищує обсяг викликів і завдань, які постануть перед сторонами у 2011 р. Водночас атмосфера стратегічної невизначеності й неусталеність базових політичних параметрів відносин багато в чому збільшують залежність кінцевого результату від ситуативної політичної кон'юнктури як в Україні, так і в Євросоюзі.

Що найважливіше, за нинішніх умов якість відносин Україна – ЄС перетворюється на ключовий фактор утвердження їхніх політичних позицій. Для України головне питання полягає в тому, яку роль вона зможе відігравати щодо євроінтеграційного об'єднання й чи здатна вона перетворитися на надійного конструктивного партнера, чи навпаки, залишиться джерелом проблем і викликів. Для Євросоюзу здатність налагодити оптимальні механізми стабілізації та регулювання процесів у Східній Європі визначатиме не тільки його власний статус і авторитет, а й перспективи становлення нової політичної конфігурації Європейського континенту на кооперативних засадах.

У цьому контексті перед Україною постає низка важливих завдань у відносинах з Європейським Союзом на найближчий період:

1) *на рівні двосторонніх відносин* – остаточно закріпити базові політичні параметри відносин; запропонувати власне бачення сутності, компонентів і конкретного змісту політичної асоціації з ЄС; визначити сфери, шляхи й інструменти посилення власного залучення до євроінтеграційних процесів і до процесу прийняття рішень з пріоритетних питань; виробити власне уявлення про те, як мають розвиватися відносини Україна – ЄС після укладання Угоди про асоціацію;

2) *на рівні сприяння внутрішньому розвитку* – встановити необхідний обсяг та засоби підтримки з боку ЄС внутрішніх перетворень в Україні; посилити значення європейської інтеграції як фактора під час ухвалення внутрішньополітичних рішень; переглянути тактику «селективної європеїзації» в напрямі системнішого здійснення необхідних реформ та зближення з євроінтеграційною спільнотою;

3) *на геополітичному рівні* – сприяти розбудові на основі діючих та нових форматів політичного діалогу дієвих механізмів координації політичних стратегій сторін з питань, які становлять спільний інтерес; максимально долучитись до процесу ревізії Європейської політики сусідства та підготовки її стратегічного огляду; стимулювати ЄС до налагодження ефективних інструментів регулювання процесів у загальноєвропейському масштабі за участю всіх провідних акторів.

§ 2. Курс на стрімке зближення з Росією: чи можлива подвійна асиметрична інтеграція?

2010 рік по праву можна вважати історичною віхою зміни парадигми розвитку українсько-російських відносин, що склалися із часів здобуття Україною незалежності та державного суверенітету. Головною рисою цього процесу стало зникнення конфронтаційної тенденції у відносинах України та Росії, породженої антагонізмом їхніх національних інтересів. Антагонізм цей був знятий завдяки кардинальній ревізії системи національних інтересів України на російському напрямі, зміні зовнішньополітичного курсу країни, її стратегічних пріоритетів, а також системи політичної влади в Україні. Ціною «нормалізації» відносин з Росією стало перетворення України в геополітичному сенсі з «буферної зони» на зону російського домінування, поступова втрата своєї зовнішньополітичної суб'єктності в українсько-російських відносинах і регіонального лідерства, погіршення міжнародного іміджу, а також поглиблення асиметричної залежності.

Росія ж завдяки подібній нормалізації відносин змогла надзвичайно успішно реалізувати весь комплекс власних національних інтересів у відносинах з Україною, а також зміцнити своє геополітичне позиціонування й посилити вплив на Європу. Фактично *2010 р. приніс Росії велику геополітичну перемогу над Заходом*, оскільки завдяки поверненню України у сферу російського домінування Кремлю вдалося значно потіснити позиції ЄС і США у Східній Європі та послабити їхню присутність у цьому регіоні. Крім того, у 2010 р. Росія була дуже успішною в реалізації своєї головної зовнішньополітичної мети – відновлення свого статусу як глобального гравця, великої держави і провідного центру сили на всьому євразійському просторі. Україна в цьому процесі відіграла ключову роль. Саме відновлення геополітичного великодержавного статусу, поряд з потребою в модернізації,

було й залишається головною стратегічною метою Росії у відносинах з Україною, реалізація якої значною мірою і становила основний зміст українсько-російських відносин у 2010 р.

Україна як театр війни ідентичностей

Як зазначив міністр закордонних справ України Костянтин Грищенко у своїй статті «Україна як загальноєвропейський чинник», нова влада держави позиціонує Україну як ключову ланку, що об'єднує Схід і Захід Європейського континенту³. Справді, Україна посідає положення «центрної» держави на геополітичному ландшафті Європи й у цьому положенні може відігравати різну роль: сполучної ланки, буфера, форпосту, плацдарму тощо. Ролі, які грає центрова держава, обираються, як правило, не нею самою, а надаються сильнішими державами. В умовах багатопольярного світу така роль визначається потужнішим полюсом. Очевидно, що кожний з полюсів при цьому прагне встановити власний контроль над центрною державою.

Росія, поставивши своєю метою закріпити за собою статус одного з двох основних центрів сили в Європі, відвоювала собі в Заході Україну. Цю геополітичну перемогу Росії над Заходом визнають навіть провідні американські експерти в галузі міжнародної політики. Так, провідне американське аналітичне видання «Stratfor» опублікувало великий експертний матеріал про фактичну стратегічну перемогу Росії в Україні, коли Кремль повернув собі позиції «у стратегічно важливій для себе країні і не дав Заходу завоювати там плацдарм»⁴. У матеріалі зазначається, що Росія за кілька останніх років відновила свій вплив на більшій частині території колишнього СРСР. Це стало можливим унаслідок воєнної перемоги Росії над Грузією. Але остаточного закріплення сфери свого геополітичного домінування в Європі Росії вдалося досягти тільки у 2010 р., після повернення в цю сферу України. Як зазначає часопис, фактично «одразу ж після геополітичного розвороту України щодо Заходу за Януковича Росія справді розпочала своє геополітичне відродження»⁵.

³ Грищенко К. Україна як загальноєвропейський чинник // Дзеркало тижня. – 2011. – 14 січня.

⁴ Ukraine's Place in Russia's Evolving Foreign Policy. – http://www.stratfor.com/sites/all/themes/zen/stratfor_plain/images/logo_stratfor.gif?2.

⁵ Ibid.

Отже, Україна у 2010 р. справді стала ключовою ланкою в ланцюзі тих геополітичних перемог, які Росія отримала над Заходом останніми роками. У цей період Росія значною мірою досягла тих стратегічних цілей, які вона ставила перед собою в зовнішньополітичній сфері. *По-перше*, вона закріпила за собою статус впливового центру – геополітичного полюса – саме в Європі. *По-друге*, Росія задекларувала сферою своєї геостратегічної відповідальності той регіон Східної Європи, який не належить ані НАТО, ані ЄС, і радикальних заперечень з боку цих провідних організацій на таку претензію вона не отримала. *По-третє*, Росії вдалося значною мірою знівелювати дисбаланс у силі із Заходом і перевести відносини з ним з асиметричних у симетрично-асиметричні, тобто досягти певного паритету в стосунках. Символічною подією в наближенні стосунків Заходу й Росії до симетричного типу стало підписання «Празького договору» про СНО між США і РФ у квітні 2010 р. Слід зазначити, що тенденція до зміни балансу сили на користь Росії стала можливою не стільки за рахунок посилення самої Росії, скільки внаслідок послаблення Заходу.

Посилення розбіжностей між США і Європою, суперечності й відсутність консенсусу всередині ЄС із приводу його відносин з Росією, наслідки глобальної фінансово-економічної кризи, зміна зовнішньополітичних пріоритетів американської зовнішньої політики за президентства Б. Обами та послаблення провідної ролі США у світі врешті-решт призвели до «перезавантаження» відносин з Росією. Усе це значно послабило позиції Заходу у відносинах з Росією в боротьбі за цю східну частину геополітичного простору Європи.

З іншого боку, авторитарний режим давав російському керівництву, на відміну від консенсусної демократії Заходу, можливість швидко мобілізувати необхідні для зовнішньополітичних цілей ресурси, консолідувати суспільство й домогтися досягнення певного паритету інтересів із Заходом, принаймні щодо Східної Європи. Проте повернення Росією сфери свого геополітичного домінування ще не означає остаточної капітуляції Заходу перед Росією. За передбаченням С. Гантінгтона, у ХХІ ст. протистояння чи гостра конфронтація між Заходом і Сходом матиме цивілізаційний вимір. Це означає, що, не вигравши цивілізаційну війну в Заході, Росія може втратити відвойовані в нього геостратегічні позиції, перше місце серед яких посідає Україна.

Таким чином, перед російським керівництвом залишаються не розв'язаними дві стратегічні проблеми. Перша – яку

цивілізаційну модель можна протиставити європейській цивілізаційній ідентичності, щоб закріпити за собою цю східну частину Європи чи колишнього пострадянського простору, тобто ту частину, яка в історичному минулому належала Російській імперії? Друга – яка модель російського державного устрою може бути прийнятною на цій геополітично «відвойованій» території Європи? Перша проблема є, безумовно, центральною, оскільки стосується ментальності й ідентичності народу, котрий мешкає в цьому регіоні Європи. Без розв'язання цієї проблеми жодна модель російської державності не може бути життєздатною – цю тезу довела сама ж російська історія на прикладі Фінляндії, Польщі, країн Балтії.

Те, що ментальність народів цього регіону Європи відмінна від російської, визнають самі росіяни. Громадяни ж країн, що утворилися на теренах Східної Європи, здебільшого ідентифікують себе і свої країни радше з Європою, ніж із Росією. Не випадково, що самі ж російські експерти й політологи вводять в обіг новий термін «проміжна Європа» або «Нова Східна Європа» для позначення пострадянських країн, які межують з Європейським Союзом. Ці терміни, як зазначає відомий російський політолог Аркадій Мошес, віддзеркалюють головне: по-перше, утворення спільноти, у якій «пострадянський» компонент ідентичності поступово замінюється «європейським» чи «квазієвропейським», а по-друге – проміжне, окреме від Росії та від Заходу, геополітичне положення⁶.

Цей новий регіон Європи охоплює Україну, Білорусь і Молдову. За твердженням директора Московського центру Карнегі Д. Треніна, «Нова Східна Європа» має низку специфічних рис, які відділяють її від Росії та інших регіонів Європи. «Це й усвідомлення кожною з трьох країн своєї культурної, цивілізаційної належності до Європи, й орієнтація на утворення національної держави як найважливішого завдання»⁷. Не випадково ЄС запровадив програму «Східного партнерства» передусім для країн цього регіону як невід'ємної частини Європи. Тож боротьба за цивілізаційну ідентичність «Нової Східної Європи» тільки посилюватиметься. Росія в цій боротьбі протиставляє європейській цивілізаційній моделі альтернативну модель так званого «русского мира».

⁶ Мошес А. Россия и новая «промежуточная» Европа // Pro et Contra. – 2010. – Июль-октябрь. – С. 129.

⁷ Тренин Д. Россия и Новая Восточная Европа // ПОЛИТ.РУ. – 2010. – 22 апреля.

Прийняття доктрини «русского мира» як світоглядної основи зовнішньої політики Російської Федерації відбулося після перемоги у війні з Грузією у 2008 р. і початку геополітичного наступу Росії на Захід. Обґрунтовуючи це рішення, міністр закордонних справ РФ Сергій Лавров наголосив, що «прийняття західних цінностей – тільки один з підходів, Росія ж має намір просувати інший підхід, який полягає в тому, що конкуренція стає справді глобальною, набуваючи цивілізаційного виміру, тобто предметом конкуренції стають ціннісні орієнтири й моделі розвитку»⁸.

Як пояснює аналітик Московського центру Карнегі Ігор Зевелєв, причиною прийняття «русского мира» як російської зовнішньополітичної доктрини стало повернення Росії до імперської, великодержавної моделі розвитку й загострення відносин із Заходом. «Невдача спроб стати самостійною частиною Велико-го Заходу й усвідомлення тієї обставини, що за цим може стояти дещо більше, ніж тимчасовий розклад на міжнародній арені, знову змусили Росію замислитися про своє місце у світі. Крім того, претензія на статус великої держави змусила російське керівництво спробувати сформулювати цілі зовнішньої політики в термінах, що виходять за рамки національних інтересів»⁹.

Таким чином, претендуючи на роль глобального актора, Росія намагається закріпити за собою певну частину міжнародного середовища у вигляді своєї культурної оболонки. Д. Тренін досить влучно пояснює цю зовнішньополітичну мету Росії: «Якщо ви претендуєте на те, що ви – центр сили глобального рівня, ви повинні мати певну культурну оболонку. Ви повинні бути більше, ніж ви є насправді. Російський світ, про який багато нині говорять, є саме такою концепцією. Є інтерес у тому, щоб російська мова продовжувала залишатися головною другою мовою в усіх країнах Нової Східної Європи, щоб еліта соціалізувалася все-таки в російському культурному контексті, культурному середовищі»¹⁰.

Варто звернути увагу на ті ознаки й вимоги «русского мира», які Д. Тренін виокремлює у своїй цитаті. Головне, щоб російська мова була другою [державною. – *Авт.*] і національні еліти соціалізувалися не в національному, а в російському культурному

⁸ Цит. за: Зевелєв І. Россия и «русский мир». – <http://russia-2020.org/ru/2010/07/15/russia-and-russian-world/>.

⁹ Там же.

¹⁰ Тренін Д. Россия и новая Восточная Европа. – <http://www.polit.ru/lectures/2010/04/22/trenin.html>.

контексті. Отже, основними сутнісними рисами «русского мира», які відрізняють чи відділяють його від європейської цивілізації та об'єднують «Нову Східну Європу» в російському цивілізаційному просторі, є *російська мова* і *російське культурне середовище*. За визначенням патріарха Московського патріархату РПЦ Кирила, російський цивілізаційний простір, до складу якого належать Росія, Україна і Білорусь, характеризують: православ'я, мова й культурна ідентичність, а також «спільна історична пам'ять і спільні погляди на суспільний розвиток»¹¹. До «русского мира» патріарх Кирил відносить також Молдову, оскільки значна частина її мешканців спілкується російською мовою.

Прийняття на озброєння доктрини «русского мира» було зумовлене не тільки зовнішньополітичними амбіціями Росії, а й внутрішніми та зовнішніми викликами, з якими вона зіткнулася останнім часом. За переконанням російських ідеологів, тема «русского мира», обговорення якої ініціював патріарх, нині актуальна, як ніколи. Широка інтеграція Москви, Києва й Мінська – це не примха Кирила, який бажає воз'єднати розділені державними кордонами слов'янські народи, а гостра необхідність. Необхідність, яку з об'єктивних причин очевидніше від інших усвідомлює Росія¹².

У вік розвитку цивілізацій Росія відчуває на собі тиск інших цивілізацій, які захоплюють її геополітичний простір, тенденція звуження якого стає очевидною. Як зазначає завідувач лабораторією соціологічних досліджень ІКАР Петро Маминов, «зі сходу нас притискає Китай, якому вже зовсім незабаром стане тісно в межах Азійського регіону. На півдні дедалі чіткіше відчувається вплив сили арабської культури, яка вже робила спроби втрутитися у внутрішні справи Росії, – згадайте хоча б війну в Чечні, яку почасти спонсорували араби. У самому центрі нашої країни керівництво Татарстану, населеного етнічними тюрками, яке заграє з Туреччиною. Усе це зрештою закінчиться крахом системоутворюючої, осьової культури РФ, якою завжди була російська культура»¹³.

До внутрішніх викликів належить невизначеність майбутнього самої Росії. Намагання російського політичного класу побудувати країну на «руській» етнонаціональній основі призвели до

¹¹ Цит. за: Газов А. Пестрый мир. – <http://www.specletter.com/obcshestvo/2010-01-26/pestryi-mir.html>.

¹² Там же.

¹³ Там же.

загострення міжетнічних конфліктів у самій Росії та загрожують бурхливим наростанням сепаратизму. Тому до 2010 р. російське керівництво знову повернулося до пошуку наднаціональних рис російської ідентичності як в імперській, так і в цивілізаційній формі. Як зазначає Д. Тренін: «Російське керівництво, російська еліта сприймають себе не стільки, як Велику державу – спадкоємицю Радянського Союзу, скільки як Велику державу – спадкоємицю Російської імперії»¹⁴. І це, власне, друге світоглядне питання для росіян: що таке російська держава, де її природне тіло і кордони? Якщо це Російська Федерація, то тоді її історичною спадщиною є Московія (Московська централізована держава). Якщо історичною спадщиною Росії є Російська імперія, то, за переконанням росіян, Росія – це «Російська Федерація + Україна + Білорусь». Звідси знову актуальною в Росії стає ідея О. Солженіцина про створення «Російського Союзу» з трьох «братніх» слов'янських республік, викладена ним у книзі «Як нам облаштувати Росію».

Ще одним викликом для Росії є дефіцит ресурсів для її модернізації, насамперед ресурсів демографічних. У цьому сенсі «русский мир» розглядається як своєрідний демографічний резервуар. «Це дало б змогу залучити в Росію кваліфіковану російськомовну робочу силу, що дало б можливість компенсувати зменшення чисельності населення в другій декаді ХХІ століття»¹⁵.

Таким чином, перед російським керівництвом постає питання: яка ж модель російського політичного устрою має бути вибудована в цьому російському цивілізаційному просторі? **Перший варіант** – анексія території України й Білорусі та включення їх до складу Російської Федерації як її суб'єктів чи федеральних округів. Реалізувати подібний проект за сучасних умов мирного часу видається досить складно. Навіть анексувавши в результаті війни з Грузією Абхазію та Південну Осетію, Кремль не наважується включити їх до складу Російської Федерації.

Другий варіант – солженіцинський проект створення «Російського Союзу» дуже нагадує проект створення Радянського Союзу на основі російської ідентичності. Тому, на відміну від Радянського Союзу, цей проект не передбачає надання національних автономій і самостійності Україні та Білорусі у формі союзних республік, як це було в СРСР. Проте негативний досвід створення

¹⁴ Тренін Д. Россия и Новая Восточная Европа.

¹⁵ Зевелев И. Россия и «русский мир».

Союзної держави Росія – Білорусь вказує на неможливість реалізації такого проекту без ліквідації державності Білорусі. Друга причина неможливості реалізації інтеграційного проекту навколо Російської Федерації полягає в тому, що російське керівництво, на відміну від керівництва СРСР, не має наміру бути донором України. Навпаки, воно само хоче розглядати Україну як джерело отримання додаткових ресурсів.

Саме тому *Кремль повернувся до реставрації Російської імперії на теренах «Нової Східної Європи» як російського цивілізаційного простору, вибудовуючи неоколоніальні відносини з Україною одночасно у двох координатних площинах: по ієрархії «імперський центр – російська периферія» та в площині відносин «метрополія – колонія»*. Якщо ієрархія «імперський центр – російська периферія» являє собою модель політичних відносин РФ з Україною, Білоруссю та Молдовою в межах «руського мира», то відносини «метрополія – колонія» уявляються економічним базисом такої моделі.

Звичайно, реставрація Російської імперії на теренах України, Молдови й Білорусі насамперед усуває державний суверенітет цих країн та унеможлиблює процес національного відродження в Молдові та Україні. Звідси, головними цілями російської зовнішньої політики щодо країн «Нової Східної Європи» є дискредитація їхнього державного суверенітету й переформування громадян цих країн у проросійськи орієнтований соціум. У контексті цього реставраційного процесу стратегічним завданням, на вирішення якого спрямовані зусилля зовнішньої політики Росії, є обмеження міжнародної суб'єктності цих держав і перебирання під свій контроль їхнього державного суверенітету.

Одним з напрямів реалізації цього завдання, за твердженням відомого американського політика Пола Гобла, є «ліквідація наслідків Біловезьких угод у трьох слов'янських державах з метою їхньої реінтеграції»¹⁶. Так, В. Путін неодноразово наголошував представникам ЄС, що через українсько-російські зв'язки «Україна ніколи не стане західноєвропейською державою»¹⁷.

¹⁶ Goble P. Simultaneous Opposition Arrests in Three Slavic States Point to Their Possible Re-Integration. // Georgian Daily, 2011. – January 10. – http://georgiandaily.com/index.php?option=com_content&task=view&id=20793&Itemid=132.

¹⁷ Путин считает, что Украина никогда не будет в Европе / Рубрика: Мир. – <http://mycityyua.com/news/world/2011/01/25/084644.html>. – 25 января 2011. – 08:46.

Проте найбільшу проблему для російської зовнішньої політики в консолідації «русского мира» становить відродження національної ідентичності в Україні. Вказуючи на прагнення голови РПЦ Кирила об'єднати «русский мир», російські експерти зазначають, що «Кирил виступає за об'єднання “братніх народів” під прапорами “російської ідеї”, забуваючи, що більшість із них росіянами себе вже давно не вважає. Визнаючи спільність етносів, породжених на території Давньої Русі, наші сусіди все-таки наполягають на своїй національно-етнічній ідентичності. На Україні живуть українці, у Білорусії – білоруси»¹⁸.

Загальновідомо, що саме мова та культура були й залишаються головними чинниками формування та функціонування української національної ідентичності. Тому головним завданням у творенні «русского мира» є витіснення українського національного чинника з культурного й мовного середовища, тобто «звільнення» України від українців, доведення, що їх як нації не існує. Як стверджують адепти «русского мира»: «Це все – нещодавно вигадана фальш, що ледве не з IX століття існував особливий український народ з особливою не-російською мовою... Ми всі разом вийшли з дорогоцінного Києва, “откуда русская земля стала есть”, за літописом Нестора, звідки й засвітило нам християнство. Народ Київської Русі і створив Московську державу»¹⁹.

Отже, у завдання російської зовнішньої політики, як і Московського патріархату, входить не тільки нав'язування українському соціуму російської мови як державної та гомогенізація російського культурного середовища в Україні, а й нав'язування населенню України російської ідентичності для включення його в російський цивілізаційний простір та заперечення існування української національної ідентичності, властивої українському соціуму. Проте лінгвістична й етнічна ідентичність або схожість, за переконаннями прихильників «русского мира», «далеко не єдині критерії, за якими можна розглядати Росію, Україну та Білорусь як єдиний цивілізаційний простір. Але якщо розглядати також світогляд і побут (тобто мислення, культуру спілкування й людські взаємини і т. д.), то Україна і Білорусія – це та сама Росія»²⁰. Таким чином, *цивілізаційна війна в Україні перетворюється*

¹⁸ Газов А. Пестрый мир.

¹⁹ Русское цивилизационное пространство как регион (“Российский союз” А. Солженицына). – <http://allarhitekt.3dn.ru/news/2027-08-25-40>.

²⁰ Там же.

на війну національних ідентичностей. На цьому тлі, відповідно до завдань творення «русского мира», зовнішня політика Росії щодо України, як і діяльність Московського патріархату, має відверто *антиукраїнський характер*. Утілення Росією цього цивілізаційного проекту для України означає фактичне відчуження останньої від сучасної європейської цивілізації, побудованої на демократичних цінностях, відмову від приєднання до НАТО і ЄС як інституційних основ цієї європейської цивілізації, втрату української ідентичності, яка визначає українську націю як європейську.

Усе це означає також утрату й української державності та демократичного ладу в країні, оскільки в такому проекті Україна не може бути ані самостійною державою, ані імперією. Вона може бути тільки частиною іншої імперії. Реалізація цієї мети створить сприятливе підґрунтя для конструювання на теренах України другої імперської компоненти цивілізаційного проекту, пов'язаного з російською державністю.

Реалізація зазначеної головної зовнішньополітичної мети Російської Федерації щодо України у 2010 р. набула повномасштабного характеру й утілюється досить успішно. Головною складовою її успіху стали: комплексна і скоординована діяльність провідних структур російської державної влади, неурядових організацій, Московського патріархату, активізація в Україні проросійських політичних сил та рухів, а також прихід до влади Партії регіонів на чолі з В. Януковичем за наявності «малоросійського» сегмента в українському соціумі. Серед усіх цих складових провідну роль у поширенні «русского мира» на українське суспільство намагається відігравати Московський патріархат.

Першим суттєвим успіхом голови МП РПЦ Кирила у 2010 р. стало освячення В. Януковича на президентство в Україні. Напівофіційно воно стало підтвердженням входження України як держави в російський цивілізаційний простір. Цей ритуал мав також важливе символічне значення. Оскільки майже 200 років російська церква була й залишається ідеологічним придатком імперії та є частиною російського державного апарату, то *такий ритуал означає підпорядкованість Української держави як російської периферії канонам та інтересам російської державності*.

Другим важливим і досить успішним заходом Кирила у 2010 р. став його візит до України, який відбувся 20–28 листопада. Цей візит мав відверто політичний характер. Його політичною

складовою, як зазначає директор Релігійної інформаційної служби України Тарас Антошевський, була «загальна централізація Московської патріархії на пострадянському просторі». Вона прямо пов'язана з певними політичними ідеалами озвученими патріархом Кирилом у його програмі «русского мира». «Це типово російське розуміння ідеї християнства, православ'я, у якому все обертається навколо ідеї Російської держави, як свого часу сказав цар Микола II: “Самодержавства, православ'я, народності”. Але, як не раз звучало в експертних оцінках російських аналітиків, під цим варто розуміти й політичне зближення, що наші правлячі політики зараз активно демонструють»²¹.

У свою чергу, виконавчий директор Центру релігійної інформації і свободи професор Людмила Філіпович вважає: «Серед цілей візиту патріарха – подолання українофільських настроїв, які останнім часом з'явилися в УПЦ МП; зміцнення всесвітнього православ'я для демонстрації того, що в його ойкумені перебувають такі потужні держави як Росія й Україна». Л. Філіпович також припускає, що патріарх мав на увазі ще одну мету, яка не була озвучена представниками РПЦ, – повернути Україну в коло країн, які утворилися в результаті колапсу радянської системи. «Можливо, використовуючи саме такий – духовно-ідеологічний спосіб – нагадати нам про єдність походження, запропонувати нову історіософію подальшого розвитку, пов'язаного зі створенням нової спільності, що раніше називалася “радянський народ”, а тепер іменуватиметься “православним народом”»²².

Під час візиту Кирил домігся також прийняття урядом М. Азарова рішення, що впродовж 2010 р. з території Києво-Печерської лаври будуть виселені всі установи й організації, які не мають стосунку до заповідника й монастиря. Патріарх МП РПЦ нагородив також В. Януковича орденом Святого рівноапостольного князя Володимира I ступеня за те, що той «служит делу духовного просвещения своего народа»²³.

Як виявилось за результатами цього візиту, російський патріарх вирішував в Україні не менш масштабні завдання. Це насамперед передача у власність Московського патріархату

²¹ Какую цель преследует визит Кирилла в Украину (мнения экспертов). – <http://www.unian.net/rus/news/news-388519.html>.

²² Там же.

²³ Кирил записал Януковича в «духовные просветители». – <http://obkom.net.ua/news/2010-07-28/0910.shtml>.

найбільшої історичної святині України – Софійського собору та ліквідація Української православної церкви Київського патріархату. На переконання доцента Львівського національного університету релігієзнавця Андрія Юраша, приїзд патріарха Кирила в Україну «спрацьовуватиме на зміцнення тієї групи в українському православ'ї, яка орієнтована на нього, російську церкву й Московський патріархат». «Якщо ще рік-два назад здавалося, що винятковий шлях для України – це все-таки створення Помісної церкви, то зараз ідея помісності зіштовхується з упевненішою, свідомішою й навіть агресивнішою позицією тих, хто вважає, що Україні Помісна церква категорично протипоказана»²⁴. У розвиток цих намірів Одеська єпархія УПЦ МП звернулася до Президента В. Януковича з вимогою скасувати юридичну реєстрацію Київського патріархату, а синод Російської православної церкви, що відбувся на території Лаври під час патріаршого візиту, закликав вірян Київського патріархату перейти в церкви Московського патріархату²⁵. Пізніше це рішення російського синоду почало втілюватися місцевою та центральною владою в Україні²⁶.

Утім, як зазначає часопис «Коментарі»: «...у разі перемоги над УПЦ КП Московський патріархат концентруватиметься на боротьбі з українськими греко-католиками, яких іменує не інакше, як уніатами. Наступ на УГКЦ ідеально кореспондується із загальнополітичною установкою Кремля, що викликає тільки підтримку української влади, загнати Галичину в гетто»²⁷.

Отже, приїзд керівництва Московського патріархату в особі митрополита Кирила влітку 2010 р. заклав початок реалізації далекосяжної мети – «подолання розколу православних церков» шляхом поглинання Московським патріархатом усього конфесійного поля України та посилення впливу православної церкви Московського патріархату на суспільне й політичне життя в Україні. І ця мета чітко вплетена в контекст політики Кремля щодо України. Звертаючи увагу на цей контекст, патріарх Української православної церкви Київського патріархату Філарет зазначає:

²⁴ Какую цель преследует визит Кирилла в Украину (мнения экспертов).

²⁵ Советская Социалистическая Святая Русь. – http://risu.org.ua/ua/index/monitoring/society_digest/36830/.

²⁶ Филарет: Киевский патриархат хотят до лета уничтожить. – <http://www.from-ua.com/news/9d52720e1dc99.html>; Коли зло повертається на добро // Український тиждень, 2011. – № 6. – С. 11.

²⁷ Поліщук О. Путін призначив наглядача за Малоросією // Коментарі. – 2011. – № 6. – 11 лютого. – С. 4.

«Патріарх Кіріл придумав “Руський мір”, щоб спочатку відбулося духовне об’єднання навколо Москви, потім – політичне й зрештою територіальне. Тобто, щоб відновити російську імперію»²⁸.

Другою важливою опорою, на яку небезпідставно розраховує Росія в реалізації своєї імперської моделі та облаштуванні «русского мира» в Україні, є спадщина імперського колоніального та пострадянського минулого в суспільній свідомості українського соціуму.

На підставі цієї спадщини українські політологи та культурологи схильні розділяти цей соціум на три окремі національно-культурні спільноти: українці, «креоли» та «советські люди» – «кожна зі своїми традиціями та історичною пам’яттю, символами і міфами, громадянською й правовою культурою. Спільною для перших двох була історична територія – Україна, але вона сприймалася по-різному: через призму самодостатнього чи імперсько-советського бачення, через принципово відмінні історичні міфи і соціокультурні традиції»²⁹.

«Советські люди» – це скалки недоформованої за радянських часів спільноти під назвою «радянський народ». Для них Україна є суцільною абстракцією, тому що їхній світогляд пов’язаний з Радянським Союзом, його ідеологією та історією. Вони до цього часу залишаються прихильниками відтворення союзу з Росією і противниками незалежності й державного суверенітету України та орієнтації її на європейські цінності. Під «креолами», за визначенням відомого культуролога Миколи Рябчука, прийнято вважати нащадків вихідців з метрополії, які змішалися з корінним місцевим етносом – «тубільцями». Для позначення цього феномена властивого українській ситуації, він вводить поняття «украинцы», чи «креоли-украинцы», або «малороси»³⁰.

У сучасній Україні «креолів-украинцев» і «советських людей» об’єднують російська мова та спільні ментально-культурні орієнтації на метрополію, чи то у формі СРСР, чи то у вигляді сучасної Росії, зневажливо-поблажливе ставлення до українців, їхніх мови та національно-культурних цінностей. З іншого боку,

²⁸ Коли зло повертається на добро // Український тиждень. – 2011. – № 6. – С. 13.

²⁹ *Грабовський С.* Україна між «там» і «тут»: креольська альтернатива. – http://www.pravda.com.ua/articles/2011/01/12/5773660/view_print/.

³⁰ *Рябчук М.* Постколоніальний синдром. Спостереження. – К.: К.І.С., 2011. – С. 244–245.

самі українці страждають досить низьким рівнем національної самосвідомості, який, власне, є теж результатом колоніальної національної політики російської метрополії. У результаті «серед нашого народу наступила національна деморалізація, національна байдужість і отупіння, прострація і просто “непомнящість” свого родства»³¹.

Кінець кінцем «націонал з його ослабленою імунною системою, замість того, щоб змобілізуватися на крутому історичному перевалі, уперто ховається за мури Карфагену українського провінціоналізму (Шевельов) в надії пережити катаклізми, відсидітися на периферії світу. Думки, що відсидітися не вдасться, що мури вже дали тріщину, навідуються з великим запізненням. Розплата – втрата найважливіших позицій і важелів творення української України»³².

Саме тому, на переконання В. Базилевського: «Українська історія – історія часткових перемог. Але всі вони неодмінно завершувалися поразками»³³. Відповідь на цей парадокс відомий український публіцист знаходить у Данте: «...головна передумова для створення нової держави – колективна національна воля». Такої українцям явно бракує. Тому Росія має значні шанси на реалізацію своїх головних зовнішньополітичних цілей щодо України. Наявність в українському соціумі потужного «малоросійського» та слабкого українського сегментів не тільки створює надзвичайно сприятливі умови для російського впливу, а й переважною мірою визначає саму траєкторію історичного розвитку України, її внутрішню політику та зовнішньополітичний курс щодо Росії, а отже, потребує детальнішого аналізу.

«Малоросія» перемогла Україну

Пояснення феномена умовного об'єднання «креолів» і «советських людей» в одну спільноту в Україні можливе з погляду постімперського та постколоніального дискурсу. Поєднання цих дискурсів пояснює особливе становище України як російської колонії у складі Російської імперії. Українці, як стверджує

³¹ Ломацький М. Національна свідомість. – Лондон: Українська молодь, 1955. – С. 51.

³² Базилевський В. Холодний душ історії. – К.: Ярославів Вал, 2008. – С. 655.

³³ Там само. – С. 654.

М. Рябчук, спираючись на концепцію німецького історика Андреаса Каппелера, не дискредитувались як індивіди за етнічною чи расовою ознакою, як це спостерігалось у британських, французьких чи іспанських колоніях. Проте, безумовно, вони дискримінувались як група, що претендує на певні колективні – мовно-культурні – права³⁴.

Каппелерова концепція дає змогу збагнути важливі нюанси в імперському ставленні до українців, зокрема парадоксальне поєднання в цьому ставленні трьох, здавалося б, несумісних позицій: «братерської» прихильності до лояльних «малоросів», котрі інтегруються в імперську цивілізацію; зневаги до «хохлів» як до селянського бидла; і глибокої ненависті до «мазепинців», котрі не приймають нав'язаних їм імперією хохлацько-малоросійських ролей³⁵. «Толерантність із боку імперії була, так би мовити, своєрідною платою їм за лояльність: їх толеровано як неосвічених хохлів чи освічених малоросів лише тою мірою, якою вони самі були згодні визнавати себе хохлами чи малоросами. Натомість ті, хто такого визначення не приймав і наполягав на своїй окремішності, потрапляв до числа “мазепинців” (чи, у новітніших термінах, “западєнців”, “бандерівців”, “рухівців”, “щирих” і “національно-озабочених”), словом – до патологічного різновиду хохлів, заражених якимсь небезпечним вірусом явно імпортного походження»³⁶.

Отже, об'єднання «креолів-українців» або «малоросів» і «советських людей» у сучасній Україні відбувається на базі спільного неприйняття всього українського, як меншовартісного, відсталого, маргінального, властивого тубільцям. Психологічно представники цієї «креольської» соціальної групи живуть почуттями зверхності, властиві колонізаторам. Для них український проект розвитку України як національної держави видається абсолютно неприйнятним. Патріотизм для них, на відміну від загальноприйнятого, має зовсім інше сутнісне навантаження. Бути патріотом для них зовсім не означає любити Україну та українську націю. Такі почуття мають скоріше негативну оцінку й асоціюються з поняттям націоналізму, що ототожнюється ними з фашизмом.

³⁴ *Kappeler A. Mazepintsy, Malorossy, Khokhly: Ukrainians in the Ethnic Hierarchy of the Russian Empire // Kappeler A. et al., eds. Culture, Nation, and Identity. The Ukrainian-Russian Encounter (1600–1945). – Edmonton-Toronto, 2003. – P. 162–181.*

³⁵ Асиметрія міжнародних відносин / За ред. Г. М. Перепелиці, О. М. Субтельного. – К.: Видавничий дім «Стилос», 2005. – С. 119.

³⁶ Там само.

У цьому сенсі таке розуміння в «креольській» суспільній свідомості вкладається в ланцюг спотворених символів: «націоналіст» – «нацик» – «нацист» – «фашист». Тому для позначення позитивного забарвлення таких почуттів слово «українське» підміняється словом «вітчизняне». У «креольській», «малоросійській» свідомості існує дві вітчизни: «мала» й «велика». У випадку з українськими «креолами» «мала вітчизна» асоціюється з укоріненістю на конкретній території, місцевості чи в регіоні України: «Донбас», «Харків», «Крим», «Одеса» тощо. «Велика вітчизна», безумовно, пов'язується з Росією – центром розвитку, прогресом, вищим, якіснішим, добробутом, безпекою, престижем, взірцем, прикладом.

Що стосується суспільної свідомості «советських людей» (у народі – «совків»), то «вітчиною» вони вважають Радянський Союз, а Україна для них така сама його частина, як і Камчатка, Кавказ, Сибір чи Урал, і не більше. Незалежна Україна асоціюється в їхній свідомості з ворогом «вітчизни», розглядається, як «провокація Заходу», «маріонетка світового імперіалізму». Прихильники такої України асоціюються з образом ворога й позначаються іменами колишніх ворогів народу, такими кліше, як «бандерівці» – «бендерлоги».

Таким чином, ці дві соціальні групи об'єднують, з одного боку, вороже, агресивне ставлення до української нації, її національної ідентичності, України як незалежної національної держави, а з другого – спільні орієнтації на Москву як центр, столицю, форпост у протистоянні із Заходом, як захисницю, центр цивілізації.

Проте обидві ці соціальні групи мають різні погляди на минуле й майбутнє Росії як імперського проекту. Якщо «советські люди» не сприймають цього проекту, то «креоли», навпаки, ставляться до нього позитивно. Цивілізаційна й мовно-культурна орієнтація на Росію як на імперський центр аргументується більшою престижністю російської мови, культури, історії, науки як великого надбання світової цивілізації. Тому ця спільнота бачить розвиток України в рамках російських імперських модернізаційних проектів.

Як свідчать соціальні дослідження, понад 60% населення Сходу й Півдня України підтримують пролонгацію перебування Чорноморського флоту РФ на території України, водночас 47% на Сході та 35% на Півдні виступають проти іноземної військової

присутності³⁷. Така роздвоєність у суспільній свідомості населення України пояснюється тим, що мешканці Сходу й Півдня не сприймають присутність ЧФ РФ на території України як іноземну.

При цьому 53% населення Сходу, 40% Півдня та 8% Заходу найкращою моделлю гарантування безпеки України вважають приєднання до ОВДБ³⁸, тоді як до НАТО – тільки 8,2% мешканців Півдня, 2,8% – Сходу і 34% – Заходу. Проти вступу України до НАТО виступає 75% населення Півдня, 78% – Сходу і тільки 24% – Заходу³⁹. У тому, що головним пріоритетом зовнішньої політики України має бути російський напрям, переконані майже 70% жителів Сходу, 60% – Півдня і тільки 11% – Заходу⁴⁰.

Проте орієнтація на Росію як на імперський центр цивілізаційного розвитку ставить Україну в положення периферії, а українську «малоросійську» спільноту – в положення провінційної, що формує систему психологічних комплексів у суспільній свідомості цієї соціальної спільноти. З одного боку, вона живе відчуттям зверхності і зневаги до всього українського: української культури, мови, історії, української нації, її героїв і традицій, з другого – вона відчуває свою меншовартість, вторинність, неповноцінність поряд з «великою імперською російською нацією».

Таким чином, «креольська» спільнота в Україні буде змушена або жити, залишаючись із відчуттям своєї імперської маргінальності і провінційності, або скласти конкуренцію великій російській культурі, витворюючи в Україні «другу Росію». Проте для цього вона має знищити або витіснити з України українців, які становлять переважну більшість населення держави. На цій підставі Схід і Південь України, де мешкає більшість російськомовного населення, не можна назвати «російською Україною», оскільки за етнічним походженням воно є українським. Проекту розвитку цієї частини України, побудованого на постколоніальній, постімперській і неукраїнській складовій, більшою мірою підходить назва «Малоросія».

Цей проект має досить сталі історичні традиції, пов'язані з перебуванням Лівобережжя України у складі Російської імперії,

³⁷ Зовнішня політика і політика безпеки України: громадська думка // Матеріали Міжнародної конференції «Україна в системі європейської безпеки: виклики і перспективи». – К., 2010. – С. 15–16.

³⁸ Там само. – С. 16.

³⁹ Там само. – С. 20.

⁴⁰ Там само. – С. 16.

а потім Радянського Союзу. Економічна база, соціальна структура й ментальність населення цієї частини України формувалися відповідно до потреб російської та радянської імперій. Її економічна база склалася в індустріальну епоху, багаті сировинні ресурси дали можливість побудувати тут потужні центри важкої промисловості й машинобудування. Для соціуму, що мешкає в цій частині України, характерні: російськомовність і несприйняття української культурної традиції; російська провінціальна ментальність; байдуже, інколи вороже ставлення до державності України й тяжіння до соборності з Росією; укоріненість російської православної традиції, яка поєднується зі сталими традиціями робітничого класу та пролетарського інтернаціоналізму.

Держава, побудована на такій соціальній базі, не матиме жодної перспективи на виживання й тим більше на розвиток. Рано чи пізно вона перетвориться на відносно самостійну автономію іншої держави. Відмінності й ресурси такого соціуму цілком здатні забезпечити йому існування у формі *автономії з авторитарним політичним режимом. Його можна вважати сегментом «російського світу»*.

Зовнішня політика держави, побудованої на базі «малоросійського» соціуму, характеризуватиметься русоцентричністю, євразійськими авторитарними тенденціями, орієнтаціями на реінтеграційні процеси, спрямовані на входження «в лоно» інтересів Російської Федерації й реалізацію геополітичних проєктів відновлення «Великої Росії».

Інша частина українського соціуму протягом століть намагалася виборювати власний національний проєкт. Ішлося насамперед, як зазначає М. Рябчук, про утворення власної «центральності», тобто культурної повноцінності, на протигагу імперській маргіналізації та провінціалізації. Такою протигагою українці обрали європейський проєкт, орієнтацію на Європу, як більш модерний, адекватний цивілізаційний проєкт, альтернативний імперсько-російському. Причиною вибору європейської орієнтації українців є не тільки риси їхнього національного характеру, пов'язані з тяжінням до свободи й індивідуалізму, а й історична спадщина, якою є Київська Русь. Як пише М. Рябчук, «узурпувавши історичну назву “Русь” і трансформуючи її у самоназву “Росія” та “росіяни”, московити фактично позбавляли українців їхньої автентичної самоназви “руські”, “русини” і змушували їх або погодитися з імперською – принизливою для них – назвою

“малороси”, або ж кинути імперії виклик і виробити нову самоназву “українці”»⁴¹.

Проект розвитку держави, побудований на українській національній ідентичності, альтернативний російській, називається «Україною». Економічну базу української моделі розвитку держави, розташованої в західному та центральному регіонах України, становлять досить розвинута харчова, легка, хімічна промисловості, аграрний сектор і транспортне машинобудування. Основний обсяг зовнішньоторговельного обігу цих регіонів припадає на сусідні країни та країни Євросоюзу. На цій території України сконцентрований український соціум, який є україномовним, відзначається високим ступенем національної самосвідомості й патріотизму. Він є також палким прихильником української державності та національно-культурних традицій. Суттєвою рисою західного регіону є також домінування католицької та значний вплив протестантської церков. Подальший історичний шлях свого розвитку соціум цієї частини України розглядає як «повернення в Європу». Таким чином, на базі цього соціуму формується суспільство, яке згодом може перерости в модерну європейську українську націю.

Зовнішня політика, що спирається на таку базу, буде спрямована на ствердження демократичних цінностей, жорстке відстоювання власних національних інтересів, стимулювання європейських, євроатлантичних та субрегіональних інтеграційних процесів.

Виходячи з особливостей цих двох частин держави, їх можна називати «Малоросією» та «Україною». Така назва цих моделей розвитку країни точніше віддзеркалює ті соціальні, політичні й духовні процеси, які відбуваються на теренах цих двох частин України.

Таким чином, із часів здобуття Україною своєї незалежності на її теренах вибудовуються два альтернативні проекти розвитку держави. У перші два десятиліття домінував проект розвитку під назвою «Україна». Але головною вадою цього періоду було те, що державотворчий процес не був підкріплений будівництвом нації. Як пояснює М. Рябчук, «незавершеність націотворчих процесів на переважній частині України має принаймні два негативні наслідки. З одного боку, вона підживлює у росіян імперські міфи та реваншистські прагнення, навіюючи їм враження аморфності

⁴¹ Асиметрія міжнародних відносин. – С. 135.

України, її, сказати б, безхребетності та піддатливості на будь-які імперські маніпуляції, включно і з прямою експансією. З іншого боку, згадана незавершеність підживлює в самих українцях комплекс неповноцінності, формує в них відчуття перебування в «оточеній фортеці»⁴².

Народ, що не об'єднався в націю, не здатний вибороти собі незалежність і збудувати суверенну державу. На цю історичну проблему багатьох народів вказував В. Липинський, звертаючи нашу увагу на якість демократії в постколоніальних суспільствах. Зокрема, він звертав увагу на «демократичний хаос в колоніях, яким свобода дісталась не завдяки їхнім внутрішнім зусиллям, а завдяки безсиллю метрополії»⁴³. Під цю саму тенденцію отримання незалежності в такий спосіб підпадає й Україна.

Отримавши незалежність, посткомуністична еліта одразу відкинула завдання націотворення як непотрібне й недоцільне. Як заявив тоді Л. Кучма, «національна ідея не спрацювала». Натомість ця еліта вхопилася за будівництво державних інститутів як механізмів власної влади і привласнення загальнонаціональних ресурсів.

Ідеї «Майдану», який відкрив шлях до Європи і до ствердження української нації, завершення національного будівництва, побудови України за українським проектом, зрештою також не справилися. Як вирок, читаємо слова Володимира Базилевського: «Після Майдану – низка кричущих помилок влади, її безпорадність і топтання на місці. Не мине й року, як лідери Майдану поб'ють горшки, і морок української історії озветься черговим розколом і хаосом, ним пробудженим»⁴⁴.

Ідея побудови держави за українською версією в черговий раз була дискредитована. У чому ж причина і хто винен у цій історичній поразці? Очевидно, що причина та сама: вона криється в незавершеності національного будівництва, яка продукує недолугу еліту. І в цьому сенсі має рацію скульптор з Горлівки Петро Антип, який, аналізуючи причини поразки «Помаранчевої доби», констатує: «Із претензією на статус української еліти, як це часто траплялося і за часів Мазепи, і в 1918 р., через постійні сварки і непомірні амбіції – вони [сьогоднішня українська опозиція. – Авт.] просто здають українську державність».

⁴² Асиметрія міжнародних відносин. – С. 136–137.

⁴³ Цит. за: Базилевський В. Холодний душ історії. – С. 560.

⁴⁴ Там само. – С. 643.

Жорсткий, але справедливий вирок П. Антип виносить і експрезидентові В. Ющенку: «Він не лише не виправдав сподівань українців, а ще й нахабно в цей час займався “дерибаном” країни, повністю “реанімував” і “благословив” проросійські сили на довге життя в українському політикумі»⁴⁵. У такий спосіб, як не дивно, українська еліта розчистила поле і створила необхідні передумови для розбудови України за малоросійським проектом на базі протилежної українській радянсько-російської ідентичності. Гасло, проголошене Президентом В. Януковичем, «Будуємо нову Україну», як показали події 2010 р., очевидно, і передбачає перебудову України в «Малоросію».

Будуємо «нову країну» за російським взірцем

Побудова «нової країни» потребує насамперед накреслення її дизайну, тобто певної стратегії внутрішньої та зовнішньої політики, яка відповідала б як внутрішнім, так і зовнішнім реаліям і передумовам.

Внутрішні передумови полягають у намірах нової влади будувати «нову країну» та об'єднувати Схід і Захід України на базі радянсько-російської ідентичності, що врешті-решт призведе до утворення другої російської держави на теренах України під умовною назвою «Малоросія». На особливості формування цих передумов, знову-таки, звертає увагу М. Рябчук. Українці формувалися від ХІХ ст. зусиллями інтелігенції як типовий східноєвропейський народ – на основі автохтонного, переважно селянського населення. «Українці» тим часом формувалися як певна імперська група без жодного наміру стати окремим народом і навіть без видимого бажання називатись «українцями». Ця група формувалася на основі колонізаторів-колоністів, які з кінця ХVІІІ ст. осідали переважно в містах, та з асимільованих автохтонів, які, урбанізуючись, приймали мову й культуру колонізаторів, включно з їхнім зневажливим поглядом на тих «аборигенів», котрі ще не встигли асимілюватися, та з відвертою ненавистю до тих «аборигенів», котрі асимілюватися принципово не хотіли.

Отож, «українцями» колоністів зробила УССР, проте ця ідентичність залишалася для них суто регіональною – в рамках

⁴⁵ Антип П. Чи є місце Україні в розбудові «Нової країни?». – <http://www.pravda.com.ua/articles/2011/01/12/5776556/>.

загальносоветської. Натомість окремим народом їх зробив розпад СРСР і випадково отримана незалежність. Тобто для «українцев», на відміну від українців, незалежність була справді цілком випадковою: вони ніколи про неї не мріяли й тим більше за неї не боролися, – радше навпаки. А проте саме вони найповніше скористалися політичними та економічними благами від цілком «несподіваної» «незалежності»: вони успадкували величезну й доволі багату країну, якою правили й перед тим, але в якій тепер змогли вже утвердитися не просто як московські холопи, а як правдиві суверени⁴⁶.

«Компроміс креолів-“українцев” з аборигенами-українцями був потрібен великою мірою саме для легітимізації новоздобутої ролі – як на міжнародній арені, так і на внутрішній, та для маскуванню переважно креольського характеру нової держави і панівного становища в ній креольських еліт, особливо в найголовнішій для них галузі – економічній. Звідси – певні поступки та концесії для аборигенів, зокрема в малоприбутковій гуманітарній сфері», – зазначає М. Рябчук⁴⁷.

Уособленням панівного становища цієї «креольської» чи «малоросійської» еліти став насамперед великий донецький капітал, інтереси якого сконцентровані переважно у видобувній та обробній галузях, а також у важкій енерговитратній промисловості, металургії та металопрокаті. Статки Партії регіонів, у якій сконцентровані представники цієї фінансово-промислової групи, становлять близько двох десятків мільярдів доларів США⁴⁸. Тож, посівши найвищу політичну посаду в державі, В. Янукович не може не враховувати економічних інтересів тієї політичної сили, яка привела його до влади.

Необхідно зазначити, що під час прем'єрства у 2003–2004 рр. та 2006–2007 рр. ці інтереси були основним пріоритетом у діяльності В. Януковича. «Інвестиційно-металургійний союз» Р. Ахметова та «Індустріальний союз Донбасу» були найактивнішими учасниками всіх приватизаційних конкурсів в Україні. Тепер саме представники донецької бізнес-еліти перебирають під свій монопольний контроль усю економіку України. Отже, саме ця частина великого олігархічного капіталу за В. Януковича має

⁴⁶ *Рябчук М.* Постколоніальний синдром. – С. 224–225.

⁴⁷ Там само.

⁴⁸ Як за рік утричі збільшити статки. – <http://surma.moy.su/publ/1-1-0-2936>.

найбільші преференції всередині країни та найбільше сприяння в зовнішньополітичній та зовнішньоекономічній сферах. Тож і зовнішня політика України сьогодні максимально економізована під економічні інтереси цього великого капіталу Сходу України.

Зовнішньополітичний вектор за такої ситуації став визначатися не національними інтересами країни, а дешевими енергоресурсами для енерговитратних сегментів важкої промисловості та невибагливими зовнішніми ринками. Саме ці два чинники й визначають пріоритетність *російського вектора* для зовнішньої політики В. Януковича. Донецьким олігархам потрібні насамперед дешеві енергоресурси і значний ринок збуту металопродукції без обмежень і тарифів. Саме цими інтересами зумовлюється намір В. Януковича передати в управління російському «Газпрому» через консорціум українську газотранспортну систему (ГТС) та пролонгація перебування Чорноморського флоту РФ після 2017 р. в обмін на знижки на вартість російського газу. Цими самими міркуваннями зумовлюється намір приєднатися до Митного союзу з Росією, Казахстаном і Білоруссю та бажання долучитися до будівництва трубопроводів в обхід України, на кшталт «Північного потоку». Тим самим В. Янукович розраховував, що для будівництва цих трубопроводів Росія купуватиме труби, які виготовляються заводами Р. Ахметова.

Цей самий сегмент економічних інтересів змушує В. Януковича повертатися до багатовекторної політики часів Л. Кучми, яка передбачає пошук збуту металургійної продукції на ринках Росії, ЄС, США, Китаю та інших регіонів світу. Це змушує В. Януковича говорити про економічне співробітництво з ЄС і стратегічне партнерство зі США. Що стосується відкритості власного ринку, то тут превалюватиме тенденція до ізоляціонізму, формальне слідування духу неприєднання та позаблоковості.

Проте, спираючись на ці інтереси донецької олігархічно-промислової групи і будучи Президентом України, В. Янукович наражається на дуже значні ризики для його власної влади. Практика агресивного гноблення малого та середнього бізнесу, яка закріплюється в новому Податковому кодексі, з одночасним паразитуванням олігархії на державних дотаціях і приховуванням податків в офшорах, цілком вірогідно може призвести до соціального вибуху й економічного краху України, що означатиме і крах політичної влади В. Януковича. Якщо до цього додати 30-мільярдний зовнішній борг України перед західними фінансовими

інститутами та 7-мільярдний борг перед російськими фінансовими структурами, з одного боку, і вичерпаність фінансових та економічних ресурсів країни – з другого, то у В. Януковича залишається досить мало варіантів вибору в економічній царині.

Перед В. Януковичем у цій ситуації є два шляхи. *Перший* – це провести радикальні економічні реформи. *Другий* – зберегти статус-кво, заморозивши ситуацію на період свого правління. Країна очікує від В. Януковича реформ, і він намагається врахувати ці очікування. Але болючі й непопулярні реформи не сприяють стабільності та збереженню його політичної влади в країні. Тому є відчуття того, що уряд М. Азарова – В. Януковича має спокусу провести *модернізацію країни на авторитарній політичній основі*.

Сприяє цьому криза виборної демократії і владних інститутів в Україні. За майже 20-річний термін в Україні створено систему виборної демократії, але ми так і не спромоглися наблизитись до наступної сходинки – побудови конституційної демократії. Суперечливі рішення, які приймає Конституційний Суд України, ігнорування основ Конституції при підписанні міждержавних угод, на кшталт «Харківських», є яскравим свідченням відсутності конституційної демократії в країні. Тому слідом за гучними деклараціями про економічні реформи В. Янукович швидкими темпами реформує політичну систему країни, намагаючись зробити з неї чітку вертикаль своєї особистої влади. В економічній сфері, попри заявлені амбітні національні проекти структурних змін в економіці країни, В. Янукович намагається зберегти існуючу ситуацію, підтримуючи її зовнішніми запозиченнями, дешевими російськими енергоресурсами та поєднуючи з популістськими заходами⁴⁹. Така трансформація політичного режиму передбачає остаточне закріплення кланово-олігархічної системи країни й монополізацію влади великим бізнесом Сходу України. Це досягається встановленням авторитарної моделі управління державою та пріоритетністю реалізації економічних інтересів донецького капіталу як усередині країни, так і в міжнародних стосунках.

Таким чином, комплекс зазначених політичних та економічних інтересів потребує модернізації на основі авторитарного політичного режиму, який має забезпечити стабільність і незалеж-

⁴⁹ Передвиборча програма кандидата на пост президента України Януковича В. Ф. «Україна для людей». – <http://www.yanukovych.com.ua/news-10697.html>.

ність політичної влади в умовах кардинальних економічних зрушень. За такої моделі модернізації провідна роль належить не суспільству, а бюрократії. Влада «покладає функцію двигуна реформ на бюрократію, яка в традиціях “совка” розглядає суспільство як некомпетентну масу. Люди сприймаються як потенційні порушники, яких потрібно регулювати й усе їм пояснювати. Це без числа множить закони, постанови, укази, що в підсумку перетворює бюрократію на всесильного монстра, який корупцією висмоктує суспільні ресурси й можливості. Окрім цього, саме множення документів і є виміром ефективності реформ, а не їхня імплементація»⁵⁰.

Проте така політика, як і особиста влада В. Януковича, підтримується тільки східними й південно-східними регіонами України, які охоплюють не більше 46% чисельності населення держави. Останні президентські вибори чітко вказують на таку ситуацію. Експерти звертають увагу, що «Янукович став президентом держави з апріорі статусом неукраїнського глави держави»⁵¹.

Щоб розширити поле власної влади та підтримки своєї зовнішньої і внутрішньої політики, В. Янукович у своїй гуманітарній політиці взяв курс на переформування Центральної та Західної України в «малоросійський соціум». Прогнозуючи можливість такого сценарію розвитку України, М. Рябчук свого часу зазначав: «У принципі, альтернативним йому [українському. – *Авт.*] міг би стати проект “неосоветський”, консервативний, як у Білорусі, – коли б українська ідентичність в Україні була істотно слабшою, менш виробленою. Гіпотетично, альтернативою міг би також стати так званий “креольський” проект, спрямований на маргіналізацію українських “тубільців” і творення модерної, європейської України з російським мовно-культурним ядром. Проте для цього треба було б вирішити відразу дві проблеми. По-перше, як і у випадку з неосоветським проектом, треба було б подолати опір українських “тубільців-націоналістів” – “меншинних”, як і в Білорусі, а проте істотно численніших та мобілізованих. А по-друге, треба було б забезпечити свій європейський проект цілою системою символічних кодів і наративів, цілковито відсутніх, однак, у традиційній, засадничо антиєвропейській,

⁵⁰ Андрусів В. Цивілізаційна модернізація: неможливість реформ. – <http://www.pravda.com.ua/articles/2011/01/26/5837698/>.

⁵¹ Проценко О. Хресна дорога Нашої України: або як націоналізувати Януковича // Українська правда. – 2010. – 22 лютого.

російській спадщині гіпотетичних “креольських” дизайнерів цього проекту»⁵². За браком таких власних символів теперішня влада намагається спиратися на старі радянські тоталітарні символи й запозичувати імперські російські наративи.

Таким чином, з приходом до влади В. Януковича «відбулось утвердження за креолами не тільки фактичного, а й символічного домінування та, відповідно, всебічна маргіналізація аборигенів»⁵³. «Натомість креолізація (русифікація-советізація) України обіцяє мовно-культурну і всяку іншу гомогенізацію краю, вкрай бажану для кожного уряду, особливо авторитарного. А головне, вона руйнує ідентичність аборигенів і тим самим ослаблює електоральну базу політичних опонентів, зорієнтованих на Європу та ліберальну демократію західного зразка»⁵⁴. Очевидно, що така *маргіналізація українців та «креолізація» (русифікація-советізація) України має не тільки внутрішній, а й зовнішньополітичний підтекст, пов'язаний з інтересами Росії.*

По-перше, вона сприяє побудові «русского мира» й закріпленню України в російському цивілізаційному просторі. Для росіян-імперців саме існування якоїсь окремої української національної ідентичності, а тим більше держави, є історичним непорозумінням, викликом їхній власній імперській ідентичності, збудованій на міфічній ідеї тяглості від «русського» (у їхній уяві – «російського») Києва та ще міфічнішій українсько-російській («малорусько-великоруській») «єдності» й «неподільності». Шукати з українцями компромісу означало б визнати їхню інакшість, їхню культурну окремішність та політичну суверенність. На практиці це означало б відмову від власної імперської ідентичності і творення цілком іншої ідентичності – російсько-національної, обмеженої історично-географічними рамками сьогоденної Росії. До такої «капітуляції» російська імперська свідомість поки що не готова; вона вимагає натомість «капітуляції» від українців – визнання ними своєї підрядності, вторинності, провінційності щодо росіян, себто – прийняття регіонально-

⁵² Асиметрія міжнародних відносин. – С. 141. Вимушене зізнання одного з симпатиків такого проекту: «Найбільша проблема Східної України та, зокрема, її інтелектуальної еліти полягає в нестачі символічних ресурсів для конструювання альтернативної версії національної ідентичності» (*Журженко Т. Міф про дві України // Сучасність. – 2003. – № 4.*)

⁵³ *Рябчук М. Постколоніальний синдром. – С. 226.*

⁵⁴ Там само.

«малоросійської» ідентичності як єдино компатибельної з ідентичністю російсько-імперською – на відміну від несумісної з нею ідентичності українсько-національної⁵⁵.

По-друге, маргіналізація українців та «креолізація» України є головною передумовою для зняття антагоністичного протиріччя, яке виникло між Росією та Україною із часів здобуття останньою своєї незалежності та державного суверенітету, без чого буде неможлива нормалізація українсько-російських відносин. Гіпотетично існують принаймні три можливості зняти це протиріччя: перша – за рахунок послаблення Росії; друга – за рахунок посилення України й досягнення певного паритету інтересів; третя – за рахунок капітуляції або здачі Україною своїх національних інтересів на угоду Росії. Про нормалізацію українсько-російських стосунків у перший спосіб не йдеться, принаймні в середньотерміновій перспективі. Другу можливість намагалася реалізувати минула «помаранчева» влада шляхом приєднання до НАТО і ЄС, зміцнення стратегічного партнерства зі США та досягнення регіонального лідерства в Балтійсько-Чорноморському регіоні. Проте робила вона це вкрай незграбно й нездарно, тому успішно провалила його, остаточно дискредитувавши цей шлях.

Нова влада в Україні обрала третю можливість. Але, оскільки антагонізм українсько-російських відносин мав системний характер, цей спосіб потребував здачі національних інтересів не тільки у формі політичних поступок чи зміни зовнішньополітичного курсу. Він потребував докорінної зміни політичної системи країни, духовних основ суспільства, зміни вектора історичного розвитку України відповідно до російського проекту. Не економічна чи енергетична залежність від російських енергоносіїв, а саме *маргіналізація українців та «креолізація» (русифікація-советізація) України стає найвагомішою передумовою для такого історичного розвороту України в бік Росії.*

По-третє, «креолізація» України є необхідною умовою побудови спорідненого з російським авторитарного політичного режиму в Україні. Після перемоги В. Януковича політичні експерти у своїх прогнозах майбутньої зовнішньої політики нашої держави намагалися знайти аналоги, прийнятні для нової української ситуації. Виходячи з проросійської спрямованості самого В. Януковича та його електорату, першою аналогією могла би

⁵⁵ Асиметрія міжнародних відносин. – С. 145.

бути Білорусь. В. Янукович, як і О. Лукашенко, за національністю є білорусами, обидва вони не в захваті від Заходу й НАТО, Обидва люблять Росію й заявляють про інтеграцію з нею, обидва тяжіють до авторитарних методів управління. Проте, за поверхової схожості їхніх позицій як керівників двох незалежних держав, їхні дії обумовлюються принципово різними внутрішніми і зовнішніми тенденціями. О. Лукашенко перетворив Білорусь на політичну й економічну автаркію, що дало йому можливість зберегти власний режим. Тоталітарний режим О. Лукашенка тримається на відносно прийнятному життєвому рівні населення, адмініструванні в економіці й тотальному контролі над ЗМІ та економічними ресурсами країни, а також на російських економічних преференціях. Це саме приваблює і В. Януковича. Та все таки він не є монопольним гравцем у політичній системі України, а також не хоче поділяти долю О. Лукашенка як «нев'ізного» до Європи. Персональна монопольна влада В. Януковича в країні неможлива виходячи хоча б з того, що він спирається на олігархічний капітал, який зовсім не зацікавлений у тотальній персональній владі В. Януковича.

Наявність цього олігархічного класу, демократичних свобод, вільної преси, обмеженість повноважень Президента, розколотість суспільства та інші відмінні чинники схилили В. Януковича до копіювання путінської «керованої демократії». В. Янукович у переважній більшості своїх політичних реформацій бере приклад з Кремля. Передусім він намагається вибудувати чітку й жорстку вертикаль особистої влади. У Верховній Раді в неконституційний спосіб була створена пропрезидентська більшість, яка цілковито, як і уряд, підпорядкована волі Президента. Провладні сили успішно розправляються з опозицією, роблячи її політичними аутсайдерами. Як і В. Путін, В. Янукович розгорнув наступ на нелояльні до нього телеканали. У результаті керівництво центральних телеканалів різко змінило інформаційну політику, представляючи владу в позитивнішому світлі.

Як В. Путін призначав вихідців із Санкт-Петербурга і представників спецслужб на ключові посади у владній вертикалі, так і В. Янукович намагається спиратися виключно на вихідців з донецького регіону, розставляючи їх на всі щаблі державної влади в усіх без винятку регіонах України. Як і В. Путін, В. Янукович, усупереч Конституції, намагається перекроїти конституційне поле країни. Зокрема, пропрезидентська команда відмінила

конституційну реформу й фактично перетворила країну на президентську республіку.

Як і В. Путін, В. Янукович намагається виправдати перехід до авторитарних методів управління й ліквідацію громадянських свобод необхідністю проведення економічних реформ, діючи за принципом «економічне процвітання замість демократії».

Безумовно, *побудова авторитарного режиму в Україні відповідає стратегічним інтересам Росії*. По-перше, вона знімає загрозу поширення демократії на пострадянський простір загалом, і на Росію безпосередньо. По-друге, робить політичні режими в Росії та Україні спорідненими, що виключає можливе входження останньої в об'єднану Європу й відкриває широкі перспективи для повернення «в лоно» російської державності. Проросійський авторитарний режим в Україні, де всі чиновники сприймають російські інтереси, як свої власні, збільшує керованість нашої держави з боку Кремля. Тому російське політичне керівництво всіляко сприяє зміцненню авторитаризму в Україні. У свою чергу, В. Янукович вважає російський чинник своїм головним зовнішньополітичним ресурсом для зміцнення власної влади в країні.

Проте, на відміну від В. Януковича, у В. Путіна є декілька суттєвих переваг, які дали йому змогу зробити авторитарний режим життєздатним. Це насамперед відсторонення олігархів від влади та особистий контроль над економічними ресурсами країни, а також консолідованість суспільства навколо «російської ідеї». В. Янукович, на відміну від В. Путіна, поки що є менеджером в олігархів, і доки вони існують, він не зможе контролювати економічні ресурси країни, без чого авторитарний режим не може бути життєздатним. Як об'єднуючу ідею провладна команда на чолі з В. Януковичем розглядає не ту, яка мала б об'єднувати українців, а ту, яка має об'єднати Україну з Росією. Тому не випадково, що ідея «русского мира» сьогодні виступає неофіційною ідеологією сучасної влади в Україні й досить наполегливо втілюється в життя правлячою командою. А Партія регіонів разом з Московським патріархатом узяли на себе роль головного будівничого «русского мира» в Україні, що є зайвим свідченням інтелектуальної нездатності сучасної «креольсько-малоросійської» еліти в Україні вибудувати власну постімперську модель держави.

Отже, виходячи з такого контексту, для реалізації «малоросійського» проекту в Україні необхідно зламати опір більш численних і мобілізованих українців. Відповідно до цього завдання

гуманітарна політика спрямовується на нищення ціннісних підвалин української нації: мови, віри, національної пам'яті. Сучасна гуманітарна політика в Україні дедалі більше набуває антиукраїнського забарвлення. В інформаційному й культурному просторах України дедалі загрозливішим стає домінування російських культурних та інформаційних проєктів, нав'язується продукція російського шоу-бізнесу як сучасніша, якісніша й модерновіша. Натомість українська культура подається як «не формат», культура маргіналів і провінціалів. Водночас створенню в Україні радянсько-російського культурного продукту надається всіляка підтримка.

Найпомітнішою така політика стає в телевізійному просторі нашої держави. «Україна там не присутня. А якщо і присутня, то в дозованому спотвореному вигляді. Глу́м над українством стає нормою і набуває найбрутальніших форм»⁵⁶. Як зазначають експерти, «неозброєним оком видно, що протягом останнього часу на телебаченні стало значно менше україномовних програм. Власники та редактори радо приєдналися до регіональної армії визволителів України від української мови. Якби не україномовна реклама, українська мова вже б майже зникла з телевізійного прайм-тайму. Над цим уже працюють: у мовному законопроєкті Єфремова – Симоненка – Гриневецького пропонується позбутися норми про україномовну рекламу, що міститься в чинному законодавстві»⁵⁷.

Нові чиновники безбожно нехтують національними й релігійними традиціями України, утискають права представників і прочан УПЦ КП, усіма засобами унеможливають роботу національних науково-культурних і мистецьких установ. На українську культуру знову навішують ярлики «містечкової» та «другорядної» під машкарою «захисту» російської мови й культури в Україні. Так, народний депутат України Олесь Доній зазначає, що «нинішня влада, однією зі складових якої є й фракція комуністів, сповідає російський націоналізм, а представники цієї влади мріють про перетворення України в другу російську державу. Вони готові бачити українську мову мовою фольклору й мовою народних пісень, а все інше, – щоб це була держава для росіян»⁵⁸.

⁵⁶ *Базилевський В.* Холодний душ історії. – С. 649.

⁵⁷ Телебачення вливається в регіональну армію визволителів України від української мови. – <http://www.politikan.com.ua/1/8/2/24488.htm>.

⁵⁸ Доній призвал русскоязычных украинцев учить украинский язык. – <http://focus.ua/politics/166835>.

Складається враження, що «регіонали просто будують щось, назване “ новою країною ” поза філософією національної української держави, бо вона для них чужа»⁵⁹.

Така політика цілком відповідає стратегічним інтересам Росії, які в гуманітарній сфері полягають у наданні російській мові в Україні державного статусу та витісненні з інформаційного простору та освітнього середовища нашої держави української мови; сприянні отриманню російського громадянства населенням України; забезпеченні широкомасштабної ідеологічно-інформаційної та культурної експансії в Україну; сприянні закріпленню провідної ролі Української православної церкви Московського патріархату як єдиної помісної церкви в Україні; недопущенні відродження історичної пам'яті української нації та дискредитації її національних символів.

Якою мірою В. Янукович та його провладна команда змогли реалізувати зазначені завдання російської зовнішньої політики в Україні в гуманітарній сфері? Не маючи конституційної більшості в парламенті, правляча коаліція внесла на затвердження законопроект «Про мови в Україні», який фактично надає російській мові функції державної. Згідно із цим законопроектом, російська мова вважається регіональною мовою, а тому вводиться в офіційне судочинство, діловодство, рекламу, кінематограф, в освітню й наукову сфери, витісняючи з них державну українську мову⁶⁰. Передбачається відміна дубляжу українською мовою іноземних фільмів і переклад їх російською мовою. Паспорти громадян України також передбачається друкувати російською мовою. В освітніх закладах відмінюється обов'язковість викладання предметів українською мовою⁶¹. У середніх школах обсяг годин з української мови та літератури планується скоротити на третину.

Представники правлячої коаліції виступають за введення в Україні подвійного (українсько-російського) громадянства. В. Янукович та його провладна команда вперше за історію незалежності України відмовилися від ідеї створення української помісної церкви й визнали єдиною канонічною церквою в Україні православну церкву Московського патріархату. Тепер московський патріарх вимагає скасування реєстрації Української

⁵⁹ *Антип П.* Чи є місце Україні в розбудові «Нової країни?»

⁶⁰ Что новый статус русского изменит в Украине. – <http://news.liga.net/articles/NA100308.html>.

⁶¹ Там же.

православної церкви Київського патріархату (УПЦ КП), передачі йому у власність Києво-Печерської лаври, майна та багатьох земельних ділянок на території України, а також перейменування вулиць, які носять імена постатей, котрі мають негативну оцінку в історії російської православної церкви. Як заявив патріарх УПЦ КП Філарет: «Київський патріархат хочуть до літа знищити... По всій Україні представники влади, спонсори або священники Московського патріархату проводять бесіди з нашими священниками, їм пропонують переходити в підпорядкування Московського патріархату, а за це обіцяють різну підтримку й допомогу»⁶².

Серед найближчих планів Московського патріархату будівництво храму на фундаменті Десятинної церкви та перебирання у власність Софійського собору. Попри таке грубе втручання у справи Української держави, уряд України іде назустріч вимогам московських ієрархів⁶³. На догоду Росії В. Янукович у Європарламенті публічно заперечив, що Голодомор в Україні був геноцидом. Правлячою коаліцією підготовлені зміни до Закону про Голодомор, де будуть вилучені положення про те, що Голодомор був геноцидом українського народу.

На недопущення відродження історичної пам'яті української нації та дискредитацію її національних символів спрямовані такі заходи владної коаліції, як вилучення з підручників згадки про «Помаранчеву революцію» та героїв національно-визвольного руху, які боролися за незалежність України і ствердження української державності. Міністерство освіти України зажадало внести зміни в підручник історії для п'ятого класу, які насамперед стосуються політики Росії в Україні. За вказівкою влади з підручників забирають згадки про УПА й героїв Крут і суспільно-політичні події в Україні початку ХХІ ст.⁶⁴

Натомість пропагується радянська та російська історія, встановлюються пам'ятники Й. Сталіну та російській імператриці Катерині II. Росія та Україна домовилися створити робочу групу з учених-істориків з підготовки єдиного навчального посібника

⁶² Філарет: Киевский патриархат хотят до лета уничтожить. – <http://rus.newsru.ua/ukraine/30jan2011/patriarh.html>.

⁶³ Герман поможет передать Софийский собор Московскому патриархату. – <http://news.tochka.net/57007-german-pomozhet-peredat-sofiyskiy-sobor-moskovskomu-patriarkhatu>.

⁶⁴ По указанию властей из учебников убирают УПА и героев Крут. – <http://focus.ua/politics/140222>.

для вчителів історії. Таке рішення було ухвалене й на черговому спільному засіданні підкомітету з питань гуманітарної співпраці Українсько-російської міждержавної комісії, яку очолюють президенти обох країн. Історія України трактується новою владою тільки в контексті російсько-радянського дискурсу. Під приводом боротьби з тероризмом починають переслідуватися молодіжні патріотичні організації. Очевидно, що за такою культурно-освітньою політикою криються наміри відродити в українському суспільстві радянсько-російську ідентичність.

До методів реалізації таких намірів належать намагання зменшити український національний сегмент, змінивши співвідношення чисельності українців і росіян під час перепису 2012 р. та представити українську націю як неприродний, внесений в Україну ззовні штучний проєкт⁶⁵. Зі свого боку, регіонали й комуністи агітують російськомовне населення під час всеукраїнського перепису 2012 р. записатися росіянами. Як пише газета «Сьогодні», у такий спосіб політики сподіваються вибити з рук націоналістів аргумент про українців як єдину державоутворюючу націю⁶⁶.

Очевидно, що ці суттєві трансформації, які ми спостерігали в міжнародному середовищі та всередині країни упродовж 2010 р., не могли не призвести до зміни зовнішньополітичного курсу України. Як зазначав міністр закордонних справ України К. Грищенко у своїй статті «Україна та загальноєвропейський чинник», шанс на успіх країни залежить, зокрема, й від зовнішньої політики, «яка має бути адекватною міжнародним і внутрішнім реаліям»⁶⁷.

Міжнародні реалії такі, що Україна, перебуваючи між Заходом і Сходом у становищі центральної держави, повернулася у російський цивілізаційний простір і сферу російського геополітичного домінування. У цій ситуації Росія вибудовує з Україною систему відносин за неоколоніальною, неоімперською моделлю, у якій наша держава розглядається одночасно і як російська колонія, і як російська периферія. Така модель несе в собі всі

⁶⁵ Україна без українців? – <http://frontsmin.com/main/news/701-ukrayina-bez-ukrayinciv.html>.

⁶⁶ Русскоязычных украинцев агитируют записываться русскими. – http://www.utro.ua/ru/politika/russkoyazychnyh_ukrainssev_agitiruyut_zapisyvatsya_russkimi1295852243.

⁶⁷ Грищенко К. Україна та загальноєвропейський чинник // Дзеркало тижня. – 2011. – № 1. – 14 січня.

негативи як колоніального, так і імперського режиму, оскільки вона, з одного боку, не передбачає вкладання інвестицій в імперську периферію, а навпаки, викачування всіх ресурсів у метрополію, з другого – спрямована на безпосереднє політичне підпорядкування колонії імперському центру, тобто позбавлення її суверенітету й незалежності.

Отже, постає питання про розробку зовнішньополітичного курсу, який відповідав би цим суперечливим внутрішнім і зовнішнім реаліям і забезпечував комплекс економічних інтересів країни, репрезентованих переважно панівним політичним класом. В основу такого курсу закладається концепція «подвійної асиметричної інтеграції», яка сьогодні проглядається тільки в загальних рисах.

Концепція «подвійної асиметричної інтеграції» у відносинах з Росією

Концепцією подвійну асиметричну інтеграцію можна вважати тому, що в цілісному вигляді вона офіційно не затверджена, хоча окремі її компоненти закріплені в законодавчих документах. Чому її можна назвати «асиметричною інтеграцією»? Тому що вона передбачає одностороннє входження в структури потужнішого суб'єкта відносин, наближення до його якості не в цілому, а окремими сегментами та за окремими стандартами й вимогами.

Друге, не менш важливе запитання: до якої системи повинна інтегруватися Україна в результаті реалізації зазначеної концепції? У Законі України «Про засади зовнішньої і внутрішньої політики» чітко зазначається, що «забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі є однією із засад зовнішньої політики України». Проте в Коаліційній угоді Партії регіонів про створення коаліції «Стабільність і реформи» зовнішньополітичні акценти розставлено дещо по-іншому, а саме: «...поглиблене економічне *співробітництво* з Європейським Союзом та економічна *інтеграція* на пострадянському просторі на засадах національних інтересів України та принципах СОТ»⁶⁸. Таким чином, передбачається *подвійна* асиметрична інтеграція

⁶⁸ Коаліційна угода Партії регіонів + Проект регламенту коаліції // Українська правда. – 2010. – 24 лютого.

Україні одночасно як у ЄС, так і в СНД (тобто в російський простір).

Третє запитання: які трансформаційні процеси в Україні чи завдання внутрішньої політики має забезпечити ця подвійна асиметрична інтеграція? **Перше – побудову «нової країни» на базі радянсько-російської ідентичності.** Ця ідентичність уявляється для В. Януковича такою самою опорою його влади в побудові «нової країни», як і імперське мислення росіян для В. Путіна і Д. Медведева.

Безумовно, за такого генерального плану державного будівництва *головний вектор інтеграції, а відповідно, й зовнішньополітичний курс буде спрямований на Росію, а не на Європу.* Передбачаючи можливість такої зміни зовнішньополітичного курсу України ще в 1995 р., Д. Видрін і Д. Табачник у своїй книзі «Україна на порозі ХХІ століття» писали: «Якщо певна критична маса росіян потрапить до вищих ешелонів влади, зовнішньополітичний курс України суттєво зміниться і переорієнтується із Заходу на Схід»⁶⁹.

Приклади такої переорієнтації, коли «креоли» приходили у вищі ешелони влади, Україна вже знала. Вони призводили до неминучої втрати української державності. Так, за часів УНР, як констатує М. Ломацький, «дуже багато тодішніх за походженням українців, з українськими історичними прізвищами, хоч і займали чільні місця в уряді України, були справжніми російськими патріотами та вели виразний курс на відбудову неподільної Росії, і ставились явно вороже до всяких самостійницьких ідей»⁷⁰.

Подібну ситуацію можемо спостерігати й у теперішньому уряді, парламенті та інших органах центральної й місцевої влади в Україні. Як і у випадку УНР, таке «зближення» з Росією призведе до поглинання, «аншлюсу» України останньою. Причини такого поглинання були дуже подібні до тих тенденції, які ми сьогодні спостерігаємо в Україні й навколо неї. На «Урядовому порталі» про них зазначається: «Селянський характер української нації, її слабка присутність в містах, невиробленість національної ідеології, недостатня консолідація, поділ України на підросійську та австрійську частини весь час змушували державне

⁶⁹ Видрін Д., Табачник Д. Україна на порозі ХХІ століття: політичний аспект. – К.: Либідь, 1995. – С. 88.

⁷⁰ Ломацький М. Національна свідомість. – С. 50.

керівництво до вибору між заходом та сходом, між парламентською демократією і демократією революційною, яка імпонувала масам, але виявилася непридатною для конструктивного державного будівництва. Вибір західної демократичної моделі ускладнювався не тільки відсутністю необхідного досвіду, якого не мала дореволюційна Росія, браком кваліфікованих кадрів інтелігенції, а й тою обставиною, що країни Антанти, Паризька мирна конференція, які підтримали новоутворені Польщу, Литву, Латвію, Естонію, не побачили на новій політичній карті Європи місця для незалежної України, яка намагалась протистояти більшовицькій експансії»⁷¹.

Очевидно, що й наслідки цих тенденцій, якщо їх не переломити, будуть аналогічними. Але чи відповідає таке поглинання економічним інтересам великого капіталу й олігархату в Україні? Мабуть, що ні. Тому така одностороння інтеграція в Росію несе в собі ризики втрати політичним класом не тільки державного суверенітету – нині він їм не потрібен, а й необхідних для них «політичної автономії» та «економічної самостійності». У пригоді тут може стати Захід, а саме, збереження протилежного, європейського вектора інтеграції. *Логіка збереження європейського вектора, знову-таки, підпорядкована інтеграції в Росію й побудові на теренах України «другої російської» держави.* Якщо Росія ідентифікує себе як «не Захід», то «нова країна» позиціонуватиме себе як «російська частина Заходу».

Друге – модернізація «нової країни» на основі авторитаризму. Соціально-політичну базу авторитаризму в Україні становить «корпоративізм» великого бізнесу та бюрократії, не зацікавлених у розвитку вільної ринкової економіки. «Ці дві суспільні групи настільки зрослись, що можуть вільно переходити одна в одну: олігархи ставати бюрократами і навпаки. Попри те, що українська політика виглядає безвідповідальною і хаотичною, досить стабільним в ній залишається представництво інтересів олігархів (незалежно від кольору влади) та захищеність державних посад бюрократів. Фактично, всі реформи виходять із “корпоративної” етики цього інституту, а отже марно припускати, що вони можуть бути позбавлені його інтересів. Корпоративізм у своєму мережевому вигляді монополізує український

⁷¹ Уряди Української Народної Республіки доби Директорії – Історія. – http://www.kmu.gov.ua/control%5Cuk%5Cpublish%5Carticle?showHidden=1&art_id=661853&cat_id=661216.

ринку, і продовження будь-яких реформ у напрямі ринку тільки зміцнить його силу»⁷².

Побудова такої авторитарної моделі влади – «вертикалі влади» – в Україні, знову ж таки, орієнтує зовнішньополітичний курс України на інтеграцію в Росію, в подібну систему «керованої демократії» В. Путіна та Д. Медведева. Проте побудова авторитарного режиму неминуче призведе до ізоляції України з боку Заходу, що є неприйнятним для нової влади. Отже, постає запитання: на основі якої моделі може вибудуватися така політична асиметрична інтеграція України з Росією? Якщо Росія буде свої відносини з Україною за неоімперською та неокolonіальною моделлю, то, очевидно, саме в її рамках і відбуватиметься така інтеграція. Коли ж інтеграція відбувається за такою моделлю, то в її основі лежить обмін суверенітету на економічні преференції. Якщо йдеться про модернізацію, то такими преференціями виступають технології та інвестиції.

Таким чином, в отриманні інвестицій для проведення власної модернізації в рамках відносин «периферія – імперський центр» та «колонія – метрополія» Україна може розраховувати на Росію як на імперський центр і на метрополію. Отже, як зазначає В. Андрусів, «реформування за неокolonіальною стратегією неможливе без участі метрополії, яка має бути учасником змін в колоніях»⁷³. Сучасна влада також реалізує неокolonіальну стратегію реформ, в основі котрої лежить побудова російської моделі бюрократично-олігархічного корпоративізму, в якій бюрократія й олігархи укладають пакт про спільне управління та поділ ресурсів.

Особливість цієї моделі полягає в тому, що вона має забезпечити вигідне співіснування країни з демократичним світом. Це означає фіксувати на папері та виголошувати у промовах західні цінності, любов до демократії, рекламувати лібералізм і під прикриттям усього цього нахабно «дерибанити» бюджет, монополізувати ресурси, здійснювати інформаційне маніпулювання свідомістю, притискати опозицію, громадських діячів і журналістів⁷⁴.

Проте модернізація колонії залежить від місця, яке відведено їй у стратегії метрополії. Попри ментально-корпоративну близькість і тісну взаємодію української та російської влади, остання

⁷² Андрусів В. Цивілізаційна модернізація: неможливість реформ.

⁷³ Там само.

⁷⁴ Там само.

не зможе відіграти важливу роль в українських реформах, оскільки розглядає колонію як ресурсний придаток, а не спільний простір. Тож навряд чи можна очікувати на модернізацію на основі російських новітніх технологій і мільярдних інвестицій, які там практично відсутні й на які так розраховує нова влада в Україні.

Отже, асиметрична інтеграція в Росію за неоколоніальною імперською моделлю відносин передбачає позбавлення України, і в тому числі її олігархів, економічної та ресурсної бази. Тому саме подвійна асиметрична інтеграція має компенсувати вади односторонньої асиметричної інтеграції в Росію. ***Курс на євроінтеграцію в зовнішній політиці України має забезпечити надходження західних технологій та інвестицій, з одного боку, а з другого – унеможливити ізоляцію країни з боку Заходу.***

Таким чином, подвійна асиметрична інтеграція ставить перед зовнішньою політикою України цілий комплекс завдань.

1. Міжнародна легітимізація нового політичного режиму в Україні.

2. Недопущення міжнародної ізоляції України з боку Заходу.

3. Залучення в Україну іноземних інвестицій і новітніх технологій.

4. Просування економічних інтересів України на російському, європейському та інших світових ринках.

5. Зовнішньополітичне забезпечення модернізації країни на базі авторитарної моделі розвитку країни.

6. Недопущення цивілізаційного розколу країни.

Звертаючи увагу на це останнє завдання, міністр закордонних справ К. Грищенко підкреслює: «Завдання-мінімум для України полягає в тому, щоб це повне розмежування не пройшло через неї. Завдання-максимум – протидіяти новому розмежуванню як такому»⁷⁵.

Подвійна асиметрична інтеграція в Європу та Росію покликана нівелювати різновекторні геополітичні орієнтації Заходу і Сходу України. Утілення цієї концепції у відносинах з Росією набуває досить специфічних рис і ознак, які можна розглядати як певні керівні принципи.

Заміна принципу «захисту національних інтересів» «прагматичним підходом». Міністр закордонних справ К. Грищенко дає таке тлумачення «прагматичному підходу» в зовнішній полі-

⁷⁵ Грищенко К. Україна як загальноєвропейський чинник.

тиці України: «Якщо вдуматись, то прагматизм – це не в останню чергу стратегія і тактика поведінки, орієнтовані на результат, при чому не у віддаленому майбутньому, а в досяжному часі»⁷⁶. Таким чином, «прагматизм» зводить зовнішню політику як процес прогнозування, стратегічного планування, прийняття й реалізації зовнішньополітичних рішень до певної поведінки, зорієнтованої не на стратегічну перспективу, а на конкретний короткотерміновий найближчий результат.

«Прагматизм» – це не стратегія як генеральна лінія досягнення головної мети за певний історичний період, а тактика конкретних кроків на певних напрямках зовнішньої політики, які не потребують значних зусиль і ресурсів, проте можуть мати короткотерміновий позитивний ефект. Якщо говорити про «прагматичний підхід» у реалізації євроінтеграційного курсу, то це означає не інтеграцію України до ЄС загалом на базі спільних цінностей, а досягнення угод про безвізовий режим, поглиблену зону вільної торгівлі та про асоціацію.

Якщо принцип «захисту національних інтересів», головними й фундаментальними серед яких є державний суверенітет і незалежність, національна безпека країни, добробут та економічне процвітання, передбачає їх незмінність, пріоритетність і першочерговість їх реалізації всіма доступними силами й засобами, то «прагматизм» відкидає такий підхід. За «прагматичного підходу» пріоритети серед цього комплексу інтересів можуть замінюватися або розв'язуватися за рахунок інших фундаментальних інтересів. Це означає, що економічні інтереси можуть задовольнятися за рахунок національної безпеки та державного суверенітету. Отже, такий підхід не виключає політики поступок у сфері національної безпеки, *обміну суверенітету на економічні преференції*, що можна вважати другим принципом реалізації подвійної асиметричної інтеграції.

Деїдеологізація зовнішньої політики України. Без цього принципу неможлива реалізація подвійної асиметричної інтеграції одночасно в демократичну Європу й авторитарну Росію.

Денаціоналізація зовнішньої політики України, з одного боку, покликана гармонізувати стратегічні інтереси України й Росії та нівелювати їхню асиметрію пріоритетів, а з другого –

⁷⁶ Грищенко К. Україна як загальноєвропейський чинник.

забезпечити побудову «нової країни» на базі радянсько-російської ідентичності. Це передбачає «здачу» всієї гуманітарної сфери в українсько-російських відносинах на поталу Росії та відмову від захисту українських національних цінностей, інтересів української нації та української ідентичності у відносинах з Росією. З порядку денного української зовнішньої політики знято питання про визнання Голодомору геноцидом українського народу. Більше того, у виступах високопосадовців на міжнародному рівні почала захищатися протилежна позиція, спрямована на підтримку офіційної позиції Кремля на ці події.

Серед зовнішньополітичних пріоритетів зникли такі важливі напрями, як захист від російської інформаційної та культурної експансії, недопущення втручання Росії у внутрішні справи України, захист української мови та прав українських громадян в українсько-російських відносинах. Натомість очікується, що за цю денаціоналізацію зовнішньої політики Україна отримає економічні преференції від Росії.

Проте дотримання цих принципів призводить до породження ще однієї тенденції – *втрати зовнішньополітичної суб'єктності України в українсько-російських відносинах*. Утілення ж подвійної асиметричної інтеграції ставить Україну перед великою проблемою: *намагання рухатись одночасно у два різні боки може не тільки компенсувати негативні наслідки руху в той чи інший бік, а й нівелювати здобуті переваги, зводячи в кращому разі продуктивність таких рухів до нуля, у гіршому – загрожуючи поглинанням одним з потужніших суб'єктів такої асиметрії*. Прикладом тут може бути намір нової влади України одночасно вступити в Митний союз з Росією та ЄП і створити поглиблену зону вільної торгівлі з ЄС⁷⁷.

Політика реалізації подвійної асиметричної інтеграції з Росією, очевидно, була неможливою без гармонізації стратегічних інтересів України та Росії. Тому для В. Януковича було важливим зняти асиметричність інтересів та антагонізм у двосторонніх відносинах, породжених становленням державного суверенітету й незалежністю України. Асиметричність пріоритетності інтересів полягала в тому, що для Росії у відносинах з Україною пріоритетними є інтереси в зовнішньополітичній та гуманітарній

⁷⁷ Янукович хоче записати Україну у Митний Союз з РФ, Білоруссю і Казахстаном? – <http://www.unian.net/ukr/news/news-408372.html>.

сферах. Для В. Януковича як представника великого донецького капіталу головним пріоритетом у відносинах з Росією є насамперед економічні інтереси цього олігархічного угруповання.

Таким чином, відновлення «дружніх та взаємовигідних» відносин з Російською Федерацією було вирішено здійснювати за формулою *«політичні поступки, пов'язані із суверенітетом України, в обмін на економічні преференції з боку Росії»*. «Прагматизм» такої політики полягає в тому, що всі політичні вимоги, які ставляться з боку Росії на порядок денний українсько-російських відносин, включно із суверенітетом України, зводяться до питання ціни, яку російська сторона має платити за такі політичні поступки.

Сенс цієї формули можна збагнути, розглядаючи українсько-російські відносини з погляду неоімперського та неокolonіального дискурсів. Поєднання цих дискурсів вказує на те, що теперішня постімперська еліта в Україні готова визнати країну частиною нової російської імперії задля отримання з Росії величезних ресурсів для цієї «малоросійської» периферії. Проте імперсько-неокolonіальна модель російсько-українських відносин дає можливість Кремлю в обмін на визнання України частиною своєї імперії не давати, а навпаки, забирати її ресурси. Цей підхід, покладений в основу стратегії російської економічної експансії щодо східних індустріальних регіонів України, розроблений, за твердженням часопису «Коментарі», віце-прем'єром Росії І. Сеченим та його командою. Мета цієї експансії полягає у «встановленні контролю над експортноорієнтованими галузями української промисловості, що як таке спричинить величезне зростання соціального впливу Росії в цих регіонах зокрема і в Україні в цілому»⁷⁸.

Про готовність В. Януковича конвертувати суверенітет України в економічні преференції свідчить та зовнішньополітична програма, яка була висунута його урядом у 2007 р. Той уряд справді був готовий сприяти реалізації російських геополітичних проєктів, дотримуючись жорсткої односторонньої проросійської орієнтації в обмін на економічні преференції. Тоді, у 2006–2007 рр., на заваді реалізації цих планів В. Януковича стали дві причини: недостатність прем'єрських повноважень у сфері зовнішньої політики та неготовність російської сторони платити відповідну ціну за заявлені політичні поступки.

⁷⁸ Поліщук О. Путін призначив наглядча за Малоросією.

Сьогодні В. Янукович, як Президент, має всі необхідні повноваження для реалізації переважної більшості таких поступок. Тому одразу після обрання на посаду Президента він виставив для торгу з Росією ті самі політичні поступки, що й за часів свого прем'єрства 2006–2007 рр. Це насамперед повернення до позаблокового статусу й відмова від перспективи членства в НАТО; пролонгація перебування ЧФ РФ після 2017 рр.; відмова від регіонального лідерства, розбудови ГУАМ і Балтійсько-Чорноморського співробітництва. В. Янукович за півроку задовольнив усі геополітичні претензії з боку Росії, яких та домагалася впродовж майже двадцяти років незалежності України. Та найбільшим призом для Росії стала пролонгація перебування ЧФ РФ після 2017 р. на 25 років.

Які ж економічні преференції в обмін на такі політичні поступки отримала українська сторона? Якщо не рахувати ратифікацію Росією Угоди про демаркацію українсько-російського Державного кордону, яка досить опосередковано пов'язана з «Харківськими угодами», то українська сторона в обмін на 25-річну пролонгацію перебування Чорноморського флоту РФ отримала 30-відсоткову знижку в ціні на постачання газу в Україну для підприємств металургійної та хімічної промисловості на 9 наступних років. Окрім знижки ціни на газ, уряд РФ ухвалив рішення про зняття обмежень на продаж труб українського виробництва на російському ринку обсягом 260 тис. т.

Варто зазначити, що переважна більшість підприємств цих галузей промисловості перебуває у власності українських олігархів. Але при цьому, по-перше, в Угоді не зазначена формула встановлення ціни (тобто вона залишається незмінною – 450 дол. США за 1 тис. м³), на базі якої здійснюється відповідна знижка; по-друге, фактично ця знижка є ні чим іншим, як експортним митом, яке знімається під час поставок природного газу з території Російської Федерації в Україну й регулюється урядом Росії, тобто залежить виключно від доброї волі та внутрішнього рішення уряду РФ. У результаті паливно-енергетичний комплекс і важка промисловість України та експортноорієнтовані галузі потрапляють у пряму залежність від голови уряду Росії В. Путіна та його поглядів на те, чи дотримується українська влада й українські олігархи певних правил гри, чи ні. У разі чого він може не просто скасувати нульову ставку мита на експорт

газу в Україну та забрати назад 30-відсоткову знижку, а й підняти мито, скажімо, на 50–100%⁷⁹.

Водночас, як зазначає часопис «Експерт»: «Величезні знижки російський газовий монополіст надав європейським компаніям без будь-яких “жертв” в обмін». «Газпром» для утримання європейського ринку погодився частину газу постачати за спотовими контрактами, що означало нижчі ціни. Таким чином, як констатує енергетичний експерт Володимир Саприкін, «харківські домовленості наблизили ціну на газ для України до газових реалій Європи»⁸⁰.

З геополітичного погляду, підписання «Харківських угод» – це підтвердження того, що Україна відмовляється від вступу до НАТО й переходить у сферу безпосереднього впливу Росії. При цьому жоден з депутатів Верховної Ради України не проголосував проти ратифікації цих угод в українському парламенті (див. *додаток № 3*). Тож амбіції російської сторони на цьому не завершаться. За такі економічні поступки Росія висунула додаткові політичні вимоги, які були задоволені українською стороною. Серед них: відновлення роботи представництва ФСБ Росії на Чорноморському флоті, що дислокується на території Криму, та дозвіл на заміну корабельного складу ЧФ новими кораблями. Головнокомандувач військово-морським флотом РФ В. Висоцький заявив: «Усього до 2020 р. для Чорноморського флоту планується побудувати 15 фрегатів і дизельних підводних човнів»⁸¹. Москва також очікує від Президента В. Януковича припинення будь-якого військового співробітництва з Грузією⁸². На угоду Росії Україна відмовилася від регіонального лідерства, розбудови ГУАМ та Балтійсько-Чорноморського співробітництва. У результаті таких масштабних політичних поступок можна говорити про повну геополітичну перемогу Росії над Україною.

⁷⁹ Чому Росія розірве «харківські угоди» до 2017 року? – <http://www.pravda.com.ua/articles/2010/04/23/4960656/>.

⁸⁰ *Еремеева А.* Пилюля от недружелюбия // *Експерт*. – 2011. – № 6. – 21–27 февраля. – С. 41.

⁸¹ У РФ одним махом планують вирішити всі проблеми ЧФ. – <http://glavred.info/archive/2010/06/29/110327-6.html>.

⁸² Москва хочет, чтобы Янукович вернул ФСБ в Крым и прекратил военное сотрудничество с Грузией. – <http://sensor.net.ua/go/offer/ResourceID/150050.html>.

Стратегічні здобутки Росії на українському напрямі та їхні наслідки

2010 рік по праву можна вважати найуспішнішим для Росії в просуванні її стратегічних зовнішньополітичних інтересів в Україні за всі 19 років незалежності нашої держави.

Головним здобутком Росії в українсько-російських відносинах стало повернення України в російський цивілізаційний простір і сферу російського геополітичного домінування. Як наслідок, Україна відмовилася від перспективи членства в НАТО як прямого шляху до входження в європейський цивілізаційний простір. Натомість Росії вдалося створити необхідні передумови конструювання в Україні «русского мира» через утілення *«малоросійської» моделі розвитку українського соціуму*. Росія змогла значно просунутись у вирішенні таких завдань у гуманітарній сфері, як недопущення національного відродження в Україні, нищення української національної пам'яті, дискредитації української державності, української культури, викривленні української історії, витісненні української мови із суспільного життя й покладання на російську мову де-факто функцій державної, замість де-юре української.

Інший стратегічний успіх Росії на українському напрямі – пролонгація перебування Чорноморського флоту РФ до 2042 р. Підписання «Харківських угод» є яскравим свідченням торгу національною безпекою та суверенітетом країни в обмін на економічні преференції для олігархів. Як зазначає экс-президент України Л. Кравчук: «Росія використала своє економічне становище на всі 100%, щоб домогтися від України вигідного геостратегічного рішення. Тим самим РФ сказала нам: ви були й залишитеся у сфері наших інтересів. Наявність Чорноморського флоту в Криму до 2042 р. означає, що зовнішня політика нашої країни в доступному для огляду майбутньому не зможе формуватися без врахування побажань Кремля, які тепер для нас стають вагомішими, ніж наші власні пріоритети». На думку экс-голови держави, «уклавши з Києвом такий договір, Москва вбиває відразу декількох зайців. Підсилює військову присутність у басейні Чорного моря – раз, втягує в реалізацію своїх стратегічних інтересів нашу країну – два, заявляє своїм громадянам, що Крим та Україна в цілому буде під російським контролем, – три»⁸³. До того ж «Харків-

⁸³ Кравчук про газовий вентиль, харківський пакт і трьох убитих зайців. – <http://www.unian.net/ukr/news/news-374520.html>.

ська угода» про пролонгацію перебування Чорноморського флоту була підписана всупереч Конституції та національному законодавству України. Українська сторона навіть не висунула під час підписання й ратифікації жодних умов щодо дії самої Угоди та перебування Чорноморського флоту на території України.

Російській стороні вдалося також створити всі необхідні політичні й економічні передумови та досягти суттєвих преференцій для перебирання стратегічних підприємств, ключових сегментів української економіки та інфраструктури, зв'язку, транспортної та газотранспортної систем у власність Росії. Проте зазначені здобутки були б неможливі без приходу до влади В. Януковича, формування російсько-орієнтованого уряду та демонтажу демократичного політичного режиму в Україні. Самі ці зміни можна вважати головним політичним успіхом історичного значення для Росії, адже Україна після «Помаранчевої революції» розглядалась у Росії, як мінімум, як інструмент для витіснення російського впливу з пострадянського простору, а як максимум – як плацдарм для зміни режиму в Москві⁸⁴. Історичне значення цього успіху Росії американське аналітичне видання «Стратфор» пояснює не лише тим, що В. Янукович відкинув демократію, а й тим, що при цьому режимі Росія цілковито контролює Київ та вмiло використовує «проєвропейську демагогію Президента Януковича для своїх переваг у посиленні впливу на ключові країни Європи – Німеччину і Польщу»⁸⁵. Таким чином, в американському експертному середовищі Україна починає розглядатися як імовірний плацдарм, новий «троянський кінь», за допомогою якого Росія може значно посилити свій вплив на всю Центрально-Східну Європу.

Проте постає запитання: які ж реальні економічні преференції отримала Україна за такі доленосні стратегічні поступки?

Поглинання чи співробітництво?

Головними економічними питаннями для В. Януковича у відносинах з Росією стали *створення газового консорціуму й участь російського капіталу в приватизації українських підприємств*. Думки про вигідність консорціуму серед владної пропрезидентської верхівки різні. Бажаючи дістати швидкий прибуток, вона

⁸⁴ Тренін Д. Россия и Новая Восточная Европа.

⁸⁵ Ukraine's Place in Russia's Evolving Foreign Policy. – <http://www.stratfor.com/>.

вважає, що створювати консорціум потрібно, і якнайшвидше, при цьому висунувши Росії умову, відповідно до якої 50% + 1 акція належатимуть Україні. Але, як з'ясувалося, базовим для переговорів став варіант об'єднання двох компаній, за якого НАК «Нафтогаз» буде трансформовано в технологічний підрозділ «Газпрому».

Крім отримання контролю над НАК «Нафтогаз» та українською газотранспортною системою, провладна команда Президента В. Януковича запропонувала російській стороні частину енергетичної та економічної сфери України. Згідно з проектом міжурядової угоди «Про розширення стратегічного співробітництва в галузі енергетики», російські фахівці отримають право без перешкод контролювати будь-який об'єкт газотранспортної системи на території України без дзеркального надання таких прав українським фахівцям щодо об'єктів російської ГТС. Крім цього, закріплюється безпосередня участь російської сторони в розробці та формуванні методики розрахунків тарифів на послуги з транзиту нафти українськими магістральними нафтопроводами. А це є суто внутрішньою справою української сторони. Більше того, уповноважені органи РФ мають «давати дозвіл» на розмір тарифів на транзитні послуги в Україні⁸⁶.

Що стосується перебирання у власність Росії ключових сегментів української економіки, хайтеку, машинобудування та сприяння в отриманні преференцій для російського бізнесу, то тут реальні поступки з боку В. Януковича та його урядової команди перевершили навіть найсміливіші прогнози експертів. Абсолютно неочікуваним виявилось те, що вони почали здавати російському капіталові навіть ті галузі промисловості, які перебували у власності українських олігархів і забезпечували їхні надприбутки. Це насамперед флагмани металургійної промисловості, стратегічні підприємства машинобудування та інших ключових галузей української економіки. Серед таких підприємств: Луганський тепловозобудівний завод, Металургійний комбінат імені Ілліча, металургійний комбінат «Запоріжсталь», Алчевський і Дніпровський металургійні комбінати, Дніпропетровський трубний завод, Алчевський коксохімічний завод. Крім того, у російську власність перейшли іноземні активи «Індустріального союзу Донбасу», серед яких: металургійний комбінат «Dunaferr» і металургійний завод «DAM Steel» в Угорщині,

⁸⁶ Риси політики Януковича і Ко. – <http://www.pravda.com.ua/columns/2010/04/29/4993143/>.

«Huta Czestochowa» у Польщі та деякі інші активи, зокрема судноверф у Гданську⁸⁷. Це дає змогу російському капіталу оволодіти не тільки значним сегментом української важкої промисловості, а й вийти через українську компанію на промислові активи ЄС.

Постає запитання: якими мотивами керувалася нова влада в Україні, приймаючи такі ірраціональні рішення? Вірогідно, ідучи в такий спосіб у глобальну залежність від Росії, В. Янукович намагається позбавитися залежності від власних олігархів. Адже криза значно скоротила фінансові активи вітчизняного олігархату, зменшивши тим самим його спроможність до спротиву російському капіталу.

Очевидним є і стратегічний розрахунок уряду Росії – захопити насамперед прибуткові експортноорієнтовані галузі промисловості, які є джерелом наповнення валютних ресурсів України. Таким чином, перебравши у власність ці підприємства, Росія отримує опосередкований контроль над фінансовою системою України та стабільністю її національної валюти.

Як свідчать реалії, російському бізнесу для приватизації віддані ті сегменти економіки, які мають для Росії передусім політичне і стратегічне значення. Це насамперед підприємства військово-промислового комплексу, хайтеку, машинобудування та авіабудування. Таку приватизацію в офіційних колах сьогодні називають «інтеграцією української та російської економік». Її суть полягає у створенні так званого єдиного (російського) економічного простору, який позбавить незалежність і державний суверенітет України власного економічного базису. Поглинання ключових сегментів української економіки здійснюється шляхом передачі українських підприємств до складу російських державних холдингів – «об'єднаних корпорацій». Це дає можливість Росії відновити на своїй території замкнуті цикли виробництва, що були розірвані в результаті розпаду СРСР, у тих галузях, де вона була критично залежною від промислово-кооперативних зв'язків з Україною. Зокрема, ідеться про отримання російською «Об'єднаною авіабудівельною корпорацією» контрольного пакету акцій концерну «Антонов». Одна з умов росіян – українці мають гарантувати обрання громадянина Росії керівником наглядової ради ДАК «Антонов». За це росіяни готові забезпечити обрання

⁸⁷ Голубенко С. Почему Саркози никогда бы не позволил продать Индустриальный Союз Франции россиянам. – <http://news.finance.ua/ru/orgsrc/~/2/0/3076/183680>.

українців до Ради директорів ВАТ «Об'єднана авіабудівельна корпорація». За українцями залишається також право призначення керівника виконавчого органу концерну «Антонов».

За такою самою схемою планується передача до складу російської «Об'єднаної суднобудівної корпорації» високотехнологічних підприємств української суднобудівної галузі, зокрема «Зоря-Машпроект» – дуже потужного заводу з виробництва суднових турбін, який може виробляти також газові турбіни, і феодосійського заводу «Море» – великого підприємства з будівництва суден з легких сплавів за новітніми технологіями⁸⁸. На черзі – інтегрування в російський оборонно-промисловий комплекс за такою самою схемою стратегічно важливих підприємств України з виробництва озброєнь та військової техніки.

Російському капіталу будуть надані також усі преференційні у приватизації частини перерозподілених вітчизняними олігархами в результаті «дерибану» активів українських підприємств. Тож на рівні контролю над акціями великих компаній російський капітал усе активніше впроваджуватиметься в Україну. Їм відкриті великі можливості на ринку харчової промисловості. За собою ж великий олігархічний капітал України залишає ті сегменти економіки, які дають значний прибуток, але не потребують для свого розвитку значних капіталовкладень.

Західний капітал відіграватиме другорядну роль. Пріоритет залишатиметься за великим вітчизняним і російським капіталом. Західні інвестиції допускатимуться лише в ті галузі, які не виглядають привабливими для вітчизняного капіталу з економічного погляду і для російського капіталу – з політичних міркувань. Західний капітал може також використовуватися для врівноваження російської експансії.

Доцільність Митного союзу з Росією для українського олігархічного капіталу вбачається, насамперед, у знятті митних бар'єрів для його товарів на російському ринку та можливості збільшення вантажоперевезень через територію України. Проте Митний союз суперечить членству України в СОТ та умовам укладення поглибленої зони вільної торгівлі з ЄС. Митний союз Росії, Білорусі й Казахстану вже почав діяти з 1 січня 2010 р. До 1 січня 2012 р. планується створити Єдиний економічний простір (ЄЕП).

⁸⁸ Росію зацікавили українські державні підприємства суднобудівельної галузі. – <http://tsn.ua/groshi/rosiya-pretenduye-shche-na-dva-ukrayinskih-zavodi.html?page=9&items=83>.

В. Янукович заявив про повернення України до участі в ЄП на умовах СОТ.

Проте ЄП – це інтеграційний проект, створений Росією на противагу ЄС. Для Росії ЄП – це засіб реінтеграції пострадянських країн у російський економічний простір. Недарма він передбачає, що 80% голосів у цьому утворенні належатиме Росії і тільки 20% – трьом іншим державам. Така пропорція дає Росії можливість безпосередньо керувати основними макроекономічними процесами в Україні, Білорусі й Казахстані. ЄП передбачає укладання як митного, так і валютного союзів, що означатиме заміну національної валюти російськими рублями. Очевидно, розуміючи цю пастку, В. Янукович буде виторговувати за членство України в цьому об'єднанні великі економічні преференції для свого «донецького» капіталу.

Попри ці наміри, уже сьогодні провідні економісти заявляють про великі ризики, на які наражається така *русоцентрична інтеграційна економічна політика В. Януковича*. По-перше, Росія не відкриє своїх ринків для українських товарів і послуг навіть за умов входження України в згадані інтеграційні структури. Адже з геополітичних міркувань Росія, за великим рахунком, зацікавлена в економічній експансії, а не в економічній кооперації чи співробітництві з Україною. По-друге, низькі ціни на нафту й газ, різке зниження обсягів продажу енергоносіїв і повна залежність російського бюджету від цих статей серйозно обмежують Кремль не те що в питаннях просування зовнішньої політики, а й у сфері гарантування безпеки власної держави.

По-третє, хоча політичні й економічні еліти Сходу та Півдня країни можуть переорієнтуватися на будівництво нового альянсу України з Росією, але його практичне здійснення було б, щонайменше, ризикованим. Можлива проросійська переорієнтація лідерів Східної та Південної України не знайшла б підтримки в значній частині еліти й населення України – навіть за умов триваючої невизначеності політики Брюсселя у відносинах з Києвом. Крім того, в Україні збільшується прошарок молоді, для якої повторна прив'язка до Росії була б неприйнятною не тільки з національно-історичних причин. Ця зростаюча соціалізована в демократичних умовах частина населення має плюралістичні переконання й усвідомлює безперспективність сьогоденної російської авторитарної моделі розвитку⁸⁹.

⁸⁹ Умланд А. Сценарії для України // Українська правда. – 2010. – 12 лютого.

По-четверте, Україна має великі боргові зобов'язання перед західними фінансовими структурами та велику частку – 28,6% – товарообігу з ЄС, порівняно з 31,8% товарообігу з РФ. Інтеграція в російський простір неодмінно призведе до загострення економічних проблем з ЄС і США, що негативно позначиться насамперед на економічній та фінансовій системах країни. Така різновекторна залежність змушує В. Януковича хоча б на декларативному рівні заявляти в Брюсселі, що «пріоритети зовнішньої політики при його президентстві не зазнають суттєвих змін, але стануть прагматичнішими й наповненими конкретним змістом»⁹⁰.

Активи та пасиви політичного монологу

Результатом співпраці України з Росією у 2010 р. стало створення ґрунтовної договірної бази, яку сторони розглядають під кутом зору принципово різних цілей. Українська сторона розглядає Росію як головний локомотив модернізації української економіки, як основний економічний, енергетичний, інвестиційний і технологічний ресурс у проведенні економічних реформ. Росія ж дивиться на Україну, як на свою власну колонію, а тому, в дусі політики неоколоніалізму, розглядає її як ресурс для власного виживання й подолання наслідків глобальної фінансово-економічної кризи, а також реалізації своїх глобальних геополітичних амбіцій як певного імперського центру. Виходячи з таких намірів, політика Росії спрямована на поглинання всіх стратегічно важливих і більш-менш конкурентоспроможних сегментів української економіки.

Тож логічно виникає потреба підрахувати активи й пасиви такої асиметричної інтеграції України в Росію. Проте спершу слід звернути увагу на деякі концептуальні підходи до аналізу українсько-російських відносин протягом 2010 р., які вказують на кілька чітких тенденцій їхнього розвитку. Сучасні відносини України та Російської Федерації є зайвим підтвердженням того, що намір реалізувати подвійну асиметричну інтеграцію за умов незбалансованості інтересів її суб'єктів і векторів цієї інтеграції, коли дисбаланс і диспаритет на одному векторі міг урівноважуватись іншим вектором, обертається зворотним до очікуваного

⁹⁰ Янукович в Брюсселі назвав пріоритеты своей внешней политики. – <http://korrespondent.net/ukraine/politics/1052394>.

результатом – поглибленням асиметричної залежності й нерівноправності України як на російському, так і на європейському векторах інтеграції.

Незбалансованість інтересів і ресурсів в умовах асиметричних відносин призводить до втрати зовнішньополітичної суб'єктності, коли інтеграція зводиться до поглинання меншого суб'єкта цих відносин, а політичний діалог підмінюється монологом з боку старшого партнера. Ці тенденції й зумовили особливості зовнішньополітичної поведінки офіційного Києва у відносинах з Росією у 2010 р.

Першою, досить позитивною ознакою позиціонування української сторони, можна вважати намір шукати «точки дотику» співпраці в пріоритетних для Росії сферах, у тих напрямках і проєктах, де така співпраця здійснюється в обоїх інтересах. Прикладом може слугувати підписання між міністерствами з надзвичайних ситуацій України та РФ Плану спільних дій на 2010–2011 рр., який передбачає погоджену координацію дій обох міністерств на випадок надзвичайних ситуацій та ліквідації їхніх наслідків, а також проведення спільних заходів із запобігання надзвичайним ситуаціям.

В іншому плані співпраці, підписаному між Радою національної безпеки і оборони України та Радою безпеки Росії на 2011–2012 рр., привертну увагу до необхідності взаємодії у сфері боротьби з тероризмом, незаконною наркоторгівлею, піратством, міжнародною організованою злочинністю, які становлять серйозну загрозу міжнародному миру та безпеці⁹¹.

Проте ці дотичні питання були занадто вузькими й незначними, щоб змінити загальний конфронтаційний характер і дисбаланс українсько-російських відносин. Тож офіційний Київ заради зняття цієї конфронтаційної складової пішов на безпрецедентні поступки, пов'язані із суверенітетом, незалежністю та національною безпекою країни.

Отже, другою характерною рисою зовнішньополітичного позиціонування офіційного Києва стало досить своєрідне трактування *спільності інтересів* у гуманітарній, політичній, геополітичній, безпековій сферах, які для Росії у відносинах з Україною є пріоритетними. *Ця спільність фактично визнає, що українська сторона поділяє російські інтереси в цих сферах та надає їм*

⁹¹ Україна і Росія домовились працювати над спільною безпекою. – <http://www.pravda.com.ua/news/2010/12/22/5704646/>.

усіляку підтримку на міжнародній арені, відмовляючись від власних у випадку їх розбіжності з російськими.

У рамках цих російських інтересів офіційна влада України делегувала російським високопосадовцям право представляти й захищати українські інтереси на різних міжнародних рівнях і форумах. Президент РФ Д. Медведев виявився радий таким проханням. «Ми готові допомагати в підтримці інтересів українських на різних майданчиках, включаючи майданчики “Великої вісімки”, “Великої двадцятки” й у міжнародних фінансових організаціях», – сказав він⁹². Про абсолютну єдність інтересів України та Росії в міжнародній та безпековій сферах заявив також міністр закордонних справ Росії С. Лавров: «У нас із Україною спільні інтереси у питаннях європейської безпеки, у питаннях міжнародного співробітництва з ключових проблем, питаннях урегулювання конфліктів, у тому числі на просторі СНД. У нас є твердий намір просуватися по всіх цих напрямках максимально швидко»⁹³.

Третьою ознакою позиціонування офіційного Києва стало освячення українсько-російських відносин радянсько-російською символікою, яка демонструвала в зовнішньому вимірі повернення України до «братнього союзу» з Росією, у внутрішньому – відновлення радянсько-російської ідентичності в українському соціумі на противагу українським національним символам. До такої символізації варто віднести: символічну екскурсію двох президентів територією президентської резиденції на раритетному радянському автомобілі «Победа», за кермом якого сидів президент РФ Д. Медведев під час візиту В. Януковича до Москви 5 квітня 2010 р.; реалізацію проекту «Потяг Перемоги», яким з Білорусі та України доставили до Москви ветеранів Великої Вітчизняної війни; участь російських військових підрозділів у військовому параді на Хрещатику в Києві та українських – на Червоній площі й інші заходи в День Перемоги.

Утім, це не завадило В. Путіну заявити, що Росія виграла б ту війну і без України. Така заява викликали обурення українських ветеранів війни, однак лідери Української держави не відреагували на неї. У відповідь на цю заяву речник МЗС України Олександр

⁹² РФ представлятиме інтереси України в G8 і міжнародних організаціях. – <http://www.unian.net/ukr/news/news-366094.html>.

⁹³ Гриценко рассчитывает в ближайшее время провести с РФ переговоры по самым важным вопросам. – <http://korrespondent.net/ukraine/politics/1057470/>.

Дикусаров зазначив: «У Міністерства закордонних справ України поки немає позиції стосовно висловлювання В. Путіна про перемогу Росії у Великій Вітчизняній війні і без участі України»⁹⁴.

По суті, з обранням В. Януковича Президентом України українсько-російські відносини почали поєднувати в собі нечувані досі політичні поступки з боку офіційного Києва з одночасним розрахунком на надходження в українську економіку величезних інвестицій, технологій, грандіозних стратегічних проектів з промислової кооперації та багатократного збільшення товарообігу з Росією. Прогнози щодо збільшення товарообігу сягали обсягів від 13 млрд дол. США до 100 млрд дол. США. Особливий розрахунок покладався на «проривні» проекти в газоенергетичному секторі та стратегічних галузях промисловості, таких як авіабудування, суднобудування, зв'язок, транспортна інфраструктура.

Для реалізації своїх прагнень і Росія, і Україна задіяли весь можливий арсенал як інституційних, так і позаінституційних механізмів двосторонніх відносин, що можна вважати черговою рисою зовнішньополітичної поведінки Києва у відносинах з Росією у 2010 р.

Процес інтенсифікації офіційних візитів почався з відвідування В. Януковичем російської столиці 5 березня 2010 р. Як зазначив міністр закордонних справ України К. Грищенко, цим візитом було «дано старт новому стану українсько-російського партнерства». На цій зустрічі йшлося насамперед про підготовку 3-го засідання Українсько-Російської міждержавної комісії двох президентів. Таке доручення було дане міністрам закордонних справ України та Росії; план його виконання був узгоджений під час зустрічі міністра закордонних справ К. Грищенка з міністром закордонних справ РФ С. Лавровим у Москві 16 березня 2010 р. Під час цієї зустрічі міністрами обох країн був також підписаний План взаємодії між зовнішньополітичними відомствами на 2010 р.⁹⁵

Друга двостороння зустріч президентів України та Росії у 2010 р. відбулась у державній резиденції Горки 5 квітня 2010 р. Вона була скоріше символічною, оскільки на ній обговорювався подальший «маршрут» розвитку українсько-російських відносин. Більш конкретно «дорожня» карта була окреслена на

⁹⁴ МЗС: усі народи СРСР – переможці. – <http://www.unian.net/ukr/news/news-412058.html>.

⁹⁵ Грищенко и Лавров подписали план взаимодействия на 2010 год. – <http://inforotor.ru/news/2804475>.

Вашингтонському саміті з ядерної безпеки під час зустрічі В. Януковича з президентом РФ Д. Медведевим. За своїми геополітичними наслідками ця зустріч була набагато вагомішою, ніж зустріч із президентом США Б. Обамою. Адже, очевидно, на ній були обговорені умови пролонгації ЧФ РФ на території України в обмін на згоду російської сторони переглянути ціни на газ, які потім і були реалізовані під час харківської зустрічі президентів України та Росії 21 квітня 2010 р.

Підписання «Харківських угод» можна вважати справжнім геополітичним «Ватерлоо» України. Фактично в результаті цієї угоди Україна втратила вагомий геополітичний ресурс і не розв'язала проблем зміни базової ціни на газ у 450 дол. за 1 тис. м³, підписаною попереднім урядом Ю. Тимошенко. Розплачуючись пролонгацією іноземної військової присутності за російський газ, владна посткомуністична еліта України вкотре продемонструвала пріоритетність кланово-олігархічних інтересів над інтересами державного суверенітету й національної безпеки, забезпечивши тим самим ще більшу прив'язку України до її російської метрополії. У складі офіційної делегації, яка взяла участь у харківській зустрічі, крім Президента В. Януковича були голова Адміністрації Президента Сергій Львовчкін, його заступники Ганна Герман і Сергій Гончарук, міністр палива та енергетики Юрій Бойко, міністр промислової політики Дмитро Колесников, міністр оборони Михайло Єжель, міністр закордонних справ Костянтин Грищенко. 27 квітня Верховна Рада України ратифікувала Угоду про продовження терміну перебування ЧФ РФ у Севастополі. За відповідне рішення проголосували 236 народних депутатів (див. *додаток 3*).

Другим важливим етапом розвитку українсько-російських відносин на найвищому політичному рівні став візит президента РФ Д. Медведева до Києва для проведення 3-го засідання Українсько-Російської міждержавної комісії, який відбувся 17–18 травня 2010 р. Його підсумком стало підписання Угоди про демаркацію Державного кордону між Україною та Російською Федерацією; Угоди про співробітництво в галузі використання розвитку російської глобальної навігаційної супутникової системи ГЛОНАСС; Угоди про першочергові заходи з розвитку науково-освітнього співробітництва на 2010–2012 рр.; Програми співробітництва між міністерствами культури на 2010–2014 рр.; Угоди про міжбанківське співробітництво між Акціонерним товариством «Укрексімбанк» та ВАТ «Банк ВТБ» РФ.

Окрім зазначених угод, президенти ухвалили заяви про придністровське врегулювання та європейську безпеку. Таким чином, підсумки київської зустрічі двох президентів укотре засвідчили, що Москва обстоювала насамперед власні геополітичні інтереси, тоді як Київ концентрував зусилля на бізнес-інтересах.

Третій етап розвитку українсько-російських відносин у 2010 р. був підпорядкований реалізації стратегічних напрямів інтеграції ключових сегментів української промисловості в російську економіку через створення спільних підприємств у таких галузях, як суднобудування, авіабудування та космічна промисловість. За переконанням Президента В. Януковича, такі підприємства сприятимуть не лише розвитку економік Росії та України, а й зроблять їх конкурентоспроможними. «Ці проекти створюють умови зростання економіки і, звичайно, найголовніше – фінансовий результат»⁹⁶.

Попри різноплановість інтересів, інтенсивне залучення інституційних механізмів дало змогу вивести українсько-російські відносини на принципово новий рівень динаміки. Станом на серпень 2010 р. сторонами було проведено 20 зустрічей високого рівня, підписано 21 двосторонній документ. Двосторонній товарообіг практично досяг докризового рівня⁹⁷. Протягом другого півріччя 2010 р. заходами найвищого рівня стали 4-те засідання Українсько-Російської міждержавної комісії, яке відбулося під головуванням президентів В. Януковича і Д. Медведева, а також Українсько-російський економічний форум під патронатом президентів, що проходив у місті Геленджик (РФ) 4 жовтня 2010 р., де розглядалися питання економічної інтеграції та поліпшення Україною тилового забезпечення перебування кораблів ЧФ РФ на її території.

На 4-му засіданні Українсько-Російської міждержавної комісії обговорювалися питання інтеграції українських галузей промисловості в російську економіку, зокрема створення спільних підприємств між НАК «Нафтогаз» України з російським «Газпромом», в атомній енергетиці, авіабудуванні, суднобудуванні, освоєнні космосу. Президент В. Янукович під час цього засідання, зазначивши, що Україна і Росія в подальшому рухатимуться шляхом зміцнення економік, наголосив: «Таким чином, ми створюємо умови для

⁹⁶ Підсумки візиту Медведева: низка договорів та суперечливих пропозицій. – <http://www.euroatlantica.info/index.php?id=1773>.

⁹⁷ Двосторонній товарообіг між Україною та РФ «практично» досяг докризового рівня, – МЗС України. – <http://www.rbc.ua/ukr/newsline/show/dvustoronniy-tovarooborot-mezhdu-ukrainoy-i-rf-prakticheski--25082010180700>.

синхронної модернізації економік»⁹⁸. Особливу увагу В. Янукович звернув на створення спеціалізованого органу – групи високого рівня з питань інтеграційної взаємодії в економіці. У свою чергу, президент Росії Д. Медведєв відзначив «безпрецедентну активність зустрічей», проведених з Президентом України у 2010 р.

До інших важливих заходів високого рівня, що відбулися в останньому кварталі 2010 р., варто віднести 7-ме засідання Комітету з економічного співробітництва міждержавної комісії під головуванням голів урядів України та РФ, яке відбулося в Києві 27 жовтня 2010 р. та 4-те засідання підкомітету з міжнародного співробітництва міждержавної комісії, яке проходило в Москві 15 вересня 2010 р.

Під час засідання Комітету з економічного співробітництва Прем'єр-міністр України М. Азаров та голова уряду РФ В. Путін обговорили ті самі питання інтеграції в атомній енергетиці, транспортній, промисловій, авіаційній, космічній і науково-технічній сферах. Під час 4-го засідання підкомітету з міжнародного співробітництва сторони досягли домовленостей продовжити консультації з метою забезпечення ефективної координації зусиль у вирішенні завдань двостороннього співробітництва та продовжити роботу над проектом Декларації про українсько-російське стратегічне партнерство.

Остання, 11-та, зустріч В. Януковича з президентом РФ Д. Медведєвим у 2010 р. відбулася 10 грудня в Москві під час саміту СНД.

Отже, за підсумками цих інтенсивних зустрічей до беззаперечних активів України можна віднести ратифікацію Угоди про демаркацію Державного кордону та збільшення товарообігу з 13 млн дол. США до 37 млн дол. США. В інших сферах «здобутки» офіційного Києва у відносинах з Росією оцінюються неоднозначно. Цей висновок стосується передусім економічної інтеграції.

Так, за підсумками 7-го засідання Комітету з економічного співробітництва в присутності прем'єрів М. Азарова та В. Путіна 27 жовтня 2010 р. між концерном «Антонов» та російською Об'єднаною авіаційною корпорацією (ОАК) було підписано угоду про створення спільного підприємства, яке координуватиме діяльність обох учасників з виробництва, продажу та обслуговування літаків сімейства «АН». Спільне підприємство має займатися

⁹⁸ Янукович хоче спільної модернізації економік, а Медведєв – спільної оцінки історії. – <http://zik.com.ua/ua/news/2010/11/26/258695>.

передусім такими перспективними моделями літаків, як АН-124 «Руслан», АН-70 та АН-148. Покладаючи великі надії на спільне виробництво, В. Янукович запевнив, що військово-транспортний літак АН-70 буде поставлений на серійне виробництво до кінця 2010 р.⁹⁹ Проте 2010 р. минув, а виробництво цього літака так і не розпочалося. Експерти вказують на ризик, що в обмін на передачу російській стороні контрольного пакету акцій концерну «Антонов» Україна так і не отримає блокуючого пакета¹⁰⁰.

Основний інтерес до концерну «Антонов» з боку ОАК полягає у придбанні права на інтелектуальну власність цих перспективних типів пасажирських літаків для того, щоб увійти з ними в міжнародну кооперацію¹⁰¹. Виробничі ж потужності заводів «Авіант» і Харківського авіаційного Росії не потрібні, оскільки її власні авіаційні заводи не завантажені. До того ж, підписавши угоду про співпрацю з російським «Внешторгбанком», АНТК «Антонов» потрапляє в залежність від фінансування з російського державного бюджету, а не від ринкової доцільності проектів.

Подібна ситуація складається з інтеграційними проектами в суднобудуванні. На тому самому 7-му засіданні заступник голови мінпромторгу Росії Д. Мантуров та міністр промислової політики України Д. Колесніков підписали міжурядовий меморандум про співпрацю в галузі суднобудування. За словами президента Об'єднаної суднобудівної корпорації (ОСК) Росії Р. Троценко, інтеграція в корпорацію профільних активів України сприятиме відновленню виробничого ланцюжка в російській суднобудівній промисловості¹⁰². Іншими словами, такі українські підприємства, як науково-виробничий комплекс газотурбінобудування «Зоря – Машпроект» та ЗАТ «Феодосійська суднобудівна компанія “Море”», необхідні Росії для створення замкнутих циклів суднобудування.

Великі надії в такій кооперації уряд М. Азарова покладав на добудову ракетного крейсера «Україна». Задля такої кооперації Верховна Рада України навіть позбавила його власної назви.

⁹⁹ Янукович: военно-транспортный самолет Ан-70 будет запущен в серию до конца 2010 года. – <http://ukranews.com/ru/news/ukraine/2010/06/08/20285>.

¹⁰⁰ Украинский авиапром продан России с потрохами? – <http://mignews.com.ua/ru/articles/27007.html>.

¹⁰¹ СМИ: Россия предложила США собирать «Русланов» на заводах Boeing без согласия Украины. – <http://ukranews.com/ru/news/economics/2010/06/11/20483>.

¹⁰² 50% Черноморського суднобудівного заводу віддадуть в СП з Росією. – <http://www.unian.net/ukr/news/news-381011.html>.

Проте, як виявилось, Росія ладна добудувати цей крейсер, тільки якщо Україна віддасть їй його задарма.

У галузі атомної енергетики на тому самому 7-му засіданні президент ВАТ «ТВЕЛ» (Росія) Юрій Оленін і генеральний директор ДК «Ядерне паливо» (Україна) Тетяна Амосова підписали Угоду між цими підприємствами про співпрацю в організації в Україні виробництва ядерного палива для реакторних установок типу ВВЕР–1000 за російськими технологіями. Проте, як зазначають експерти, будівництво в Україні заводу з переробки урану на тих умовах, які сьогодні декларуються владою, повністю прив'яже Україну до технологій Росії на довгі роки. У свою чергу, російський прем'єр-міністр В. Путін запропонував Україні 10% акцій російського Міжнародного центру зі збагачення урану, котрий завершать будувати в Ангарську на Байкалі. Оглядачі наголошують, що Росія хоче таким чином надати доступ до палива для АЕС усім зацікавленим країнам, але уникнути передачі їм секретів повного циклу виробництва ядерного палива¹⁰³.

Ініціатива прем'єр-міністра РФ В. Путіна щодо об'єднання НАК «Нафтогаз» України з «Газпромом» теж мала своє втілення протягом 2010 р. Москва очікувала, що внеском у спільне підприємство з українського боку буде газотранспортна система, а Київ натомість розраховував отримати право на розробку нафтогазового родовища на півострові Ямал та зниження ціни на природний газ. Проте, як виявилось, ВАТ «Газпром» і НАК «Нафтогаз» домовились у результаті про створення двох спільних підприємств з видобутку вугільного метану в Україні та освоєння структури Палласа на шельфі Чорного моря.

Урешті-решт, чи не головним символом нового етапу інтеграції України з Росією мало бути будівництво Керченського мосту, який має з'єднати Крим з територією Росії. В. Янукович навіть висловив палке бажання завершити його будівництво до 2012 р. – фінального чемпіонату Євро–2012¹⁰⁴, хоча невідомо, яким чином цей міст може стосуватися Донецька, Харкова, Києва, Львова, де й проходить цей чемпіонат. Росія має до цього шляхопроводу цілком

¹⁰³ Росія не хоче передавати Україні технології з виготовлення ядерного палива (європейська преса). – <http://origin.radiosvoboda.org/content/article/2119600.html>.

¹⁰⁴ Янукович: Строительство моста Керчь – Кавказ желателно завершит к 2012 году. – <http://korrespondent.net/ukraine/politics/1122822-yanukovich-stroitelstvo-mosta-kerch-kavkaz-zhelatelno-zavershit-k-2012-godu>.

конкретні геостратегічні й геоекономічні інтереси, пов'язані з поверненням Криму в Росію. Проте незрозумілими залишаються інтереси української сторони. Жодного обґрунтування економічної доцільності побудови такого мосту не проводилося, фінансування немає. Попри це, однак, М. Азаров підписав розпорядження «Про створення міжвідомчої групи з питань будівництва транспортно-мостового переходу через Керченську протоку», керівникові якої доручається затвердити план заходів з організації будівництва цього об'єкта. Більше того, Міністерство транспорту і зв'язку України ініціювало через Російську Федерацію включення Керченського мосту в кільцеву дорогу навколо Чорного моря, проходження якої через Кримський півострів, з огляду на екологічні міркування, за проектом ОЧЕС не передбачається¹⁰⁵. Підписано також меморандум про взаємодію між Міністерством транспорту України та державною корпорацією РФ «Банк розвитку та зовнішньоекономічної діяльності» щодо організації та будівництва транспортно-мостового переходу через Керченську протоку.

Зазначені угоди, підписані протягом 2010 р. з фінансовими установами Росії, крім певних інвестиційних можливостей, створюють реальну загрозу фінансової експансії в Україні. Як зазначають експерти, через придбання російськими фінансовими структурами активів великих українських банків російський бізнес фактично «одержав доступ до кредитних історій нашої промисловості, що дає йому змогу почати активну скупку найбільш ліквідних підприємств України»¹⁰⁶. Згідно зі статистикою спеціалізованого інформагентства Mergemarket, за перші шість місяців 2010 р. обсяг публічних угод зі злиття й поглинання в Україні склав 1,7 млрд дол. США¹⁰⁷.

Висновки

2010 рік докорінно змінив парадигму розвитку українсько-російських відносин, надавши їм якісно іншого контексту. За рахунок зміни конфігурації національних інтересів України вдалося

¹⁰⁵ Держдума Росії схвалила ідею автодороги навколо Чорного моря. – <http://zik.com.ua/ua/news/2010/12/09/260916>.

¹⁰⁶ Эксперт: Россия совершает классическую неоколониальную экспансию в Украину. – <http://news.liga.net/news/N1036686.html>.

¹⁰⁷ Росіяни поглинають Україну. – <http://www.epravda.com.ua/news/2010/07/14/241528/>.

зняти конфронтаційний характер двосторонніх відносин, але це, у свою чергу, призвело до загрозливого зростання асиметричної залежності від Росії. Значне збільшення товарообігу між двома країнами було зумовлено насамперед зменшенням товарообігу з ЄС та незначним розширенням російського ринку для української продукції, зростанням обсягів імпорту енергоносіїв та їхніх цін, а також тотальної російської економічної експансії в Україну та монополізації українського ринку російськими державними й неурядовими суб'єктами господарювання.

Російсько-українські відносини стали головним чинником побудови «нової країни», нового політичного режиму й нової зовнішньої політики нашої держави. Сутністю цих відносин у внутрішньому вимірі є спільна й синхронна модернізація обох країн на основі авторитаризму. У зовнішньому вимірі російсько-українські відносини являють собою головну систему координат для позиціонування України в міжнародному середовищі й побудови її відносин з іншими країнами та організаціями. Гуманітарна сфера російсько-українських відносин, як один з основних напрямів реалізації інтересів Росії, була повністю підпорядкована поверненню України в «русский мир» та переформатуванню українського суспільства в «малоросійський» соціум на базі радянсько-російської ідентичності. Теперішня постімперська еліта в Україні готова визнати країну частиною російської імперії задля отримання з Росії величезних ресурсів для цієї «малоросійської» периферії. Проте імперсько-неоколоніальна модель російсько-українських відносин дає можливість Кремлю в обмін на визнання України частиною своєї імперії не надавати, а навпаки, забирати її ресурси.

Таким чином, поряд з розв'язанням низки гострих проблем, зокрема зменшення конфронтаційності у двосторонніх відносинах та демаркації Державного кордону, створено комплекс передумов для руйнації підвалин державного суверенітету України та її національної безпеки й ідентичності української нації. Подвійна асиметрична інтеграція у двох протилежних контроверсійних напрямках унеможливило досягнення продуктивного результату.

Наскільки тривалою і глобальною виявиться ця руйнація, залежатиме насамперед від зрілості громадянського суспільства й міцності демократії в Україні. Стрімкий рух у бік Росії, як і рух маятника, супроводжуватиметься накопиченням кінетичної енергії для консолідації української нації й остаточного повернення її в європейський цивілізаційний простір.

§ 3. Економічні відносини України з ЄС та Росією

У своїй зовнішній політиці Україна завжди намагалася балансувати між Європою та Росією. Проте після зміни владної команди у 2010 р. баланс хитнувся на користь східного сусіда. Протягом року було підписано кілька важливих угод з Росією, зокрема у сфері енергетики. Періодично набувала публічності дискусія щодо доцільності приєднання до Митного союзу Росії, Білорусі та Казахстану, який почав діяти у 2010 р. У торгівлі товарами Російська Федерація знову стала найбільшим партнером України, випередивши ЄС.

Водночас економічна співпраця з Європейським Союзом також залишалась активною. У 2010 р. Україна набула членства в Енергетичному співтоваристві, що передбачає гармонізацію українського законодавства з низкою директив ЄС у сфері енергетики. Протягом року тривали переговори щодо створення зони вільної торгівлі, успішне завершення яких помітно знизить рівень торговельних бар'єрів між Україною та країнами ЄС. Було підписано План дій з лібералізації візового режиму¹⁰⁸. Більше того, ЄС залишався найбільшим інвестором України.

Торговельні відносини

Режим торгівлі з Європейським Союзом

У 2010 р. кардинальних змін у торговельному режимі, що діє між Україною та ЄС, не відбулося. Як і раніше, його засади визначалися положеннями Угоди про партнерство та співробітництво

¹⁰⁸ Див.: Action Plan on Visa Liberalization, EU-Ukraine Visa Dialog. – www.novisa.org.ua.

(УПС), яка набула чинності в 1998 р., а також Генеральної системи пільг (ГСП, версія від 1 січня 2008 р.)¹⁰⁹.

Відповідно до УПС, сторони застосовували одна до одної режим найбільшого сприяння (РНС), тоді як Генеральна система пільг дала змогу застосовувати нижчі ставки мита, ніж ставки РНС, на більш як 6000 продуктів¹¹⁰. За оцінками CARIS (2010)¹¹¹, частка українського експорту в країни ЄС, на яку потенційно поширюються пільги в рамках ГСП, перебуває між 10% і 25% загального експорту. Українські виробники активно використовують надані преференції. Рівень їх використання експерти оцінюють між 75% та 100%.

Переговори щодо підписання глибокої та всеосяжної угоди про зону вільної торгівлі (ЗВТ) між ЄС та Україною, розпочаті у 2008 р., були продовжені, однак не завершені у 2010 р. Очікується, що нова угода стане «першим документом нового типу “глибоких та всеосяжних” торговельних угод. Так, Угода про вільну торгівлю (УВТ) охоплюватиме широкий спектр пов’язаних із торгівлею питань (“всеохоплююча угода”). Її метою є усунення перепон для торгівлі, які виникають “поза кордонами” держав, шляхом застосування процесів нормативно-правового наближення, завдяки яким внутрішній ринок ЄС частково відкриється для України (“глибока угода”)»¹¹².

Угода складається з трьох основних блоків, які охоплюють 18 тем¹¹³. У період з лютого 2008 р. по грудень 2010 р. відбулося 14 раундів переговорів щодо ЗВТ, у результаті яких було досягнуто істотного прогресу в дискусіях з більшості питань. Наскільки відомо, попередньо завершені переговори щодо розділів, присвячених державним закупівлям, урегулюванню суперечок, питанням

¹⁰⁹ Генеральна система пільг. – <http://ec.europa.eu/trade/wider-agenda/development/generalised-system-of-preferences/>.

¹¹⁰ Для деяких країн у ЄС діють режими «ГСП+» та «Усе, крім зброї», але Україна не має права скористатися ними. Див.: *Мовчан В., Джуччі Р., Куценко К.* Торговельна політика України: Стратегічні аспекти та наступні кроки, які треба здійснити: Консультативна робота РР/02/2010. – 2010.

¹¹¹ CARIS (2010) Mid-term Evaluation of the EU’s Generalised System of Preferences. Report. – http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2010/may/tradoc_146196.pdf.

¹¹² Представництво Європейської Комісії в Україні. – http://ec.europa.eu/delegations/ukraine/eu_ukraine/trade_relation/free_trade_agreement/index_uk.htm.

¹¹³ *Куценко К.* Переговори про вільну торгівлю з ЄС // Місячний економічний моніторинг України. – 2010. – № 11. – www.ier.kiev.ua.

захисту прав інтелектуальної власності (за винятком географічних зазначень), прозорості, митниці і спрощенню процедур торгівлі, правилам визначення походження товарів¹¹⁴. Тривали переговори щодо регуляторного наближення у сфері санітарних і фітосанітарних стандартів, технічних бар'єрів у торгівлі тощо. На жовтневому раунді сторони обмінялися пропозиціями у сфері послуг.

Важливою компонентою торговельного режиму між Україною та ЄС залишились антидемпінгові та спеціальні заходи. У 2010 р., як і протягом попереднього року, ЄС не розпочав нових торговельних розслідувань проти України. Відповідно, станом на кінець 2010 р. у ЄС діяло шість антидемпінгових заходів щодо українського імпорту (табл. 3.1). Дію антидемпінгового заходу, який стосується нітрату амонію, за результатами перегляду було продовжено на два роки до червня 2012 р. Було розпочато також перегляд антидемпінгового заходу, що стосується джгутів, канатів і тросів із чорних металів, який застосовується вже понад десять років – із серпня 1999 р. Перегляд антидемпінгового заходу щодо прасувальних дощок зумовив зниження антидемпінгового мита з 9,9% до 7,0%. Орієнтовна дата скасування заходу – квітень 2012 р.

Таблиця 3.1

**Антидемпінгові заходи ЄС проти українських виробників
станом на кінець 2010 р.**

Назва товару	Мито	Рік порушення розслідування	Дата застосування остаточних заходів	Дата продовження заходів	Орієнтовна дата скасування
Зварні труби	10,7–44,1%	2001	Вересень 2002 р.	Грудень 2008 р.	Грудень 2013 р.
Нітрат амонію та складні азотні добрива	29,26–33,25 євро за тону	1999	Січень 2001 р.	Червень 2010 р.	Червень 2012 р.
Джгути, канати, троси із чорних металів	51,80%	1998	Серпень 1999 р.	Листопад 2005 р.	Листопад 2010 р. Триває перегляд. Орієнтовна дата завершення: листопад 2011 р.

¹¹⁴ Міністерство економіки України. Поточний стан переговорного процесу між Україною та ЄС щодо створення зони вільної торгівлі: Інформаційна довідка. – К., 2010.

Продовження таблиці 3.1

Назва товару	Мито	Рік порушення розслідування	Дата застосування остаточних заходів	Дата продовження заходів	Орієнтовна дата скасування
Труби безшовні	12,3–25,7%	2005	Травень 2006 р.		Червень 2011 р.
Суміш нітрату амонію та карбаміду	27,17 євро за тону	1999	Вересень 2000 р.	Грудень 2006 р.	Грудень 2011 р.
Прасувальні дошки	7,0%	2006	Квітень 2007 р.		Квітень 2012 р.

Джерело: Міністерство економічного розвитку та торгівлі України. – www.me.gov.ua.

З боку України у 2010 р. проти виробників з країн ЄС не було розпочато жодного антидемпінгового розслідування. Українськими виробниками було ініційовано три спеціальні розслідування незалежно від країни походження. Якщо розслідування щодо імпорту феросплавів фактично не стосувалися країн ЄС, інші два розслідування – щодо імпорту композитних мінеральних добрив (УКТЗЕД 310520), холодильного та морозильного обладнання (УКТЗЕД 8418) – зачіпають інтереси європейських виробників. У 2009 р. частка країн ЄС в імпорті холодильного й морозильного обладнання в Україну становила 28,3%. Важливими постачальниками такого обладнання в Україну є Німеччина, Угорщина, Італія, Литва та Польща. Що стосується мінеральних добрив, то частка ЄС в їх імпорті скоротилася з 12,6% у 2008 р. до 2,8% у 2009 р. Імовірно, це скорочення відбулося на тлі стрімкої девальвації гривні і, відповідно, зростання ціни.

Станом на грудень 2010 р. в Україні проти товарів виробництва країн ЄС діяли антидемпінгові заходи, які стосувалися шприців походженням з Іспанії, Німеччини та Великої Британії (табл. 3.2). Ще два антидемпінгові заходи щодо ламінованих ДСП із Польщі і Словаччини та щодо гвинтових компресорних установок з Італії, Бельгії та Фінляндії були скасовані у 2010 р. у зв'язку із закінченням терміну їхньої дії.

Спеціальні заходи незалежно від країни походження станом на листопад 2010 р. діють щодо сталевих безшовних обсадних і насосно-компресорних труб, а також щодо імпорту сірників. Країни ЄС, за винятком незначних поставок з Німеччини, не

експортували в Україну сірників, тож запровадження квот на цей товар не обмежує торгівлі з ЄС. Серед країн, які отримали квоти на експорт в Україну безшовних труб, є Австрія, Польща, Румунія та Словаччина. За інформацією Міністерства економічного розвитку і торгівлі, у 2010 р. повністю використали квоти на поставки труб Польща та Румунія, тоді як виробники Словаччини поставок взагалі не здійснювали, а рівень використання квоти виробниками Австрії залишився меншим 20%¹¹⁵.

Таблиця 3.2

**Антидемпінгові та спеціальні заходи України
проти продукції з ЄС станом на грудень 2010 р.**

	Товар	Країна походження товару	Дати	Діючі заходи
Антидемпінгові заходи	Шприци	Іспанія, Німеччина, Велика Британія, Китай	Листопад 2009 р. – листопад 2014 р.	Остаточне антидемпінгове мито для Іспанії: для шприців об'ємом 5 мл – обсягом 10,54%, для шприців об'ємом 10 мл – 196,38%. Для Німеччини: для шприців об'ємом 10 мл – 37%. Для Великої Британії: для шприців об'ємом 10 мл – 23%. Для Китаю: для шприців об'ємом 2 мл – 24,36%, для шприців об'ємом 5 мл – 54,15%, для шприців об'ємом 10 мл – 347,14%
Спеціальні заходи	Труби сталеві безшовні та обсадні та насосно-компресорні	Незалежно від країни походження	1 жовтня 2008 р. – 30 вересня 2011 р.	Річний обсяг спеціальної квоти 14504 т з поступовою лібералізацією річного обсягу на 5% на другий річний період і на 10% – на третій. Серед країн ЄС окремі квоти виділені для Австрії, Польщі, Румунії та Словаччини

Джерело: Міністерство економіки України. – www.me.gov.ua.

¹¹⁵ Міністерство економічного розвитку та торгівлі України. – http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/category/main?cat_id=50301.

Таким чином, у 2010 р. ключовим питанням торговельного режиму з ЄС залишалися переговори щодо створення глибокої та всеосяжної зони вільної торгівлі, що дало б змогу суттєво знизити торговельні бар'єри між країнами. Водночас важливо відзначити поступове скорочення кількості захисних торговельних заходів з боку України, а також відсутність нових розслідувань щодо українських товарів у країнах ЄС, що дає нагоду сподіватися на аналогічне скорочення кількості захисних заходів з боку ЄС у наступні роки.

Режим торгівлі з Російською Федерацією

Режим торгівлі товарами між Україною та Російською Федерацією керується положеннями Угоди про вільну торгівлю¹¹⁶, підписаної в 1993 р. Відзначимо, що аналогічні двосторонні угоди діють також із іншими країнами СНД. Спроба підписати угоду про вільну торгівлю між усіма країнами – учасниками СНД була невдалою: кілька країн, у тому числі Росія, угоду не ратифікували. Офіційно в Україні Угода про зону вільної торгівлі в рамках СНД була ратифікована 6 жовтня 1999 р. і набула чинності 15 грудня 1999 р.¹¹⁸

Тексти всіх угод про вільну торгівлю в рамках СНД, у тому числі угоди з Росією, доволі схожі¹¹⁹. Ними передбачається безмитна торгівля всіма категоріями товарів, проте з можливістю встановлення наперед невизначених вилучень. До товарів, вилучених з режиму вільної торгівлі, застосовується режим найбільшого сприяння.

Зокрема, застосовується практика взаємних вилучень з режиму вільної торгівлі у відповідь на встановлення торговельним

¹¹⁶ Угода між Урядом України та Урядом Російської Федерації про вільну торгівлю; дата підписання – 24 червня 1993 р., дата набуття чинності – 21 лютого 1994 р. – http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=643_009.

¹¹⁷ Угода не була ратифікована, проте вона була введена в дію шляхом офіційного листування на рівні міністрів.

¹¹⁸ Закон України «Про ратифікацію Угоди про створення зони вільної торгівлі та Протоколу про внесення змін та доповнень до Угоди про створення зони вільної торгівлі» № 1125 від 6 жовтня 1999 р. – <http://zakon.nau.ua/doc/?code=1125-14>.

¹¹⁹ *Freinkman L., Polyakov E., Revenco C. Trade Performance and Regional Integration of the CIS Countries // Policy Research Working Paper. – 38. Washington, DC: World Bank, 2004.*

партнером експортних мит, квотування й ліцензування. Так, у 2010 р. список виключень налічував близько 115 позицій російського експорту, в тому числі рибну продукцію, мінеральні продукти, добрива тощо¹²⁰, і кілька позицій українського експорту, а саме: велику рогату худобу, шкіру та металообрухт.

Вилучення можуть установлюватися також окремими протоколами. Відповідно до протоколу від 4 жовтня 2001 р., який залишався чинним й у 2010 р., вилученнями з режиму вільної торгівлі між Україною та Росією є цукор, спирт, сигарети і сигари, а також низка кондитерських виробів (табл. 3.3, 3.4).

Важливо, що двостороння Угода про вільну торгівлю між Україною та Росією не охоплює сферу послуг та інші, пов'язані з торгівлею питання, включаючи захист прав інтелектуальної власності, що зменшує коло її впливу.

Окрім вилучень з режиму вільної торгівлі, вищі торговельні обмеження встановлюються також як результат застосування

Таблиця 3.3

**Перелік товарів, які ввозяться на митну територію
Російської Федерації з України і підпадають
під вилучення з режиму вільної торгівлі товарами**

Код ТН ЗЕД СНД	Найменування товару
1701 99 100 0	Цукор білий
2207 10 0000	Спирт етиловий неденатурований з умістом спирту за об'ємом не менше 80%
2207 20 0000	Спирт етиловий і денатуровані спиртові напої будь-якої міцності
	Спирт неденатурований етиловий з концентрацією спирту за об'ємом не менше 80%, у посуді ємністю:
2208 90 910	2 л і менше;
2208 90 990	більше 2 л
2402	Сигари, сигари з відрізними кінцями, сигарілли (тонкі сигари) та сигарети з тютюну та його замінників

Джерело: Додаток № 1 до Протоколу щодо внесення змін і доповнень у Протокол про вилучення з режиму вільної торгівлі до Угоди між Урядом України та Урядом Російської Федерації від 24 червня 1993 р., підписаного 4 жовтня 2001 р.

¹²⁰ Інформаційно-пошукова система. Експортні можливості Росії. – <http://www.exportsupport.ru>.

Таблиця 3.4

**Перелік товарів, які ввозяться на митну територію України
з Російської Федерації і підпадають під вилучення
з режиму вільної торгівлі товарами**

Код ТН ЗЕД СНД	Найменування товару
1701 99 1000	Цукор білий
	Кондитерські вироби із цукру (з білим шоколадом включно), які не містять какао:
1704 90 3000	шоколад білий;
1704 90 7100	цукерки варені з наповненням та без наповнення;
1704 90 7500	тоффі, карамелі та подібні солодоці;
1704 90 8100	те саме, пресоване у вигляді таблеток
	Шоколад та інші харчові продукти, що містять какао:
1806 31 000	з наповненням;
1806 32 900	без наповнення
1905 30 1900	Солодке печиво, вафлі
2402	Сигари, сигари з відрізнаними кінцями, сигарілли (тонкі сигари) та сигарети з тютюну та його заміників

Джерело: Додаток № 2 до Протоколу щодо внесення змін і доповнень у Протокол про вилучення з режиму вільної торгівлі до Угоди між Урядом України та Урядом Російської Федерації від 24 червня 1993 р., підписаного 4 жовтня 2001 р.

заходів торговельного захисту. Станом на кінець 2010 р. у Росії тривали одне антидемпінгове розслідування і три спеціальні розслідування, які значною мірою стосувались українських виробників, одне з яких було розпочато у 2010 р. (табл. 3.5). Зокрема, що стосується об'єктів спеціального розслідування, частка російського ринку в загальному обсязі українського експорту машинобудівних кріплень (коди УКТ ЗЕД 7318 15, 7318 16, 7318 21) становила 62,7% у 2009 р., в експорті активованого вугілля (код УКТ ЗЕД 3802 00) – 50,3%, в експорті карамелі (коди УКТ ЗЕД 1704 90, 1806 90) – теж 50,3%.

Росія застосовувала також три антидемпінгові заходи й один спеціальний захід щодо продукції походженням з України (табл. 3.6). Три із чотирьох заходів стосуються продукції металургійної промисловості.

У свою чергу, Україна також вела чотири розслідування, які стосувалися російських виробників. Усі розслідування були роз-

Таблиця 3.5

**Спеціальні розслідування Росії, які стосуються
українських виробників, станом на кінець 2010 р.**

Назва товару	Рік порушення розслідування	Орієнтовна дата завершення розслідування
Антидемпінгові розслідування		
Сталеві ковани прокатні валки	Липень 2009 р.	Листопад 2010 р.
Спеціальні розслідування		
Машинобудівне кріплення ¹²¹	Травень 2009 р.	Травень 2010 р.
Активоване вугілля ¹²²	Листопад 2009 р.	Листопад 2010 р.
Карамель ¹²³	Березень 2010 р.	Грудень 2010 р.

Джерело: Міністерство економічного розвитку та торгівлі України. – www.me.gov.ua.

Таблиця 3.6

**Антидемпінгові та спеціальні заходи Росії
проти українських виробників станом на кінець 2010 р.**

Назва товару	Мито, %	Рік порушення розслідування	Дата застосування остаточних заходів	Орієнтовна дата скасування	Примітки
Антидемпінгові заходи					
Трубна продукція (труби малого і середнього діаметру)	8,9–55,3	2004	Грудень 2006 р.	Січень 2011 р.	Триває перегляд
Машинобудівне кріплення	21,8*	2005	Травень 2007 р.	Травень 2012 р.	
Поліамідна технічна нитка	11,6	2007	Вересень 2009 р.	Вересень 2013 р.	
Спеціальні заходи					
Труби нержавіючі	28,1	2007	Вересень 2009 р.	Жовтень 2012 р.	

Джерело: Міністерство економічного розвитку та торгівлі України. – www.me.gov.ua.

* ВАТ «Дружківський завод металевих виробів» прийняв цінові зобов'язання.

¹²¹ Міністерство промисловості і торгівлі Російської Федерації. – <http://www.minpromtorg.gov.ru/actions/anti-dumping/14>.

¹²² Міністерство промисловості і торгівлі Російської Федерації. – <http://www.minpromtorg.gov.ru/actions/anti-dumping/26>.

¹²³ Міністерство промисловості і торгівлі Російської Федерації. – <http://www.minpromtorg.gov.ru/actions/anti-dumping/6>.

початі у 2010 р. Антидемпінгове розслідування стосувалося метанолу, який імпортується Україною фактично виключно з Росії (99,6% загального українського імпорту цього товару у 2009 р.). Що стосується спеціальних розслідувань, частка російських виробників в українському імпорті композитних мінеральних добрив (код УКТ ЗЕД 310520) становила 81,2% загального імпорту у 2009 р., частка в імпорті феросплавів – 17,4%, в імпорті холодильного обладнання – 31,0%. У грудні 2010 р. без застосування заходів було завершено два спеціальні розслідування – щодо мінеральних добрив та щодо феросплавів. Рішення щодо інших двох розслідувань очікуються у 2011 р.

Таблиця 3.7

Антидемпінгові та спеціальні розслідування України, які стосуються російських виробників, станом на кінець 2010 р.

Назва товару	Рік порушення розслідування	Орієнтовна дата завершення розслідування
Антидемпінгові розслідування		
Метанол (метиловий спирт)	Липень 2010 р.	Липень 2011 р.
Спеціальні розслідування		
Мінеральні добрива з умістом трьох поживних речовин: азоту, фосфору, калію, з умістом азоту більше 10%	Лютий 2010 р.	Грудень 2010 р.
Феросплави	Лютий 2010 р.	Січень 2011 р.
Холодильне та морозильне обладнання	Травень 2010 р.	Квітень 2011 р.

Джерело: Міністерство економічного розвитку та торгівлі України. – www.me.gov.ua.

Щодо товарів російського виробництва у 2010 р. в Україні застосовувалося п'ять антидемпінгових заходів та поширювалася дія двох спеціальних заходів, а саме щодо імпорту сталевих безшовних труб та сірників. В обох випадках квота Росії була найбільшою – 71% загального імпорту цих товарів в Україну.

Крім квот, установлених за результатами спеціальних розслідувань, протягом року діяли кілька міждержавних угод, які встановлювали кількісні обмеження в торгівлі. Зокрема, до 30 червня 2010 р. квотуванню підлягав експорт до Росії плоского холоднокатаного прокату відповідно до угоди, підписаної у 2007 р., дія

Таблиця 3.8

**Антидемпінгові та спеціальні заходи України
проти російських виробників станом на кінець 2010 р.**

	Товар	Дати	Діючі заходи	Примітки
Антидемпінгові заходи	Плити дерево-волокнисті (ДВП)	Лютий 2010 р. – лютий 2015 р.	Остаточне мито – 31,58%	За результатами розслідування термін дії продовжено на 5 років
	Листи азбесто-цементні гофровані	Травень 2007 р. – травень 2012 р.	Остаточне мито – 21,8%	
	Абразивні інструменти	Березень 2008 р. – березень 2013 р.	Остаточне мито – 34,6%	
	Нітрат амонію (аміачна селітра)	Червень 2008 р. – червень 2013 р.	Остаточне мито – 9,76–11,91%	
	Стрілочні переводи*	Листопад 2008 р. – листопад 2013 р.	Остаточне мито – 59,4%	За результатами розслідування термін дії продовжено на 5 років
Спеціальні заходи	Труби сталеві безшовні обсадні та насосно-компресорні	Жовтень 2008 р. – жовтень 2011 р.	Річний обсяг спеціальної квоти 14 504 т з поступовою лібералізацією річного обсягу на 5% на другий річний період і на 10% – на третій	Квота Росії у 2010 р. – 71,08% загального обсягу
	Сірники	Листопад 2009 р. – листопад 2012 р.	Спеціальні заходи переглянуті шляхом зміни спеціального мита обсягом 11,3% на введення режиму квотування з 6 листопада 2010 р. Обсяг квоти – 10 285 т протягом першого року (до 5 листопада 2011 р.) і 10 799 т надалі	Квота Росії – 71,24% загального обсягу

Джерело: Міністерство економіки України. – www.me.gov.ua.

* Дію заходів зупинено до 30 квітня 2011 р.

якої завершилась у 2010 р.¹²⁴ До 31 грудня 2010 р. діяли кількісні обмеження щодо поставок прутків для армування залізобетонних конструкцій відповідно до угоди, підписаної у 2007 р. на період до кінця 2010 р.¹²⁵

У 2010 р. уряди України та Росії домовилися також про продовження дії угоди¹²⁶, яка регулює поставки в Росію деяких видів сталевих труб. При цьому, відповідно до протоколу від 30 квітня 2010 р., обсяг квоти на поставки труб українського виробництва було встановлено на рівні 260 тис. т на 2010 р., тоді як у 2005 р., коли укладалася ця угода, обсяг квоти було встановлено на рівні 395 тис. т на рік із щорічним збільшенням на 2%¹²⁷. Наприкінці грудня 2010 р. було підписано ще один протокол, відповідно до якого обсяг квоти у 2011 р. становитиме 300 тис. т¹²⁸.

Таким чином, *хоча загальний режим у торгівлі товарами між Україною та Росією був сприятливішим, ніж між Україною та ЄС, у російсько-українських відносинах використовувалися кількісні обмеження, які є фактично забороненими відповідно до правил СОТ. Крім того, порівняно з торгівлею з ЄС, Росія та*

¹²⁴ Угода між Міністерством економіки України та Міністерством економічного розвитку і торгівлі Російської Федерації про регулювання поставок плоского холоднокатаного прокату походженням з України на митну територію Російської Федерації; дата підписання – 21 червня 2007 р., дата набрання чинності – 1 липня 2007 р.

¹²⁵ Угода між Міністерством економіки України та Міністерством економічного розвитку і торгівлі Російської Федерації про регулювання поставок прутків для армування залізобетонних конструкцій походженням з України на митну територію Російської Федерації; дата підписання – 13 серпня 2007 р., дата набрання чинності – 14 серпня 2007 р.

¹²⁶ Угода між Міністерством економічного розвитку Російської Федерації та Міністерством економіки України про регулювання поставок деяких видів сталевих труб походженням з України на митну територію Російської Федерації; дата підписання – 13 січня 2005 р., дата набрання чинності – 1 січня 2005 р.

¹²⁷ Протокол про внесення зміни до пункту 3 статті 2 Угоди між Міністерством економічного розвитку Російської Федерації та Міністерством економіки України про регулювання поставок деяких видів сталевих труб походженням з України на митну територію Російської Федерації від 13 січня 2005 р. (зі змінами, внесеними до цієї Угоди Протоколом, підписаним 30 грудня 2009 р.); дата підписання – 30 квітня 2010 р., дата набрання чинності для України – 30 квітня 2010 р.

¹²⁸ Протокол про внесення змін до Угоди між Міністерством економічного розвитку Російської Федерації та Міністерством економіки України про регулювання поставок деяких видів сталевих труб, що походять з України, на митну територію Російської Федерації від 13 січня 2005 р.; дата підписання – 30 грудня 2010 р., дата набрання чинності для України – 31 грудня 2010 р.

Україна частіше вдавалися до заходів торговельного захисту у 2010 р., розпочавши кілька нових антидемпінгових та спеціальних розслідувань.

Митний союз Росії, Білорусі та Казахстану

Питання участі України в Митному союзі Росії, Білорусі та Казахстану виникло взимку 2010 р. одночасно з обговоренням умов поставки російського газу в Україну.

Формування Митного союзу розпочалось 1 січня 2010 р. із запровадженням спільних тарифів. 1 липня 2010 р. набув чинності Митний кодекс Митного союзу для Росії та Казахстану, а 6 липня – для Білорусі¹²⁹. Документ визначає компетенцію, права та обов'язки членів організації, включно з правоохоронною діяльністю, а також права та обов'язки учасників. Передбачено формування єдиної товарної номенклатури зовнішньоекономічної діяльності, визначення країни походження товарів та їхньої митної вартості, видів митних платежів і порядок їх застосування і стягнення.

Цей *Митний союз орієнтований передусім на торгівлю товарами, залишаючи осторонь торгівлю у сфері послуг та інші пов'язані з торгівлею питання*, які на сьогодні генерують найбільше пов'язане з торгівлею зростання добробуту¹³⁰.

Наскільки відомо, Україна відмовилася від участі в Митному союзі. Приєднання до нього спровокувало б низку багатосторонніх міжнародних переговорів та узгоджень у рамках СОТ. Якби за основу було взято чинний перелік тарифів Митного союзу, Україні довелося б погоджувати ці зміни з усіма зацікавленими членами СОТ і виплачувати компенсації, оскільки ввізні мита Митного союзу часто перевищують відповідні ставки зв'язаного тарифу в Україні.

Водночас одним з пріоритетів зовнішньоекономічної діяльності України є створення зони вільної торгівлі в рамках СНД. У грудні 2010 р. на засідання Ради голів держав СНД було прийнято рішення про підготовку відповідної угоди¹³¹.

¹²⁹ Митний кодекс Митного союзу Росії, Білорусі і Казахстану був підписаний головами трьох держав 27 листопада 2009 р. – <http://www.tsouz.ru/db/ettr/tnved/Pages/default.aspx>.

¹³⁰ Мовчан В., Джуччі Р., Куценко К. Торговельна політика України: Стратегічні аспекти та наступні кроки, які треба здійснити: Консультативна робота РР/02/2010. – 2010.

¹³¹ Виконавчий комітет СНД. – <http://www.cis.minsk.by/>.

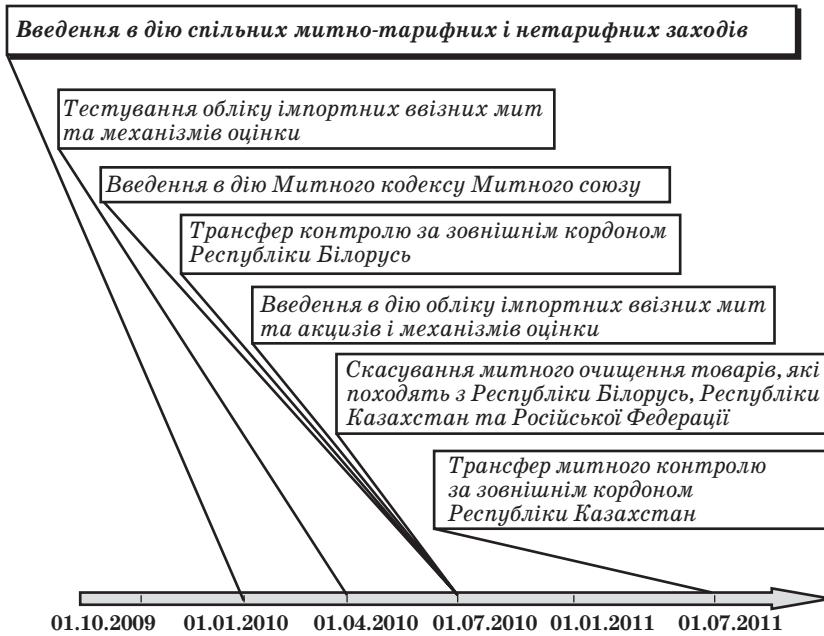

Рис. 3.1. Розклад створення Митного союзу Росії, Білорусі та Казахстану

Джерело: http://tsouz.ru/news/Documents/Custom_Union_Glaziev1.pdf.

Таким чином, у 2010 р. основою регіонального торговельного співробітництва України визнавалося створення зон вільної торгівлі.

Торгівля товарами та послугами

Торгівля товарами

У 2010 р. розвивалася тенденція до поступового зменшення ролі ЄС і відновлення значення Росії як торговельного партнера України в торгівлі товарами (рис. 3.2). За результатами року, частка торгівлі з країнами ЄС–27 у загальному товарообігу України становила 28,6%, при тому що максимальне значення було досягнуто у 2003 р., коли цей показник дорівнював 35,9%. Поступове зниження значення товарообігу з ЄС відбувалося протягом 2004–2010 рр., за винятком 2006 р., насамперед за рахунок повільнішого зростання експорту до ЄС порівняно з експортом до

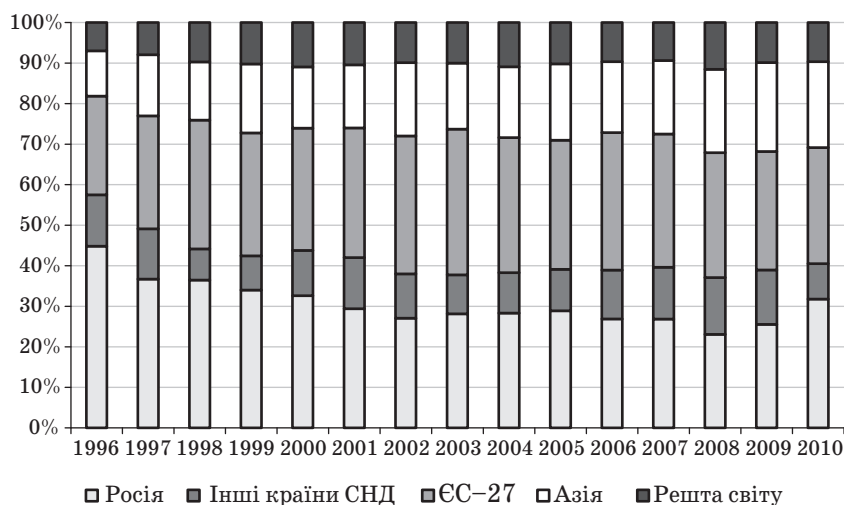

Рис. 3.2. Структура товарообігу України з рештою країн світу в 1996–2010 рр.

Джерело: Держкомстат України.

інших країн світу. Це пояснюється як існуванням торговельних бар'єрів, так і програшами в конкурентній боротьбі за ринок Євросоюзу.

Зниження частки ЄС у структурі товарообігу України у 2009–2010 рр. відбувалося за рахунок стрімкого збільшення частки Росії. За результатами року частка торгівлі з Російською Федерацією в загальному товарообігу України становила 31,8%, уперше з 2000 р. перевищивши частку ЄС-27 як єдиної митної території. У 2009 р. частка Росії в товарообігу України дорівнювала 25,5%, а найнижче значення було зафіксоване у 2008 р. на рівні 23,0% загального товарообігу.

Збільшення частки Росії у 2010 р. відбулося за рахунок як експорту, який зріс на 58,1% за рік, так і імпорту, який продемонстрував приріст на 67,7% за рік. Для порівняння, сукупний експорт України у 2010 р. зріс на 29,6%, імпорт – на 33,7%. У зростанні вартісних обсягів торгівлі з Росією відіграли роль як цінові чинники, так і чинники попиту.

Порівняння товарної структури торгівлі України з ЄС-27 та Росією дає змогу пояснити, чому у 2010 р. зросла частка торгівлі з Росією. Почнемо з експорту (табл. 3.9).

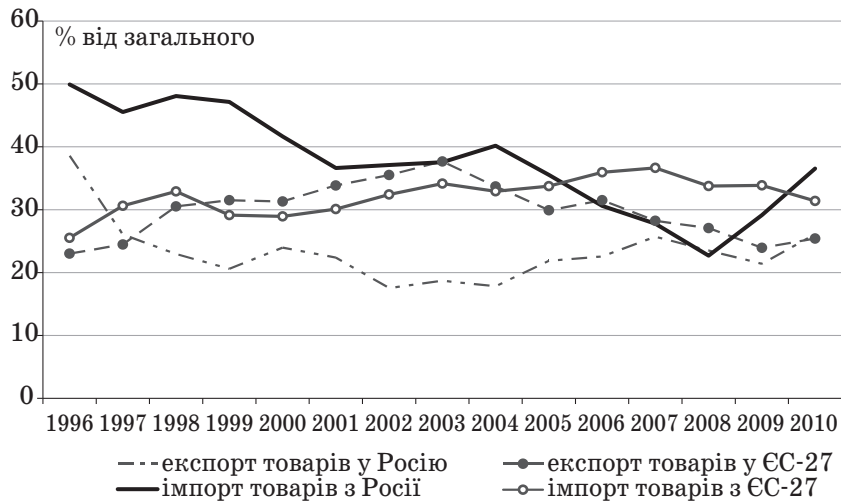

Рис. 3.3. Структура товарної торгівлі України з ЄС-27 та Росією в 1996–2010 рр.

Джерело: Держкомстат України.

Як у торгівлі з ЄС, так і в торгівлі з Росією спостерігалось швидке зростання експорту мінеральних продуктів і металів та виробів з них, значною мірою за рахунок підвищення ціни. Приріст експорту цих продуктів пояснює 94% загального зростання експорту до ЄС і лише 40% зростання експорту до Росії. Важливим додатковим чинником зростання експорту до Росії було відновлення попиту на продукцію машинобудування, у тому числі на залізничне обладнання. Відповідно, за дев'ять місяців року експорт машин та обладнання до Росії зріс на 84,8%. Це пояснює інші 42% приросту експорту до цієї країни й зумовлює значно вищі темпи приросту експорту загалом.

В імпорті ситуація простіша. Відновлення економічного зростання в Україні у 2010 р. відбувалося передусім за рахунок зовнішнього попиту, тобто експорту. Зважаючи на нижчу, порівняно з докризовим періодом, купівельну спроможність населення та продовження падіння інвестицій в основний капітал, імпорт з ЄС-27 зростав відносно повільно. Основні внески у збільшення імпорту зробили купівля машин та обладнання, а також продукції хімічної промисловості. *Водночас у торгівлі з Росією протягом січня-вересня подвоїлися вартісні обсяги імпорту мінеральних продуктів, а їхня частка в загальному імпорті*

Таблиця 3.9

**Структура експорту товарів з України в ЄС–27
та Російську Федерацію у 2009–2010 рр.
(за дев'ять місяців відповідного року)**

	Експорт у ЄС–27			Експорт у Росію		
	2009	2010	2010	2009	2010	2010
	% від загального		% темп приросту	% від загального		% темп приросту
Усього	100,0	100,0	40,8	100,0	100,0	67,5
Продовольчі товари й сировина для їхнього виробництва	21,1	13,2	-11,7	16,7	13,3	33,8
Мінеральні продукти	11,7	18,0	117,3	4,8	10,0	249,5
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	8,2	6,6	12,4	13,0	10,1	30,0
Деревина та вироби з неї	5,9	4,8	14,7	7,3	5,2	20,6
Промислові вироби	8,7	6,3	1,6	2,7	2,4	48,7
Чорні й кольорові метали та вироби з них	23,2	33,8	105,5	20,1	20,8	73,9
Машини, устаткування, транспортні засоби та прилади	17,3	14,3	16,6	33,1	36,5	84,8
Різне	3,9	3,0	5,6	2,3	1,7	9,0

Джерело: НБУ.

досягла **67,3%**. Це пов'язано як зі збільшенням ціни мінеральних продуктів, зокрема нафти і природного газу, так і з відновленням попиту на них на тлі пожвавлення економічної діяльності в Україні. Без урахування енергетичного фактора, імпорту з Росії зріс приблизно на 19,6%, що фактично збігається з приростом імпорту з ЄС.

Зростання імпорту мінеральних продуктів з Росії відбулося передусім за рахунок підвищення вартісних обсягів поставок природного газу (рис. 3.4).

Таким чином, аналіз змін у структурі товарної торгівлі України з Росією та ЄС–27 показав, що **збільшення частки Росії в товарообігу пояснюється низкою факторів: по-перше, відновленням зростання цін на нафту й газ, що відповідало світовим тенденціям; по-друге, швидшим відновленням інвестиційного**

Таблиця 3.10

**Структура імпорту товарів в Україну з ЄС–27
та Російської Федерації у 2009–2010 рр.
(за дев'ять місяців відповідного року)**

	Імпорт з ЄС–27			Імпорт з Росії		
	2009	2010	2010	2009	2010	2010
	% від загального		% темп приросту	% від загального		% темп приросту
Усього	100	100	22,0	100	100	84,4
Продовольчі товари й сировина для їхнього виробництва	12,3	11,4	12,3	4,8	2,7	4,1
Мінеральні продукти	4,8	6,2	58,2	59,3	67,3	109,2
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	29,1	29,5	23,5	13,1	9,0	26,1
Деревина та вироби з неї	7,5	7,1	15,8	2,5	1,9	36,8
Промислові вироби	5,9	5,6	17,1	1,9	1,2	21,9
Чорні й кольорові метали та вироби з них	6,7	6,9	25,4	7,3	7,5	91,3
Машини, устаткування, транспортні засоби та прилади	30,6	30,1	20,1	10,5	10,0	75,2
Різне	3,1	3,2	27,4	0,6	0,4	22,2

Джерело: НБУ.

попиту в Росії, у тому числі за рахунок державних закупівель (зросли поставки залізничного обладнання, попит на які формує ВАТ «РЖД», єдиним акціонером якої є Російська Федерація). Натомість в окремих країнах ЄС у 2010 р. тривала криза, що гальмувало відновлення попиту.

Торгівля послугами

У торгівлі послугами у 2010 р. ЄС–27 зберіг лідерство як найбільший партнер України. Водночас обіг торгівлі послугами з Росією зріс на 45% у вимірі рік до року, майже наздогнавши відповідні обсяги торгівлі з ЄС. У 2010 р. на торгівлю послугами з країнами Євросоюзу припадало 35,5% загальної торгівлі послугами, тоді як на Російську Федерацію – 34,8% (табл. 3.11).

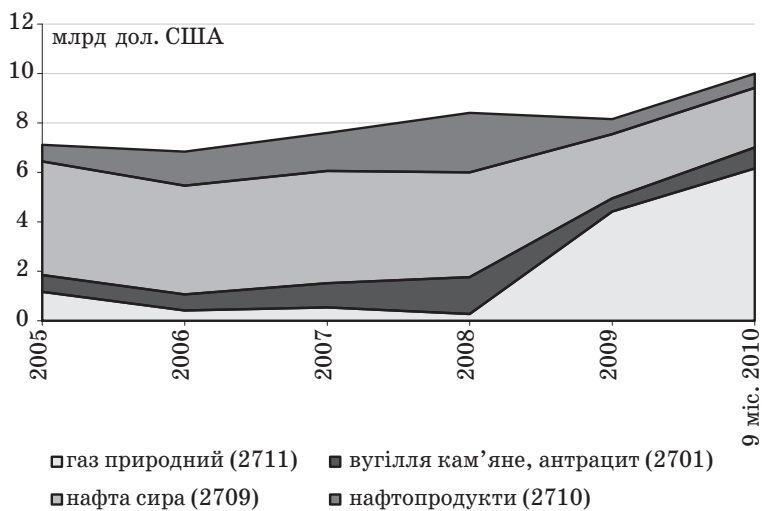

Рис. 3.4. Імпорт Україною окремих мінеральних продуктів з Росії у 2005–2010 рр.

Джерело: НБУ.

Таблиця 3.11

Структура торгівлі України послугами з ЄС–27 та Росією у 2009–2010 рр., % від загального

	Експорт послуг		Імпорт послуг		Обіг послуг	
	2009	2010	2009	2010	2009	2010
ЄС–27	31,4	26,8	58,1	54,0	40,8	35,5
Росія	36,3	44,2	12,6	14,5	27,9	34,8

Джерело: Держкомстат України, розрахунки ІЕД.

Збільшення торгівлі послугами з Росією значною мірою пояснюється стрімким зростанням обсягів послуг трубопровідного транспорту, які посідають велику частку українського експорту послуг до Росії.

ЄС–27 залишився також найбільшим постачальником послуг в Україну, надаючи понад половину всіх послуг, які імпортуються, хоча вартісні обсяги імпорту послуг з ЄС зменшилися на 2%, порівняно з 2009 р. Скорочення пояснюється падінням обсягів торгівлі фінансовими і страховими послугами, які є важливим компонентом торгівлі послугами з країнами Євросоюзу. Загальний імпорт фінансових послуг в Україну впав на 17,8%, порівняно з попереднім роком, а імпорт страхових послуг – на 25,2%.

Таким чином, у 2010 р. відбулися зміни в торгівлі послугами, хоча ЄС–27 як єдина митна територія залишився найбільшим партнером України в цій сфері. Це пояснюється, головним чином, збереженням домінування ЄС як експортера фінансових, страхових та різних ділових, професійних і технічних послуг в Україну.

Рух капіталу

Як і у випадку з торгівлею товарами та послугами, в русі іноземного капіталу у 2010 р. зросла роль Російської Федерації як партнера України, хоча в надходженнях прямих іноземних інвестицій її значення залишається значно меншим, ніж країн ЄС¹³². Надходження прямих інвестицій з ЄС становлять трохи менше 80% загального обсягу прямих іноземних інвестицій, які надійшли в Україну. Частка інвестицій з Росії зросла з 6,4% загального обсягу у 2009 р. до 7,6% у 2010 р.

Інвестиції країн Євросоюзу зосереджені в промисловості (35% загального обсягу прямих інвестицій з ЄС станом на 1 липня 2010 р.) та фінансовому секторі (33%). Водночас різні країни ЄС мають різні інвестиційні преференції. Так, Німеччина інвестує головним чином у переробну промисловість (79,2% загального обсягу прямих інвестицій з країни станом на 1 липня 2010 р.), тоді як австрійські інвестиції сконцентровані у фінансовому секторі (75,3% загального обсягу). Прямі інвестиції з Кіпру, Великої Британії та Нідерландів розподілені рівномірніше по всіх секторах економіки України.

Основний обсяг прямих інвестицій з Російської Федерації зосереджений у секторі фінансових послуг. Станом на 1 січня 2011 р. вони становили 68,6% загального обсягу інвестицій з Росії, рік тому ця частка дорівнювала 62,3%. Приплив прямих інвестицій з російської економіки в український фінансовий сектор, за оцінками Держкомстату, склав 733,5 млн дол. США, що дорівнює 87% усього припливу інвестицій з Росії протягом року.

Якщо подивитися на структуру капіталу банківської системи України, то станом на 1 січня 2011 р. 40% власного капіталу банків складав іноземний капітал, передусім європейський (29%, якщо врахувати капітал, який надійшов з Кіпру). Частка російського капіталу у власному капіталі українських банків дорівнювала 8,2%.

¹³² Мовчан В., Сисенко Н. Економічна інтеграція і кооперація України та ЄС: підсумки 2010 року // *International Review*. – 2010. – № 4.

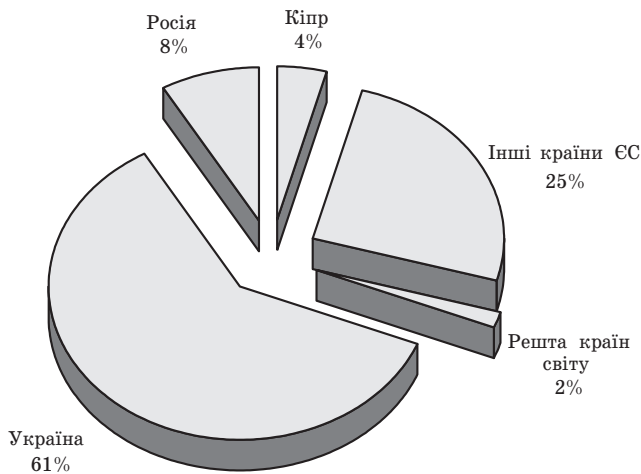

Рис. 3.5. Структура власного капіталу банківської системи України за країнами походження капіталу, станом на 1 січня 2011 р.

Джерела: НБУ, розрахунки автора.

За інформацією НБУ, станом на кінець 2010 р. в Україні діяли 11 банків з російським капіталом, зокрема «Альфа-банк», який перебував у російсько-кіпрській власності, та 38 банків з капіталом, що надійшов з країн – членів ЄС–27¹³³. Загалом у цей період в Україні було зареєстровано 55 банків з іноземним капіталом. Близько половини банків з іноземним капіталом є досить великими. Серед банків першої групи 11 установ із 17 мали російських або європейських інвесторів, серед банків другої групи – 13 із 22.

Таким чином, у 2010 р. ЄС–27 залишився основним іноземним інвестором української економіки, незважаючи на деяке збільшення ролі інвестицій з Росії.

Енергетика

Співпраця з ЄС

Найбільшим досягненням у співпраці Україна – ЄС у сфері енергетики є, мабуть, приєднання України до Договору про заснування

¹³³ За винятком «Альфа-банку».

Енергетичного співтовариства¹³⁴. Переговори було завершено 24 вересня 2010 р., а в грудні Верховна Рада ратифікувала Протокол¹³⁵.

Приєднання до цього Договору стало можливим після виконання Україною низки передумов, висунутих країнами Енергетичного співтовариства, ключовими серед яких були здійснення комплексу заходів з підвищення ядерної безпеки українських АЕС відповідно до вимог МАГАТЕ, а також гармонізація законодавства України в газовій сфері з нормами відповідних директив ЄС¹³⁶. Зокрема, у лютому 2010 р. в Україні було завершено реалізацію Спільного проекту ЄК – МАГАТЕ – Україна з оцінки безпеки українських атомних електростанцій, яка підтвердила відповідність енергоблоків вимогам міжнародних стандартів з ядерної безпеки, а влітку Верховна Рада прийняла закон «Про засади функціонування ринку природного газу», що визначає нормативну базу для створення конкурентної моделі ринку газу в Україні й відповідає положенням європейських газових директив.

Приєднання України до Енергетичного співтовариства веде до важливих наслідків для економіки країни¹³⁷.

1. Споживачі газу та електроенергії зможуть вільно обирати постачальників, виходячи з найвигідніших умов і ціни, що стимулюватиме конкуренцію і, як наслідок, сприятиме зростанню добробуту користувачів.

¹³⁴ Договір про створення Енергетичного співтовариства був підписаний у 2005 р. в Афінах між Євросоюзом та країнами Південно-Східної Європи (Албанією, Боснією та Герцеговиною, Македонією, Сербією, Чорногорією, Хорватією та Косово (під адміністрацією ООН)). Метою створення Енергетичного співтовариства було запровадження спільних правових рамок функціонування енергетичних ринків шляхом поширення регуляторної бази ЄС на країни-партнери для їхнього подальшого інтегрування у внутрішній енергетичний ринок ЄС. Крім того, Енергетичне співтовариство покликане сприяти підвищенню надійності поставок енергоресурсів до ЄС та країн-партнерів через розвиток нових маршрутів транспортування природного газу з Каспійського регіону, Північної Африки та Близького Сходу, а також розробці розташованих у цих регіонах родовищ нафти та газу.

¹³⁵ Протокол ратифіковано Законом № 2787-VI від 15 грудня 2010 р.

¹³⁶ *Раздорожний Є.* Приєднання України до Енергетичного співтовариства: нові можливості та нова відповідальність: Коментар, підготовлений у рамках проекту «Моніторингу Порядку денного асоціації ЄС – Україна». – 2010. – Вересень. – www.ier.com.ua.

¹³⁷ *Науменко Д.* Приєднання України до Європейського Енергетичного співтовариства: економічний аспект: Коментар, підготовлений у рамках проекту «Моніторингу Порядку денного асоціації ЄС – Україна». – 2011. – Лютий. – www.ier.com.ua.

2. Постачальники газу та електроенергії з країн – членів Енергетичного співтовариства отримують право виходу на ринок України, і навпаки, ринок країн – членів Співтовариства відкривається для українських постачальників. Це створить умови для конкуренції всередині країни й відкриє більші можливості для вітчизняних постачальників продавати газ та електроенергію на європейському ринку.

3. Участь у Договорі дасть змогу створити єдине правове поле для вирішення спорів щодо можливих конфліктів з постачальниками енергоносіїв, що посилить переговорну позицію України на міжнародній арені.

4. В Україні більше уваги приділятиметься розвитку відновлюваних джерел енергії, що сприятиме зростанню її енергетичної незалежності в майбутньому.

5. В умовах поліпшення регуляторного середовища на цьому ринку зростуть можливості для залучення інвестицій.

Водночас для реалізації можливостей, які надаються участю в Енергетичному співтоваристві, необхідно здійснити низку інституційних перетворень, зокрема гармонізувати частину українського законодавства з *acquis communautaire*, прийнявши близько десятка директив і регламентів ЄС (табл. 3.12).

Таблиця 3.12

**Зобов'язання України щодо гармонізації законодавства
в рамках приєднання до Договору
про Енергетичне співтовариство**

Назва заходу	Термін виконання
Директива 2003/55/ЄС стосовно загальних засад функціонування внутрішнього ринку природного газу	До 1 січня 2012 р.
Регламент № 1775/2005 про умови доступу до систем транспортування природного газу	До 1 січня 2012 р.
Директива 2004/67/ЄС про заходи із забезпечення безпеки постачання природного газу	До 1 січня 2012 р.
Директива 2003/54/ЄС про загальні правила функціонування внутрішнього ринку електроенергії	До 1 січня 2012 р.
Регламент № 1228/2003 стосовно умов доступу до мережі транскордонної передачі електроенергії	До 1 січня 2012 р.
Рішення Комісії 2006/770/ЄС, що вносить зміни до додатка до Регламенту № 1228/2003 стосовно умов доступу до мережі транскордонної передачі електроенергії	До 1 січня 2012 р.

Продовження таблиці 3.12

Назва заходу	Термін виконання
Директива 2005/89/ЕС стосовно заходів для забезпечення безпеки інвестування до системи електропостачання та інфраструктури	До 1 січня 2012 р.
Директива 85/337/ЕЕС стосовно оцінки впливу певних державних та приватних проектів на навколишнє середовище з поправками, внесеними Директивою 97/11/ЕС та Директивою 2003/35/ЕС	До 1 січня 2013 р.
Директива 1999/32/ЕС щодо зменшення вмісту сірки у певних видах рідкого палива	До 1 січня 2012 р.
Директива 2001/80/ЕС стосовно встановлення граничного рівня викидів певних забруднювачів до атмосфери великими спалювальними установками	До 1 січня 2018 р.
Пункт 2 статті 4 Директиви 79/409/ЕС стосовно охорони диких птахів	До 1 січня 2015 р.
План імплементації Директиви 2001/77/ЕЕС стосовно сприяння використанню електроенергії, виробленої за допомогою відновлюваних джерел енергії, на внутрішньому ринку електроенергії	До 1 липня 2011 р.
План імплементації Директиви 2003/30/ЕС стосовно сприяння використанню біопального та інших відновлюваних видів пального для транспорту	До 1 липня 2011 р.

Джерело: Протокол про приєднання України до Договору про заснування Енергетичного співтовариства.

Таким чином, найближчими роками Україна має здійснити адаптацію національного законодавства до європейських норм, забезпечити їх реальну імплементацію та зробити значні інвестиції в модернізацію енергетичної інфраструктури для забезпечення технічної можливості торгівлі енергоресурсами в рамках Енергетичного співтовариства. Це середньотерміновий проект, і його реальні результати важко оцінити заздалегідь.

Серед інших, практичніших, аспектів співпраці України та ЄС у сфері енергетики варто відзначити продовження проектів технічної допомоги, а також фінансування ЄБРР кількох проектів, які стосуються будівництва й модернізації електричних мереж, гідроелектростанцій, розвитку відновлюваних джерел енергії¹³⁸. Європейські фінансові інституції (ЄБРР та ЄІВ) разом зі

¹³⁸ Мовчан В., Сисенко Н. Економічна інтеграція і кооперація України та ЄС: підсумки 2010 року // *International Review*. – 2010. – № 4.

Світовим банком заявили також про надання у 2011 р. першого траншу інвестицій, необхідних для фінансування модернізації газотранспортної системи України¹³⁹.

Співпраця з Росією

У 2010 р. основними результатами співпраці України та Росії в енергетичному секторі є домовленість про зниження ціни на імпортний газ, угода про співробітництво в будівництві енергоблоків Хмельницької АЕС, а також домовленості щодо планів спільного видобутку газу в Україні.

Зокрема, у квітні 2010 р. Україна та Росія підписали Угоду, якою Україні була надана знижка в ціні на імпортний природний газ на наступні 10 років в обмін на продовження терміну перебування Чорноморського флоту Росії у військово-морській базі в м. Севастополі до 2042 р.¹⁴⁰

Ця Угода передбачає, що знижка застосовується до ціни, визначеної згідно із чинною формулою ціни на газ, яка включає базову ціну 450 дол. США за 1 тис. м³. Знижка становитиме 30% від ціни на газ за умови, якщо ціна буде меншою за 333 дол. США за 1 тис. м³; в іншому випадку знижка не може бути більшою за 100 дол. США за 1 тис. м³. Знижка поширюватиметься лише на 30 млрд м³ імпорту природного газу у 2010 р. та 40 млрд м³ у наступні роки. Водночас законтрактовані обсяги газу на 2010 р. були збільшені на 2,75 млрд м³. Штрафні санкції за порушення зобов'язання «бери-або-плати» були повністю виключені з газової угоди. І нарешті, *знижка в ціні на російський природний газ надаватиметься виключно шляхом скасування відповідного експортного мита, що зазвичай сплачується «Газпромом»*.

За попередніми оцінками НАК «Нафтогаз», погоджена знижка давала Україні змогу знизити ціну природного газу в другому кварталі 2010 р. до 233 дол. США за 1 тис. м³ з очікуваних 333 дол. США, що дало короткострокові позитивні наслідки для економіки країни¹⁴¹. Однак *у довгостроковій перспективі умови угоди можуть спрацювати проти України*. Ціновий дисконт послаблює мотивацію до проведення реформ внутрішнього ринку газу.

¹³⁹ Економічні підсумки: 2010 рік / Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. – 2011. – Березень. – www.ier.com.ua.

¹⁴⁰ Угода була ратифікована Законом України № 2153-VI від 27 квітня 2010 р.

¹⁴¹ *Науменко Д.* Чи дійсно знижка в ціні на газ є вигідною?: Місячний економічний моніторинг України. – 2010. – № 5. – www.ier.com.ua.

Більше того, *механізм знижки не передбачає внесення змін до основних положень газового контракту 2009 р.* Після закінчення терміну дії знижки Україна стикнеться зі стрибком цін на газ, тоді як відкладення модернізації енергетичної системи країни може зробити українську економіку ще вразливішою до змін у цінах.

Угода про співпрацю в будівництві третього й четвертого енергоблоків Хмельницької АЕС, підписана в червні 2010 р. й ратифікована на початку 2011 р.¹⁴², передбачає співробітництво в проектуванні, будівництві та введенні в експлуатацію енергоблоків з урахуванням застосування існуючих конструкцій та відповідно до стандартів і заходів з ядерної безпеки на рівнях не нижче рівнів, викладених у нормах і заходах з безпеки МАГАТЕ.

У грудні 2010 р. стало відомо про важливі домовленості НАК «Нафтогаз» і ВАТ «Газпром». Зокрема, 21 грудня було підписано Меморандум про створення спільного підприємства для видобутку вугільного метану на території України. Меморандумом передбачається розробка фінансово-економічного обґрунтування створення СП та проектів його установчих документів¹⁴³.

Водночас у 2010 р. Україна не погодилася на пропозиції Росії про створення спільного підприємства з «Газпромом» для управління ГТС України в обмін на інвестиції, намагаючись натомість збільшити власні інвестиції та залучити гроші ЄС. Протягом року НАК «Нафтогаз» інвестував у підтримку й модернізацію ГТС України 1,75 млрд грн, що удвічі більше, ніж попереднього року, а також задекларував намір підвищити інвестиції до 3,1 млрд грн у 2011 р.¹⁴⁴

Підсумовуючи, можна стверджувати, що Україна активно співпрацювала у 2010 р. у сфері енергетики як з ЄС, так і з Росією, підписавши низку важливих домовленостей. Якщо узагальнити напрями взаємодії у відносинах з ЄС, то головну роль у ній відігравав регуляторний аспект, тобто створення сприятливого інституційного середовища для забезпечення стабільного та безперебійного розвитку сектора. У відносинах з Росією, натомість,

¹⁴² Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про співробітництво в будівництві енергоблоків № 3 та 4 Хмельницької АЕС; дата підписання – 9 червня 2010 р., дата ратифікації Україною – 12 січня 2011 р.

¹⁴³ В Москві підписан меморандум о создании СП «Нафтогаза» и «Газпрома». – <http://for-ua.com/politics/2010/12/21/170524.html>.

¹⁴⁴ Економічні підсумки: 2010 рік. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. – 2011. – Березень. – www.ier.com.ua.

ключову роль відігравали конкретні (практичні) домовленості, як-то питання ціни, будівництва тощо.

Висновки

Аналіз економічної співпраці України з Росією та ЄС упродовж 2010 р. засвідчує активізацію співпраці з Росією, хоча при цьому не дає підстав говорити про суттєве скорочення співробітництва з ЄС.

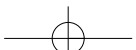
Як і в попередні роки, торговельний режим з Росією залишався сприятливішим з погляду рівня тарифних обмежень, однак був менш передбачуваним, якщо дивитися на нетарифні обмеження. Зважаючи на свої зобов'язання перед країнами – членами СОТ, у 2010 р. Україна наполягала на регіональній інтеграції в межах СНД лише на рівні вільної торгівлі.

Важливим компонентом співпраці з ЄС були переговори щодо підписання глибокої та всеосяжної угоди про вільну торгівлю, яка має стати частиною нової Угоди про асоціацію. Успішне завершення переговорів і набуття цією угодою чинності зумовить значну лібералізацію торгівлі з ЄС, митна територія якого є одним з найбільших ринків світу.

Зростання ролі Росії як торговельного партнера України у 2010 р. відбулося значною мірою за рахунок стрімкого зростання обсягів імпорту енергоносіїв, що свідчить про посилення енергетичної залежності України, однак не пояснюється зміною політичного курсу.

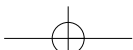
Якщо говорити про співпрацю у сфері енергетики, відносини з ЄС зосереджувалися передусім на адаптації законодавства та, відповідно, наближенні регуляторного середовища України до європейського. Домовленості з Росією мали практичний характер і стосувалися цін, співпраці з будівництва АЕС та спільного видобутку вугільного метану. Водночас Україна не погодилася створити спільне підприємство з «Газпромом» для управління ГТС України, натомість збільшивши власні інвестиції в модернізацію ГТС та домовившись про інвестиції з ЄС.

Таким чином, проведений аналіз дає змогу зробити висновок, що у 2010 р. в економічному співробітництві Україна продовжувала дотримуватися багатовекторної політики. Наскільки успішною буде ця політика в майбутньому, багато в чому залежатиме від виконання Україною взятих на себе зобов'язань.

РОЗДІЛ IV

УКРАЇНА У ДВОСТОРОННІХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

§ 1. Україна в системі двосторонніх відносин з провідними європейськими країнами

Зрушення у внутрішній та зовнішній політиці України призвели до модифікації її ролі і значення в європейській системі міжнародних відносин, що відповідним чином позначилось на її двосторонніх відносинах з провідними європейськими країнами.

З одного боку, *зміщення акцентів у зовнішньополітичному позиціонуванні України супроводжувалося переглядом пріоритетів у налагодженні взаємин з країнами Європи* – від орієнтації на ідеологічну спільність і декларативну підтримку українських євроінтеграційних прагнень до надання першочергового пріоритету відносинам з найпотужнішими й найвпливовішими державами Євросоюзу. Наповнення співробітництва із цими державами реальним змістом було проголошено стратегічним завданням зовнішньої політики України у виступі Президента на Десятій нараді керівників закордонних дипломатичних установ України 14 грудня 2010 р.

З другого боку, *радикальної ревізії місця України в політиці цих держав не відбулося*. З приходом нової влади рівень політичної напруженості навколо України та нагальність генерованих нею проблем суттєво знизилися, що дало змогу до певної міри стабілізувати баланс у Східній Європі, але разом з тим відсунуло ситуацію в цьому просторі на другий план політичного порядку денного європейської спільноти. Ураховуючи, що основні засади політики провідних держав ЄС щодо України не зазнали докорінних змін, а українське керівництво не спромоглося сформулювати нової цілісної політичної платформи двосторонніх відносин з названими державами, ці відносини продовжують розвиватися переважно навколо тих форматів залучення України до євроінтеграційних процесів, які були висунуті в попередній період у межах програми «Східне партнерство», і, що найважливіше, вони поки що не набули тієї політичної якості, яка давала б змогу істотно

посилити міжнародну суб'єктність України та розширити її важели впливу на регіональну й континентальну динаміку.

Завдяки відмові від деяких ідеологізованих позицій та переходу до виваженішого й поміркованішого курсу, українська зовнішня політика на даному етапі більшою мірою відповідає очікуванням провідних європейських держав, але при цьому Україна не виявляє достатньої послідовності і стратегічного мислення для того, щоб розглядатися як повноправний учасник механізмів управління політичними процесами на континенті, які поступово кристалізуються на базі оновленого «Веймарського трикутника» та нових форматів взаємодії ЄС та Росії.

Увага європейських столиць продовжує зосереджуватися головним чином на внутрішній ситуації в Україні. Однак, якщо раніше у фокусі перебувала політична стабільність у державі, то нині ключовим об'єктом цієї уваги є здатність до просування системних реформ. Консолідація влади й підвищення зобов'язань щодо здійснення внутрішніх перетворень зробили прогрес у виконанні цих зобов'язань первинним критерієм як її власної ефективності, так і її «кредитоспроможності» у взаємодії із зовнішніми партнерами. Поряд із цим, перипетії внутрішньополітичних процесів в Україні, а також особливості просування діалогу Україна – ЄС ставлять перед європейськими державами серйозний виклик, стимулюючи їх до вдосконалення своєї політики та посилення присутності в українському політичному просторі.

Україна – Франція

Українсько-французькі відносини у 2010 р. розвивалися під впливом, з одного боку, політичних імпульсів, генерованих зрушеннями в поточній європейській та українській кон'юнктурі, а з другого – низки практичних проблем, які постали перед Україною на євроінтеграційному напрямі та в економічній площині. *Прагматизація української політики відкрила шлях до зближення між двома державами, але поставила в центр діалогу практичні питання, стосовно яких у сторін спостерігалися суттєві розбіжності навіть у минулі роки.* Водночас французькі політичні ініціативи, зокрема щодо реорганізації системи безпеки на Європейському континенті, хоча й сприймаються Києвом доволі позитивно, але не вважаються першочерговими на порядку денному зовнішньої політики держави. Загалом сфокусова-

ність українського курсу на євроінтеграцію, нехай і виражена в менш наполегливій формі, означає збереження у двосторонніх відносинах переважної більшості проблем, акумульованих у попередній період. Як наслідок, *дисонанс пріоритетів, характерний для українсько-французьких відносин останніми роками, продовжує даватися взнаки на нинішньому етапі, хоча й у де-що іншому вигляді.*

Французька адміністрація уважно стежила за перебігом виборчих перегонів в Україні. 28 січня 2010 р. у рамках візиту до Лондона для участі в Міжнародній конференції щодо Афганістану міністр закордонних справ України Петро Порошенко провів бесіду з міністром закордонних справ Франції Бернаром Кушнером. Французький міністр висловив сподівання на демократичний та справедливий характер проведення другого туру президентських виборів. За його словами, офіційний Париж налаштований зміцнювати відносини привілейованого партнерства з демократичною Україною.

Офіційний Париж вітав проведення вільних демократичних виборів на початку 2010 р. як свідчення «політичної зрілості» українського народу. Президент Франції Ніколя Саркозі вже 11 лютого направив листа з привітаннями на адресу новообраного Президента України В. Януковича, у якому відзначалося, що Франція готова сприяти проведенню структурних реформ в Україні, зокрема на виконання програми, погодженої з Міжнародним валютним фондом, та надавати підтримку в просуванні переговорів щодо укладання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, «розуміючи, що Україні належить досягти необхідного прогресу в рамках цих переговорів, зокрема в частині, що стосується зони вільної торгівлі». Примітно, що голова французької держави у своєму листі запевнив, що французьке керівництво буде так само уважне до дотримання суверенітету й територіальної цілісності України в контексті обговорення нової архітектури безпеки.

Схвальну реакцію французьких урядовців дістав факт здійснення новообраним Президентом України першого закордонного візиту до Брюсселя, хоча рішення високого представника ЄС з питань зовнішньої політики Кетрін Ештон про особисту присутність на церемонії інавгурації українського Президента в Києві замість перебування на зустрічі міністрів оборони ЄС оцінювалося неоднозначно. У свою чергу, Франція на церемонії інавгурації

була репрезентована державним секретарем у європейських справах П'єром Лелушем.

Париж стояв біля витоків ідеї структурувати діалог Євросоюзу з новим керівництвом України на основі документа із чітким переліком актуальних завдань і пріоритетів на найближчу перспективу, який згодом втілювався у вигляді «матриці Фюле». Як висловився П. Лелуш за підсумками засідання Ради ЄС із закордонних справ 22 лютого, метою цього процесу є налагодження найтісніших, наскільки це можливо, зв'язків України та ЄС, що, у його викладі, означає досягнення максимально розвинутого торговельного обміну, становлення якнайпрозорішої системи розрахунків в енергетичній сфері та підтримку у проведенні реформ, у тому числі шляхом надання кредитів, але обумовлюючи це попереднім здійсненням необхідних кроків з українського боку. За словами П. Лелуша, регулювання візових питань у відносинах Євросоюзу з Україною має відбуватися на тому самому рівні, що й у відносинах з Росією, і в жодному разі не на нижчому.

Французька адміністрація прихильно поставилася до формування в березні 2010 р. нового українського уряду, визнаючи недоцільність проведення нових виборів в умовах скрутної економічної ситуації та висловлюючи сподівання на те, що досягнення політичної стабільності всередині держави дасть змогу перейти до конструктивної співпраці з міжнародними партнерами й до реалізації нагальних структурних перетворень.

Перша особиста зустріч президентів двох держав відбулася під час роботи Саміту з питань ядерної безпеки у Вашингтоні 13 квітня 2010 р., під час якої вони обговорили основні питання двосторонніх відносин, а Н. Саркозі офіційно запросив В. Януковича відвідати Францію. Анонсоване на саміті рішення України про вивезення запасів високозбагачених ядерних матеріалів зустріло схвальну оцінку з боку Франції як жест на зміцнення ядерної безпеки у світі та боротьбу з розповсюдженням ядерної зброї.

Ще однією нагодою для обміну думками про поточний стан співпраці України і Євросоюзу та ситуації в регіоні стала участь міністра закордонних справ України Костянтина Грищенка в зустрічі країн «Веймарського трикутника» на міністерському рівні, яка відбулась у Бонні 26–27 квітня 2010 р. У центрі уваги перебували питання просування переговорів стосовно Угоди про асоціацію та зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, руху до безвізового режиму, а також наслідки укладення українсько-

російських домовленостей у Харкові 21 квітня 2010 р. Міністри закордонних справ ФРН, Франції та Польщі, у свою чергу, заявили про підтримку їхніми країнами зусиль України з нормалізації відносин з Росією, перетворення їх на фактор стабільності в регіоні. Очевидно, у Києві розраховували, що перший випадок подібної участі українського міністра дасть змогу започаткувати окремий формат «Веймарський трикутник плюс Україна», але поки що цього не сталося.

Модифікація базових засад зовнішньої політики України – відмова від прагнення до членства в НАТО, проголошення позаблокового статусу та нормалізація відносин з Росією – викликала позитивну реакцію французької політичної еліти. Як стверджує посол Франції в Україні Жак Фор, позаблоковість є суверенним вибором України, який необхідно поважати. В інтерв'ю виданню «Україна молода» 14 липня 2010 р. він відзначив важливість того, що проголосований Верховною Радою Закон «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» передбачає відмову не лише від вступу в НАТО, а й від участі в інших військових блоках. За його словами, на українсько-французьке стратегічне партнерство позаблоковий статус України не вплине.

Позитивні зрушення в українсько-російських та польсько-російських відносинах розглядаються в Парижі як сприятливі чинники стабілізації ситуації у Східній Європі. Французька реакція на пролонгування терміну перебування російського Чорноморського флоту в Криму виявилася доволі спокійною. Причому очевидно, що в українському випадку той рівень, на який вийшли відносини з Росією за минулий рік, цілком влаштовує Францію. Зняття політичної напруженості й усунення передумов для розгортання масштабних криз, здатних становити загрозу безпеці Європейського континенту і стати на заваді зближенню України з Євросоюзом, вважається порівняно задовільним досягненням в українсько-російських відносинах, попри нерозв'язаність вагомих політичних і практичних проблем між двома державами. За словами посла Франції в Україні, офіційний Київ продемонстрував добру волю й готовність до здійснення конкретних кроків для розв'язання нагальних проблем, одним з прикладів чого є набуття чинності Договором про демаркацію суходільного кордону між Україною та Росією. Однак при цьому він чітко заявив, що проведення переговорів про створення зони вільної торгівлі з ЄС та одночасне входження до Митного союзу Росії, Білорусі та Казахстану є несумісними.

У середині 2010 р. Франція активізувала свої зусилля щодо становлення нової організації пан'європейського простору. Зокрема, Париж сформулював дві ключові взаємопов'язані ідеї: *по-перше*, ідею побудови на Європейському континенті простору добробуту й безпеки, який охоплював би, з одного боку, розширений Європейський Союз, а з іншого – такі держави, як Росія, Україна й Туреччина, а *по-друге, ідею утворення двох окремих кіл архітектури європейської безпеки – одного, сформованого навколо ЄС і НАТО, та другого – за участю Росії, України й інших держав Європи, що не входять до цих об'єднань*.

Як стверджують французькі урядовці, утілення подібних перспектив є найамбітнішим завданням політики Франції в Європі. Перша зі згаданих ідей утілена у пропозиції, озвученій президентом Н. Саркозі на економічному форумі в Санкт-Петербурзі 19 червня 2010 р., щодо утворення «нової організації, яка об'єднала б Європу і Росію в рамках масштабного спільного економічного простору, в якому б відбувалась вільна циркуляція людей і товарів і в якому ми б спільно організували нашу безпеку на основі пропозицій, які презентував із цього приводу президент Медведев в Євіані». Тобто ця ідея реалізується у площині відносин Росія – ЄС, але, за оцінкою французьких експертів, Україна має стати безпосереднім учасником цього процесу. Друга ідея була покладена в основу французьких пропозицій у рамках так званого «процесу Корфу», започаткованого на рівні ОБСЄ у відповідь на російську ініціативу щодо укладання договору про європейську безпеку.

Обидві ініціативи є доволі аморфними, їм бракує конкретного змісту й механізму реалізації, але вони відображають французьке бачення оптимального облаштування континентального простору й місця в ньому України. Політика Франції щодо нашої держави визначається передусім тим, наскільки Україна вписується в це бачення й наскільки вона готова сприяти його утвердженню на практиці. Потрібно визнати, що українська дипломатія не має чіткої позиції стосовно даних проєктів, що істотно обмежує горизонти українсько-французького політичного діалогу. Натомість українські урядовці наголошують на тому, що без залучення України й Росії об'єднання Європи не можна вважати завершеним і що для зміцнення свого становища в мультиполярному світі Євросоюз органічно потребує сталих зв'язків зі своїми найбільшими східними сусідами. Однак це жодним чином не знижує пріоритетність стратегічної мети вступу до Європейського Союзу.

У цьому питанні французька позиція є традиційно амбівалентною. Париж не відкидає перспективи членства України в ЄС як такої, але вважає, що на даному етапі обговорювати цю перспективу зарано, а краще зосередитися на виробленні й виконанні Угоди про асоціацію та гармонізації українського законодавства з нормами ЄС, що нині є магістральним процесом у наближенні України до Євросоюзу. Причому приєднання до євроінтеграційного об'єднання, на думку французьких офіційних осіб, не може вважатися обов'язковим кінцевим пунктом цього процесу.

З подальшою актуалізацією практичних аспектів відносин Україна – ЄС дедалі відчутніше проявляється особлива позиція Франції. Для французького керівництва взагалі властивий своєрідний політично вмотивований підхід до євроінтеграції України: демонструючи свою прихильність становленню якнайтісніших зв'язків України з Євросоюзом на політичному рівні, водночас Париж із обережністю дивиться на можливості прискореного переходу до більш глибоких практичних форм залучення України до євроінтеграційних процесів. Виступивши у 2008 р. з ініціативою надання Новій посиленій угоді між Україною та ЄС статусу Угоди про асоціацію, адміністрація Н. Саркозі, однак, без особливого ентузіазму поставилася до перспективи запровадження безвізового режиму, а також висловлює серйозні застереження щодо низки аспектів зони вільної торгівлі, пропонуючи під час вироблення її умов орієнтуватися на існуючі обсяги торгівлі. До того ж французька дипломатія не схильна розглядати ці питання самі по собі, у відриві від загального контексту відносин Україна – ЄС і ще ширше – від загального політичного контексту в Європі.

Це зумовило необхідність активізації дипломатичних зусиль Києва у відносинах з Парижем для досягнення істотного прогресу на цих напрямках, відповідно до анонсованих українськими лідерами на початку року прагнень та очікувань. Так, улітку 2010 р. активізувалися двосторонні консультації з питань євроінтеграційного поступу України, проведення внутрішніх реформ і створення сприятливого інвестиційного клімату. 16–18 червня 2010 р. відбувся робочий візит віце-прем'єр-міністра України Сергія Тігіпка до Франції, під час якого він провів зустріч із державним секретарем у європейських справах П. Лелушем, узяв участь у роботі щорічного ділового форуму й поспілкувався із членами групи дружби Україна – Франція в сенаті. Під час зустрічі

сторони обговорили актуальні питання співробітництва України з Міжнародним валютним фондом, перебіг переговорів щодо Угоди про асоціацію з ЄС, останні події в регіоні, зокрема українсько-російські відносини, та особливості здійснення реформ в Україні.

7–8 жовтня 2010 р. відбувся офіційний візит Президента України до Французької Республіки, під час якого він провів зустрічі з президентом Ніколя Саркозі, прем'єр-міністром Франсуа Фійоном та головою Національних зборів Бернаром Аккуає. Питання, які розглядалися під час візиту, можна розподілити на три групи: *по-перше*, питання власне двостороннього українсько-французького рівня, *по-друге*, питання, які стосуються відносин України та Європейського Союзу, і, *по-третє*, питання вироблення нових підходів до організації пан'європейського простору, враховуючи актуальні тенденції та пропозиції, які виходять від його провідних учасників.

На двосторонньому рівні відносин України і Франції розглядалися питання переважно економічного характеру, серед яких найактуальнішими є забезпечення належних умов для роботи французьких інвесторів в Україні й активізація торговельних обмінів. Президент України публічно запевнив у тому, що він готовий «узяти під особистий контроль вирішення всіх проблемних питань, пов'язаних із французькими інвестиціями», але оминув найчутливіші для французьких підприємців аспекти, такі як зняття мораторію на продаж землі та усунення обмежень на експорт продукції харчової промисловості. З метою поглиблення двостороннього торговельно-економічного співробітництва було домовлено про проведення найближчим часом шостого засідання українсько-французької міжурядової змішаної комісії з економічного співробітництва, а також міжміністерських робочих груп у сферах транспорту, сільського господарства та енергетики.

У присутності двох президентів у Єлисейському палаці відбулася церемонія підписання українсько-французьких двосторонніх документів – Дорожньої карти українсько-французьких відносин на 2011–2012 рр. та Угоди між урядами про взаємну допомогу і співробітництво у сфері цивільного захисту населення. У Дорожній карті заплановано підтримання політичного діалогу на рівні регулярних контактів між міністерствами закордонних справ обох країн, дипломатичних радників президентів та візитів державного секретаря Франції в європейських справах. Передбачено також проведення упродовж 2011 р. візиту Голови Верховної

Ради до Франції та першого в історії візиту прем'єр-міністра Франції до України, однак конкретних планів щодо візитів голів держав Дорожня карта не містить. Серед пріоритетних питань політичного діалогу виокремлено питання архітектури європейської безпеки та гарантій безпеки для України, питання взаємодії в рамках механізмів багатостороннього співробітництва, зокрема Ради Європи та ОБСЄ, а також питання відносин Україна – ЄС. Як зазначається в цьому документі, «беручи до уваги європейські прагнення України, Франція, за погодженням з країнами Веймарського трикутника, надаватиме конкретну підтримку процесу зближення України з ЄС, зокрема шляхом створення в довгостроковій перспективі та залежно від досягнутого прогресу поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі і підтримуватиме процес зміцнення співробітництва з ЄС у рамках Спільної зовнішньої політики безпеки та оборони».

За словами посла України у Франції О. Купчишина, результати візиту засвідчили спільність поглядів і більшу сумісність позицій України і Франції в усій системі двосторонніх і міжнародних координат та надали певного імпульсу розвитку українсько-французького політичного діалогу з можливістю його переведення на рівень стратегічного партнерства. Разом з тим, під час візиту остаточного порозуміння з найнагальніших питань євроінтеграційної площини досягти не вдалося. Франція зберігала неоднозначну позицію стосовно надання Україні перспективи переходу до безвізового режиму, що зумовило потребу в проведенні 15 листопада 2010 р. додаткових політичних консультацій з французькою стороною напередодні саміту Україна – ЄС.

Протягом 2010 р. Франція уважно стежила за перипетіями внутрішніх процесів в Україні, відзначаючи як початкові імпульси до здійснення структурних реформ, так і хвилюючі тенденції у сфері дотримання демократичних стандартів. Утім, найприскіпливішу увагу французьких представників привертав інвестиційний та бізнесовий клімат в Україні, намагання державних органів регулювати окремі економічні процеси, зокрема запровадження квот на експорт зернових культур, та функціонування української судової системи. За свідченням посла Франції в Україні, протягом 2010 р. умови ведення бізнесу в Україні для французьких інвесторів загалом дещо погіршилися, через що розв'язання деяких проблем потребувало прямого втручання дипломатичними та іншими офіційними каналами. Особливий

резонанс у цьому контексті отримала ситуація з висуненням претензій до компанії «Arcelor Mittal Кривий Ріг», залагодження яких стало можливим лише після втручання Президента.

Динаміка економічних обмінів між Україною та Францією у 2010 р. виявляла позитивні тенденції. Товарообіг між державами зріс на 14%, причому спостерігається зростання українського експорту до Франції. За інвестиційними показниками Франція вийшла на шосте місце серед країн, які здійснюють прямі інвестиції в українську економіку, вклавши протягом 2010 р. близько 2,3 млрд дол. США. Це майже на третину більше, ніж у 2009 р., і складає 5,3% від загального обсягу надходжень інвестицій в Україну. На українському ринку присутні майже 300 французьких підприємств, які працюють в аграрній, харчовій, транспортній, будівельній, банківській та інших галузях. Важливою віхою в історії міжнародних інфраструктурних проєктів стало підписання в листопаді 2010 р. Меморандуму про співробітництво між «Укравтодором» та компанією «Voucose Construction», який передбачає механізми інвестування у проєкти розвитку й модернізації транспортних коридорів і доріг України.

Україна – Німеччина

2010 рік позначився активізацією німецької дипломатії у Східній Європі. Берлін намагався скористатися періодом послаблення політичної напруженості між провідними гравцями в цьому просторі для ефективного врегулювання проблем, які генерували цю напруженість у минулому. Зміна влади та пов'язана з нею політична стабілізація України також відкрили додаткові можливості для виконання цього завдання, але вже перші кроки в цьому напрямі продемонстрували недостатність наявних інструментів і важелів впливу як на двосторонньому рівні, так і на рівні відносин Україна – ЄС. Тому німецький підхід до просування взаємин з Україною упродовж 2010 р. вирізнявся **трьома базовими компонентами**: *по-перше*, наголосом на першочерговому значенні невідкладних практичних питань у рамках діючих форматів відносин з ЄС, зокрема здійснення внутрішнього реформування задля конвергенції з нормами ЄС, *по-друге*, прагненням до збереження й посилення євроінтеграційної орієнтації країн Східної Європи, і, *по-третє*, імпульсом до адаптації політичної конфігурації цього простору шляхом удосконалення існуючих і створення нових

форматів відносин Євросоюзу зі східними сусідами, у тому числі з Росією. При цьому спостерігалася подальша підтримка коорди- нації Німеччини й Польщі в питаннях Східної політики та стосун- ків з Росією. Берлін, очевидно, налаштований перебрати на себе роль рушійної сили в цих напрямках спільної політики ЄС, не зали- шаючи їх «на відкуп» новим членам євроінтеграційної спільноти.

З українського боку відбулося певне переосмислення й підви- щення пріоритетності відносин з Німеччиною в комплексі зов- нішньої політики держави. Але водночас зміст і динаміка цих відносин залишаються доволі обмеженими, що не дає змоги гово- рити про їхній вихід на якісно новий рівень, який відповідає об'єк- тивним потребам і завданням зовнішньої політики України. Це зумовлено головним чином стратегічною невизначеністю україн- ського курсу і браком конкретних ініціатив, які могли б стати підґрунтям для розбудови двостороннього партнерства.

Результати демократичних виборів в Україні на початку 2010 р. отримали стримано позитивну оцінку німецької політич- ної еліти. Німеччина з перших днів чітко озвучила свої очікуван- ня від нової української команди та сигнали стосовно можливого подальшого зовнішньополітичного курсу країни. Так, перебуваю- чи в Києві з нагоди інавгурації В. Януковича, державний міністр у Федеральному міністерстві закордонних справ Вернер Хойер в інтерв'ю газеті «День» заявив, що проведення внутрішніх реформ є на даному етапі ще нагальнішим завданням для України з огляду на наслідки фінансово-економічної кризи й що Німеччи- на готова надати українській владі підтримку в цій справі за умови, що та сама виявить рішучу налаштованість на просування шляхом реформ. Він зауважив також, що приєднання України до будь-якого митного союзу з країнами, які не є членами ЄС, може суттєво ускладнити в технічному плані переговори щодо створен- ня зони вільної торгівлі з ЄС. Ще конкретніше очікування німецького уряду висловив посол ФРН в Україні Ганс-Юрген Гаймзьот, зазначивши, що нині в Європі розраховують на те, що «політичні досягнення будуть збережені, а до них додадуться еко- номічні реформи». Тому консолідація влади в Україні вважалась обнадійливим кроком, оскільки означала становлення монолітної урядової команди, готової взяти на себе відповідальність за розви- ток країни. Але відповідь на запитання, наскільки ця команда готова до конструктивного діалогу і втілення задекларованого курсу, вимагала спілкування на найвищому рівні.

26 березня 2010 р. Прем'єр-міністр України М. Азаров провів зустріч з головою Східного комітету німецької економіки доктором Клаусом Мангольдом і послом Г.-Ю. Гаймзьотом, під час якої йшлося про економічні відносини Німеччини та України. На зустрічі обговорювалися питання розвитку сектора енергетики й енергоефективності, стабілізації банківського та фінансового секторів і вдосконалення промислової інфраструктури, а також виробництва сільськогосподарської техніки, розвитку машинобудування й авіаційної та космічної галузей.

Перша особиста зустріч лідерів двох держав відбулася під час Саміту з питань ядерної безпеки у Вашингтоні 12 квітня 2010 р. Під час спілкування було обговорено деякі аспекти двосторонніх відносин, характер внутрішніх процесів в Україні та напрями подальших реформ. Федеральний канцлер Ангела Меркель запросила Президента України відвідати Берлін.

Німецька сторона також була ініціатором запрошення міністра закордонних справ України на міністерську зустріч країн «Веймарського трикутника» 26–27 квітня 2010 р., під час якої К. Грищенко провів двосторонні консультації зі своїми німецьким та польським колегами.

Підготовці майбутнього візиту Президента України був присвячений візит міністра закордонних справ до Берліна 5 липня 2010 р., під час якого К. Грищенко зустрівся з міністром закордонних справ Німеччини Г. Вестервелле та радником федерального канцлера з питань зовнішньої політики К. Гойсеном. Під час зустрічей сторони обговорили актуальний стан двосторонніх відносин, підтримку Німеччиною пріоритетів України у відносинах з ЄС та взаємодію в питаннях європейської безпеки й урегулювання придністровського конфлікту. У рамках візиту український міністр провів також зустріч із керівництвом і членами фракції ХДС, на якій німецьких парламентарів було ознайомлено зі змістом Закону України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» та підтверджено незмінну пріоритетність євроінтеграційного курсу.

Ще одним епізодом в українсько-німецьких відносинах став інцидент із затриманням в аеропорту «Бориспіль» наприкінці червня голови українського представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні Ніко Ланге. Українська сторона не надала офіційних пояснень щодо цього інциденту, обмежившись заявою про «непорозуміння», але цей випадок не залишився поза увагою уряду Німеччини, для якого діяльність власних фондів за кордоном

становить один з важливих інструментів зовнішньої політики. Однак Берлін не став виносити цей епізод на найвищий рівень політичного діалогу. Натомість він ініціював окремі переговори з питань діяльності німецьких фондів в Україні як по лінії міністерств закордонних справ, так і по лінії апаратів лідерів держав, зосереджуючи головну увагу на питанні запровадження окремої категорії віз для керівників закордонних політичних фондів.

Євроінтеграційна тематика посідала центральне місце в українсько-німецькому політичному діалозі впродовж 2010 р. Берлін послідовно намагався перенести основний фокус уваги на поточний етап взаємодії України та Європейського Союзу, акцентуючи, *по-перше*, переваги тих форматів, які нині ЄС пропонує Україні в рамках «Східного партнерства», насамперед зони вільної торгівлі; *по-друге*, первинне значення процесу нормативної конвергенції, гармонізації законодавства та проведення належних реформ як ключового засобу наближення України до євроінтеграційного об'єднання; *по-третє*, важливість зовнішньополітичного виміру такого наближення, тобто солідаризації України з політикою ЄС щодо магістральних проблем і процесів у просторі Східної Європи, насамперед щодо Білорусі та Придністров'я.

При цьому *керівництво ФРН досить обережно поставилося до ініціативи перевести в документальну площину діалог щодо руху до безвізового режиму між Україною та Євросоюзом*. Визнаючи вагому цінність цього аспекту для євроінтеграційного поступу України загалом, офіційний Берлін вважав оптимальним просувати його в руслі подальшого розширення категорій населення й умов лібералізації діючого візового режиму, замість декларувати перспективу повної відмови від візового контролю. Для Німеччини це питання мало як суто практичний вияв з огляду на актуальність міграційної тематики в німецькому суспільстві, так і політичні імплікації, зважаючи на піднесення аналогічного питання на порядку денному відносин Росія – ЄС. Очевидно, саме політичні імплікації, поряд з особливостями внутрішньої дискусії в Євросоюзі, мали визначальний вплив на остаточну позицію Німеччини в цьому питанні.

Що стосується пріоритетного для України питання перспективи членства в ЄС, то, за словами німецьких посадовців, вести мову про її надання поки завчасно. Для цього необхідно спершу «підвести Україну до того рівня, який відкриватиме для неї можливість вступу до ЄС», як висловився посол ФРН в Україні в інтерв'ю

агентству Укрінформ. Німецька еліта взагалі не розглядає питання членства східних сусідів у Євросоюзі як центральний елемент його політики, наполягаючи на тому, що головним завданням має бути сприяння цим країнам на шляху до зміцнення правової держави, належного управління й економічної модернізації. У промові з питань політики сусідства в Гете-інституті 29 жовтня 2010 р. міністр закордонних справ Німеччини Г. Вестервелле заявив, що «“Східне партнерство” є чудовою платформою для подальшого розвитку співпраці між Україною та ЄС». Німецькі представники наголошують на можливостях інтегрування до ринку ЄС, які відкриває перед Україною зона вільної торгівлі. Проте перипетії 2010 р. продемонстрували, що цього стимулу недостатньо для спонукання українського уряду до здійснення структурних реформ.

Усвідомлення суперечностей, пов'язаних з невизначеністю політичних параметрів відносин ЄС зі східними сусідами та обмеженістю наявних важелів впливу, підштовхнуло уряд ФРН, з одного боку, до ініціювання всередині 2010 р. процесу ревізії Європейської політики сусідства та «Східного партнерства» в напрямі підвищення їхньої політичної релевантності та практичної ефективності, а з другого – до пошуку нових форм і методів взаємодії Євросоюзу з Росією, прикладом чого є *пропозиція про утворення Комітету Росія – ЄС з питань зовнішньої політики та безпеки на міністерському рівні та ідеї залучення Росії до діяльності в рамках «Східного партнерства»*.

Однак, попри розуміння необхідності реконструкції структури зв'язків між різними частинами Європейського континенту, німецький підхід орієнтований не стільки на здійснення структурних трансформацій, скільки на розв'язання існуючих політичних та економічних проблем, які несуть у собі виклики для безпеки і стабільності в ЄС. І в цьому полягають його ключові відмінності від французького підходу: *Париж намагається виробити оптимальну архітектуру взаємин Росія – ЄС, у яку мають бути «вмонтовані» відносини з країнами Східної Європи, тоді як Берлін прагне зміцнити існуючі механізми Східної політики ЄС і для цього віднайти дієві формати взаємодії з Росією та її можливого підключення до цих механізмів*. Найяскравішим виявом німецького підходу є активізація зусиль ФРН з урегулювання Придністровського конфлікту.

Узагалі, якщо вести мову про *роль російського фактора* в українсько-німецьких відносинах, потрібно відзначити три

ключові моменти. *По-перше*, Німеччина не хоче, щоб Україна виступала об'єктом протиріч між Заходом і Росією, оскільки це підриває стратегію ФРН на поступове наближення Росії до західних структур за рахунок нівелювання політичних протиріч і посилення економічної взаємозалежності. *По-друге*, Німеччині важливо не допускати виникнення масштабних криз у російсько-українських відносинах, тому що це неминуче призводить до відновлення політичних протиріч Росії із західними структурами і ставить під загрозу стабільність на Європейському континенті. *І по-третє*, Німеччина визнає необхідність належним чином зважати на російські інтереси у Східній Європі, але не може погодитися на монополізацію російського впливу в цьому просторі. Для Берліна оптимальним способом розв'язання проблеми знаходження Україною балансу між Росією та ЄС є налагодження сталого політичного партнерства між Києвом та Москвою за умов запровадження таких правил регулювання українського внутрішнього ринку, за яких вільна конкуренція дасть змогу уникнути першої присутності російського капіталу.

В енергетичній сфері Німеччина не виявила особливого ентузіазму стосовно пропозиції української влади повернутися до ідеї тристороннього газотранспортного консорціуму, акцентуючи натомість потребу в реформуванні правил регулювання енергетичного ринку та підвищенні показників енергоефективності й енергозбереження в економіці, де Німеччина готова надати підтримку Україні. З метою всебічного обговорення цих питань восени 2010 р. відбулася низка заходів у рамках німецько-українського енергетичного форуму.

Головною подією в українсько-німецьких відносинах у 2010 р. стало проведення 30 серпня офіційного візиту Президента України до ФРН, під час якого він зустрівся з федеральним канцлером Ангелою Меркель, федеральним президентом Крістіаном Вульффом, віце-канцлером, федеральним міністром закордонних справ Гідо Вестервелле. Під час візиту керівники обох держав підписали Угоду про спільні дії проти організованої злочинності й міжнародного тероризму, спрямовану на поліпшення прямого спілкування німецьких та українських органів внутрішніх справ. Під час візиту обговорювалися три блоки питань: розвиток взаємин України та ЄС у контексті підготовки Угоди про асоціацію та створення зони вільної торгівлі, внутрішня ситуація в Україні, зокрема просування системних реформ і подальша демократизація

держави, та активізація двосторонніх економічних контактів у сфері торгівлі й інвестицій. Берлін очікував отримати чіткі свідчення євроінтеграційної спрямованості української політики, готовності Києва до здійснення необхідних перетворень для наближення до ЄС та його прихильності демократичним цінностям і стандартам.

Що стосується відносин Україна – ЄС, то, виступаючи на спільній прес-конференції, А. Меркель висловилася про загальне сприяння просуванню співпраці України та ЄС, але утрималася від чітких заяв стосовно пріоритетних для України на даному етапі аспектів цієї співпраці – безвізового режиму та зони вільної торгівлі. Разом з тим, відповідаючи на запитання щодо стратегічної орієнтації України, вона зазначила, що Україна може відіграти важливу роль у зниженні напруженості між Росією та Європейським Союзом.

Під час візиту примітним було також і висловлювання А. Меркель стосовно *необхідності сформулювати особливі умови взаємодії Альянсу з нейтральними та позаблоковими країнами в процесі вироблення нової Стратегічної концепції НАТО*. Це означає, що в німецького уряду є усвідомлення того, що на односторонньому проголошенні позаблоковості питання гарантування української безпеки не вичерпане й що воно потребує вирішення в кооперативному ключі на основі тих форм практичного співробітництва України з НАТО, які найбільше відповідають інтересам обох сторін і не стимулюють посилення напруженості в просторі Східної Європи.

У підсумку, візит Президента України до Німеччини можна оцінити як успішний з погляду відновлення контактів на найвищому рівні та авансів на перспективу. Отримавши від німецької сторони запевнення у сприянні реалізації задекларованого курсу, представники України були також ознайомлені з умовами, за яких це сприяння може вилитися в реальну політичну й фінансову підтримку. Від офіційного Берліна пролунали позитивні сигнали щодо готовності розглядати конкретні способи інтенсифікації співробітництва з Києвом, але їхнє втілення залежатиме від спроможності української влади виконувати анонсовані наміри щодо просування до європейських цінностей, упровадження європейських регуляторних стандартів і модернізації економіки.

Практичним виявом цього стало підписання 9 вересня 2010 р. Протоколу щодо продовження двостороннього німецько-україн-

ського співробітництва для економічного розвитку між Федеральним міністерством економічного співробітництва та розвитку ФРН і Міністерством економіки України. Сторони домовилися продовжити співпрацю в таких галузях, як сталий економічний розвиток, сприяння інвестиціям, підтримка малих і середніх підприємств, енергоефективність і боротьба з ВІЛ/СНІД. Німецька сторона пообіцяла надати кошти для нових проектів або для додаткового фінансування поточних проектів у згаданих сферах на загальну суму у 21,1 млн євро.

Особливості внутрішніх процесів в Україні протягом 2010 р. перебували у фокусі уваги німецької дипломатії, хоча й не перетворювалися на центральну тему діалогу. Німецькі урядовці підкреслювали важливість дотримання демократичних норм і правил, тоді як українське керівництво переконувало в належному їх забезпеченні. Президент України особисто поінформував федерального канцлера про характер українських конституційних змін під час телефонної розмови 6 жовтня.

В економічній сфері відбулося певне поживавлення торговельних обмінів. У 2010 р. товарообіг між Україною та Німеччиною зріс більш як на 19%, але попри це динаміка торговельно-економічних відносин була недостатньо інтенсивною для виходу на докризовий рівень. В інвестиційній сфері Німеччина продовжує утримувати другу позицію серед іноземних інвесторів в Україну, з обсягом прямих інвестицій на рівні більш як 7 млрд дол. США, що становить 15,8% загальних іноземних інвестицій в українську економіку.

Україна – Велика Британія

Для українсько-британських відносин 2010 р. став своєрідним періодом спостережень та переосмислення визначених пріоритетів. *Порядок денний двостороннього діалогу в політичній частині значно звузився*, натомість його економічний аспект зазнав істотної активізації. На перебіг взаємин Києва і Лондона вплинула зміна влади, яка відбулася в обох державах у першій половині року, що зумовило необхідність у виробленні оновлених засад та об'єктів співпраці. Одним з наслідків цього є певна *«баналізація» українсько-британських відносин, розмивання їхнього політичного змісту і значення й помітне зниження інтенсивності контактів*. Загалом, це доволі закономірна тенденція,

враховуючи те, що Велика Британія об'єктивно володіє небагатьма можливостями для сприяння реалізації першочергових завдань зовнішньої політики України на нинішньому етапі.

Початок року позначився підвищеною увагою до виборчої кампанії в Україні. 28 січня 2010 р. міністр закордонних справ України Петро Порошенко, перебуваючи з візитом у Лондоні для участі в Міжнародній конференції щодо Афганістану, провів бесіду з державним секретарем Великої Британії в закордонних справах і справах Співдружності Девідом Мілібендом, Чарльзом, принцом Вельським, та принцом Ендрю, герцогом Йоркським, спеціальним представником уряду Великої Британії з питань торгівлі та інвестицій. Британські офіційні особи висловили задоволення вільним і демократичним характером президентських виборів. Сторони обговорили подальший розвиток двосторонніх відносин, євроінтеграційний поступ України та український внесок у стабілізацію ситуації в Афганістані. Була обговорена можливість візиту принца Ендрю в Україну в першій половині 2010 р. з метою посилення співпраці в інвестиційній і торговельній галузях.

23 квітня 2010 р. відбувся запланований візит принца Ендрю, у рамках якого він зустрівся з Президентом України В. Януковичем та міністром закордонних справ К. Грищенком. Голова Української держави окреслив плани проведення політичних та економічних реформ. Принц Ендрю, у свою чергу, підкреслив готовність надавати особисту підтримку планам реформ в Україні та звернув увагу на потенціал України в сільському господарстві й аерокосмічній галузі.

У вітальному листі новопризначеному прем'єр-міністрові Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії Девіду Кемерону всередині травня 2010 р. Президент України наголосив на тому, що пріоритетами діалогу він вбачає підтримку євроінтеграційних прагнень України та розширення економічного й інвестиційного співробітництва.

Контакт з новим британським урядом було встановлено під час неформального саміту міністрів закордонних справ країн – учасниць «Східного партнерства» в польському місті Сопот 24 травня 2010 р. У рамках саміту К. Грищенко зустрівся з міністром Великої Британії у справах Європи Девідом Лідінгтоном та обговорив поточний стан українсько-британського партнерства. Д. Лідінгтон підкреслив, що його країна й надалі підтримуватиме Україну в її прагненні стати повноправним членом

Європейського Союзу й у реалізації необхідних для цього інституційних та соціально-економічних реформ, тоді як український міністр зауважив, що офіційний Київ розглядає Велику Британію як одного зі своїх пріоритетних партнерів у Європі, запропонувавши при цьому активізувати політичні контакти шляхом обміну візитами на найвищому рівні.

Потрібно відзначити, що *Велика Британія зайняла стриману позицію щодо модифікації українського зовнішньополітичного курсу, наголошуючи на тому, що базові його засади, зокрема прагнення до зближення з євроінтеграційною спільнотою, не зазнали кардинальних змін.* Проголошення позаблокового статусу, на думку британських дипломатів, не стане на заваді плідній співпраці України з НАТО. В інтерв'ю агентству РБК 12 березня 2010 р. посол Великої Британії в Україні Лі Тернер зазначив, що Україна вже робить дуже корисний внесок у здійснення багатьох операцій Альянсу й що він сподівається на продовження тісної співпраці по лінії міністерств оборони двох країн. Нормалізація українсько-російських відносин була так само нейтрально сприйнята у британських політичних колах, хоча їхні представники неодноразово акцентували, що ключовим стратегічним інтересом України має бути наближення до Європейського Союзу.

Разом з тим, у питаннях європейської інтеграції України британський підхід відрізняється амбітністю в політичному плані та поміркованістю у практичному. Лондон традиційно декларує свою прихильність ідеї розширення ЄС. Як заявив Д. Лідінгтон, виступаючи 8 вересня 2010 р. у Вільнюсі, уряд Великої Британії відкидає думку про необхідність зробити паузу в розширенні ЄС після Хорватії і вважає, що будь-яка європейська держава може вступити до ЄС за умови відповідності належним критеріям. У цьому контексті Велика Британія розглядає «Східне партнерство» як інструмент зміцнення економічних зв'язків ЄС зі східними сусідами завдяки впровадженню єдиних стандартів та утворенню зон вільної торгівлі, які в перспективі мають сприяти включенню цих країн до спільного ринку ЄС. При цьому британські посадовці відкрито визнають, що «Східне партнерство» не є безпосереднім засобом підготовки країн-учасниць до вступу в ЄС, але може стати ефективним інструментом внутрішніх перетворень, які дадуть їм змогу реально претендувати на членство. Подібно до інших держав ЄС, Велика Британія позитивно ставиться до ідей залучення Росії

в тій чи іншій формі до заходів у межах «Східного партнерства», наприклад завдяки створенню «групи друзів» «Східного партнерства» з-поміж держав, зацікавлених у сприянні розвитку країн Східної Європи. Не можна не відзначити, що *британські пропозиції щодо залучення Росії є найменш амбітними серед інших членів ЄС*, однак навіть Лондон погоджується з тим, що зв'язки Євросоюзу та Росії потребують серйозного вдосконалення.

Очевидно, що *посилення торговельних обмінів завдяки утворенню зони вільної торгівлі нині розглядається у Великій Британії як стрижневий компонент відносин Україна – ЄС*. У своїй статті в газеті «День» 13 жовтня 2010 р. Д. Лідінгтон особливо наголошує на перевагах зони вільної торгівлі для України, економіка якої може в такому разі зростати майже на 5% щорічно. Саме тому британська дипломатія, з одного боку, намагається стимулювати українську владу до інтенсифікації переговорного процесу щодо ЗВТ, прогрес якого всередині року суттєво гальмувався, а з другого – докладає активних зусиль для роз'яснення різних аспектів майбутньої ЗВТ для української бізнесової спільноти.

Що стосується пріоритетної для України візової тематики, то, оскільки Велика Британія не є частиною Шенгенської угоди, вона не була безпосереднім учасником переговорів щодо перспективи безвізового режиму між Україною та Євросоюзом. Однак в інтерв'ю виданню «What's On» 23 вересня 2010 р. Лі Тернер відзначив, що, на його переконання, реалістичнішим завданням для України є домогтися подальшої лібералізації візового режиму з ЄС, для того щоб у тривалішій перспективі ставити питання про перехід до безвізового режиму. За його словами, ЄС нині зазнає значного імміграційного тиску, що ускладнює досягнення консенсусу із цього питання між державами – членами ЄС. Примітно, що укладання угоди про лібералізацію візового режиму між Україною та Великою Британією досі не відбулося.

Євроінтеграційні питання фігурували як центральні теми переговорів під час візиту міністра закордонних справ України К. Грищенка до Лондона 6 вересня 2010 р. Під час візиту голова української дипломатії зустрівся зі своїм британським колегою, державним секретарем у закордонних справах і справах Співдружності В. Хейгом, радником уряду Великої Британії з питань національної безпеки П. Рікеттсом, радником прем'єр-міністра Великої Британії з питань Європи та глобальних питань Дж. Кан-

ліффом, а також із групою британських парламентаріїв на чолі з Дж. Вітгінгдейлом. Крім того, голова зовнішньополітичного відомства України виступив з доповіддю в Королівському інституті міжнародних справ «Четем Хаус» («Chatham House»), у якій представив британській публіці основні пріоритети зовнішньої політики України на нинішньому етапі.

Під час зустрічі керівники зовнішньополітичних відомств дійшли спільної думки про необхідність активізації політичного діалогу в дусі відносин стратегічного партнерства. Сторони обговорили можливість організації візиту Президента України В. Януковича до Лондона ще до кінця 2010 р. (який, зрештою, так і не відбувся). В. Хейг надав запевнення у всебічній підтримці євроінтеграційного курсу України та реформ, які проводить український уряд, наголосивши при цьому на необхідності поглиблення як економічних, так і культурних зв'язків обох країн. Ключовими темами перемовин були особливості внутрішньополітичного розвитку України, заходи з подолання фінансово-економічної кризи, безпекова політика та співробітництво з НАТО, українсько-російські відносини, ситуація на Близькому Сході, співпраця в банківській, аграрній та енергетичній сферах, поліпшення інвестиційного клімату тощо.

Обговорення актуальних питань двостороннього співробітництва було продовжене під час візиту міністра Великої Британії у справах Європи Д. Лідінгтона до Києва 14 жовтня 2010 р. Симптоматичним видається той факт, що йому не вдалося зустрітися з найвищими керівниками Української держави. Натомість британський міністр мав змогу поспілкуватися з віце-прем'єр-міністром України Б. Колесніковим та міністром закордонних справ К. Грищенком. Співрозмовники обговорили широке коло питань європейської інтеграції України, зокрема можливості підтримки Великою Британією тих елементів переговорного процесу щодо Угоди про асоціацію, які мають принципове значення для України. Міністр закордонних справ України наголосив у цьому контексті на важливості закріплення європейської перспективи та відкритті ринків ЄС у рамках всеосяжної зони вільної торгівлі. Зі свого боку, Д. Лідінгтон зауважив, що уряд Великої Британії підтримує програму економічних і демократичних реформ, яка реалізується в Україні.

Для розгляду питань, пов'язаних з організацією майбутнього візиту Президента України до Лондона, та інших аспектів

двостороннього співробітництва 9 грудня 2010 р. Велику Британію відвідав заступник голови Адміністрації Президента А. Гончарук і провів низку зустрічей з британськими урядовцями. Сам формат подібного візиту не є типовим для дипломатичної практики, тому викликає певні запитання стосовно стану відносин України зі Сполученим Королівством. Сторони обговорили питання євроінтеграційного курсу України, зокрема результати саміту Україна – ЄС, який відбувся наприкінці листопада, і підтвердили пріоритетність підписання найближчим часом Угоди про поглиблену та всеосяжну зону вільної торгівлі між Україною та ЄС.

Протягом 2010 р. Лондон приділяв істотну увагу характеру внутрішньополітичних процесів в Україні, апелюючи до того, що міжнародна репутація держави, так само як і її наближення до Євросоюзу, на пряму залежать від збереження та зміцнення демократичних досягнень і стандартів. Британські посадовці часто виокремлюють ту обставину, що наявність демократичного врядування є однією з базових складових Копенгагенських критеріїв, які визначають здатність держави стати кандидатом на членство в ЄС. Київ значною мірою усвідомлює важливість позитивної оцінки внутрішньої ситуації з боку Великої Британії, про що свідчать особисті пояснення щодо конституційних змін у державі, надані В. Януковичем прем'єр-міністрові Великої Британії Д. Кемерону під час телефонної розмови 6 жовтня.

Показники економічної активності між Україною та Великою Британією за 2010 р. продемонстрували позитивну динаміку з 26-відсотковим зростанням товарообігу. Водночас обсяг прямих інвестицій з Великої Британії протягом року навіть дещо скоротився, порівняно з попереднім роком. З показником у 2,2 млрд дол. США Велика Британія посідає сьоме місце серед іноземних інвесторів України одразу після Франції, але відсутність приросту є хвилюючою тенденцією на тлі підвищеної активності британського й українського урядів щодо залучення інвестицій в українську економіку.

Україна – Польща

2010 рік виявився непростим періодом в українсько-польських відносинах. *Ревізія ключових засад зовнішньої політики обох держав призвела до розмивання тих сфер діалогу, які традиційно складала підґрунтя двостороннього стратегічного партнерства*, а трансформація загального політичного контексту в Європі фактично звела нанівець традиційну якість відносин Польщі та України як засобу протидії поширенню впливу Росії. Як наслідок, перед двома державами постало завдання концептуальної адаптації відносин заради набуття ними нової якості відповідно до нинішньої європейської кон'юнктури та викликів, які стоять перед Києвом та Варшавою в їхній зовнішній політиці. Потрібно визнати, що до кінця року це завдання остаточно вирішено не було, але поступово кристалізувались актуальні на даному етапі об'єкти співпраці та були зроблені кроки в напрямі формування нового порядку денного у двосторонньому діалозі.

Загалом за 2010 р. українсько-польські відносини, з одного боку, були переведені в більш конструктивну й менш ідеологізовану площину, що є безперечним позитивом, а з другого – вони так і не стали повноцінним компонентом європейських трансформаційних процесів тією мірою, яка відповідала б їхньому власному потенціалу.

Офіційна Варшава визнала демократичний характер президентських виборів в Україні та висловила готовність співпрацювати з новим керівництвом держави. Президент Польщі Лех Качинський особисто був присутній на церемонії інавгурації Президента В. Януковича. Але, попри це, стратегічна дезорієнтація відносин двох партнерів була очевидною. Тому вже в перший день після свого призначення новий міністр закордонних справ України К. Гриценко мав телефонну розмову з міністром закордонних справ Республіки Польщі, який запросив його найближчим часом відвідати Польщу з візитом. Загибель президента Л. Качинського в авіакатастрофі під Смоленськом поглибила цю своєрідну паузу у відносинах, пов'язану з переосмисленням нових політичних реалій.

Тому в першій половині року діалог розвивався переважно навколо проектів практичного характеру, запланованих ще на попередньому етапі і спрямованих на налагодження тісної взаємодії представників суспільних і бізнесових кіл обох держав, зокрема

створення Польсько-українського форуму, реалізацію Програми транскордонного співробітництва «Україна – Польща – Білорусь» та проведення Українсько-польського економічного форуму. Останній тривав близько місяця й завершився 28 травня 2010 р. Під час галузевих секційних засідань форуму увагу учасників було зосереджено на питаннях енергетичного співробітництва, фінансово-банківській співпраці, підготовці до Євро-2012, розвитку інфраструктури й торгівлі послугами, співробітництва в галузі сільського господарства, а також було презентовано економічний потенціал областей України.

Разом з тим, польська сторона намагалася підтримувати тісний контакт з новим українським урядом стосовно наріжних питань зовнішньої політики та економічних перетворень у державі. Польща сприяла запрошенню К. Грищенка взяти участь у міністерській зустрічі країн «Веймарського трикутника» в Бонні 26–27 квітня 2010 р., а також виступила організатором неформального саміту міністрів закордонних справ країн – учасниць «Східного партнерства» в Сопоті 24 травня 2010 р., під час якого відбулася зустріч міністрів закордонних справ двох країн, присвячена огляду поточного стану діалогу з пріоритетних за нових умов питань. Р. Сікорський підтвердив, що Польща й надалі активно підтримуватиме українську дипломатію в прагненні пришвидшити процес спрощення візового режиму та підготовки Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, тоді як К. Грищенко, зі свого боку, запевнив, що Президент та уряд України розглядають розвиток українсько-польського діалогу як один з пріоритетів своєї діяльності. Ця зустріч дала змогу окреслити оновлений спектр ключових питань двостороннього діалогу та досягти попередніх домовленостей щодо його подальшого просування. На виконання цих домовленостей 2 червня 2010 р. у Варшаві пройшов черговий раунд українсько-польських політичних консультацій на рівні заступників міністрів закордонних справ, у рамках якого сторони домовилися докласти практичних зусиль з метою активізації двосторонньої співпраці. Для цього було домовлено провести низку візитів високого рівня, а також чергові засідання ключових двосторонніх інституційних механізмів. Першочергову увагу на євроінтеграційному напрямі було зосереджено на питаннях укладення Угоди про асоціацію та перспективах безвізового діалогу між Україною та ЄС.

Очевидно, саме на цьому етапі в польській стороні формується розуміння обмеженості існуючих форм наближення України до

ЄС, наслідком чого стає активізація зусиль Польщі з удосконалення та наповнення практичним змістом програми «Східного партнерства». Головними її мотивами є побоювання щодо можливої втрати ролі ексклюзивного провідника інтересів ЄС у Східній Європі та істотного зміщення політичного балансу в цьому просторі. Поряд із цим нормалізація польсько-російських та польсько-німецьких відносин і посилення координації дій у рамках «Веймарського трикутника» зумовили *зсув східної політики Польщі в бік підвищення акценту на колективне позиціонування, реалізацію спільних ініціатив та узгодження стратегії з іншими провідними європейськими державами*. Унаслідок цього польська дипломатія отримала більше можливостей для реалізації власного курсу, не викликаючи заперечень з боку інших впливових акторів у цьому просторі.

Обрання Броніслава Коморовського президентом Польщі на початку липня 2010 р. було схвально сприйняте в Україні. У своєму вітальному листі Президент В. Янукович підкреслив, що Україна зацікавлена в подальшому наповненні конструктивного двостороннього співробітництва з Польщею новими практичними результатами та проектами в політичній, економічній, гуманітарній сферах, а також у сфері безпеки, і запросив Б. Коморовського здійснити найближчим часом візит до України. Загалом становлення монолітної владної команди в Польщі не спричинило вагомих змін у її політиці щодо України, а навпаки, дало змогу консолідувати той підхід, який кристалізувався останні два роки після приходу Дональда Туска на посаду прем'єр-міністра й розгортання тенденцій до нормалізації відносин Польщі з Німеччиною та Росією.

Водночас у цей період суттєво ускладнилася ситуація в переговорах між Україною та ЄС щодо створення зони вільної торгівлі, що викликало занепокоєння польської сторони і призвело до направлення 12 серпня 2010 р. міністром закордонних справ Польщі разом з його чеським та шведським колегами спільного листа до міністра закордонних справ України, у якому вони заявили про свою підтримку європейських устремлінь України та про готовність надати партнерську допомогу, спрямовану на активізацію співробітництва у сфері економічних контактів і зміцнення європейських цінностей, але водночас зазначили, що ключовою складовою реального зближення України з Євросоюзом є досягнення прогресу в переговорному процесі щодо механізмів, які визначатимуть форми всебічної співпраці Євросоюзу й України.

Потрібно розуміти, що *за нових політичних обставин зміцнення зв'язків України з євроінтеграційною спільнотою є квінтесенцією східної політики Польщі* як виходячи з її бачення оптимальної організації Європейського континенту, так і підтримання власних позицій у Євросоюзі. Через це Польща доклала особливих зусиль для того, щоб питання про запровадження безвізового режиму з Україною було поставлене на порядок денний ЄС, що, зрештою, стало можливим завдяки тому, що інші країни ставили аналогічне питання стосовно Росії.

У зв'язку із цим у другій половині 2010 р. поступово викарбувалися три ключові лінії, за якими Варшава реалізовує свою політику щодо України: *по-перше*, лінія на вироблення консенсусу всередині ЄС щодо необхідності якнайтіснішого зближення з Україною; *по-друге*, лінія на стимулювання українського керівництва до здійснення необхідних кроків для переходу до змістовніших форм співпраці; *по-третє*, лінія на використання двостороннього співробітництва в практичних сферах для посилення тих аспектів, які ще не охоплені політикою ЄС.

Саме тому восени польське керівництво вдалося до інтенсифікації контактів з вищими українськими посадовцями поряд зі стимулюванням кроків усередині ЄС у напрямі активізації «Східного партнерства» як у практичному, так і в концептуальному плані. Так, наприкінці вересня 2010 р. президент Польщі Б. Коморовський прибув до Харкова для відкриття разом з Прем'єр-міністром України М. Азаровим Меморіалу польських солдатів. А вже 30 вересня 2010 р. М. Азаров здійснив офіційний візит до Польщі для проведення засідання Українсько-польської міждержавної комісії з питань економічного співробітництва та Комітету у справах підготовки до Євро-2012. Під час візиту М. Азаров зустрівся з президентом Польщі Б. Коморовським та прем'єр-міністром Д. Туском. Вони підтвердили, що рівень співпраці України й Польщі залишається стратегічним, попри міжнародну ситуацію та зміну влади в країнах.

30 вересня 2010 р. у Лівадійському палаці в Ялті в рамках щорічного форуму Ялтинської європейської стратегії відбулася двостороння зустріч президентів України та Польщі. В. Янукович на початку розмови наголосив, що *відносини України з Польщею мають бути на даному етапі значно активізовані й що обоюльним інтересом у відносинах двох держав є поглиблення торговельно-економічної співпраці, насамперед у контексті подолання негативних наслідків економічної кризи.*

Процес стратегічного огляду Європейської політики сусідства разом з новими тенденціями у відносинах Україна – ЄС спонукав польський уряд до висунення ініціатив, спрямованих на вдосконалення політики Євросоюзу на східному напрямі. 6 жовтня 2010 р. міністри закордонних справ Польщі та Швеції Р. Сікорський та К. Більдт направили спільного листа на адресу високого представника ЄС із зовнішніх відносин К. Ештон, у якому виклали власне бачення шляхів подальшого розвитку ЄПС та «Східного партнерства». Міністри вказали на необхідність надання особливого статусу європейським сусідам ЄС, переходу до поглиблених форм співпраці та збільшення фінансування практичних проєктів. Однак у їхньому листі немає згадки про можливу перспективу членства країн Східної Європи в Євросоюзі, що викликало неоднозначну реакцію в українських політичних колах. Вочевидь, *Варшава розуміє, що акцентувати цей аспект на даному етапі не варто, натомість слід домогтися якнайтіснішого зближення у практичних сферах, яке дало б поштовх до системних перетворень в Українській державі.* Задля роз'яснення цього обидва міністри за кілька днів до саміту Україна – ЄС нанесли спільний візит до Києва, де зустрілися з Президентом В. Януковичем та міністром закордонних справ К. Грищенком.

Результати саміту Україна – ЄС і підписання Плану дій з лібералізації візового режиму з перспективою переходу до безвізового режиму були позитивно сприйняті у Варшаві як безпосередня формалізація та документальне закріплення зобов'язань України щодо подальшого просування євроінтеграційного курсу. Анонсування наміру сторін домогтись укладення Угоди про асоціацію до кінця 2011 р. також вважається польським керівництвом вельми конструктивним кроком, який стимулюватиме українську владу до проведення належних внутрішніх перетворень заради досягнення поставленої мети. У цьому плані факт головування Польщі в Європейській раді у другій половині 2011 р. виступає істотним каталізатором українсько-польських відносин і перетворює Польщу на пріоритетного партнера для реалізації поточних завдань на євроінтеграційному напрямі.

У 2010 р. спостерігалось також поживавлення динаміки співпраці на галузевому і транскордонному рівнях. Примітно, що, попри проголошення позаблокового статусу, між Україною та Польщею активно розвивається співробітництво в безпековій сфері, зокрема сторони продовжують роботу над створенням

спільної польсько-литовсько-української миротворчої бригади. Серед центральних пунктів діалогу фігурувала також тематика збільшення взаємних інвестицій та посилення торговельних обмінів. У сфері транскордонної співпраці з польської сторони лунали ініціативи щодо збільшення території, на яку поширюється Угода про малий прикордонний рух, та розробки окремої стратегії транскордонного співробітництва між Польщею, Україною та Білоруссю.

За показниками *економічних обмінів* українсько-польські відносини у 2010 р. продемонстрували доволі позитивну динаміку. Так, товарообіг між двома державами досяг майже 4,5 млрд дол. США, причому експорт української продукції до Польщі зріс на 47% порівняно з минулим роком, тоді як імпорт польської продукції до України збільшився на 26%. Утім, навіть за такої динаміки загальне сальдо двосторонньої торгівлі залишається для України від'ємним на рівні майже 1 млрд дол. США. Щодо вкладання інвестицій в українську економіку Польща продовжує залишатися міноритарним партнером. Хоча обсяг польських інвестицій за 2010 р. дещо збільшився, він не досяг навіть рівня 1 млрд дол. США. Це означає, що сторонам потрібно докласти додаткових зусиль для активізації економічних зв'язків.

§ 2. Відносини України зі США та Канадою

Україна – США

2010 рік став періодом позиціонування власних національних інтересів та переосмислення стратегічних пріоритетів американсько-українських двосторонніх відносин, а також ревізії реального змісту *відносин стратегічного партнерства*. Ключову роль у зміні філософії й суті американсько-українських відносин стратегічного партнерства відіграли як внутрішньополітичні зміни в Україні, пов'язані з обранням Президентом України В. Януковича, так і зовнішні чинники, зумовлені послабленням позиції США у світі та втратою американського впливу на пострадянський простір.

«Перезавантаження» відносин з Росією стало певною фіксацією зміни ролі США у Східній Європі. Заради російської підтримки в розв'язанні проблем з Іраном та Афганістаном, нерозповсюдження зброї масового знищення та нормалізації ситуації на Близькому Сході, США втратили стратегічний інтерес до України. Україна більше не розглядається як зона стратегічних інтересів США та форпост демократії на пострадянському просторі. З іншого боку, відмова України від євроатлантичної інтеграції, переорієнтація зовнішньополітичного курсу на Росію й намір модернізувати країну на основі авторитаризму позбавили США вагомих стимулів і важелів впливу на нове керівництво України.

Зміна зовнішньополітичних пріоритетів нової влади України з необхідністю призвела й до перегляду ролі й місця США в зовнішній політиці України. Спільні базові цінності, на яких, власне, і трималося стратегічне партнерство США й України, перестали цікавити нове керівництво країни, більше того, склали новий виклик для нього. Якщо раніше спільним стратегічним інтересом США й України було зміцнення демократії

в країні, набуття членства в НАТО й підтримка державного суверенітету та незалежності, що, власне, й надало політичну базу стратегічного партнерства, то тепер керівництво України саме відмовилося від цих пріоритетів.

Якщо раніше США розглядались як гарант суверенітету й незалежності України, як певний контрбалансир, який утримував її міжнародну суб'єктність у відносинах з Росією, то тепер, з переорієнтацією зовнішньополітичного курсу на Росію, потреба в такій ролі США для України відпала. Більше того, така роль викликала небезпідставні побоювання в новій владі, що зміна євроатлантичного інтеграційного курсу України на проросійський, а також відхід від демократії, викличе різку негативну реакцію з боку США.

Таким чином, для офіційного Києва було вкрай важливо не допустити різкого загострення відносин зі Сполученими Штатами Америки, оскільки це загрожувало не тільки ускладненням військово-політичних і політико-дипломатичних відносин, а й припиненням співпраці з фінансовими інститутами, кредити яких були вкрай необхідними для зміцнення нової влади. Сполученим Штатам нічого не залишилося, крім надії на те, що деякі демократичні інститути все ж таки не будуть демонтовані й Україна зберігатиме курс якщо не на євроатлантичну інтеграцію, то хоча б на членство в ЄС, яке їй найближчими десятиліттями ніхто не обіцяє.

Отже, відносини стратегічного партнерства, побудовані на базі спільних цінностей, були підмінені «прагматичними» відносинами на базі спільних інтересів та обміну преференціями. Питання полягало в тому, які преференції мала надати Україна, щоб задовольнити Білий дім в обмін на збереження лояльності з боку США до нової влади та її нового зовнішньополітичного і внутрішньополітичного курсу. І такі преференції були знайдені. Як зазначив В. Янукович, виступаючи на Десятій нараді керівників закордонних дипломатичних установ України: «Нова українська влада знайшла спільну мову зі Сполученими Штатами, причому в питаннях не лише двосторонніх, а й глобального порядку денного. На сьогодні ми чітко знаємо, в чому наш інтерес у діалозі з Америкою – розвиток демократії, сприяння реформам, нерозповсюдження зброї масового знищення, інвестиції тощо. А Сполучені Штати, у свою чергу, так само чітко бачать свій інтерес в Україні – у тих самих питаннях. На цьому збігові інтересів, а також на

знятті штучного напруження з Росією базується справді стратегічний характер наших відносин»¹.

Найкращою преференцією з боку України для США, яка до сих пор влучно вписувалась у русло зовнішньополітичних ініціатив президента Б. Обами в галузі ядерного роззброєння та зміцнення ядерної безпеки, стала відмова України від своїх запасів високозбагаченого урану. Київ погодився позбутися цих запасів до 2012 р. У спільній заяві В. Януковича та Б. Обами останній відзначив «унікальний внесок України у справу ядерного роззброєння» й запевнив, що «гарантії безпеки, надані в рамках Будапештського меморандуму з Україною від 5 грудня 1994 р., залишаються в силі». В. Янукович, у свою чергу, оголосив про рішення України позбутися всіх запасів високозбагаченого урану до проведення наступного саміту з ядерної безпеки, тоді як США нададуть необхідну технічну й фінансову допомогу для підтримки цих зусиль.

«Президент Обама високо оцінив рішення України як історичний крок і підтвердження лідерства України у справі ядерної безпеки та нерозповсюдження», – наголошувалося в заяві. Крім того, президенти підкреслили, що їхні держави підтримуватимуть міжнародні зусилля з переведення цивільних ядерних дослідницьких лабораторій на роботу з низькозбагаченим урановим паливом. Президенти погодилися також продовжити спільну роботу над підтриманням ядерної безпеки, включаючи зусилля з безпеки майданчика Чорнобильського атомного реактора. «США внесли майже 250 млн дол. США для цієї мети і підтверджують свій намір надалі підтримувати Україну і інші сторони в питанні приведення Чорнобильської станції в безпечний стан», – підкреслюється в документі².

Інше важливе завдання, яке намагалася вирішити нова влада в Україні у відносинах зі США, полягало в залагодженні відмови України від перспективи членства в Північноатлантичному альянсі, політичні гарантії щодо якого були надані їй Бухарестським (2008) самітом НАТО. Американська сторона погодилася з таким військово-політичним вибором України. Як зазначила держсекретар США Гіларі Клінтон під час свого візиту до Києва 2 липня 2010 р.: «Дехто намагається примусити Україну зробити

¹ Десята нарада керівників закордонних дипломатичних установ України // Зовнішні справи. – 2010. – № 11–12. – С. 9.

² Янукович здав останній збройний уран. – <http://www.pravda.com.ua/news/2010/04/12/4931460/>.

свій вибір між Росією і Заходом. Ми переконані, що це фальшивий вибір, Україна є незалежною державою, і ми сподіваємося, Україна матиме добрі стосунки із сусідами. Ми не вважаємо, що концепція сфер впливу є правильною. Ми переконані, що українці самі мають простеляти свій шлях, і в цей момент вони можуть сподіватись на підтримку США», – додала Г. Клінтон³.

У свою чергу, В. Янукович під час свого виступу в Атлантичній раді США у Нью-Йорку 23 вересня 2010 р., спираючись на такі помірковані оцінки американських високопосадовців, нагадав, «що і президент, і держсекретар США визнали розумною політику України щодо коригування курсу України на євроатлантичну інтеграцію та визначення позаблоковості як головного орієнтира України у сфері безпеки». На думку В. Януковича, сам термін «позаблоковість» не є оптимальним, але «слід визнати, що це вибір українського народу». «До речі, сам термін “позаблоковість”, можливо, не є оптимальним, оскільки ера військових блоків відійшла у минуле разом із “холодною війною”... вважаю, що принцип неучасті нашої держави в будь-яких військово-політичних союзах найбільше відповідає сучасним геополітичним реаліям», – сказав Президент В. Янукович і підсумував, що закріплення за Україною статусу позаблоковості на законодавчому рівні зняло напруженість і всередині країни, і на всьому Європейському континенті⁴.

Марними виявилися також побоювання офіційного Києва щодо різких оцінок Білого дому стосовно проблем з демократією. Попри критику американських демократичних інститутів на адресу Президента В. Януковича за згортання демократичних завоювань «Помаранчевої революції», Г. Клінтон на прес-конференції в Києві 2 липня 2010 р. зазначила, що нова влада України вже показала, що дотримується принципів демократії. Про це свідчать останні вибори, які відбулися за всіма стандартами і були «чесними, прозорими, відкритими і справедливими», додала держсекретар США: «Ми переконані, що демократія, за яку Україна боролася, принесе користь українському народу»⁵.

³ Клінтон застерегла Україну від «фальшивого вибору». – <http://www.pravda.com.ua/news/2010/07/2/5192974/>.

⁴ Янукович сподівається на співпрацю України та США, але підтверджує її неучасть у військово-політичних союзах. – <http://www.unian.net/ukr/news/news-384720.html>.

⁵ Клінтон побачила, що влада Януковича «дотримується принципів демократії». – <http://www.unian.net/ukr/news/news-384720.html>.

Досить успішно була знята також така військово-політична проблема, як загроза негативної реакції США на пролонгацію перебування Чорноморського флоту РФ на території України до 2042 р. Перебуваючи в Естонії, держсекретар США 22 квітня 2010 р. заявила, що рішення України про продовження перебування російського Чорноморського флоту на її території відображає збалансований підхід її зовнішньої політики. «Думаю, з урахуванням історії України і географічного положення важко проводити збалансовану політику, але для нас має сенс те, що намагається робити новий Президент. І намагається встояти, якщо завгодно, по обидві сторони своєї країни», – зауважила Г. Клінтон.

Разом з тим вона нагадала, що США не визнають сфери впливу Росії. Вона наголосила, що в Росії немає права вето так само, як і в будь-якої країни в Європі, щодо членства в таких організаціях, як НАТО і ЄС. «Я з великим задоволенням спостерігаю, як Європа робить дедалі більше кроків для поліпшення своїх відносин з Росією, включаючи рух у бік енергетичної безпеки», – сказала держсекретар⁶.

Підсумком залагодження відносин у військово-політичній та інших сферах двох країн можна вважати успішне завершення засідання двосторонньої Комісії зі стратегічного партнерства, яке проходило в Києві 5 липня 2010 р. Під час засідання було обговорено низку питань, що відображають сучасний стан двостороннього діалогу: міжнародна й регіональна безпека, зовнішня політика та оборона, демократія й верховенство права, ядерна безпека та нерозповсюдження, військово-технічне співробітництво.

У контексті наближення 25-ї річниці Чорнобильської катастрофи обидві сторони підтвердили важливість продовження міжнародної допомоги, зокрема внесків до Фонду «Укриття» з тим, щоб завершити проект його перетворення на екологічно безпечну систему.

Обговорено перспективи розширення співпраці в енергетичній сфері. Сторони домовилися, що українські експерти опрацюватимуть питання щодо використання американського досвіду у видобутку енергоносіїв, розвитку співпраці у сфері диверсифікації джерел постачання ядерного палива для українських АЕС, здійснення проектів у сфері нерозповсюдження. Досягнуто також

⁶ Україна намагається проводити збалансований підхід до своєї зовнішньої політики. – http://toezpost.do.am/news/ukrajina_namagaetsja_provoditi_zbalansovaniy_pidkhid_do_svoeji_zovnishnoji_politiki/2010-04-23-219.

домовленості про реалізацію проекту утилізації твердого ракетного палива, яке зберігається в Україні.

Динаміка двостороннього співробітництва створила передумови для розширення існуючого формату Комісії шляхом створення додаткових робочих груп, зокрема з питань науки й технологій, гуманітарних питань і людських контактів, а також підгрупи з питань мирної ядерної енергетики в рамках Робочої групи з питань енергетичної безпеки⁷. Узгодження позицій на найвищому політичному рівні сприяло збереженню досить високого рівня військово-технічного співробітництва США й України, а також у сфері надання американської допомоги у зміцненні ядерної безпеки в Україні.

Американська сторона розглянула можливість збільшення фінансової участі США в програмі утилізації твердого ракетного палива (ТРТ) міжконтинентальних балістичних ракет (МБР) РС-22 [за класифікацією НАТО – SS-24. – *Ред.*] на Павлоградському хімічному заводі (ПХЗ, Дніпропетровська обл.). Утилізація ТРТ МБР РС-22 на потужностях ПХЗ здійснюється в рамках міжнародних зобов'язань України зі скорочення й ліквідації стратегічних озброєнь (СТРТ-1), а також держпрограм з ліквідації МБР РС-22 й утилізації ТРТ МБР РС-22. У рамках програми до кінця 2011 р. планувалося утилізувати методом гідророзмиву існуючі в Україні 5 тис. т ТРТ РС-22.

Попри зміну військово-політичного курсу, Україні все-таки вдалося зберегти високий рівень військового співробітництва оборонних відомств обох країн. У рамках американсько-українського військового співробітництва 18 травня 2010 р. у Києві відбулася зустріч начальника Генерального штабу – Головнокомандувача Збройних сил України генерала армії України Івана Свиди із заступником міністра оборони США послом Александром Вершбоу. На початку зустрічі І. Сvida зазначив, що Україна і США були, є і будуть стратегічними партнерами. Україна високо цінує ту допомогу, яку надають Сполучені Штати в питаннях реформування й розвитку Збройних сил України. У свою чергу, заступник міністра оборони США А. Вершбоу запевнив співрозмовника в посиленні стратегічного партнерства між військовими

⁷ МЗС: Керівники зовнішньополітичних відомств України та США провели заключне засідання двосторонньої Комісії зі стратегічного партнерства. – http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article;jsessionid=C1385A5238819041721C1B114B1A37B0?art_id=243510171&cat_id=35884.

відомствами США й України, з особливим наголосом на практичну спрямованість. Під час зустрічі сторони торкнулися також питань надання урядом США фінансової та матеріально-технічної допомоги Україні в рамках програми матеріально-технічної допомоги «FMF» та «ІМЕТ» (Міжнародна програма військової освіти та підготовки). Наприкінці зустрічі сторони висловили переконання в непорушності стратегічного військового співробітництва України і США⁸.

У рамках плану військового співробітництва у травні 2010 р. на базу військово-морських сил США (м. Мейпорт) здійснила візит делегація українських ВМС, до якої входили офіцери логістики командування Військово-морських сил Збройних сил України на чолі із заступником начальника штабу (з питань євроатлантичної інтеграції) командування ВМС ЗС України капітаном I рангу Михайлом Пінкевичем. Під час перебування на американській базі українські військові моряки ознайомилися з особливостями забезпечення кораблів у пунктах базування та поза їхніми межами, а також було опрацьовано питання можливості залучення ВМС США для дозаправки в морі кораблів ВМС ЗС України⁹.

Важливим інструментом розвитку *двосторонніх торговельно-економічних відносин* є Українсько-американська рада з питань торгівлі та інвестицій, покликана сприяти відновленню позитивної динаміки двостороннього товарообігу, поліпшенню двостороннього торговельного режиму, а також збільшенню американських капіталовкладень в українську економіку.

13 жовтня 2010 р. у Києві відбулося Третє засідання Українсько-американської ради з торгівлі та інвестицій під головуванням міністра економіки України В. Цушка та торговельного представника США Р. Кірка. Під час засідання обговорювалися питання щодо сучасного стану та перспектив співпраці в таких пріоритетних сферах: торговельно-економічній, фінансово-інвестиційній, сільському господарстві, запровадженні інноваційних рішень та промислового використанні новітніх технологій, захисті прав інтелектуальної власності, транспорті, митних справах,

⁸ Заступник міністра оборони США посол пан Александр Вершбоу високо оцінив участь Збройних сил України у міжнародних миротворчих операціях. – <http://nr2.usoz.ru/blog/2010-05-15-900>.

⁹ Міноборони: Делегація Військово-морських сил Збройних сил України вивчає досвід логістичного забезпечення ВМС США. – http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=243419887&cat_id=35884.

оподаткуванні, технічному регулюванні, споживчій політиці та підприємницькій діяльності.

За сім місяців 2010 р. загальний обсяг взаємної торгівлі товарами між Україною та США збільшився порівняно з аналогічним періодом 2009 р. на 62,5% і становив 1,36 млрд дол. США. Експорт українських товарів до США збільшився у 4,8 раза і склав 466,1 млн дол. США. Імпорт товарів в Україну збільшився на 20,7% і становив 891,9 млн дол. США. Від'ємне для України сальдо торгівлі товарами склало 425,8 млн дол. США й поліпшилося на 215,8 млн дол. США порівняно з аналогічним періодом минулого року.

За обсягом прямих інвестицій, залучених в економіку України, Сполучені Штати Америки посідають 10 місце серед країн світу, що здійснюють інвестиції в українську економіку, після Кіпру, Німеччини, Нідерландів, Російської Федерації, Австрії, Великої Британії, Франції, Британських Віргінських Островів та Швеції. Станом на 1 липня 2010 р. в економіку України зі США залучено 1214,6 млн дол. США інвестицій. Обсяг інвестицій з України до економіки США становить 5,9 млн дол. США.

На території України працюють 1545 підприємств з американським капіталом. Найбільший інтерес і надалі викликають такі галузі, як внутрішня торгівля, харчова промисловість, фінансові послуги, металургія та металообробка, хімічна промисловість, будівництво і зв'язок. На території США працюють 6 підприємств з українським капіталом.

Україна – Канада

Україна для Канади є ключовим європейським партнером. На підтримку цього 15 лютого 2010 р. прем'єр-міністр Канади Стівен Гарпер, вітаючи з перемогою на президентських виборах в Україні В. Януковича, заявив, що Україна відіграє важливу роль у розвитку демократії та безпеки в регіоні.

Українсько-канадський політичний діалог у 2010 р. відзначився насамперед низкою зустрічей на найвищому офіційному рівні. Так, 12 квітня 2010 р. Президент України В. Янукович провів зустріч з прем'єр-міністром Канади С. Гарпером у рамках участі в Саміті з питань ядерної безпеки (Вашингтон, США). Їхня друга зустріч у 2010 р. відбулася 23 вересня 2010 р. під час 65-ї сесії ГА ООН. 25–26 жовтня 2010 р. С. Гарпер на запрошення

В. Януковича відвідав Україну з офіційним візитом, під час якого мав зустрічі з Президентом України В. Януковичем, Прем'єр-міністром М. Азаровим та Головою Верховної Ради В. Литвином.

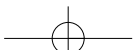
8 вересня 2010 р. В. Янукович провів телефонну розмову з генерал-губернатором Канади М. Жан, у якій привітав її з днем народження (6 вересня) та у зв'язку із завершенням її повноважень на посаді подякував їй за роботу й розбудову українсько-канадських відносин.

У торговельно-економічних відносинах України і Канади вдалося досягти справжнього прориву, головним проявом якого став початок переговорного процесу стосовно підписання двосторонньої угоди про вільну торгівлю. 6 квітня 2010 р. відбулася зустріч міністра економіки України В. Цушка з надзвичайним і повноважним послом Канади в Україні Дж. Даніелем Кароном.

Учасники зустрічі обговорили питання подальшої розбудови українсько-канадського торговельно-економічного та інвестиційного співробітництва. Пріоритетними секторами двосторонньої співпраці визначено аерокосмічну галузь, енергетику, сільське господарство й фармацевтичний сектор, транспорт тощо. В. Цушко зазначив, що саме інвестиційна складова є одним з найважливіших чинників розвитку економіки нашої країни. «Надходження інвестицій, у тому числі іноземних, є вагомим фактором визнання стабільного розвитку економіки, підтвердженням готовності інвесторів працювати в Україні та співпрацювати з її Урядом», – підкреслив міністр і повідомив, що станом на 1 січня 2010 р. Канада інвестувала в українську економіку 109,6 млн дол. США¹⁰.

Крім того, керівник українського економічного відомства висловив вдячність уряду Канади за надання Україні впродовж 19 років технічної допомоги в рамках програм Канадського агентства міжнародного розвитку (CIDA), які спрямовуються на підтримку демократичних процесів і ринкової економіки в нашій країні, розв'язання соціальних та екологічних проблем, реформування у сфері державного управління, розвиток малого й середнього бізнесу.

¹⁰ Василь Цушко: Україна зацікавлена у створенні зони вільної торгівлі з Канадою. – <http://news.ligazakon.ua/news/2010/4/6/22443.htm>.

§ 3. Відносини України з Китаєм

Важливе місце в зовнішній політиці України посідають відносини з Китайською Народною Республікою. Упродовж трьох останніх десятиліть Китай постійно нарощував свою економічну потужність і вплив на світову політику. Протягом 2010 р. зростання ВВП КНР сягнуло 10,3%. За період з 1978 р. країна подвоїла ВВП і за його розмірами посіла друге місце у світі після США. Частка КНР у світовій торгівлі зросла вдесятеро і склала близько 8%. Швидко скорочується різниця між КНР і США в обсягах промислового виробництва і, за прогнозами експертів, за кілька років КНР може стати світовим лідером за цим показником.

У міжнародних відносинах Китай дотримується концепції «гармонійного миру», доводячи, що його швидке економічне піднесення жодним чином не загрожує розвиткові світу. Це підкріплюється активним курсом КНР на підтримку багатополярності, надання переваг політико-дипломатичним засобам розв'язання міжнародних проблем і протидії політиці сили й гегемонізму. Зрозуміло, що такий конструктивний підхід Китаю до становища у світі та його мирні наміри імпонують зовнішньополітичному курсу України й відкривають широкі горизонти для співпраці.

Політичний діалог КНР з Україною був ускладнений тими динамічними процесами, які відбуваються всередині обох держав. Так, Китай стримано поставився до «Помаранчевої революції» в Україні, як і до решти інших «кольорових» революцій, розглядаючи їх як наслідок зовнішнього втручання. Та й саме «помаранчеве» керівництво України не прагнуло розвіяти сумніви Пекіна, недооцінюючи роль китайського напрямку в зовнішній політиці України. У результаті неодноразово плановані візити Президента і Прем'єр-міністра України до КНР так і не відбулися. Китайська сторона, яка високо цінує протокол і взаємні домовленості, сприйняла таке ставлення негативно. А візити

українських високопосадовців до Японії лише ускладнили ситуацію. Пекін прагматично підходить до політичного діалогу на найвищому рівні, розглядаючи його як засіб створення атмосфери взаємної довіри й подальшого сприяння торговельно-економічній і науково-технічній співпраці.

Після президентських виборів в Україні на початку 2010 р. українсько-китайський політичний діалог значно поживавився. 12 квітня 2010 р. у Вашингтоні в рамках Саміту з питань міжнародної безпеки відбулася зустріч Президента України В. Януковича з головою КНР Ху Цзіньтао. Уперше за кілька років голови держав мали можливість обмінятися думками з низки політичних питань.

Високу оцінку тій зустрічі дав Президент України під час бесіди з міністром закордонних справ КНР Ян Цзечи 19 травня 2010 р. в Києві. Було підкреслено, що Україна вітає посилення ролі Китаю як одного з впливових центрів сучасного багатопольярного світу. В. Янукович висловив упевненість, що нині настав саме той момент, коли українсько-китайські відносини можна й необхідно вивести на якісно новий рівень реального стратегічного партнерства. «Україна завжди дотримуватиметься своїх зобов'язань і домовленостей з Китаєм. Передусім – у позиції України щодо визнання одного Китаю. Ми готові максимально враховувати позицію Пекіна з найширшого кола питань міжнародного порядку денного», – зазначив Президент.

У липні 2010 р. міністр закордонних справ України К. Грищенко здійснив офіційний візит до Пекіна в рамках підготовки державного візиту Президента України до Китаю. Під час зустрічі з міністром закордонних справ КНР Ян Цзечи 13 липня 2010 р. К. Грищенко підкреслив, що двосторонні відносини мають плануватися на довгострокову перспективу, оскільки взаємодія з Китаєм здатна на тривалий час стати одним з ключових факторів модернізації української економіки й науки. Було також обговорено перспективи участі китайських компаній у реалізації масштабних інфраструктурних проєктів у контексті підготовки до проведення в Україні фінальної частини футбольних матчів Євро-2012. Під час зустрічі К. Грищенка з представниками китайських наукових та експертних кіл, які професійно займаються українською тематикою, йшлося про необхідність активізації гуманітарного співробітництва, збільшення кількості студентських обмінів, розширення можливостей для вивчення китайської мови в Україні та української – у КНР.

Міністр закордонних справ України К. Грищенко 14 липня 2010 р. мав також зустріч з прем'єром Державної ради (уряду) Китаю Вень Цзябао, котрий висловив думку, що нові політичні умови в Україні відкривають широкі можливості для торговельно-економічної, інвестиційної, науково-технічної, гуманітарної співпраці обох країн. Ідеться про багатомільйонні інвестиції в транспортну інфраструктуру, сільське господарство, високотехнологічне машинобудування. Були обговорені практичні аспекти підвищення ефективності роботи двосторонньої комісії з питань торговельно-економічного співробітництва. К. Грищенко запропонував також обговорити необхідність збільшення числа регулярних авіарейсів між Пекіном і Києвом, що сприятиме зростанню потоку бізнесменів, туристів і студентів.

У контексті розвитку цього політичного діалогу відбулись істотні зрушення в українсько-китайських ділових відносинах. Так, 26 серпня 2010 р. під час проведення в Києві Українсько-китайського міжрегіонального форуму було підписано Угоду про спільну розробку нафтогазового шельфу в Чорному морі. Із цією метою Україна має намір придбати в Китаї бурову платформу на умовах товарного кредиту. Крім того, в Україну в кінці серпня вже надійшли перші кошти з Китаю, який замовив на Феодосійському суднобудівному заводі виготовлення чотирьох малих десантних кораблів на повітряній подушці української розробки. Сума контракту становить 126 млн дол. США. У Феодосії мають бути виготовлені два таких кораблі, а інші два – за ліцензією на території Китаю.

Серйозним зрушенням в українсько-китайських відносинах стали державний візит Президента України В. Януковича до КНР та офіційний візит – до Гонконга 2–5 вересня 2010 р., під час яких було підписано 22 двосторонні документи, найважливішим з яких є Спільна заява України та КНР щодо всебічного підвищення рівня українсько-китайських відносин дружби і співробітництва. У Спільній заяві принципово важливою є готовність КНР до проведення консультацій щодо посилення та конкретизації гарантій ядерної безпеки України.

Лідер КНР висловився за подальше поглиблення взаємодії обох держав на міжнародній арені, а також підкреслив сподівання на незмінне дотримання Україною раніше проголошеної політики з «тайванського» і «тибетського» питань, а також щодо діяльності секти «Фалуньгун».

Головним завданням *у сфері торговельно-економічної співпраці* на період до 2012 р. голови держав визначили збільшення обсягу двосторонньої торгівлі до 10 млрд дол. США. За 2010 р. він склав 7,5 млрд дол. США. Ху Цзіньтао оголосив рішення Уряду КНР надати Україні безвідплатну допомогу обсягом 25 млн юанів (близько 3,7 млн дол. США) для реалізації технічних проектів. Була висловлена готовність активізувати взаємодію в підготовці до проведення в Україні фінальної частини Чемпіонату Європи з футболу у 2012 р. Велике значення має перетворення нині чинної Міжурядової комісії з питань торговельно-економічного співробітництва на Міждержавну. Суттєвою є програма співробітництва обох сторін у галузі дослідження й використання космічного простору в мирних цілях на 2011–2015 рр. Досягнуто домовленості щодо контракту з будівництва злітно-посадкової смуги в аеропорту «Бориспіль» та спорудження швидкісної залізничної лінії «Бориспіль – Київ».

За нинішніх умов ще важко досягнути значення справді важливих угод і домовленостей між Україною і КНР. Тепер постає питання втілення в життя цих проектів. І на цьому шляху є ще чимало труднощів. Так, заступник голови Торговельно-економічної місії України в Китаї Сергій Капузо вважає, що підписані документи мають загальний характер і більше схожі на переговори про наміри.

§ 4. Відносини України з країнами Близького Сходу, Азії та Африки

Відносини України з країнами Близького Сходу та Азії

Говорячи про зовнішню політику України у 2010 р., слід зазначити поліпшення зовнішньополітичних відносин України з Державою Ізраїль, а також вихід на новий рівень відносин з арабськими країнами, зокрема Ліваном, Катаром, Сирією та іншими країнами регіону. У 2010 р. Україна була доволі активна також у просуванні свого торговельно-економічного та гуманітарно-культурного співробітництва з країнами Близького Сходу та Азії.

Тенденції до поліпшення відносин у цьому регіоні можна побачити, виходячи з кількості нових договорів та офіційних візитів. Така активність України щодо країн Близького Сходу та Азії тільки доводить той факт, що наша держава бажає розвивати відносини в економічній та гуманітарній галузях на всіх рівнях міждержавних стосунків у цих важливих для неї регіонах світу.

Україна – Азербайджан

Азербайджанська Республіка була й залишається дуже важливим партнером України, що підтверджено подальшим поліпшенням українсько-азербайджанських економічних і політичних відносин.

Політичний діалог. У 2010 р. інтенсивнішими стали зустрічі на найвищому рівні. Зокрема 8 червня відбулася зустріч президентів В. Януковича та І. Алієва у Стамбулі в рамках Третього саміту Ради зі взаємодії та заходів довіри в Азії. Під час зустрічі Президент України наголосив на важливості розбудови успішних двосторонніх відносин нашої держави з Азербайджаном. Наступна зустріч на найвищому рівні відбулася між міністром закордонних

справ України К. Грищенком та президентом Азербайджану І. Алієвим у липні. Під час цієї зустрічі було підтверджено взаємну зацікавленість у подальшому поглибленні двосторонніх відносин стратегічного характеру.

Торговельно-економічна сфера. У 2010 р. економічна криза почала спадати, що, у свою чергу, дало Україні змогу перейти на новий рівень економічних і торговельних відносин з Азербайджаном. Президент В. Янукович на зустрічі в червні 2010 р. у Стамбулі заявив, що на сьогодні спільним завданням України й Азербайджану є збільшення товарообігу, падіння якого у 2009 р. становило 50%: «Це не відповідає реальному потенціалу нашої країни. Сьогодні наше завдання – відновити цей товарообіг». 27–28 жовтня 2010 р. відбувся офіційний візит президента Азербайджанської Республіки І. Алієва в Україну, в рамках якого було, зокрема, обговорено широке коло питань двосторонньої співпраці щодо реалізації спільних проектів у таких галузях, як енергетика, мирне освоєння космосу, машинобудування та військово-технічне співробітництво.

Гуманітарне та культурне співробітництво. У відносинах України з Азербайджаном у гуманітарній сфері важливою подією стала урочиста церемонія покладання квітів до пам'ятника Великому Кобзарю, що відбулася 9 березня 2010 р. у столиці Азербайджанської Республіки з нагоди 196-ї річниці від дня народження Тараса Шевченка.

Україна – Казахстан

Політичний діалог. Українсько-казахстанські відносини у 2010 р. активно розвивалися, про що свідчить офіційний візит Президента України В. Януковича до Казахстану в першій половині року. Зустріч В. Януковича й Нурсултана Назарбаєва мала велику програму. Під час переговорів голови держав розглянули широке коло питань, що стосуються двосторонніх відносин в енергетичній, транспортній, аерокосмічній та машинобудівній сферах. Після закінчення перемовин відбулося підписання двостороннього договору про План дій Україна – Казахстан на 2010–2011 рр. Пріоритетним у двосторонніх відносинах стало стимулювання збільшення товарообігу між державами.

Торговельно-економічна сфера. У цій сфері у 2010 р. було обговорено можливість експортування українських автомобілів «Богдан» до Казахстану. У середині вересня президенти домовилися

також про збільшення на 8 млн т обсягів транзиту казахстанської нафти через українську територію. У серпні 2010 р. посол в Україні Амангельди Жумабаєв повідомив, що Казахстан зацікавлений у постачанні газу до України, однак вирішення цього питання виявилось неможливим без дозволу Російської Федерації.

Гуманітарне та культурне співробітництво. Підсумовуючи результати гуманітарного співробітництва між Україною та Казахстаном, слід відзначити погодження Міністерством освіти і науки України з МЗС України, МЗС і МОН Казахстану Угоди про співробітництво в галузі освіти та науки. Завдяки цій Угоді громадяни Казахстану матимуть можливість навчатися в Україні.

Україна – Туреччина

Політичний діалог. Характерною рисою українсько-турецьких відносин у 2010 р. стало збільшення обміну офіційними візитами. Серед цих заходів головною була зустріч Президента України В. Януковича з президентом Турецької республіки Абдулою Гюлем у червні 2010 р., на якій було обговорено питання поліпшення й активізації двосторонніх відносин між державами, а також наголошено на тому, що важливою темою для співпраці України й Туреччини є співробітництво в енергетичній сфері.

Торговельно-економічна сфера. 2010 рік видався дуже результативним стосовно торговельних відносин з Туреччиною. Виходячи з офіційних даних, Україна і Туреччина завізували проект міжурядової Угоди про організацію міжнародного прямого вантажного залізнично-паромного сполучення. Протягом року обговорювалося також питання інвестиційного співробітництва, зокрема залучення турецької сторони до участі в проектах з розбудови транспортно-дорожнього комплексу України, перспективи розвитку мультимодальних перевезень шляхом залучення турецької вантажної бази для перевезень з використанням поїздів комбінованого транспорту «Вікінг» та «Зубр». Україна і Туреччина доповнюють одна одну також у туристичній та економічній галузях.

Гуманітарне та культурне співробітництво. На початку червня 2010 р. відбулася зустріч Президента України із Вселенським Патріархом Варфоломієм у Стамбулі. На цій зустрічі Вселенський Патріарх привітав В. Януковича з обранням на посаду Президента України та побажав йому «дуже плідного» перебування на посаді голови держави.

Україна – Ліван

Політичний діалог. Ліван як країну, з якою Україна має вагомі стосунки, також можна віднести до переліку важливих партнерів у регіоні Близького Сходу. Про це свідчить офіційний візит міністра закордонних справ К. Гриценка до Бейрута в жовтні 2010 р., під час якого він зустрівся з президентом Ліванської Республіки Мішелем Сулейманом. Під час зустрічі сторони висловили взаємну зацікавленість в активізації політичного діалогу, розширенні співробітництва двох країн у торговельно-економічній, культурній та гуманітарній сферах. Український міністр відзначив важливу особисту роль президента Лівану в підтриманні консенсусу в ліванському суспільстві, збереженні політичної, економічної та безпекової стабільності в країні. У листопаді 2010 р. між Україною та Ліваном було укладено також два важливі міждержавні договори – про видачу правопорушників та про правову допомогу в цивільних і кримінальних справах. Договори наберуть чинності після виконання обома країнами необхідних внутрішньодержавних процедур.

Торговельно-економічна сфера. У своїх зовнішньополітичних планах Україна має намір поліпшити партнерські відносини з Ліваном. Для цього в першій половині 2010 р. посол України в Ліванській Республіці Володимир Коваль зустрівся з президентом Торговельно-промислової та сільськогосподарської палати Захле й долини Бекаа Едмондом Джрейсаті. На цій урочистій зустрічі було розглянуто нинішній стан і перспективи розвитку українсько-ліванського торговельно-економічного співробітництва. Зокрема велика увага була приділена регіональному співробітництву обласних Торговельно-промислових палат України й Торговельно-промислових і сільськогосподарських палат Лівану. Отже, підсумувавши стан цих стосунків, можна зробити висновок, що вони мають велику перспективу подальшого розвитку.

Гуманітарне та культурне співробітництво. У сфері гуманітарного співробітництва значною подією 2010 р. стало офіційне відкриття в листопаді Українського культурного центру в Бейруті. Ця акція відбулася завдяки громадській неурядовій організації, створеній за ініціативою наших співвітчизників у Лівані та за сприянням Посольства України.

Україна – Сирія

Політичний діалог. Поглиблення стосунків із Сирією є важливим пріоритетом у реалізації зовнішньополітичного курсу України на Близькому Сході. 3 грудня 2010 р. відбувся перший офіційний візит президента Сирійської Арабської Республіки Башара Аль-Асада до України. На зустрічі, яка відбулась у липні 2010 р. між Президентом України та міністром закордонних справ Сирії, було наголошено на пріоритетності торговельно-економічних відносин двох країн. У тому самому місяці відбулася зустріч К. Гриценка з міністром закордонних справ Сирійської Арабської Республіки Валідом Аль-Муаллімом у рамках його офіційного візиту в Україну. Сторони обговорили можливості реалізації спільних проектів у транспортній та енергетичній галузях з метою ефективного використання транзитних можливостей обох країн.

Торговельно-економічна сфера. У другій половині 2010 р. Прем'єр-міністр України М. Азаров зустрівся з міністром закордонних справ Сирії В. Аль-Муаллімом. На цій зустрічі сторони обговорили угоду про створення зони вільної торгівлі між Україною та Сирією, яка була парафрована вже 1 листопада 2010 р. Іллічівський порт розвиватиме співробітництво із сирійським портом Тартус; відповідний документ було підписано під час офіційного візиту до України президента Сирійської Арабської Республіки Башара Аль-Асада 3 грудня 2010 р.

Гуманітарне та культурне співробітництво. Україна активно розвиває також культурно-гуманітарні стосунки із Сирійською Арабською Республікою. У грудні 2010 р. в Дамаску відбулися Дні культури України, у яких узяв участь міністр культури й туризму України Михайло Кулиняк. Дні культури України відбулися також у містах Алеппо й Латанія.

Україна – Ізраїль

Політичний діалог між двома країнами у 2010 р. позначився офіційною зустріччю Президента України В. Януковича та президента Ізраїлю Ш. Переса, яка відбулась 24 листопада 2010 р. у Києві. Президенти обговорили широке коло питань двостороннього співробітництва й визначили перспективи його подальшого розвитку. У присутності голів держав міністри закордонних

справ України та Ізраїлю підписали Міжурядову угоду про взаємне сприяння та захист інвестицій.

21 липня 2010 р. у рамках офіційного візиту до Ізраїлю міністр закордонних справ України К. Грищенко підписав Угоду між Кабінетом Міністрів України та урядом Держави Ізраїль про відмову від візових вимог для осіб, які користуються паспортами громадянина або службовими паспортами України та Держави Ізраїль. Запровадження безвізового режиму між Україною та Ізраїлем розпочнеться з лютого 2011 р. 15 грудня 2010 р. були завершені всі необхідні процедури для набрання чинності змін і доповнень до Угоди між Україною та Ізраїлем про повітряне сполучення.

Торговельно-економічна сфера. У липні 2010 р. у місті Єрусалимі на п'ятому спільному засіданні Міжурядової українсько-ізраїльської комісії з питань торгівлі та економічного співробітництва Україна та Ізраїль обговорили розвиток торговельно-економічного співробітництва. Основну увагу сторони приділили питанням розвитку торговельно-економічних відносин, співпраці в інвестиційній сфері, а також окреслили пріоритетні напрями українсько-ізраїльського двостороннього співробітництва на найближчу перспективу. Станом на 30 червня 2010 р. обсяг ізраїльських інвестицій в економіку України становив 47 млн дол. США, що становило 0,1% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій в українську економіку.

Гуманітарне та культурне співробітництво. Україна дедалі активніше розвиває свою гуманітарну й культурну співпрацю з країнами Близького Сходу й Азії. Не є винятком у такій співпраці й Ізраїль. У рамках цього процесу міністр культури і туризму України М. Кулиняк зустрівся з депутатами кнесету Держави Ізраїль. Під час зустрічі сторони обговорили питання організації спільних культурно-мистецьких заходів з ушанування у вересні 2011 р. 70-ї річниці трагедії Бабиного Яру. На цьому самому засіданні високопосадовці України та Ізраїлю обговорили організаційні питання щодо проведення Днів українського кіно в Ізраїлі та показу в Україні фільмів, присвячених темі Голокосту.

Україна – Індія

Політичний діалог. Індія посідає одне із чільних місць у світовій політиці й міжнародній економіці. Тому Україна намагається дедалі глибше розвивати відносини із цією країною. Свідченням цього стала зустріч заступника міністра закордонних справ України В. Майка із секретарем Міністерства закордонних справ Республіки Індія В. Л. Редді, яка відбулася 22 вересня 2010 р. у Нью-Делі. Під час консультацій відбувся обмін думками із широкого спектра питань двосторонніх відносин, взаємодії в міжнародних організаціях, проблематики безпеки на Азійському просторі.

Торговельно-економічна сфера. Обсяг двосторонньої торгівлі між країнами у 2010 р. зріс приблизно до 2 млрд дол. США. Для подолання перешкод, що обмежують темпи зростання торгівлі між країнами, та встановлення тіснішої співпраці Індія й Україна утворили міжурядові комісії та науково-технічні комітети. Під час їхніх засідань значна увага зверталася на те, що, крім співпраці в галузі металургії, фармацевтики й торгівлі, Україна та Індія мають величезний потенціал для партнерства в гуманітарній сфері.

Україна – Шрі-Ланка

Політичний діалог. У рамках цього діалогу в липні 2010 р. відбулася зустріч Прем'єр-міністра України М. Азарова з президентом Республіки Шрі-Ланка Махіндою Раджапаксом. Під час зустрічі М. Азаров наголосив на необхідності активізації торговельно-економічного співробітництва України та Шрі-Ланки. Президент Шрі-Ланки М. Раджапакс висловив задоволення та погодився з планами поліпшення торговельних і політичних стосунків.

Торговельно-економічна сфера. 2010 рік у цій сфері двосторонніх відносин був плідним з огляду на те, що Україна та Шрі-Ланка розпочали процес установаження регулярного прямого авіаційного сполучення між обома країнами. За результатами двосторонніх переговорів на рівні авіаційних адміністрацій України та Шрі-Ланки був підписаний протокол зустрічі, який стане вагомим кроком на шляху до започаткування регулярного авіаційного сполучення між обома країнами.

Україна і країни Африки

Взаємодія та співробітництво України з державами Африки залишається важливим аспектом зовнішньої політики нашої держави. Його основою у 2010 р. стала Програма співробітництва з країнами Африки, затверджена Кабінетом Міністрів України у травні 2010 р. Цією Програмою було ініційовано проведення низки візитів в Україну делегацій африканських держав для подальшого нарощування експорту в Африку продукції українського виробництва.

В економічній взаємодії важливе місце й надалі посідають міжурядові комісії з торговельно-економічного співробітництва. Протягом 2010 р. були проведені чергові засідання українсько-лівійської, українсько-єгипетської та інших комісій. Проведена робота відкриває шлях для подальшого розвитку й поглиблення співробітництва України з країнами Африки, зокрема з такими ключовими державами, як Єгипет, Лівія, ПАР. Стратегія економічного розвитку України передбачає залучення її технологічного потенціалу для надання африканським державам якісних науково-технічних послуг, участь українських підприємств у проектах з будівництва об'єктів виробничої інфраструктури (зокрема мостів, доріг, шляхопроводів, портів, аеродромів, залізниць, великих енергетичних і промислових об'єктів).

Україна – Арабська Республіка Єгипет

Політичне, економічне й гуманітарне співробітництво України та Єгипту за 2010 р. характеризувалося досить динамічним розвитком. Двосторонній діалог традиційно розвивався в дусі партнерства й порозуміння, що існують між двома країнами.

Політичний діалог. До найважливіших подій у політичному діалозі з Єгиптом протягом 2010 р. варто віднести зустрічі 7 грудня 2010 р. Президента України В. Януковича та Прем'єр-міністра України М. Азарова з міністром закордонних справ Арабської Республіки Єгипет Ахмедом Абуль-Гейтом. Слід зазначити, що це був перший офіційний візит єгипетського міністра до України за всі роки незалежності. На зустрічі Президент України зазначив, що українська сторона задоволена співпрацею з Єгиптом в авіаційній галузі, і висловив сподівання, що Єгипет зацікавиться новітніми літаками марки «Антонов», які виробляються

в Україні. Що стосується зустрічі А. Абуль-Гейта і М. Азарова, то українською стороною було підкреслено зацікавленість в активізації двостороннього торговельно-економічного співробітництва з Єгиптом. Були узгоджені заходи щодо зміцнення торговельно-економічних зв'язків, які передбачають підтримку військово-технічного співробітництва, розвиток двосторонніх зв'язків у нафтогазовій галузі, активізацію співробітництва в культурно-гуманітарній та освітній сферах. Було визначено також, що Україна зацікавлена в розширенні присутності на єгипетському ринку сільськогосподарської продукції, передусім за рахунок експорту української пшениці. Для забезпечення інтересів українських сільгоспвиробників сторони домовились розглянути питання про можливість включення України до переліку постійних постачальників сільськогосподарської продукції до Єгипту.

Під час цього візиту міністра закордонних справ Арабської Республіки Єгипет А. Абуль-Гейта до України була підписана Угода між Україною та Єгиптом про безвізові поїздки громадян, які користуються дипломатичними, службовими або спеціальними паспортами. Підписання Угоди відбулося в рамках переговорів А. Абуль-Гейта з міністром закордонних справ України К. Грищенком.

У вересні 2010 р. К. Грищенко провів робочу зустріч з міністром закордонних справ АРЕ А. Абуль-Гейтом, під час якої були обговорені питання інтенсифікації багатогалузевого двостороннього діалогу, що традиційно розвивається в дусі партнерства й порозуміння, котрі існують між двома країнами. Сторони обмінялися думками щодо актуальних питань співпраці в торговельно-економічній, військово-технічній та гуманітарній сферах. Особливу увагу було приділено проблематиці близькосхідного врегулювання.

Торговельно-економічне співробітництво. За підсумками 2010 р. значно зросла інтенсивність торговельно-економічного співробітництва України та Єгипту. У лютому 2010 р. НАК «Нафтогаз України» відкрила вже третє родовище на концесійній території Алам-ель-Шавіш Іст у Єгипті. Закінчено буріння чергової пошукової свердловини на концесійній території в Південному блоці. Під час випробування у свердловині горизонту G формації Abu Rawash 20 лютого одержані промислові притоки газу дебітом 270 тис. м³ на добу й конденсату дебітом 64,5 м³ на добу. За даними геофізичних досліджень, перспективними в пробуреній

свердловині є також горизонти Abu Rawash F, Abu Rawash D, Abu Rawash B¹¹.

23 березня 2010 р. відбулася чергова зустріч посла України в Єгипті Євгена Микитенка з міністром сільського господарства АРЕ Аміном Абазом, під час якої міністр наголосив, що Єгипет розглядає Україну як одного з головних постачальників зернових культур та іншої сільськогосподарської продукції, а також висловив зацікавленість Єгипту у збільшенні поставок в Україну овочів, бобових, цитрусових і рису. Сторони висловилися за активізацію кроків щодо реалізації Програми співробітництва в сільськогосподарській галузі, підписаної 2009 р.

Крім того, у травні 2010 р. Єгипет виявив зацікавленість у створенні й запуску українськими підприємствами другого єгипетського супутника дистанційного зондування Землі, а в листопаді 2010 р. на спільній прес-конференції прем'єр-міністра АРЕ Ахмеда Назіфа з головою українського уряду М. Азаровим було заявлено про те, що Україна та Єгипет вивчать можливість поставок до України єгипетського скрапленого газу.

За результатами Шостого засідання спільної Міжурядової українсько-єгипетської комісії з питань економічного та науково-технічного співробітництва, яке відбулося в листопаді 2010 р., було підписано низку двосторонніх документів. Україна і Єгипет домовилися створити робочу групу під керівництвом міністра аграрної політики Миколи Присяжнюка, яка займатиметься розробкою проекту угоди про співпрацю в галузі АПК та визначити шляхи його реалізації.

У торговельно-економічному діалозі у 2010 р. сторони розглядали також питання про проведення українськими компаніями геологорозвідувальних робіт у Західній Сахарі з метою видобутку на цій території нафти; про готовність України відкрити в Арабській Республіці Єгипет велике представництво ДАК «Антонов» і сервісний центр з обслуговування літаків сімейства «Ан» та ін.

Дуже важливе значення в цьому контексті має зустріч 29 листопада 2010 р. міністра промислової політики України Дмитра Колеснікова з міністром оборонної промисловості Арабської Республіки Єгипет Саедом Мешалом, кульмінацією якої стало підписання контракту між групою «Мегінвест» та компанією

¹¹ «Нафтогаз України» відкрив третє родовище газу в Єгипті. – <http://www.unian.net/ukr/news/news-364156.html>.

«Абу Забел» Міноборонпрому Єгипту. За результатами зустрічі С. Мешал дав також доручення організувати візит делегації представників Міністерства оборонної промисловості Єгипту до України для ознайомлення з її виробничим потенціалом. Конкретним напрямом взаємовигідної співпраці за результатами зустрічі стало налагодження промислової кооперації єгипетських підприємств з АТ «АвтоКрАЗ», яке готує поставляти шасі автомобілів для подальшого встановлення на них різноманітного обладнання та устаткування. Єгипетська сторона нині проводить заводські випробування декількох вантажівок КрАЗ, на які встановлені мостові пороми єгипетського виробництва¹².

Гуманітарна сфера. Важливою подією 2010 р. у цій сфері двосторонніх відносин стало відкриття 7-го Міжнародного культурного фестивалю, який відбувся в каїрському приватному університеті «6 жовтня». Представлена там експозиція викликала жвавий інтерес як в організаторів фестивалю, так і в численних відвідувачів, які отримали на згадку значки з українським та єгипетським прапорами, а також брошури про Україну. У відкритті фестивалю взяв участь посол України в Єгипті Є. Микитенко.

Україна – Велика Соціалістична Народна Лівійська Арабська Джамахірія

Політичний діалог. 28 вересня 2010 р. у рамках участі в засіданнях високого рівня 65-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН міністр закордонних справ України К. Грищенко провів робочу зустріч із секретарем Головного народного комітету зовнішніх зв'язків та міжнародного співтовариства Лівії Мусою Куса. Під час зустрічі керівники зовнішньополітичних відомств висловилися за необхідність поглиблення двостороннього політичного діалогу між Україною та Лівією, домовились про подальшу активну співпрацю двох держав у рамках міжнародних організацій. Сторони обговорили також перспективи торговельно-економічного співробітництва та подальше опрацювання питання про спрощення візового режиму між Україною та Лівією. А вже 24 листопада

¹² Мінпромполітики: Українські металурги отримали новий контракт з Єгиптом. – http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=243865692&cat_id=35884.

2010 р. Україна та Лівія в рамках офіційного візиту Прем'єр-міністра України М. Азарова до Великої Соціалістичної Народної Лівійської Арабської Джамахірії підписали Угоду про введення безвізового режиму для власників дипломатичних та службових паспортів. За підсумками зустрічі сторони висловили бажання до подальшої активізації політичного діалогу між країнами.

Підсумком політичного діалогу двох країн за 2010 р. стало ухвалення Верховною Радою України Закону «Про ратифікацію Угоди між Кабінетом Міністрів України та Великою Соціалістичною Народною Лівійською Арабською Джамахірією про взаємну охорону секретної інформації».

Торговельно-економічне співробітництво. 24 листопада 2010 р., під час візиту в Лівію Прем'єр-міністра України М. Азарова, секретар Вищого народного комітету Лівії Аль-Багдаді Алі Аль-Махмуді зробив заяву про те, що Лівія зацікавлена в реалізації в Україні низки інвестиційних проектів, зокрема в сільському господарстві, авіабудуванні тощо. Лівія готова інвестувати в будівельну та електроенергетичну галузі, співпрацювати в нафтогазовій сфері, залучити українських спеціалістів до будівництва метро в Тріполі. Лівійською стороною було заявлено також про реалізацію проекту, що охоплює вирощування зернових на 100 тис. га українських сільгоспугідь для потреб Лівії¹³. Проте відносини з Лівією були ускладнені затримкою контракту трьох Ан-74 різних модифікацій – одного літака VIP-класу та двох санітарних на поставку Ан-74ТК-300, який був укладений ще у 2005 р. і мав бути виконаний у 2006 р. Але у зв'язку з фінансовими труднощами на ХДАВП будівництво літака затяглося майже на три роки, і українці передали його лівійцям тільки у 2009 р. Що ж стосується поставок двох літаючих госпіталів на базі Ан-74ТК-200С, то контракт досі не виконаний.

Як зазначають експерти, позиція М. Каддафі, помилки української влади та неповороткість українського бізнесу призвели до того, що в нашій країні сьогодні немає групи підтримки, лобі в Джамахірії. Схоже, у Лівії просто зник інтерес до України. І це при тому, що ставлення до нашої країни в лівійців традиційно хороше¹⁴.

¹³ Кравченко В. Лівійська пілюля // Дзеркало тижня. – 2010. – № 45. – 4 грудня.

¹⁴ Там само.

Гуманітарна сфера. У рамках культурно-гуманітарного співробітництва 9 березня 2010 р. посол України в Лівії Геннадій Латій провів зустріч з генеральним секретарем Лівійської міжнародної організації з питань дитини Салехом Салімом Аз-Зарруком. Під час бесіди основну увагу було приділено обговоренню актуального стану співробітництва українських та лівійських організацій із захисту та забезпечення прав дитини та перспектив його подальшого розвитку.

Україна – Південно-Африканська Республіка

Політичний діалог. Найважливішою подією в політичному діалозі двох країн протягом 2010 р. стала зустріч 25 лютого посла України в ПАР Валерія Гребенюка з Прем'єром провінції Західний Кейп Гелен Зілле, яка є також лідером «Демократичного альянсу» – однієї з найбільших партій Південної Африки. Під час зустрічі було обговорено низку актуальних питань щодо активізації регіонального співробітництва України та ПАР. Г. Зілле висловила зацікавленість у поглибленні регіонального партнерства з Україною, зокрема між Одеською областю та провінцією Західний Кейп. За результатами зустрічі було домовлено завершити опрацювання проекту угоди про партнерство та співробітництво між згаданими регіонами двох держав.

Слід відзначити також зустріч посла України в ПАР В. Гребенюка з колишнім президентом Південної Африки, лауреатом Нобелівської премії миру Фредеріком В. де Клерком. Під час зустрічі сторони обмінялися думками щодо широкого кола питань, пов'язаних з демократичними процесами у двох країнах, станом і перспективами розвитку двосторонніх відносин. Сторони обговорили також проблеми глобальних викликів і загроз сучасного світу.

Торговельно-економічне співробітництво. У контексті торговельно-економічного співробітництва варто згадати зустріч В. Гребенюка з К. Таютом, мером міста Хесекуа, яке з 2005 р. є побратимом міста Вознесенськ Миколаївської області. Під час зустрічі сторони обговорили питання міжрегіонального співробітництва, зокрема реалізацію програм співпраці міст Хесекуа та Вознесенська. Сторони домовилися про поглиблення співпраці у сферах налагодження господарських зв'язків, здійснення

експортно-імпортних операцій, розвитку туризму, здійснення культурних, спортивних та освітніх обмінів. За підсумками зустрічі було наголошено, що співпраця в рамках міст-побратимів сприятиме подальшому поглибленню економічних і торговельних можливостей між Україною та Південно-Африканською Республікою.

§ 5. Відносини України з країнами Латинської Америки та Азійсько-Тихоокеанського регіону

Україна і країни Латинської Америки

Серед країн Латинської Америки у 2010 р. Україна мала найактивнішу співпрацю з Аргентиною, Бразилією, Венесуелою, Кубою, Мексикою та іншими державами. Головні завдання у сфері зовнішньої політики України на найближчу перспективу, визначені Президентом України В. Януковичем у Посланні до Українського народу, де відносинам з країнами Латинської Америки приділяється значна увага.

Україна – Аргентинська Республіка

Аргентина посідає важливе місце в зовнішній політиці України. Це обумовлено насамперед тим, що за своїм економічним потенціалом вона входить до провідної світової «двадцятки».

Політичний діалог. Важливе значення для розвитку політичної співпраці двох країн мав робочий візит заступника міністра закордонних справ України Олександра Горіна в Аргентину, який відбувся 2 листопада 2010 р. Мета цього візиту полягала в участі в Першому засіданні повноважних представників країн – учасниць Вашингтонського саміту з питань ядерної безпеки, яке проходило в Буенос-Айресі. У рамках візиту були проведені робочі консультації О. Горіна з державним секретарем, першим заступником міністра закордонних справ Аргентини Альберто Педро Д'Алотто. Під час зустрічі було обговорено широке коло питань розвитку двосторонніх відносин та актуальних проблем міжнародного порядку денного. Між сторонами відбувся конструктивний діалог стосовно інтенсифікації двосторонніх контактів на високому та найвищому рівнях, подальшої розбудови

договірно-правової бази українсько-аргентинських відносин, надання взаємної урядової підтримки спільним економічним проектам, перспектив налагодження співпраці України та регіонального інтеграційного об'єднання МЕРКОСУР, членом-засновником якого є Аргентина, а також двосторонньої культурно-гуманітарної взаємодії та співпраці двох держав у рамках міжнародних організацій.

Двостороння взаємодія України й Аргентини на міжнародному рівні залишається одним з найважливіших елементів українсько-аргентинських відносин.

Торговельно-економічне співробітництво. У 2010 р. перспективи двостороннього торговельно-економічного співробітництва Аргентини та України неодноразово обговорювалися на багатьох зустрічах. Так, 22 вересня 2010 р. очільник Вінницької області Микола Джига та надзвичайний і повноважний посол Аргентинської Республіки в Україні Ліла Ролдан Васкес де Муан провели робочу зустріч, під час якої обговорювалися перспективи співпраці двох країн в аграрному секторі, а саме: пропозиції надання Аргентиною сільськогосподарської техніки, обладнання для молочного тваринництва, а також устаткування для упаковки та зберігання аграрної продукції. Аргентинський уряд має серйозні наміри щодо спільної реалізації міжрегіональних проектів у різних сферах.

Окрім того, під час робочого візиту заступника міністра закордонних справ України О. Горіна в Аргентину була проведена зустріч з керівництвом Аргентинсько-української торговельно-промислової палати. Під час бесіди з представниками підприємницьких кіл Аргентини було обговорено перспективні напрями налагодження й розвитку торговельно-економічної, науково-технічної та інвестиційної співпраці українських та аргентинських підприємств. Було проведено також окрему зустріч із представниками компанії «Калина Трейд» з метою з'ясування перспектив і конкретних кроків, які необхідно здійснити з метою залучення українських підприємств до модернізації аргентинсько-уругвайської ГЕС «Сальто Гранде».

На сьогодні договірно-правова база українсько-аргентинських відносин складається з понад двадцяти двосторонніх міждержавних, міжурядових, міжвідомчих та міжрегіональних документів, зокрема Договору про дружні відносини і співробітництво, Угоди про сприяння та взаємний захист інвестицій, торговельно-

економічне співробітництво, співпрацю в галузі культури, науки та освіти, співробітництво в агропромисловому комплексі.

Гуманітарна сфера. Одним з найважливіших компонентів двосторонніх відносин України та Аргентини продовжує залишатися взаємодія в гуманітарній та культурній сферах. Так, 2 травня 2010 р. у Буенос-Айресі в рамках 36-ї Міжнародної книжкової виставки-ярмарку посольством України було організовано зустріч української громади та гостей виставки із членами екіпажу української вітрильної яхти «Купава».

15 травня 2010 р. у Буенос-Айресі на відзначення національного аргентинського свята – 200-річчя Травневої революції – у концертному залі парку «Століття» було проведено гала-концерт творчих колективів Українського культурного товариства «Просвіта». Ці та інші події стали гідною акцією на шляху популяризації української культури в аргентинському суспільстві.

Україна – Федеративна Республіка Бразилія

Бразилія залишається надійним і важливим партнером України як у сфері економічного, так і науково-технічного й гуманітарного співробітництва. Зацікавленість лідера та уряду Бразилії в підтриманні діалогу з Україною задля поглиблення відносин дружби і співпраці була висловлена президентом Луїзом Інасіу Лула да Сілва в його вітальному листі від 22 лютого 2010 р. на адресу новообраного Президента України В. Януковича. Загалом між двома країнами спостерігається послідовний розвиток торговельних відносин, наукових проектів, культурного та гуманітарного співробітництва.

Політичний діалог. До найважливіших подій 2010 р. в політичному діалозі між Україною та Бразилією варто вінести передусім зустріч 19 липня Прем'єр-міністра України М. Азарова з губернатором штату Санта-Катаріна Федеративної Республіки Бразилія Леонелем Арканжелом Паваном. Сторони ставили за мету знайти можливості для розширення партнерства, яке вже існує між двома країнами. Під час зустрічі лідери висловилися за поглиблення двостороннього співробітництва в хімічній, металургійній, космічній, авіаційній, суднобудівній, військово-технічній галузях, виробництві біопалива, інсуліну та співпраці в галузі освіти.

Наступним кроком політичного співробітництва двох країн стала зустріч заступника міністра закордонних справ України О. Горіна з послом Федеративної Республіки Бразилія в Україні Антоніо Фернандо Круз-де-Мелло, яка відбулась 28 липня 2010 р. Під час перемовин сторони обговорили широке коло питань співробітництва України та Бразилії в політичній, торговельно-економічній сферах, ВТС, а також в аерокосмічній галузі. Крім того, бразильську сторону було поінформовано про те, що Україна виконала всі внутрішньодержавні процедури для набуття чинності Міжурядовою українсько-бразильською угодою про часткову відмову від віз та очікує завершення аналогічних процедур у Бразилії.

Торговельно-економічне співробітництво. Співпраця України та Бразилії в торговельно-економічній сфері за 2010 р. характеризувалася активними та динамічними темпами розвитку.

Протягом 2010 р. відбулася низка робочих зустрічей та візитів представників двох країн. 20 квітня 2010 р. В. Цушко зустрівся з надзвичайним і повноважним послом Федеративної Республіки Бразилія в Україні А.Ф. Круз-де-Мелло. Учасники зустрічі обговорили стан і перспективи двостороннього торговельно-економічного й інвестиційного співробітництва, зокрема домовилися про започаткування нових форм співпраці в космічній та фармацевтичній галузях, у сфері авіабудування, енергозбереження, сільського господарства, оборони тощо. Найважливішим підсумком зустрічі стало те, що Бразилія готова розглянути пропозиції української сторони щодо участі в інфраструктурних проектах у рамках підготовки України до Євро-2012 та зацікавлена в підписанні низки міждержавних угод, зокрема щодо відміни візового режиму, а також щодо встановлення прямого повітряного сполучення між Україною та Бразилією.

Окрім того, важливою подією в торговельно-економічному співробітництві країн стало Четверте засідання українсько-бразильської Міжурядової комісії з питань торговельно-економічного співробітництва, яке відбулося 26–27 серпня 2010 р. у Бразилія. За результатами зустрічей сторони висловили зацікавленість у налагодженні спільного виробництва комплексу для видобутку вугілля у штаті Санта-Катаріна за участі ДП «Завод ім. Малишева». Крім того, бразильська сторона проінформувала про готовність Національного банку економічного й соціального розвитку Бразилії фінансувати українські проекти в Бразилії. Було розглянуто також питання створення на території Бразилії спільного

українсько-бразильського підприємства з виробництва бронетехніки, зокрема танків вагою до 40 т.

Отже, торговельний напрям співпраці України та Бразилії за результатами зустрічей та заходів 2010 р. має значні перспективи.

Гуманітарна сфера. У культурно-гуманітарних відносинах важливою подією 2010 р. стала зустріч заступника міністра України у справах сім'ї, молоді та спорту Сергія Глуценка з надзвичайним і повноважним послом Бразилії А. Ф. Круз-де-Мелло 5 серпня, під час якої обговорювались питання співробітництва у сфері фізичного виховання та спорту.

Україна – Боліваріанська Республіка Венесуела

Політичний діалог. Важливе місце в політичному діалозі двох країн посідає зустріч заступника міністра закордонних справ України Олександра Горіна із заступником міністра закордонних справ Венесуели Темером Поррасом Понселеоном 15 вересня 2010 р. Під час зустрічі сторони розглянули широке коло питань співробітництва України та Венесуели в політичній, торговельно-економічній і гуманітарній сферах. Заступники голів зовнішньополітичних відомств обговорили також питання механізму повернення до України засуджених у Венесуелі членів екіпажу судна «В-Atlantic» відповідно до Конвенції Ради Європи про передачу засуджених осіб від 1983 р.

6 листопада 2010 р. у Києві відбулися переговори урядових делегацій України та Венесуели на чолі з міністрами закордонних справ двох країн К. Грищенком та Н. Мадуро. Сторони обговорили комплекс питань українсько-венесуельського співробітництва, насамперед перспективи реалізації спільних проектів в енергетичній, торговельно-економічній, промисловій, науково-технічній і сільськогосподарській сферах. Було домовлено підготувати Дорожню карту українсько-венесуельського співробітництва, розбудовувати договірно-правову базу двосторонніх відносин і започаткувати дипломатичну присутність України в Каракасі та Венесуели – у Києві. Відбувся також обмін думками щодо сучасної міжнародної ситуації.

Та все ж головною подією в політичному діалозі з Венесуелою став візит президента цієї країни Уго Чавеса до України, який відбувся 18 жовтня 2010 р. Слід відзначити, що цей візит отримав неоднозначну оцінку в українському суспільстві. З одного боку,

президент Венесуели є надзвичайно непопулярним лідером, який має добрі відносини з дуже невеликою кількістю країн світу. Зокрема, до нього вкрай негативно ставляться у США та країнах Європи. Тому, зважаючи на заявлений Україною курс на євроінтеграцію, такий візит виглядав дуже дивно і, вочевидь, призвів би до погіршення іміджу України в Європі, а також її шансів на вступ до ЄС. З другого боку, Венесуела, будучи потужним експортером нафти, могла б стати в пригоді українській економіці. Зокрема, ішлося про можливість транспортування венесуельської нафти до Білорусі через Україну трубопроводом «Одеса – Броди», який нині працює в реверсному режимі, перекачуючи російську нафту у зворотному напрямі. Існувала також вірогідність того, що Венесуела зацікавиться військовим комплексом України, а також українськими літаками АН-148¹⁵.

Говорячи про спільний економічний інтерес України Президент В. Янукович зазначив: «Сьогодні ми транспортуємо цю нафту у цистернах, але найближчим часом перейдемо на транспортування по нафтопроводу. Це наш план, який ми виконаємо у відносинах і з Венесуелою, і з Білоруссю. І в подальшому в цьому трикутнику ми домовилися, що це питання будемо вирішувати спільно». Голова держави також зазначив: «Я жодного разу не чув, щоб Росія заважала це питання вирішувати. Ми вважаємо, що вирішення цього питання для Білорусі ніяк не суперечить інтересам Росії і ніяк не порушує взаємини України та Росії»¹⁶.

Важливе значення мав офіційний візит міністра закордонних справ України К. Гриценка в Боліваріанську Республіку Венесуелу, який відбувся 22 грудня 2010 р. Переговори офіційних делегацій України та Венесуели засвідчили обопільну зацікавленість сторін в активізації українсько-венесуельських відносин насамперед шляхом реалізації конкретних проектів в авіаційній та металургійній галузях, енергетиці та сільському господарстві, науково-технологічній та освітній сферах. У рамках візиту відбулися також зустрічі українського міністра з президентом Венесуели Уго Чавесом, віце-президентом Еліасом Мілано, міністром оборони Карлосом Хосе Мата Фігероа й міністром енергетики та палива Рафаелем Раміресом Карреньйо.

¹⁵ Візит Уго Чавеса: безкорислива дружба України та Венесуели. – <http://www.euroatlantica.info/index.php?id=2710>.

¹⁶ Віктор Янукович: Україна розпочне видобуток нафти та газу на території Венесуели. – <http://news.ligazakon.ua/news/2010/10/18/31918.htm>.

Однією з головних проблем у 2010 р. у політичному діалозі країн було питання забезпечення умов для перевезення в Україну двох українських громадян, засуджених у Венесуелі. Для вирішення цього питання наприкінці 2010 р. Міністерством юстиції України забезпечено необхідні умови для перевезення засуджених в Україну для продовження відбування ними покарання на підставі Конвенції 1983 р. У результаті вжитих українським Мін'юстом заходів для прискорення вирішення питання транзитного перевезення засуджених через Францію 23 грудня 2010 р. був отриманий дозвіл від Міністерства юстиції та свобод Французької Республіки на здійснення транзиту засуджених у Венесуелі українців.

Торговельно-економічне співробітництво. 2010 рік характеризувався динамічним розвитком торговельно-економічного співробітництва двох країн. 18 жовтня 2010 р. Президент України В. Янукович на спільній прес-конференції зі своїм венесуельським колегою Уго Чавесом повідомив про те, що Україна розпочинає видобуток нафти й газу на території Венесуели. Лідери держав домовилися, що це питання буде одним з пріоритетних у двосторонніх відносинах.

Україна – Республіка Куба

Україна та Куба традиційно плідно співпрацюють у торговельній, економічній, політичній та інших сферах двосторонніх відносин.

Політичний діалог. Політичне співробітництво у 2010 р. характеризується взаємодоповнюючими цілями та інтересами, які обидві держави намагалися реалізувати у двосторонніх відносинах. 10 листопада 2010 р. в Гавані розпочалося чергове 10-те засідання Міжурядової українсько-кубинської комісії з торговельно-економічного та науково-технічного співробітництва. Засідання закінчилося підписанням двосторонніх документів і відвіданням лікувально-оздоровчого центру «Тарара», де проходять реабілітацію українські діти, які постраждали від наслідків Чорнобильської та інших техногенних катастроф. Відбулися також політичні консультації, обмін думками щодо двостороннього та регіонального співробітництва у сфері міжнародних організацій, розвитку інтеграційних процесів у регіоні Латинської Америки та Карибського басейну.

22–23 грудня 2010 р. міністр закордонних справ України К. Грищенко відвідав з офіційним візитом Республіку Куба. У рамках візиту він провів зустрічі з першим заступником голови Державної ради та Ради міністрів Хосе Мачадо Вентура та головою Національної асамблеї народної влади Рікардо Аларконом де Кесада. Сторони висловили задоволення активізацією двостороннього політичного діалогу протягом 2010 р. і відзначили значний потенціал українсько-кубинських відносин, передусім у торговельно-економічній, науково-освітній, культурній та туристичній сферах. Під час переговорів з головою МЗС Куби Бруно Ресом Паррілья обговорювалися актуальні питання співробітництва як на двосторонньому рівні, так і в рамках міжнародних організацій. За результатами переговорів був підписаний Меморандум про співробітництво між міністерствами закордонних справ України та Куби.

Торговельно-економічне співробітництво. В економічній сфері співробітництва значною подією за 2010 р. стала новина про те, що Україна планує розпочати поставки автобусів вітчизняного виробництва на Кубу. На засіданнях робочих груп, що проходили в рамках 10-го засідання Міжурядової українсько-кубинської комісії, обговорювалися питання ремонту, відновлення та модернізації українських тракторів Південного машинобудівного заводу ім. О. Макарова. Країни домовилися про сприяння в питаннях організації спільного виробництва та сервісного обслуговування тракторів класу 1,4.

Україна – Мексиканські Об'єднані Штати

Двосторонні відносини Мексики та України протягом 2010 р. розвивалися переважно в площині політичного діалогу та економічного співробітництва.

Політичний діалог. 26 липня 2010 р. відбулася зустріч заступника міністра закордонних справ України О. Горіна з послом Мексиканських Сполучених Штатів в Україні пані Беренісе Рендон Талавера. У процесі перемовин сторони обговорили широке коло питань щодо співробітництва України та Мексики в політичній, торговельно-економічній, енергетичній сферах, ВТС, а також в аерокосмічній галузі. Під час бесіди була підтверджена взаємна зацікавленість сторін провести черговий раунд двосторонніх консультацій на рівні заступників голів зовнішньополітичних

відомств України та Мексики, де передбачалося підписати Угоду між урядами України та Мексиканських Сполучених Штатів про уникнення подвійного оподаткування.

Наступним кроком політичного співробітництва стала заява посла Мексики в Україні Б. Рендон Талавера про намір запровадити безвізовий режим для українців.

Торговельно-економічне співробітництво. В економічній сфері протягом 2010 р. розглядалися питання захисту інтересів українських виробників. Унаслідок роботи, проведеної посольством України в Мексиці та Міністерством економіки Мексики, було закінчено процедуру перегляду компенсаційної квоти на імпорт феросилікомарганцю українського походження. Зменшення розміру компенсаційної квоти втричі дає змогу українським компаніям конкурувати на ринку Мексики з національними та іноземними компаніями.

Отже, Мексика залишається повноцінним партнером України як у сфері політичного співробітництва, так і в галузі економічного, торговельного та енергетичного розвитку.

Україна і країни Азійсько-Тихоокеанського регіону

Україна – В'єтнам

Розбудова повномасштабного співробітництва з В'єтнамом становить один з пріоритетних напрямів української зовнішньої політики в Азійсько-Тихоокеанському регіоні й відповідає національним інтересам обох держав. В'єтнам входить до числа перспективних азійських партнерів України.

Політичний діалог. Політичний діалог між двома країнами у 2010 р. позначився зустріччю Президента України В. Януковича з президентом Соціалістичної Республіки В'єтнам Нгуєн Мінь Чіетом, що відбулася 23 вересня. На зустрічі було заявлено готовність України до подальшого розвитку двосторонніх зв'язків з В'єтнамом.

Голови держав обговорили перспективи поглиблення торговельно-економічних зв'язків України та В'єтнаму. Президенти обох країн домовилися про обмін візитами на найвищому рівні, а також обговорили перспективи співпраці в рамках деяких міжнародних організацій, зокрема в контексті головування В'єтнаму в Асоціації держав Південно-Східної Азії.

Упродовж 2010 р. Голова Верховної Ради України В. Литвин мав кілька зустрічей з представниками В'єтнаму. 17 травня В. Литвин зустрівся з делегацією Центрального комітету Комуністичної партії Соціалістичної Республіки В'єтнам. Особливого значення було надано розвитку двосторонньої співпраці. Була відзначена також співпраця України і В'єтнаму в міжнародних організаціях. Обидві країни зацікавлені в розвитку двостороннього економічного, науково-технічного співробітництва, у галузі новітніх технологій, військово-промислового комплексу, сільського господарства й туризму. Українська сторона висловила сподівання, що Україна активізує свою присутність у Південно-Східній Азії. Було також акцентовано на розвитку співпраці у сфері науки, освіти, машинобудування, авіа- та суднобудування та в галузі атомної енергетики.

Торговельно-економічне співробітництво. Значною подією в цій сфері стало 11-те спільне засідання Українсько-в'єтнамської міжурядової комісії з питань торговельно-економічного й науково-технічного співробітництва в Ханой, що проходило 24 грудня 2010 р. Українську делегацію очолив заступник міністра економіки України Валерій П'ятницький, в'єтнамську – перший заступник міністра промисловості й торгівлі СРВ Ле Зань Винь. Сторони обговорили низку важливих питань у перспективних сферах взаємної зацікавленості, зокрема в торгівлі, банківсько-фінансовій та інвестиційній, промисловій, високих технологій, енергетиці, гірничодобувній, медицині та фармацевтиці, сільському господарстві, туризмі, будівництві.

Україна – Індонезія

Індонезія є одним з найперспективніших для України економічних партнерів у Південно-Східній Азії. Країни мають великий потенціал для розвитку двостороннього співробітництва в політичній, соціальній, економічній, торговельній, військовій сферах.

Політичний діалог між двома країнами позначився у 2010 р. зустріччю 4 жовтня заступника міністра закордонних справ Віктора Майка з послом Республіки Індонезія в Україні пані Нінінг Сунінгсіх Рохадіат. Під час зустрічі було обговорено стан і перспективи розвитку двосторонніх відносин. Був також визначений порядок денний проведення Третього спільного засідання Міжурядової українсько-індонезійської комісії з питань економічного й технічного співробітництва.

Гуманітарна сфера. 26 липня 2010 р. у Комітеті з питань науки та освіти Верховної Ради України відбулася зустріч із делегацією Народної консультативної асамблеї Республіки Індонезія на чолі із заступником голови Асамблеї Лукманом Хакімом Саїфуддіном та надзвичайним і повноважним послом Республіки Індонезія Нінінг Сунінгсіх Рохадіат. Метою зустрічі стало зміцнення відносин двох країн та посилення міжпарламентських зв'язків України та Республіки Індонезія.

Під час заходу М. Луцький проінформував індонезійських колег про особливості діяльності парламенту України та роботи Комітету з питань науки й освіти. Директор департаменту міжнародного співробітництва Міністерства освіти і науки України Омелян Сухолиткий розповів про участь України в міжнародному науково-технічному та освітньому співробітництві й передав індонезійській делегації проект міжурядової українсько-індонезійської угоди щодо співпраці в галузі освіти. У рамках зустрічі було розглянуто можливість створення депутатської групи Верховної Ради України з міжпарламентських зв'язків з Республікою Індонезія.

Україна – Сінгапур

Політичний діалог. Важливе значення для розвитку співпраці України та Сінгапуру у 2010 р. мала зустріч 20 вересня в Києві Прем'єр-міністра України М. Азарова й міністра-ментора Сінгапуру Лі Куан Ю. Учасники зустрічі заявили про намір підписати угоду про повітряне сполучення між країнами, а також активізувати роботу з упровадження безвізового режиму. М. Азаров повідомив про підготовку до підписання двосторонньої угоди про зону вільної торгівлі.

Торговельно-економічне співробітництво. Під час зустрічі з міністром-ментором Республіки Сінгапур Лі Куаном Ю М. Азаров закликав сінгапурських бізнесменів інвестувати ресурси в українську економіку й запросив бізнесменів із Сінгапуру працювати в Україні. Зазначалося, що український уряд активно працює над дерегуляцією підприємницької діяльності й інвестиційного клімату, а українське банківське законодавство захищає інвестиції, які зарубіжні компанії вкладають в українську економіку. Голова уряду України зазначив, що наша держава особливо зацікавлена у співпраці в галузі новітніх технологій.

Україна – Японія

Україна була, є і залишатиметься відкритим, прогнозованим та надійним партнером для Японії в численних програмах і проєктах.

Політичний діалог. Важливе значення для розвитку співпраці двох країн у 2010 р. мала зустріч у Києві 27 травня заступника міністра внутрішніх справ України Василя Мармазова та представника посольства Японії в Україні Шінджі Сато, на якій сторони домовилися про співробітництво правоохоронних органів двох країн у низці напрямів боротьби зі злочинністю. Сторони порушили також питання про створення договірно-правової бази між Україною та Японією у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних речовин, зброї, торгівлею людьми та відмиванням коштів, отриманих злочинним шляхом.

Торговельно-економічне співробітництво. У 2010 р. тривали інтенсивні торговельно-економічні стосунки України та Японії. Прикладом цього є зустріч 6 квітня міністра економіки України В. Цушка з надзвичайним і повноважним послом Японії в Україні Тадаші Ідзавою. Під час зустрічі обговорювалися актуальні питання міждержавних відносин, зокрема динаміка торговельно-економічного співробітництва, інвестиційна співпраця, взаємодія у фінансово-банківському секторі та сільському господарстві, а також у питаннях захисту навколишнього середовища.

Під час зустрічі Прем'єр-міністра України М. Азарова з надзвичайним і повноважним послом Японії в Україні Тадаші Ідзавою, що відбулася 14 квітня, було вирішено посилювати співпрацю з реалізації проєктів на основі схеми «зелених інвестицій» (фінансування проєктів енергозбереження за рахунок коштів, отриманих від продажу українських квот на викиди вуглецю). Сторони розглянули також питання розвитку малого й середнього бізнесу, обговорили питання співпраці в економічній, медичній, культурній та освітній сферах.

3 серпня в Києві відбулася зустріч, у якій брали участь перший заступник голови Миколаївської облдержадміністрації, представники японської місії «Джі-Ай-Сі-Ей», а також представники «Укравтодору», Міністерства закордонних справ України, Мінприроди, Мінфіну, Мінтрансв'язку, підприємств «Київсоюзшляхпроєкт» і «Укрдїпродор». Між українською та японською сторонами досягнуто домовленості про початок реалізації

масштабного проекту мостового переходу через річку Південний Буг у Миколаєві.

Серед перспектив двостороннього співробітництва можна відзначити візит віце-прем'єр-міністра України Бориса Колеснікова до Японії 24 вересня, під час якого було проведено зустріч із керівництвом Міністерства землекористування, інфраструктури, транспорту й туризму Японії. Під час переговорів розглядалося питання щодо відкриття регулярного авіарейсу Київ – Токіо.

Розпорядженням Кабміну № 280 від 20 грудня 2010 р. Державному агентству екологічних інвестицій доручено продавати установлену кількість викидів парникових газів за проектом спільного впровадження «Упровадження нової системи утилізації відхідного тепла на Алчевському коксохімічному заводі». Відповідно до цього проекту, покупцем одиниць установленої кількості викидів парникових газів є японська компанія «Sumitomo Corporation». Показовими для 2010 р. стало те, що Україна та Японія відновили співпрацю за Кіотським протоколом. Японія перерахувала Україні другий транш у рамках укладеного в березні 2009 р. договору про продаж 30 мільйонів одиниць встановленої кількості викидів парникових газів. Кошти надійшли на рахунки казначейства 29 липня.

Гуманітарна сфера. У галузі двостороннього гуманітарного співробітництва предметом обговорення на зустрічі директора з питань міжнародної дистрибуції в Європі, Африці та Середньому Сході «NHK World TV» Кейжі Йокояма з представниками Національної ради України з питань телебачення й радіомовлення – заступником голови Нацради Ларисою Мудрак, начальником ліцензійного управління Людмилою Запорожець та завідувачем сектора міжнародних зв'язків Людмилою Василенко, що відбулася 8 червня 2010 р., стало бажання японської суспільної телерадіокомпанії NHK ретранслювати в кабельних мережах України програми «NHK World TV».

У жовтні Ставищенська районна лікарня для потерпілих унаслідок Чорнобильської катастрофи отримала допомогу від уряду Японії на 80 тис. дол. США. За кошти гранту для медичного закладу було придбано апарат ультразвукової діагностики, кольпоскоп, інше медичне обладнання, а також автомобіль швидкої допомоги.

Україна – Південна Корея

Торговельно-економічне співробітництво. Південна Корея є для України одним з перспективних економічних партнерів у регіоні. Під час робочого візиту до Республіки Корея 2 листопада 2010 р. віце-прем'єр-міністр України Борис Колесніков провів переговори з керівництвом компанії «Хюндай Корпорейшн» з питань стратегічної співпраці. Під час переговорів розглядалася можливість створення спільного підприємства з виробництва поїздів на одному з українських підприємств і можливості співпраці в суднобудуванні, енергетиці, інформаційних технологіях та автопромі.

17 червня 2010 р. консул, радник посольства Республіки Корея в Україні Кім Дохьойн та керівник з питань підтримки програм представництва Міжнародної організації з міграції в Україні Дайва Вілкеліте відвідали з офіційним візитом місто Херсон, де зустрілись із заступником начальника Херсонського морського торговельного порту з інвестиційної політики і розвитку Валерієм Журовим. Сторони обговорили можливі напрями співпраці у використанні потужностей Херсонського порту й зацікавилися інвестиційними проектами підприємства, передбаченими генеральною схемою розвитку порту до 2015 р.

Стосовно перспектив двостороннього співробітництва можна також згадати, що 12 жовтня 2010 р. перший віце-прем'єр-міністр України Андрій Ключев доручив Міністерству транспорту і зв'язку підготувати умови проекту постачань в Україну корейських електропоїздів компанії «Хюндай Корпорейшн». Було висловлено також сподівання на плідну роботу, спрямовану на змістовне насичення двосторонніх українсько-корейських відносин.

Післямова

Видання «Зовнішня політика України – 2010: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети» є результатом роботи Інституту зовнішньої політики, у якому представлений комплексний аналіз підсумків зовнішньополітичної діяльності країни впродовж року. Форма наукового аналізу у вигляді щорічника властива для багатьох країн світу. Прогностична цінність такого видання полягає насамперед у тому, що, на підставі комплексної оцінки вчорашнього дня, воно дає можливість зазирнути в майбутнє, побачити наслідки прийнятих зовнішньополітичних рішень, передбачити майбутні виклики і внести пропозиції для своєчасних упереджувальних заходів.

Щорічник поєднує в собі науково-аналітичну частину, викладену у висновках та оцінках провідних експертів-міжнародників, та інформативні матеріали. Проведений авторським колективом експертів-міжнародників аналіз зовнішньої політики України за 2010 р. дає підстави для таких висновків.

Нові тенденції розвитку міжнародних процесів на глобальному, континентальному та регіональному рівнях, що так яскраво означились у 2010 р., є проявами кризи вектора розвитку системи міжнародних відносин, заданого на етапі завершення «холодної війни» і сфокусованого навколо західних ідей та інституцій. Зрушення подібного масштабу вимагали адекватних концептуальних змін у зовнішній політиці держав. З проходженням піку економічної кризи питання глобального управління дещо втратило свою нагальність. Тож державам доводиться займатися насамперед розв'язанням власних проблем, які становлять безпосередній виклик для їхньої внутрішньої та регіональної стабільності, а не вибудовувати далекосяжні стратегічні плани.

Для Європи 2010 р. ознаменувався інтенсивним процесом пошуку альтернативних моделей організації континентального

простору за утримання загального балансу між провідними центрами впливу – Європейським Союзом, Сполученими Штатами Америки та Російською Федерацією. Паралельно із цим для всіх трьох потуг актуальним було завдання вироблення якісно нових інструментів власної політики в найбільш проблемних частинах Європейського континенту – у Східній Європі та Чорноморському басейні.

У такій конфігурації межі для маневрування української дипломатії дедалі звужуються, зводячи нанівець можливості для проведення політики балансування між різними центрами впливу. *З відмовою від перспективи членства в НАТО Україна втратила вагомий важіль для балансування. Зближення з ЄС не може мати аналогічного ефекту, оскільки воно ґрунтується на нормативних засадах, а не на геополітичних міркуваннях.* До того ж Україна не може грати на протиріччях між Росією та ЄС, оскільки вони зачіпають її базові інтереси. Обидва провідні європейські актори прагнуть змусити українське керівництво піти на поступки в пріоритетних для них сферах (ЄС – у сфері нормативного регулювання, Росія – у стратегічній та енергетичній сферах), не беручи на себе значних зобов'язань з гарантування безпеки й економічного розвитку Української держави. Зрештою, для обох потуг відносини з Україною виступають одним з допоміжних компонентів їхніх політичних стратегій у Європі, який може частково компенсувати відсутність системного компромісу між ними, але не забезпечити повну їх реалізацію.

Перебіг відносин з Євросоюзом у 2010 р. приніс для України низку досягнень переважно тактичного характеру та декілька суперечливих результатів, які самі по собі ще не є прорахунками, але за певних умов можуть призвести до істотних ускладнень у відносинах Україна – ЄС. При цьому основні стратегічні дилеми як у власне політиці Євросоюзу у Східній Європі, так і у відносинах Україна – ЄС залишаються не до кінця розв'язаними, що робить дещо відносним значення поточних перипетій.

Отже, політичний діалог Україна – ЄС у 2010 р. дав змогу позначити головні проблеми й орієнтири у відносинах і закласти передумови для переходу до нового етапу політичного та практичного зближення. Це суттєво підвищує обсяг викликів і завдань, які постануть перед сторонами у 2011 р. Водночас атмосфера стратегічної невизначеності й неусталеності базових політичних параметрів відносин багато в чому збільшують залежність кінцевого

результату від ситуативної політичної кон'юнктури як в Україні, так і в Євросоюзі.

2010 рік докорінно змінив парадигму розвитку українсько-російських відносин, надавши їм якісно іншого контексту. За рахунок зміни конфігурації національних інтересів України вдалося зняти конфронтаційний характер двосторонніх відносин, але це, у свою чергу, призвело до загрозливого збільшення асиметричної залежності від Росії. Антагонізм цей був знятий завдяки кардинальній ревізії системи національних інтересів України на російському напрямі, зміні зовнішньополітичного курсу країни та її стратегічних пріоритетів, а також зміні системи політичної влади в Україні.

Значне збільшення товарообігу між двома країнами було зумовлено насамперед зменшенням товарообігу з ЄС та незначним розширенням російського ринку для української продукції, зростанням обсягів імпорту енергоносіїв і тотальної російської економічної експансії на Україну та монополізації українського ринку російськими державними й неурядовими суб'єктами господарювання. Ціною «нормалізації» відносин з Росією стали перетворення України в геополітичному сенсі з «буферної зони» на зону російського домінування, поступова втрата своєї зовнішньополітичної суб'єктності в українсько-російських відносинах, втрата регіонального лідерства й погіршення міжнародного іміджу, а також поглиблення асиметричної залежності.

Росія ж завдяки такій «нормалізації» відносин змогла надзвичайно успішно реалізувати весь комплекс своїх національних інтересів у відносинах з Україною, а також зміцнити своє геополітичне позиціонування й посилити вплив на Європу. Фактично *2010 р. приніс Росії велику геополітичну перемогу над Заходом*, оскільки завдяки поверненню України у сферу російського домінування Кремлю вдалося значно потіснити позиції ЄС та США у Східній Європі та послабити їхню присутність у цьому регіоні. Перемога Росії визначається також тим, що у 2010 р. вона була дуже успішною в реалізації своєї головної зовнішньополітичної мети – відновлення статусу Росії як глобального гравця, великої держави і провідного центру сили на всьому євразійському просторі. Україна в цьому відновленні великодержавного статусу Росії відіграла ключову роль.

Російсько-українські відносини стали головним чинником побудови «нової країни», нового політичного режиму в державі

й нової зовнішньої політики України. Сутністю цих відносин у внутрішньому вимірі є спільна й синхронна модернізація країн на основі авторитаризму. У зовнішньому вимірі російсько-українські відносини являють собою головну систему координат для позиціонування України в міжнародному середовищі й побудови її відносин з іншими країнами та організаціями. Гуманітарна сфера російсько-українських відносин, як один з основних напрямів реалізації інтересів Росії, була повністю підпорядкована поверненню України в «русский мир» і переформатуванню українського суспільства в «малоросійський» соціум на базі радянсько-російської ідентичності. Теперішня постімперська еліта в Україні готова визнати країну частиною російської імперії задля отримання з Росії величезних ресурсів для цієї «малоросійської» периферії. Проте імперсько-неоколоніальна модель російсько-українських відносин дає можливість Кремлю в обмін на визнання України частиною російської імперії не надавати, а, навпаки, – забирати її ресурси.

Таким чином, поряд з розв'язанням низки гострих проблем, зокрема зменшення конфронтаційності у двосторонніх відносинах та демаркації Державного кордону, створено комплекс передумов для руйнації підвалин державного суверенітету України та національної безпеки й ідентичності української нації. Подвійна асиметрична інтеграція у двох протилежних контрверсійних напрямках унеможливорює досягнення продуктивного результату.

Нині відносини України з обома партнерами являють собою скоріше асиметричний торг навколо окремих практичних питань, у якому наша держава об'єктивно не може мати достатніх переваг для досягнення позитивних для себе результатів. Ефективне втілення задекларованої Києвом позиції потребує набуття ним важелів, які уможливлювали б вплив на регіональні процеси на структурному рівні. На даному етапі ані відносини України та ЄС, ані відносини України та Росії не базуються на такому перспективному баченні політичної організації простору Східної Європи, яке давало б цим відносинам змогу набутти структурної якості.

У такому випадку спостерігається концептуальна криза зовнішньої політики, зумовлена тим, що діюча до цього стратегія «руху на Захід» зазнала поразки, тоді як альтернативної життєздатної моделі ще не запропоновано. І хоча її вироблення поступово відбувається під тиском існуючих реалій, але цей процес

гальмується традиційними для України факторами – перипетіями внутрішньої політики та скрутною економічною ситуацією. Зовнішня політика України у 2010 р. віддзеркалювала такі внутрішньополітичні зміни, як прихід до влади в лютому нового Президента – лідера Партії регіонів В. Януковича, який жодним чином не прагнув досягнення загальнонаціонального консенсусу з наріжних питань державного будівництва та зовнішньополітичного курсу шляхом компромісу. **Основною тенденцією зовнішньої політики України у 2010 р. була її переорієнтація на Росію.** Попри інтенсивний діалог з Європою, панувала тенденція віддалення України від неї. Зростаючою мірою відбувалося переацілювання зовнішньої політики країни на обслуговування сьогоденних інтересів олігархів і подальше падіння рівня суб'єктності в міжнародних відносинах.

Україна на зовнішній арені вже не позиціонувала себе як носій демократичних ідей та рушійна сила в утвердженні й поширенні європейських цінностей в Балтійсько-Чорноморсько-Каспійському регіоні. *Неадекватні отриманим вигодам для національних інтересів України поступки Росії, хоча й поліпшили тональність корпоративних відносин керівництва Росії та України, але водночас розбалансували зовнішню політику за стратегічними напрямками.* Завищені очікування з боку стратегічних партнерів ЄС і США фактично не виправдалися. Зовнішня політика знову, як і за часів Л. Кучми, здійснюється в непрозорому стилі, «ручному режимі», з переважанням тактичних потреб чинної влади над довгостроковими національними інтересами. **Стратегія зовнішньої політики, як і стратегія європейської інтеграції нині відсутні.** Верховна Рада фактично усунута від розробки основ зовнішньої політики України. Громадський та парламентський контроль послаблено.

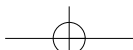
2010 рік виявився для України не тільки важливим рубіконом у зміні її зовнішньополітичного курсу, а й часом докорінного перегляду ключових пріоритетів її безпекової політики. Такий докорінний злам усталених підходів до зовнішньої та безпекової політики поставив перед Україною проблему пошуку нової системи координат у міжнародних відносинах та свого місця в архітектурі глобальної й регіональної безпеки. Сутність цієї безпекової політики складають три ключові принципи: позаблоковість; відмова від курсу на євроатлантичну інтеграцію та орієнтація на неіснуючу систему загальноєвропейської безпеки;

солідаризація з позицією Росії щодо перегляду стратегічного балансу, який склався в Європі в постбіполярний період та консолідація зусиль, спрямованих на побудову нової системи європейської безпеки на основі російських інтересів та ініціатив.

В умовах такої кардинальної трансформації для офіційного Києва у 2010 р. було вкрай важливо не допустити різкого заострення відносин зі Сполученими Штатами Америки, оскільки це загрожувало не тільки ускладненням військово-політичних та політико-дипломатичних відносин, а й припиненням співпраці з фінансовими інститутами, кредити яких були вкрай необхідними для зміцнення нової влади. Сполученим Штатам нічого не залишилось, окрім надії на те, що деякі демократичні інститути все ж таки не будуть демонтовані й Україна зберігатиме курс якщо не на євроатлантичну інтеграцію, то хоча б на членство в ЄС, яке їй у найближчі десятиліття ніхто не обіцяє. Відтак, відносини стратегічного партнерства, побудовані на базі спільних цінностей, були підмінені прагматичними відносинами на базі спільних інтересів та обміну преференціями. Питання полягало тільки в тому, які преференції мала надати Україна, щоб задовольнити Білий дім в обмін на збереження лояльності з боку США до нової влади та її нового зовнішньополітичного і внутрішньополітичного курсу.

Говорячи про регіональний вимір зовнішньої політики України у 2010 р., слід зазначити поліпшення зовнішньополітичних відносин України з державами різних регіонів світу, а також вихід на новий рівень відносин з такими країнами, як Лівія, Ліван, Туреччина, Ізраїль, Єгипет, Сирія, Венесуела, Аргентина, Бразилія, Китай, Японія, Південна Корея. У 2010 р. Україна була також доволі активна в поліпшенні свого торговельно-економічного та гуманітарно-культурного співробітництва з країнами Близького й Далекого Сходу, Азії та Латинської Америки. Тенденції до розвитку відносин у цих регіонах можна побачити, виходячи з кількості нових договорів та офіційних візитів. Така активність України у двосторонніх відносинах тільки доводить той факт, що Україна бажає поліпшити відносини на всіх рівнях міждержавних стосунків, в економічній та гуманітарній галузях у цих важливих для неї регіонах світу.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Перелік багатосторонніх міжнародних документів, підписаних Україною та тих, що набули чинності у 2010 р.

№	Назва міжнародного договору України	Дата підписання	Дата набрання чинності
1.	Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції	31.10.2003	01.01.2010
2.	Поправка до положень Договору до Енергетичної Хартії, що стосуються торгівлі, прийнята 24 квітня 1998 р. в Брюсселі	24.04.1998	21.01.2010
3.	Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством охорони здоров'я України та Європейським моніторинговим центром з наркотиків та наркотичної залежності	28.01.2010	28.01.2010
4.	Протокол 1997 р. про внесення змін до Міжнародної конвенції по запобіганню забрудненню із суден 1973 р., зміненої Протоколом 1978 р. до неї	26.09.1993	29.01.2010
5.	Європейська угода про міжнародне перевезення безпечних вантажів внутрішніми водними шляхами	26.05.2000	28.02.2010
6.	Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією	27.01.1999	01.03.2010
7.	Додатковий протокол до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією	15.05.2003	01.03.2010
8.	Конвенція про права інвалідів і Факультативний протокол до неї	13.12.2006	06.03.2010
9.	Європейська угода про найважливіші водні шляхи міжнародного значення	28.09.2009 приєднання	05.04.2010
10.	Угода про співробітництво причорноморських держав з пошуку та рятування на Чорному морі	27.11.1998	24.04.2010
11.	Протокол про збереження та сталє використання біологічного та ландшафтного різноманіття до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат	19.06.2008	28.04.2010
12.	Протокол N 14 до Конвенції про захист прав людини та основних свобод, який вносить зміни до контрольної системи Конвенції	13.05.2004	01.06.2010
13.	Поправка до Угоди про збереження кажанів у Європі	24.07.2000	09.06.2010
14.	Конвенція ЮНЕСКО про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження	20.10.2005	10.06.2010

Продовження додатку 1

№	Назва міжнародного договору України	Дата підписання	Дата набрання чинності
15.	Меморандум про взаєморозуміння між Державною митною службою України та Всесвітньою митною організацією про створення Регіонального навчального центру Всесвітньої митної організації в Україні	26.06.2010	26.06.2010
16.	Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосуються прийняття додаткової відмітної емблеми (Протокол III)	08.12.2005	19.07.2010
17.	Протокол до Угоди про співробітництво між Урядами держав – учасниць ГУУАМ у сфері боротьби з тероризмом, організованою злочинністю та іншими небезпечними видами злочинів	04.12.2008	25.08.2010
18.	Регіональна угода, яка стосується планування цифрової наземної радіомовної служби в Районі 1 (частинах Району 1, розташованих на захід від меридіана 170 град. сх. д. й на північ від паралелі 40 град. пд. ш., за винятком території Монголії) та в Ісламській Республіці Іран у смугах частот 174-230 МГц і 470-862 МГц	16.06.2006	15.10.2010
19.	Рамкова угода між Урядом України та Північною екологічною фінансовою корпорацією	17.09.2009	08.11.2010
20.	Угода між Україною та Європейським поліцейським офісом про стратегічне співробітництво	04.12.2009	16.11.2010
21.	Конвенція МОП №184 про безпеку і гігієну праці в сільському господарстві	21.06.2001	01.12.2010
22.	Рішення Ради голів держав Співдружності Незалежних Держав «Про правила процедури Ради голів держав, Ради голів урядів, Ради міністрів закордонних справ та Економічної ради Співдружності Незалежних Держав»	09.10.2009	01.12.2010
23.	Договір між Україною та Європейським інвестиційним банком про співробітництво та діяльність Постійного представництва ЄІБ в Україні	15.06.2010	21.12.2010
24.	Конвенція про запровадження системи реєстрації заповітів	29.11.2005 ратифікація	31.12.2010

Додаток 2

**Перелік двосторонніх міжнародних документів, підписаних
Україною та тих, що набули чинності у 2010 р.**

№	Назва міжнародного договору України	Дата підписання	Дата набрання чинності
1.	Угода між Україною та Великою Соціалістичною Народною Лівійською Арабською Джамахірією про передачу засуджених осіб	08.04.2008	01.01.2010
2.	Угода між Україною та Великою Соціалістичною Народною Лівійською Арабською Джамахірією про правову допомогу в цивільних і кримінальних справах	08.04.2008	01.01.2010
3.	Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством транспорту та зв'язку України і Міністерством розвитку Іспанії у сфері морського транспорту	11.01.2010	11.01.2010
4.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Болгарія про військово-технічне співробітництво	12.12.2008	12.01.2010
5.	Угода між Державним комітетом ядерного регулювання України та Шведським органом з радіаційної безпеки про співробітництво в галузі ядерної безпеки та радіаційного захисту	14.01.2010	14.01.2010
6.	Технічна Угода між Пенсійним фондом України та Службою закордонних виплат Управління фонду державного соціального страхування Литовської Республіки про порядок призначення, переказу та виплати пенсій	19.01.2010	19.01.2010
7.	Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Турецької Республіки про співробітництво в галузі залізничного транспорту	07.06.2005	25.01.2010
8.	Меморандум про співробітництво між Генеральною прокуратурою України і Юридичною службою Республіки Кіпр	25.01.2010	25.01.2010
9.	Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством регіонального розвитку та будівництва України і Міністерством регіонального розвитку Республіки Польща	27.01.2010	27.01.2010
10.	Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством оборони України і Міністерством оборони Королівства Данія щодо операції «Північний Сокіл – 2010»	27.01.2010	27.01.2010
11.	Конвенція між Україною і Великою Соціалістичною Народною Лівійською Арабською Джамахірією про уникнення подвійного оподаткування та запобігання податковим ухиленням стосовно податків на доходи	04.11.2008	31.01.2010

Продовження додатку 2

№	Назва міжнародного договору України	Дата підписання	Дата набрання чинності
12.	Протокол про політичні консультації між Міністерством закордонних справ України та Міністерством закордонних справ Народної Республіки Бангладеш	18.02.2010	18.02.2010
13.	Меморандум про співробітництво у сфері регулювання електронних комунікацій між Національною комісією з питань регулювання зв'язку України та Комісією з питань регулювання суспільних комунікацій Латвійської Республіки	19.02.2010	19.02.2010
14.	Меморандум про взаєморозуміння між Кабінетом Міністрів України та урядом Нідерландів про погодження Списку проектів, до яких застосовуються положення статті 2 Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Королівства Нідерландів про технічне та фінансове співробітництво від 11 травня 1998 р.	24.02.2010	24.02.2010
15.	Меморандум про взаєморозуміння між Головним контрольно-ревізійним управлінням України та Генеральною інспекцією фінансів Португальської Республіки на 2010–2012 рр.	03.03.2010	03.03.2010
16.	Спільна заява Президентів України і Російської Федерації	05.03.2010	05.03.2010
17.	Протокол про порядок взаємодії між Державною митною службою України та Комітетом державних доходів при Уряді Республіки Вірменія з питань обміну митною статистичною інформацією	15.10.2009	09.03.2010
18.	Меморандум про взаєморозуміння між Агентством фінансової розвідки Бермудських Островів та Державним комітетом фінансового моніторингу України щодо співробітництва у сфері протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму	09.03.2010	09.03.2010
19.	Меморандум про співробітництво у сфері регулювання галузі зв'язку між Національною комісією з питань регулювання зв'язку України та Норвезьким органом регулювання зв'язку	15.03.2010	15.03.2010
20.	Меморандум про взаєморозуміння між Державним комітетом фінансового моніторингу України та Підрозділом фінансової розвідки Князівства Андорра щодо співробітництва у сфері протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму	17.03.2010	17.03.2010

Продовження додатку 2

№	Назва міжнародного договору України	Дата підписання	Дата набрання чинності
21.	Протокол між Державною митною службою України та Генеральним департаментом в'єтнамських митниць про взаємодію з питань обміну даними митної статистики двосторонньої торгівлі	22.03.2010	22.03.2010
22.	Меморандум про співробітництво між Міністерством іноземних справ України і Міністерством іноземних справ Республіки Казахстан	31.03.2010	31.03.2010
23.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Радою Міністрів Республіки Албанія про співробітництво у боротьбі зі злочинністю	27.05.2003	01.04.2010
24.	Меморандум про співробітництво між Генеральною прокуратурою України та Прокуратурою Республіки Гватемала в боротьбі з транснаціональною злочинністю	24.03.2010	14.04.2010
25.	Протокол між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про поставки товарів за виробничою кооперацією у 2010 р.	15.04.2010	15.04.2010
26.	Протокол про співробітництво між Міністерством закордонних справ України і Міністерством закордонних справ Словачької Республіки	15.04.2010	15.04.2010
27.	Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Азербайджанської Республіки про співробітництво в підготовці льотного та інженерно-технічного складу авіації обох країн	03.06.2004	21.04.2010
28.	Протокол між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про внесення змін до Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про співробітництво під час організації фінального турніру Чемпіонату Європи з футболу УЄФА Євро-2012 від 28 березня 2008 р.	10.07.2009	23.04.2010
29.	Угода між Україною та Російською Федерацією з питань перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України	21.04.2010	14.05.2010
30.	Протокол між Урядом України та Урядом Чеської Республіки про внесення змін до Угоди між Урядом України та Урядом Чеської Республіки про сприяння та взаємний захист інвестицій, підписаної 17 березня 1994 р. в м. Празі	16.09.2008	17.05.2010
31.	Угода між Міністерством освіти і науки України та Міністерством освіти і науки Російської Федерації про першочергові заходи з розвитку науково-освітнього співробітництва на 2010–2012 рр.	17.05.2010	17.05.2010

Продовження додатку 2

№	Назва міжнародного договору України	Дата підписання	Дата набрання чинності
32.	Меморандум про взаєморозуміння щодо співробітництва між Головним контрольно-ревізійним управлінням України та Міністерством фінансів Королівства Нідерландів	19.05.2010	19.05.2010
33.	Угода (у формі обміну нотами) між Урядом України та Урядом Японії про реалізацію проекту поліпшення музичних інструментів для Київського інституту музики імені Р. М. Глієра	20.05.2010	20.05.2010
34.	Меморандум про співробітництво між Державним комітетом архівів України і Національним архівом Грузії	21.05.2010	21.05.2010
35.	Угода про співробітництво у сфері архівної справи між Державним комітетом архівів України та Міністерством зв'язку та інформації Республіки Казахстан	21.05.2010	21.05.2010
36.	Меморандум про співробітництво між Державним комітетом архівів України і Національним архівним управлінням Азербайджанської Республіки	21.05.2010	21.05.2010
37.	Меморандум про взаєморозуміння між Державним комітетом фінансового моніторингу України та Підрозділом фінансової розвідки Банку Монголії щодо співробітництва у сфері протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму	21.04.2010	27.05.2010
38.	Протокол між Адміністрацією Державної прикордонної служби України і Генеральним інспектором прикордонної поліції Міністерства адміністрації та внутрішніх справ Румунії про правила плавання у прикордонних водах плавучих засобів, які належать прикордонним властям України та Румунії, та порядок їхнього співробітництва під час охорони українсько-румунського державного кордону	23.10.2009	28.05.2010
39.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Чорногорії про взаємну допомогу в митних справах	17.06.2009	01.06.2010
40.	Меморандум про взаєморозуміння та обмін інформацією між Державною комісією із цінних паперів та фондового ринку України та Комісією із цінних паперів Республіки Литва	01.06.2010	01.06.2010

Продовження додатку 2

№	Назва міжнародного договору України	Дата підписання	Дата набрання чинності
41.	Меморандум про взаєморозуміння щодо співробітництва у сфері охорони здоров'я між Міністерством охорони здоров'я України та Головним народним комітетом охорони здоров'я і навколишнього середовища Великої Соціалістичної Народної Лівійської Арабської Джамахірії	20.07.2009	03.06.2010
42.	Меморандум про взаєморозуміння щодо зміцнення співробітництва у сфері боротьби з транснаціональною злочинністю та відмиванням доходів від злочинної діяльності між Генеральною прокуратурою України та Генеральною прокуратурою Португальської Республіки	16.06.2010	16.06.2010
43.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Литовської Республіки про тарифи консульського збору	26.11.2009	17.06.2010
44.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Молдова про утримання автодорожніх мостів на українсько-молдовському державному кордоні	31.07.2006	21.06.2010
45.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Кіпр про співробітництво у сфері культури	26.06.2009	25.06.2010
46.	Протокол між Міністерством освіти і науки України та Міністерством просвіти Республіки Молдова про співробітництво в галузі освіти на 2010–2011, 2011–2012 та 2012–2013 навчальні роки	29.06.2010	29.06.2010
47.	Меморандум про співробітництво у сфері регулювання галузі зв'язку між Національною комісією з питань регулювання зв'язку України та Комісією регулювання зв'язку Республіки Болгарія	02.07.2010	02.07.2010
48.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Білорусь про виїзну ярмаркову торгівлю в прикордонних регіонах України та Республіки Білорусь товарами національного виробництва	05.11.2009	15.07.2010
49.	Угода між Генеральною прокуратурою України та Генеральною прокуратурою Республіки Молдова на виконання статті 3 Договору між Україною і Республікою Молдова про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах від 13 грудня 1993 р.	16.07.2010	16.07.2010

Продовження додатку 2

№	Назва міжнародного договору України	Дата підписання	Дата набрання чинності
50.	Меморандум про взаєморозуміння між Державною комісією із цінних паперів та фондового ринку України та Комісією із цінних паперів та бірж Бразилії	26.07.2010	26.07.2010
51.	Угода між Міністерством оборони України та Федеральним міністерством оборони Федеративної Республіки Німеччина про співробітництво в галузі геоінформації	27.07.2010	27.07.2010
52.	Угода між Україною і Російською Федерацією про демаркацію українсько-російського державного кордону	17.05.2010	29.07.2010
53.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Білорусь про безвізові поїздки громадян	12.06.2009	05.08.2010
54.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Йорданським Хашимітським Королівством про взаємну допомогу в митних справах	30.11.2005	07.08.2010
55.	Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Турецької Республіки про співробітництво правоохоронних органів	04.12.2009	11.08.2010
56.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Великою Соціалістичною Народною Лівійською Арабською Джамахірією про військово-технічне співробітництво	26.05.2009	16.08.2010
57.	Меморандум про взаєморозуміння між Державним комітетом України по водному господарству та Міністерством водного господарства та іригації Йорданського Хашимітського Королівства щодо співробітництва у галузі водного господарства	24.06.2006	18.08.2010
58.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Македонія про умови взаємних поїздок громадян	06.02.2010	27.08.2010
59.	Протокол між Державною митною службою України та Генеральною адміністрацією митниць Китайської Народної Республіки щодо взаємної допомоги в перевірці достовірності задекларованої вартості товарів	02.09.2010	02.09.2010
60.	Угода між Урядом України та Урядом Китайської Народної Республіки про надання Уряду України безоплатної допомоги	02.09.2010	02.09.2010

Продовження додатку 2

№	Назва міжнародного договору України	Дата підписання	Дата набрання чинності
61.	Угода між Державною митною службою України та Департаментом митних та акцизних зборів Гонконга (Китайська Народна Республіка) про взаємну адміністративну допомогу в митних справах	04.09.2010	04.09.2010
62.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Кіпр про співробітництво в галузі туризму	26.06.2009	10.09.2010
63.	Угода між Міністерством освіти і науки України та Міністерством освіти і науки Республіки Казахстан про співробітництво в галузі освіти і науки	14.09.2010	14.09.2010
64.	Меморандум між Державним комітетом фінансового моніторингу України та Міністерством фінансів Республіки Казахстан про співробітництво у сфері протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму	14.09.2010	14.09.2010
65.	Угода про співробітництво між Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини і Уповноваженим з прав людини у Республіці Казахстан	14.09.2010	14.09.2010
66.	Угода між Міністерством України у справах сім'ї, молоді та спорту і Міністерством туризму та спорту Республіки Казахстан про співробітництво у сфері фізичної культури і спорту	14.09.2010	14.09.2010
67.	Протокол про внесення змін та доповнень до Плану дій Україна – Казахстан на 2010–2011 рр. («Дорожня карта-3») від 7 квітня 2010 р.	14.09.2010	14.09.2010
68.	Угода про співробітництво між Генеральною прокуратурою України та Генеральною прокуратурою Російської Федерації	15.09.2010	15.09.2010
69.	Спільний протокол намірів про співробітництво між Міністерством праці та соціальної політики України та Федеральним міністерством праці, соціального забезпечення та захисту прав споживачів Республіки Австрія у сфері праці та соціальної політики	16.09.2010	16.09.2010

Продовження додатку 2

№	Назва міжнародного договору України	Дата підписання	Дата набрання чинності
70.	Меморандум про взаєморозуміння між Державним комітетом України з питань технічного регулювання та споживчої політики (ДССУ) та Іспанською асоціацією зі стандартизації та сертифікації (AENOR) у сфері стандартизації та оцінки відповідності	17.09.2010	17.09.2010
71.	Меморандум про взаєморозуміння між Державною митною службою України та Службою доходів Грузії про співробітництво в галузі професійної підготовки та підвищення кваліфікації кадрів	22.09.2010	22.09.2010
72.	Меморандум про взаєморозуміння у сфері електронних комунікацій між Національною комісією з питань регулювання зв'язку України та органом з питань інформаційних та комунікаційних технологій Турецької Республіки	24.09.2010	24.09.2010
73.	Угода між Міністерством економіки України і Білоруським державним концерном з виробництва та реалізації фармацевтичної і мікробіологічної продукції про регулювання поставок до Республіки Білорусь патоки крохмальної походженням з України	28.09.2010	28.09.2010
74.	Програма міжрегіонального та прикордонного співробітництва України та Російської Федерації на 2011–2016 рр.	04.10.2010	04.10.2010
75.	Меморандум про співробітництво у сфері інформатизації між Державним комітетом України з питань науки, інновацій та інформатизації та Міністерством економіки і комунікацій Естонської Республіки	05.10.2010	05.10.2010
76.	Угода між Україною та Португальською Республікою про військове співробітництво	24.06.2008	15.10.2010
77.	Угода про співробітництво між Державною податковою адміністрацією України та Генеральною дирекцією державних фінансів Франції	19.10.2010	19.10.2010
78.	Протокол між Міністерством оборони України і Міністерством оборони Російської Федерації про надання інформації про загальну чисельність особового складу та основних озброєнь Чорноморського флоту Російської Федерації, які перебувають на території України	20.10.2010	20.10.2010
79.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Чорногорії про взаємні поїздки громадян	15.06.2010	24.10.2010

Продовження додатку 2

№	Назва міжнародного договору України	Дата підписання	Дата набрання чинності
80.	Меморандум між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про співробітництво в галузі суднобудування	27.10.2010	27.10.2010
81.	Угода між Міністерством закордонних справ України та Міністерством закордонних справ Азербайджанської Республіки про співробітництво в галузі архівної справи	28.10.2010	28.10.2010
82.	Угода між Державним комітетом України з питань технічного регулювання та споживчої політики та Управлінням зі стандартизації, метрології та випробувань Словацької Республіки у сфері стандартизації, метрології та оцінки відповідності	28.10.2010	28.10.2010
83.	Технічна Угода між Міністерством оборони України та Міністерством охорони краю Литовської Республіки про співробітництво у галузі військової географії	29.10.2010	29.10.2010
84.	Угода (у формі обміну нотами) між Україною та Іспанією про взаємне визнання та обмін національних посвідчень водія	11.01.2010	31.10.2010
85.	Робочий Протокол про співробітництво між Міністерством культури і туризму України та Міністерством культури Сирійської Арабської Республіки на 2010–2012 рр.	01.11.2010	01.11.2010
86.	Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством аграрної політики України та Міністерством сільського господарства та аграрних реформ Сирійської Арабської Республіки	01.11.2010	01.11.2010
87.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Спеціального Адміністративного Району Гонконг Китайської Народної Республіки про взаємне скасування візових вимог	04.09.2010	03.11.2010
88.	Угода про співробітництво між Міністерством юстиції України та Міністерством юстиції Республіки Македонія	03.11.2010	03.11.2010
89.	Програма співробітництва між Міністерством культури і туризму України та Міністерством культури Республіки Македонія на 2010–2014 рр.	03.11.2010	03.11.2010
90.	Угода між Державним комітетом України з питань технічного регулювання та споживчої політики та Міністерством економіки Республіки Македонія про співробітництво у сфері стандартизації, метрології, оцінки відповідності та захисту прав споживачів	03.11.2010	03.11.2010

Продовження додатку 2

№	Назва міжнародного договору України	Дата підписання	Дата набрання чинності
91.	Угода про співробітництво у галузі навколишнього природного середовища між Міністерством охорони навколишнього природного середовища України і Міністерством з питань навколишнього середовища та просторового планування Республіки Македонія	03.11.2010	03.11.2010
92.	Меморандум про взаєморозуміння між Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України та Агентством Республіки Казахстан з регулювання й нагляду фінансового ринку та фінансових організацій з обміну інформацією у сфері нагляду за страховим ринком	03.11.2010	03.11.2010
93.	Меморандум про взаєморозуміння та співпрацю між Державним комітетом України із земельних ресурсів та Національною земельною службою при Міністерстві сільського господарства Литовської Республіки на 2010–2012 рр.	03.11.2010	03.11.2010
94.	Меморандум про взаєморозуміння між Державним комітетом фінансового моніторингу України та Радою з розслідування фінансових злочинів (MASAK) Міністерства фінансів Турецької Республіки щодо співробітництва у сфері обміну фінансовою інформацією, пов'язаною з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму	05.04.2010	09.11.2010
95.	Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством оборони України та Міністерством охорони краю Литовської Республіки стосовно співробітництва в галузі військової географії	15.11.2010	15.11.2010
96.	Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством економіки України та Державним секретаріатом економіки Мексиканських Сполучених Штатів з питань недобросовісної практики в міжнародній торгівлі та захисних заходів	16.11.2010	16.11.2010
97.	Меморандум про співробітництво між Антимонопольним комітетом України та Радою з питань конкуренції Румунії	18.11.2010	18.11.2010
98.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Соціалістичної Республіки В'єтнам про взаємну охорону секретної інформації	21.10.2005	19.11.2010
99.	Виконавча програма співробітництва у сфері культури між Міністерством культури і туризму України та Міністерством культури Арабської Республіки Єгипет на 2010–2012 рр.	24.11.2010	24.11.2010

Продовження додатку 2

№	Назва міжнародного договору України	Дата підписання	Дата набрання чинності
100.	Угода між Міністерством освіти і науки України та Міністерством вищої освіти і наукових досліджень Арабської Республіки Єгипет про першочергові заходи з розвитку співробітництва в галузі освіти і науки на 2010–2013 рр.	24.11.2010	24.11.2010
101.	Меморандум про взаєморозуміння щодо співробітництва у сфері управління водними ресурсами між Державним комітетом України по водному господарству та Міністерством водних ресурсів та іригації Арабської Республіки Єгипет	24.11.2010	24.11.2010
102.	Протокол між Урядом України та Урядом Грузії про внесення змін до Угоди між Урядом України та Урядом Республіки Грузія про вільну торгівлю від 9 січня 1995 р.	17.06.2009	30.11.2010
103.	Угода між Державним Комітетом ядерного регулювання України та Державною інспекцією з питань атомної енергетики Литовської Республіки про обмін інформацією та співробітництво у сфері регулювання безпеки при використанні атомної енергії в мирних цілях	03.12.2010	03.12.2010
104.	Угода між Урядом України та Урядом Королівства Швеція про співробітництво у сфері розвитку	06.12.2010	06.12.2010
105.	Протокол до Угоди між Міністерством оборони України та Міністерством національної оборони Республіки Польща про військове співробітництво стосовно обміну інформацією й виконання польотів військовими повітряними суднами України та Республіки Польща в повітряному просторі обох держав	07.09.2010	07.12.2010
106.	Меморандум про взаєморозуміння між Виконавчим комітетом Комісії зі зміни клімату Португалії та Національним агентством екологічних інвестицій України	08.12.2010	08.12.2010
107.	Протокол №7 до Меморандуму між Урядом України та Урядом США про взаєморозуміння з правоохоронних питань	09.12.2010	09.12.2010
108.	Угода між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Латвійської Республіки про співробітництво у сфері оборони	15.12.2010	15.12.2010

Продовження додатку 2

№	Назва міжнародного договору України	Дата підписання	Дата набрання чинності
109.	Угода між Міністерством охорони здоров'я України та Міністерством охорони здоров'я Латвійської Республіки про співробітництво в галузі охорони здоров'я та медичної науки	15.12.2010	15.12.2010
110.	Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством закордонних справ України та Міністерством закордонних справ Латвійської Республіки стосовно співробітництва у сфері європейської інтеграції	15.12.2010	15.12.2010
111.	Угода про технічне співробітництво між Державною податковою адміністрацією України та Державною податковою інспекцією при Міністерстві фінансів Литовської Республіки	15.12.2010	15.12.2010
112.	Протокол між Державною митною службою України та Службою доходів Міністерства фінансів Грузії про взаємне визнання окремих результатів митного контролю товарів та транспортних засобів, а також накладеного митного забезпечення під час здійснення митних операцій	06.12.2010	16.12.2010
113.	Протокол між Адміністрацією Державної прикордонної служби України та Головним комендантом Прикордонної варті Республіки Польща про спільне патрулювання	08.12.2010	22.12.2010
114.	Протокол про внесення змін до Угоди між Міністерством економічного розвитку Російської Федерації та Міністерством економіки України про регулювання поставок деяких видів сталевих труб, що проходять з України, на митну територію Російської Федерації від 13 січня 2005р.	30.12.2010	31.12.2010

Додаток 3

**Поіменне голосування про проект Закону про ратифікацію
Угоди між Україною та Російською Федерацією з питань
перебування Чорноморського флоту Російської Федерації
на території України (№ 0165) – в цілому**

27/квітень /2010 10:37

За: 236. Проти: 0. Утрималися: 0. Не голосували: 2. Всього: 238

Рішення прийнято

Фракція Партії регіонів у Верховній Раді України

Кількість депутатів: 161

Аркаллаєв Н. Г.	За	Ахметов Р. Л.	За
Бахтеева Т. Д.	За	Бевзенко В. Ф.	За
Бережна І. Г.	За	Білий О. П.	За
Богуслаєв В. О.	За	Болдирєв Ю. О.	За
Бондаренко В. В.	За	Бондаренко О. А.	За
Бондик В. А.	За	Борт В. П.	За
Боярчук О. В.	За	Васильєв Г. А.	За
Васильєв О. А.	За	Вернидубов І. В.	За
Вечерко В. М.	За	Волков О. А.	За
Воропаєв Ю. М.	За	Геллер Є. Б.	За
Глазунов С. М.	За	Глущенко І. М.	За
Головатий С. П.	За	Горбаль В. М.	За
Горбатюк А. О.	За	Горіна І. А.	За
Горошкевич О. С.	За	Грицак В. М.	За
Гуменюк І. М.	За	Гурєєв В. М.	За
Дарда О. П.	За	Дейч Б. Д.	За
Демидко В. М.	За	Демішкан В. Ф.	За
Демянко М. І.	За	Деркач А. Л.	За
Джиги М. В.	За	Єгоренко Т. В.	За
Єдін О. Й.	За	Єфремов О. С.	За
Журавко О. В.	За	Забарський В. В.	За
Заблоцький В. П.	За	Засуха Т. В.	За
Зац О. В.	За	Звягільський Ю. Л.	За
Злочевський М. В.	За	Зубець М. В.	За
Зубик В. В.	За	Іванющенко Ю. В.	За
Ілляшов Г. О.	За	Калетник Г. М.	За
Калужний В. А.	За	Каракай Ю. В.	За
Келестин В. В.	За	Кий С. В.	За
Ківалов С. В.	За	Кінах А. К.	За
Климець П. А.	За	Клімов Л. М.	За
Клюєв С. П.	За	Ковальова Ю. В.	За
Кожара Л. О.	За	Козак В. В.	За
Козуб О. А.	За	Колесніченко В. В.	За
Колоцей Ю. О.	За	Комар М. С.	За

Коновалюк В. І.	За	Корж В. П.	За
Корж П. П.	За	Коржев А. Л.	За
Костусев О. О.	За	Кузьмук О. І.	За
Кунченко О. П.	За	Ландик В. І.	За
Ландік В. І.	За	Ларін С. М.	За
Лебедєв П. В.	За	Лелюк О. В.	За
Лещинський О. О.	За	Лисов І. В.	За
Литвинов Л. Ф.	За	Личук В. І.	За
Лісін М. П.	За	Лук'янов В. В.	За
Луцький М. Г.	За	Майборода С. Ф.	За
Макеєнко В. В.	За	Малишев В. С.	За
Мальцев В. О.	За	Маньковський Г. В.	За
Мельник П. В.	За	Мельник С. А.	За
Мирний І. М.	За	Мироненко М. І.	За
Мірошниченко Ю. Р.	За	Момот С. В.	За
Мороко Ю. М.	За	Мошак С. М.	За
Мхітарян Н. М.	За	Надоша О. В.	За
Наконечний В. Л.	За	Новікова Ю. В.	За
Олійник В. М.	За	Омельянович Д. С.	За
Орлов А. В.	За	Павленко Е. І.	За
Пеклушенко О. М.	За	Писарчук П. І.	За
Пінчук А. П.	За	Піскун С. М.	За
Плотніков О. В.	За	Плохой І. І.	За
Попеску І. В.	За	Потапов В. І.	За
Прасолов І. М.	За	Пригодський А. В.	За
Притика Д. М.	За	Прутнік Е. А.	За
Пшонка А. В.	За	Рева Д. О.	За
Рибак В. В.	За	Савчук О. В.	За
Саламатін Д. А.	За	Самойленко Ю. П.	За
Самофалов Г. Г.	За	Сандлер Д. М.	За
Святаш Д. В.	За	Селіваров А. Б.	За
Синиця А. М.	За	Скудар Г. М.	За
Смітюх Г. Є.	За	Солошенко М. П.	За
Стельмашенко В. П.	За	Стоян О. М.	За
Сулковський П. Г.	За	Супруненко О. І.	За
Сухий Я. М.	За	Табачник Я. П.	За
Тедєєв Е. С.	За	Толстенко В. Л.	За
Турманов В. І.	За	Федун О. Л.	За
Фесенко Л. І.	За	Хара В. Г.	За
Харлім В. М.	За	Хмельницький В. І.	За
Хомутиннік В. Ю.	За	Царьов О. А.	За
Черноморов О. М.	За	Чертков Ю. Д.	За
Чечетов М. В.	За	Чуднов В. М.	За
Шенцев Д. О.	Не голосував	Шкіря І. М.	За
Шпенюв Д. Ю.	За	Щербань А. В.	За
Янковський М. А.	За	Янукович В. В.	За
Ярошук В. І.	За		

За: 160. Проти: 0. Утрималися: 0. Не голосували: 1. Відсутні: 0.

**Фракція «Блок Юлії Тимошенко»
(політичних партій «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»,
Українська соціал-демократична партія,
партія «Реформи і порядок»)**

Кількість депутатів: 154

Абдуллін О. Р.	Відсутній	Арутюнов Г. Р.	Відсутній
Бабаєв О. М.	Відсутній	Бабенко В. Б.	Відсутній
Баграєв М. Г.	Відсутній	Барвіненко В. Д.	Відсутній
Білорус О. Г.	Відсутній	Бірюк Л. В.	Відсутній
Богдан Р. Д.	Відсутній	Боднар О. Б.	Відсутня
Болюра А. В.	Відсутня	Бондаренко В. Д.	Відсутній
Бондаренко О. Ф.	Відсутня	Бондарев К. А.	Відсутній
Бородін В. В.	Відсутній	Буджерак О. О.	Відсутній
Буряк О. В.	Відсутній	Васадзе Т. Ш.	Відсутній
Веліжанський С. К.	Відсутній	Веревський А. М.	Відсутній
Ветвицький Д. О.	Відсутній	Власенко С. В.	Відсутній
Волинець М. Я.	Відсутній	Воротнюк І. Б.	Відсутній
Гасюк П. П.	Відсутній	Гацько В. П.	Відсутній
Гейман О. А.	Відсутній	Глусь С. К.	Відсутній
Гнаткевич Ю. В.	Відсутній	Гринів І. О.	Відсутній
Губський Б. В.	Відсутній	Гудима О. М.	Відсутній
Давимука С. А.	Відсутній	Данілов В. Б.	Відсутній
Денькович І. В.	Відсутній	Деревляний В. Т.	Відсутній
Добряк Є. Д.	Відсутній	Дончак В. А.	Відсутній
Дубіль В. О.	Відсутній	Дубовой О. Ф.	Відсутній
Єресько І. Г.	Відсутній	Жеваго К. В.	Відсутній
Забзалюк Р. О.	Відсутній	Задирко Г. О.	Відсутній
Зімін Є. І.	Відсутній	Зозуля Р. П.	Відсутній
Зубов В. С.	За	Іваненко В. Г.	За
Кальченко В. М.	Відсутній	Камчатний В. Г.	Відсутній
Каплієнко В. В.	Відсутній	Кеменяш О. М.	Відсутній
Кириленко І. Г.	Відсутній	Кирильчук Є. І.	Відсутній
Ковзель М. О.	Відсутній	Кожем'якін А. А.	Відсутній
Кондратюк О. К.	Відсутня	Константинов Є. С.	Відсутній
Корж В. Т.	Відсутній	Королевська Н. Ю.	Відсутня
Коротюк В. І.	Відсутній	Косів М. В.	Відсутній
Костенко П. І.	Відсутній	Кошин С. М.	Відсутній
Кравчук В. П.	Відсутній	Крайній В. Г.	Відсутній
Крук Ю. Б.	Відсутній	Кузьменко П. П.	За
Курило В. С.	Відсутній	Куровський І. І.	Відсутній
Курпіль С. В.	Відсутній	Лабунська А. В.	Відсутня
Левцун В. І.	Відсутній	Лемза В. Д.	Відсутній
Логвиненко О. С.	Відсутній	Лукашук О. Г.	Відсутній
Лук'янчук Р. В.	Відсутній	Ляшко О. В.	Відсутній
Макієнко В. П.	Відсутній	Маліч О. В.	За
Міщенко С. Г.	Відсутній	Мовчан П. М.	Відсутній
Мостіпан У. М.	Відсутня	Одарченко Ю. В.	Відсутній

Олійник В. С.	Відсутній	Олійник С. В.	За
Омельченко Г. О.	Відсутній	Осика С. Г.	Відсутній
Павленко В. В.	Відсутній	Павловський А. М.	Відсутній
Пашинський С. В.	Відсутній	Петренко В. М.	Відсутній
Петрук М. М.	Відсутній	Передерій В. Г.	Відсутній
Пилипенко В. П.	Відсутній	Писаренко В. В.	За
Подгорний С. П.	Відсутній	Полохало В. І.	Відсутній
Полунєєв Ю. В.	Відсутній	Потапчук М. Л.	Відсутній
Прокопчук Ю. В.	Відсутній	Пудов Б. М.	Відсутній
Радковський О. В.	Відсутній	Радовець А. А.	Відсутній
Рябека О. Г.	Відсутній	Савченко І. В.	За
Сас С. В.	Відсутній	Семерак О. М.	Відсутній
Семинога А. І.	Відсутній	Сенченко А. В.	Відсутній
Сербін Ю. С.	Відсутній	Сігал Є. Я.	Відсутній
Сідельник І. І.	За	Скибінецький О. М.	Відсутній
Скубенко В. П.	Відсутній	Соболев С. В.	Відсутній
Соколов М. В.	Відсутній	Сорочинська-Кириленко Р. М.	Відсутня
Сочка О. О.	Відсутній	Стешенко О. М.	Відсутній
Суслов Є. І.	Відсутній	Сушкевич В. М.	Відсутній
Таран В. В.	Відсутній	Терьохін С. А.	Відсутній
Тищенко О. І.	Відсутній	Томенко М. В.	Відсутній
Трайдук М. Ф.	Відсутній	Трегубов Ю. В.	Відсутній
Триндюк Ю. Г.	Відсутній	Трофименко В. В.	Відсутній
Уколов В. О.	Відсутній	Унгурян П. Я.	Відсутній
Федорчук Я. П.	Відсутній	Фельдман О. Б.	Відсутній
Філенко В. П.	Відсутній	Чепинога В. М.	Відсутній
Черпіцький О. З.	За	Чудновський В. О.	Відсутній
Шаго Є. П.	Відсутній	Шаманов В. В.	Відсутній
Швець В. Д.	Відсутній	Шевченко А. В.	Відсутній
Шевчук О. Б.	Відсутній	Шевчук С. В.	Відсутній
Шепелев О. О.	Відсутній	Шишкіна Є. В.	Відсутня
Шишкіна З. Л.	Відсутня	Шиянов Б. А.	Відсутній
Шкіль А. В.	Відсутній	Шлемко Д. В.	Відсутній
Шустік О. Ю.	Відсутня	Яворівський В. О.	Відсутній
Ягоферов А. М.	Відсутній	Яценко А. В.	Відсутній

За: 9. Проти: 0. Утрималися: 0. Не голосували: 0. Відсутні: 145.

**Фракція Блоку «Наша Україна – Народна Самооборона»:
 Народний союз «Наша Україна»,
 Політична партія «Вперед, Україно!»,
 Народний рух України, Українська народна партія,
 Українська республіканська партія «Собор»,
 Партія Християнсько-демократичний союз,
 Європейська партія України, Громадянська партія «ПОРА»,
 Партія захисників Вітчизни**

Кількість депутатів: 72

Ар'єв В. І.	Відсутній	Аржевітін С. М.	Відсутній
Білозір О. В.	Відсутня	Бобильов О. Ф.	Відсутній
Бондар О. М.	Відсутній	Борисов В. Д.	Відсутній
Бут Ю. А.	За	Василенко С. В.	За
В'язівський В. М.	Відсутній	Герасим'юк О. В.	Відсутня
Геращенко І. В.	Відсутня	Григорович Л. С.	Відсутня
Гримчак Ю. М.	Відсутній	Гриценко А. С.	Відсутній
Гуменюк О. І.	Відсутній	Давиденко А. А.	Відсутній
Джем'єлев М.	Відсутній	Джоджик Я. І.	Відсутній
Довгий С. О.	За	Доній О. С.	Відсутній
Жванія Д. В.	За	Жебрівський П. І.	Відсутній
Заєць І. О.	Відсутній	Зварич Р. М.	Відсутній
Зейналов Е. Д.	Відсутній	Кармазін Ю. А.	Відсутній
Карпук В. Г.	Відсутній	Каськів В. В.	Відсутній
Катеринчук М. Д.	Відсутній	Кендзьор Я. М.	Відсутній
Кириленко В. А.	Відсутній	Клименко О. І.	Відсутній
Ключковський Ю. Б.	Відсутній	Князевич Р. П.	Відсутній
Коваль В. С.	Відсутній	Костенко Ю. І.	Відсутній
Кріль І. І.	Відсутній	Круць М. Ф.	Відсутній
Куликов К. Б.	Відсутній	Кульчинський М. Г.	Відсутній
Лук'янова К. Є.	Відсутня	Ляпіна К. М.	Відсутня
Мартиненко М. В.	Відсутній	Марущенко В. С.	Відсутній
Матвієнко А. С.	Відсутній	Матчук В. Й.	Відсутній
Мойсик В. Р.	Відсутній	Москаль Г. Г.	Відсутній
Новіков О. В.	Відсутній	Омельченко О. О.	За
Оробець Л. Ю.	Відсутня	Палиця І. П.	За
Парубій А. В.	Відсутній	Петьовка В. В.	Відсутній
Плющ І. С.	Відсутній	Полянчич М. М.	Відсутній
Поляченко В. А.	За	Слободян О. В.	Відсутній
Стець Ю. Я.	Відсутній	Стецьків Т. С.	Відсутній
Стойко І. М.	Відсутній	Стретович В. М.	Відсутній
Тарасюк Б. І.	Відсутній	Ткач Р. В.	Відсутній
Тополов В. С.	Відсутній	Третяков О. Ю.	Відсутній
Харовський С. Ю.	Відсутній	Чорноволенко О. В.	Відсутній
Шемчук В. В.	Відсутній	Шкутяк З. В.	Відсутній
Ющенко П. А.	Відсутній	Яценюк А. П.	Відсутній

За: 7. Проти: 0. Утрималися: 0. Не голосували: 0. Відсутні: 65.

Фракція Комуністичної партії України**Кількість депутатів: 27**

Александровська А. О.	За	Алексєєв І. В.	За
Бабурін О. В.	За	Бєвз В. А.	За
Волинець Є. В.	За	Гайдаєв Ю. О.	За
Голуб О. В.	За	Гордієнко С. В.	За
Грач Л. І.	За	Даниленко В. А.	За
Дем'янчук В. О.	За	Калетнік І. Г.	За
Кілінкаров С. П.	За	Кравченко М. В.	За
Мармазов Є. В.	За	Мартинюк А. І.	За
Матвєєв В. Г.	За	Матвєєв В. Й.	За
Найдьонов А. М.	За	Перестенко М. В.	За
Самойлик К. С.	За	Симоненко П. М.	За
Ткаченко О. М.	За	Храпов С. А.	За
Царьков Є. І.	За	Цибенко П. С.	За
Шмельова С. О.	За		

За: 27. Проти: 0. Утрималися: 0. Не голосували: 0. Відсутні: 0.**Фракція «Блок Литвина» (Народна партія, Трудова партія України) у Верховній Раді України****Кількість депутатів: 20**

Баранов В. О.	За	Бєлоусова І. А.	За
Ващук К. Т.	За	Герасимчук В. В.	За
Головченко І. Б.	За	Гривковський В. О.	За
Гринецький С. Р.	За	Деркач М. І.	За
Зарубінський О. О.	За	Литвин В. М.	За
Литвин Ю. О.	За	Павленко С. Г.	За
Поліщук О. В.	За	Рудченко М. М.	За
Сінченко В. М.	За	Терещук С. М.	За
Шаров І. Ф.	За	Шершун М. Х.	За
Шмідт М. О.	За	Шпак В. Ф.	За

За: 20. Проти: 0. Утрималися: 0. Не голосували: 0. Відсутні: 0.**Позафракційні****Кількість депутатів: 16**

Богословська І. Г.	За	Васютін С. І.	За
Гусаров С. М.	За	Демчишен В. В.	За
Єгоров О. М.	За	Зубанов В. О.	За
Касянюк О. Р.	За	Кисельов В. О.	За
Ковалєвська Ю. С.	За	Муц О. П.	За
Рибаков І. О.	Не голосував	Романюк М. П.	За
Столєр В. М.	За	Фомін О. В.	Відсутній
Цюрко П. І.	За	Чорновіл Т. В.	Відсутній

За: 13. Проти: 0. Утрималися: 0. Не голосували: 1. Відсутні: 2.

Про авторів

Лещенко Леонід Овдійович – професор Дипломатичної академії України при МЗС України, доктор історичних наук

Мацько Віктор Анатолійович – начальник відділу міжнародного військового співробітництва Департаменту контролю над озброєннями та військово-технічного співробітництва

Мовчан Вероніка Миколаївна – директор з наукової роботи Інституту економічних досліджень та політичних консультацій

Німчинський Руслан Михайлович – тимчасово виконуючий обов'язки Директора Департаменту контролю над озброєннями та військово-технічного співробітництва

Перепелиця Григорій Миколайович – професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, директор Інституту зовнішньої політики, доктор політичних наук

Потехін Олександр Володимирович – директор Центру миру, конверсії та зовнішньої політики України, доктор історичних наук

Тодоров Ігор Ярославович – професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Донецького національного університету, доктор історичних наук, доцент

Цирфа Юлія Анатоліївна – фахівець першої категорії Інституту зовнішньої політики, аспірант Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Шаповалова Олександра Ігорівна – викладач Дипломатичної академії України при МЗС України, кандидат політичних наук

Наукове видання

**ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА
УКРАЇНИ – 2010:
СТРАТЕГІЧНІ ОЦІНКИ,
ПРОГНОЗИ ТА ПРІОРИТЕТИ**

Щорічник

За ред. Г.М. Перепелиці

Редактор О. Бондаренко
Технічний редактор І. Риндюк
Художній редактор І. Пилипенко
Коректор А. Юдін

Підп. до друку 28.04.2011 р. Формат 70х100/16.
Папір офс. Друк офс. Гарнітура SchoolBookC.
Ум. друк. арк. 30,6. Об.-вид. арк. 28,5.
Замовл. № 0428-11. Наклад 300 прим.

ТОВ Видавничий дім «Стилос»
04080, Київ-80, вул. Набережно-Лугова, 5, к. 30. Тел.: (044) 428-72-50, 417-42-39.
Свідоцтво Держкомінформу України (серія ДК № 1465 від 13.08.2003 р.)